

VASILE M. THEODORESCU

TRANSILVANIA

SUB

MAGHIARI ȘI ROMÂNI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BUCUREȘTI

I 9 4 I

VASILE M. THEODORESCU

TRANSILVANIA

SUB

MAGHIARI ȘI ROMÂNI

DOCUMENTAREA ISTORICĂ A EXERCITIULUI DREPTĂȚII
ROMÂNEȘTI ȘI MAGHIARE PE TĂRĂMUL CULTURAL,
NAȚIONAL, SOCIAL, POLITIC, ECONOMIC ȘI LEGISLATIV

BCU Cluj / Central University Library Cluj

MOTTO :

*Ungaria constituie o problemă
de salubritate internațională*

OCTAVIAN GOGA

BUCUREȘTI

I 9 4 I

BCU Cluj-Napoca

TABLA DE MATERII

CUVÂNT DE JUSTIFICARE

Transformarea unui studiu de specialitate într-o lucrare de sinteză științifică. Rațiuni.

1. Asasinatul politic din comuna Petri-Satu Mare (19.XI.1940). Ungurii și Pactul Tripartit. Prietenia ungaro-germană.

2. Confiscarea bunurilor românești (7.XII.1940). Cauza expulzării. Mărturii maghiare.

3. Amiciția ungaro-jugoslavă (12.XII.1940). « Veșnicie » trecătoare. Rememorări utile. Sinceritatea diplomației maghiare.

4. Ideia Seghediană. Conținutul ei. Misiune imperială. Adunarea națională dela Budapesta (15.XII.1940). Participarea, simbolică, a Societăților patriotice ungare. Lipsa, semnificativă, a minorităților din Ungaria. Hărți imperialiste (1939 și 1940) răspândite de oficialitatea maghiară. Revendicarea Burgenland-ului și a teritoriului Fiume. Tribulațiuni revizioniste. Recunoștința ungară; precedente istorice: cazul Italiei (1915), cazul Austriei (1920).

Nota.....	a-z
Pag.	19-38

Capitolul I. — INTRODUCERE

România după 30 August 1940. Jertfele Transilvaniei. Sentimentele Ungurilor pentru Români, în decursul vremurilor. Unio trium nationum (1438). Hotărârile Dietei transilvane din Noemvrie 1566. Revoluția lui Horia (1784). Domnia maghiarizării (1830). Capitulația dela Șiria. Dualismul. Zonele Culturale. Unirea: adeziunea Germanilor; repartizarea populațiunii României și Transilvaniei, după naționalități; origina Secuilor.

Ura de rasă; mărturiile scriitorilor contemporani: Unguri, Germani, Români; fapte concrete doveditoare; portretul făcut Ungurilor de Episcopul catolic Otto de Freising.

Obiectul lucrării: simțul Justiției și cultul Dreptății la Români și la Unguri.

Nr.	1-4
Nota	1-9
Pag.	39-47

Capitolul II. — DREPTURI ȘI LIBERTĂȚI, IN GENERE

Concepția ungară și română. Diferențe.

Nr.	5
Nota	10-11
Pag.	48-49

Secțiunea I. — IN UNGARIA

Indicarea materialului legislativ și administrativ în care se oglindește concepția oficială maghiară.

Nr.	6
Pag.	49

§ 1. *Egalitatea Națiunilor*

Legea XLIV: 1868, pentru egala îndreptățire a naționalităților. Anteproiectul lui Alex. Mocioni, Alex. Roman și Vichentie Babeș. Opinia profesorului austriac Dr. L. Gumplovicz și a fostului ministru Madevski. Prescripțiunile legii. Caracterul și rostul legii. Abuziva ei aplicare prin funcționari și prefecți specializați. Un revoltat: deputatul Lajos Mocsary, vice-președintele partidului Kossuthist. Sancționarea atitudinii lui « nepatriotice ». Expozeul d-lui Alex. Vaida Voevod în Camera maghiară și recunoașterile Contelui Ștefan Tisza. D-l Baldur von Schirach și maghiarizarea Germanilor.

Nr.	7-11
Nota	12-28
Pag.	49-55

§ 2. *Drepturi Politice*

Legea electorală XXXIII: 1874 și modificările ei ulterioare. *Censul*, criteriu variabil, după naționalități și regiuni. Procentul alegătorilor: Unguri 7,5%, minoritari 3,2%. « Arondarea » circumscripțiilor electorale. Obligațiunea alegătorului de a vota în altă comună decât aceea a domiciliului său. Publicitatea votului. Practica alegerilor; câteva, exempli gratia, abuzuri: Ceul Silvaniei, Baia de Criș, Lugoj (căderea lui Alex. Mocioni). Mărturii maghiare: Carol Eötvös, Lajos Mocsary, Koloman Tisza, Dr. S. Fényes, etc.; mărturii germane: Ștefan Ludwig

Roth, Iacob Bleyer, Fr. Basch, etc.; mărturii române: Alex. Mocioni, Aurel Popovici, Alex. Vaida Voevod, Aurel Vlad, etc.

Nr.	12-13
Nota	29-40
Pag.	56-60

§ 3. Drepturi Școlare

Legea Trefort (XVIII: 1879). Azilele Comunale (legea XV: 1891). Proiectul Albert Berzeviczy (1906). Promisiunile premierului maghiar *Wekerle*; Consfătuirea dela Viena (18 Aprilie 1906) cu delegațiunea partidului național român condusă de Mitropolitul Mețianu. Urmarea: legea Albert Apponyi (1907). Scopul legilor școlare: maghiarizare rapidă. Recunoașteri ungare: Gustav Gratz, Fr. Halász, I. Acsády, A. Apponyi, etc. Filipicele lui Björnsterne Björnson și Leon Tolstoi. « Statificarea » ca sancțiune a rezistenței școlilor confesionale. Numărul liceelor românești (4). Zone culturale: desființarea a 1600 școli transilvănene (1917) și înlocuirea lor cu școli de stat ungare. Declarațiunile Monseignorilor unguri: Glattfelder, Maylath și Makkay.

Nr.	14-17
Nota	41-53
Pag.	61-68

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§ 4. Drepturi Ecclesiastice

Hotărârile Dietei din Turda (1568), ca urmare a pactului națiunilor privilegiate (Ungurii, Sașii și Secuii: « Unio trium nationum », 1438). Codul « Approbatae (1653) et Compilatae (1669) Constitutionis ». Principiile dominante ale Reformei și calvinizarea ortodoxismului. Valah = eretic, iobag, venetic. Emigrarea preoților români prizoniți și a poporului ortodox, în Regatul Vechi. Mărturisirile Episcopului unit Ion Inochentie Micu, făcute Sinodului din Blaj (1744). Continuarea prigoanei. Maghiarizarea cimitirelor.

Nr.	18-19
Nota	54-61
Pag.	69-71

§ 5. Maghiarizarea numirii comunelor și locurilor din Transilvania

Cascada maghiarizatoare și lupta de redeșteptare a Românilor: Legile din 1842; Memoriul din 15 Februarie 1842 și Simion Bărnuțiu; Unionismul și Mitropolitul Andrei Șaguna; Dualismul și Alex. Roman; legea naționalităților din 1868 și legea din 1879; apariția « Tribunei » (1884); Societatea E. M. K. E. și formulele Contelui Andrassy (1885—1886); maghiarizarea copiilor din « fașă » (legea din 1891); Memoriul Studenților români (1891); Inițierea Partidului Național Român

(1892); «Replica» lui Aurel Popovici; Memorandum-ul (1892) și procesul memorandiștilor (1894); Sentința lui Clemenceau.

Secuizarea Românilor și opera Comisariatului special din Tg. Mureș. Infiltrațiunea și colonizarea Ungurilor în Transilvania. Concordanța etnică și istorică a fruntariilor României.

Ultimul obstacol: numele românesc al comunelor, al munților, al apelor, al văilor, al pădurilor, etc. din Transilvania; înlăturarea lui: legea IV: 1896. Memoriile și adunările de protest ale Românilor (1897) și opera guvernului Bánffy. Convertirea forțată, a ortodoxilor, la catolicism și maghiarizare, silită, a numelor românilor, prin revizuirea «din oficiu» a actelor de stare civilă. Succesul campionului: Gustav Becsits.

Nr.	20-22
Nota.....	62-77
Pag.	72-82

§ 6. Regimul Presei

Patenta imperială din 22 Mai 1852. Ordonanțele ministeriale din 1867, 1871 și 1872. Autorizație — camuflată — de apariție. Cauțiune. Reglementarea cuprinsului gazetelor, a răspunderilor, a răspândirii, depozitării și vânzării ziarelor minoritare. Regim de cenzură inchiizitorială.

Legea XIV: 1914. Dispozițiuni similare. Persecuția cărții românești, didactice, tipărită în Transilvania. Prohibirea importului de cărți din România. Mărturii contemporane. Constatările ziarului Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt.

Nr.	23-25
Nota.....	78-82
Pag.	83-85

§ 7. Dreptul de Intrunire și Asociație

Absența unei reglementări pe cale de lege. Atotputernicia Ordonanțelor ministeriale. Necesitatea autorizațiunii prealabile. Sancțiuni. Regim special pentru Români: Ordonanța Nr. 5/1895.

Reglementarea similară a dreptului de asociație. Limitarea autorizațiunilor numai la acele cari au caracter cultural.

Nr.	26-27
Nota.....	83-85
Pag.	86-87

§ 8. Alte legi și dispozițiuni prigonitoare

Suprimarea Curții cu Jurați din Sibiu: o biruință a pan-maghiarismului înstăpânit la Cluj. Reorganizarea Curților e urmată de o serie de

procesele de presă intentate ziariștilor și luptătorilor români (Slavici, Doda, Albini, etc.). Legea Urbarială. Legea IV, V și VI: 1858. Legea composesoratelor și legea LV: 1871. Prigoniri și tentații: registrele de stare civilă, de înscriere la școli, de recensământ militar, etc.

Nr.	28
Nota	86-93
Pag.	87-89

Secțiunea II. — IN ROMÂNIA

România și « modelul » ungar. Indicarea materialului legislativ și administrativ, în care se oglindește doctrina română în domeniul « minorităților ». Depășirea prescripțiilor minimale ale Tratatului respectiv din 1919. Mărturii germane.

Nr.	29-30
Nota	94-96
Pag.	89-91

§ 1. Programul dela Alba-Iulia

Libertate și egalitate deplină. Vot universal, direct, secret, etc. Reformă agrară radicală. Drepturi și avantagii largi, muncitorimii industriale.

Nr.	31-32
Nota	97
Pag.	92-93

§ 2. Principii Constituționale

Pactul fundamental din 23 Martie 1923. Abolirea oricăror diferențe rezultând din rangul nașterii, etnicitate, limbă și religie. Garantarea formală a drepturilor și a libertăților prin instituirea Inaltei Curți de Casație și Justiție, ca for de contencios al constituționalității legilor. Criticile și adversitatea iridentei maghiare. Parlamentarii din Ungaria, confirmă și invidiază regimul de libertate instaurat de guvernământul românesc.

Constituția din 27 Februarie 1938 menține regimul de libertate pentru minorități.

Nr.	33-35
Nota	98-102
Pag.	93-96

§ 3. Dreptul Școlilor Primare și Secundare

Legea învățământului primar și normal din 26 Iunie 1924. Dispozițiuni de ocrotire și ajutorare a liberei și egalei dezvoltări a minorităților.

Exemple. Legea învățământului secundar din 15 Mai 1928. Dispozițiuni similare. Dovezi.

Nr.	36-37
Nota.....	103
Pag.	96-97

§ 4. *Dreptul Școlilor Particulare*

Legea din 22 Decembrie 1925. Prescripțiunile sale sunt elocvente. Concesiuni în ce privește doctrina românească, a învățământului laic, întreținut și controlat de Stat. Acceptarea sistemului de învățământ confesional, în mod paralel. Acordarea dreptului de publicitate pentru acest învățământ, precum, în genere, învățământului particular. Școlile normale sunt așezăminte de Stat; excepții în favoarea minorităților.

Nr.	38-40
Nota.....	104-107
Pag.	97-99

§ 5. *Dreptul Cultelor*

Legea din 22 Aprilie 1928. Libertatea acordată cultelor minoritare. Numirea întregului personal, laic și ecleziastic, în mod direct de autoritatea superioară a cultului respectiv; excepție fac numai episcopii și mitropoliții cari au nevoie de aprobarea Suveranului. Sistemul român este diametral opus sistemului maghiar, care nu îngăduia nicio imixtiune a reprezentanților cultelor, totul făcându-se de conducerea Statului.

Acordarea personalității juridice. Libera organizare a cultelor. Scutire de urmăriri, apărare de sechestre. Organele Statului sunt la dispozițiunea cultelor pentru executarea hotărârilor lor și a încasării taxelor de ele fixate credincioșilor lor. Subvențiile acordate de Statul Român sunt nu numai obligatorii, dar și incomparabile, ca quantum, celor, facultativ, date de Statul Ungar.

Situațiunea juridică a Bisericii Catolice; Concordatul din 10 Mai 1927.

Nr.	41-43
Nota.....	108-112
Pag.	99-102

§ 6. *Drepturi Politice*

Decretul-lege din 24 August 1919 pentru Transilvania. Legea electorală din 27 Martie 1927. Părăsirea sistemului cenzitar. Vot universal, direct, secret, etc. Autorizarea partidelor politice minoritare. Atitudinea Germanilor din România: votarea Unirii (adunările dela

Mediaș, Timișoara și Sighișoara); recunoașterea Unirii ca o «emancipare națională a poporului german»; crearea partidului național german (1919). Atitudinea Ungurilor din România: pasivitate; sabotare; atenție la Budapesta; ratificarea Tratatului dela Trianon de Parlamentul maghiar (26 Iulie 1921) și înființarea partidelor naționale ungare (unul la 15 Ianuarie 1922 și altul la 12 Februarie 1922); fuzionarea lor (28 Decembrie 1922); program autonomist. Ungurii din România au avut dela 1920—1940, între 6—25 reprezentanți în Parlament. În Ungaria — infeodată teoriei supraetniste — nu numai că minoritățile n'au acces la o vieță politică independentă, că evreii nu sunt nici măcar considerați o minoritate, dar chiar proletariatul național, maghiar, însumând 60—70% din populație, este formal înlăturat dela vieța politică a țării.

Nr.	44-45
Nota	113-115
Pag.	103-106

§ 7. Statutul Minorităților

Jurnalul Consiliului de Miniștri din 1 August 1938 și Regulamentul Comisariatului General pentru Minorități din 3 August 1938. Dispozițiuni ultra-liberale. Recunoașterea grupurilor etnice minoritare.

Nr.	46
Nota	116
Pag.	106-108

Bilanțul drepturilor și libertăților recunoscute minorităților de regimul român și de cel ungar. Mărturii contemporane: germane, ungare, române.

Nr.	47
Nota	117-119
Pag.	108-110

Capitolul III. — DREPTURI ȘI LIBERTĂȚI, ÎN SPECIE

Generalități.

Nr.	48
Pag.	111

Secțiunea I. — STAREA CULTURALĂ

Obiect.

Nr.	49
Pag.	111

§ 1. Școala

Prigoana învățământului românesc, după 1918, în Ungaria și desființarea lui în Rusia subcarpatică. Apăsarea învățământului slovac. Anihilarea învățământului german. Promisiunile d-lui ministru Szelle.

Sprijinirea școalei minoritare în România. Numărul școlilor și secțiunilor de școli, primare, secundare și superioare, cu limba de predare: maghiară, germană, rusă, turcă, evree, etc. Egala înflorire a școalei particulare (confesionale) minoritare. Rememorarea «superiorității culturale maghiare». Conținutul formulei și efectele ei practice. Soarta ce se rezervă — după presa și literatura ungară —, naționalităților ce vor intra sub Coroana Sf. Ștefan, în cazul succesului campaniei revizioniste, în care se camuflează imperialismul maghiar. Declarațiunile Episcopului Makkay.

Status-ul Romano-Catolic maghiar din Ardeal și Episcopul sas Fr. Teutsch.

Nr. 50-54
Nota 119 bis-134
Pag. 111-121

§ 2. Biserica

Practica prescripțiilor «Codului Cultelor minoritare». Înființarea nouilor episcopii, parohii și biserici minoritare. Situația, numerică, a cultelor, în 1935. Subvenții anuale, obligatorii. Înflorirea bisericilor ungare din România: Unitariană și Reformată. Creerea Academiiilor Teologice minoritare, cari pregătesc preoți și pentru Ungaria.

Politica maghiară și Biserica română din Ungaria. Extinderea precedentului creat prin art. 35 al legii din 1913, pentru înființarea Episcopiei naționale greco-catolice (unite) maghiare din Hajdudorog. Prigoana Ortodoxismului român. Crearea (18 August 1929 și 15 Martie 1936) Bisericii Naționale greco-orientale maghiare. Preoți și episcopi recrutați din comisari de poliție și monahi excomunicați. Cazul Németh István, Dakios Mihály și Iános Ruzska. Maghiarizarea prin biserică, supremul postulat al creștinismului ungar.

Nr. 55-57
Nota 135-145 ter
Pag. 121-126

§ 3. Publicistica

Cartea maghiară în România. Înflorirea ei în 14 ani de regim românesc, depășește progresul realizat în 51 de ani de dominație maghiară. Cartea de știință și de religie. Presa ungară: zilnică, săptămânală, etc. din România este dată ca «model» de specialiștii germani. Confirmări maghiare. 17 foi maghiare în 1918, 330 în 1923; 43 cotidiene ungare în

Transilvania, 32 în Ungaria. Regimul sancțiunilor presei: între 1886—1900 Ungurii condamnă 353 gazetari români la 131 ani, 10 luni, 21 zile închisoare și 92.791 coroane aur amendă, iar Românii, între 1926—1936, au condamnat 35 gazetari unguri, printre cari mulți evrei, la 4 luni, 15 zile închisoare și 36.400 lei amendă.

Grupul de critici unguri, organizat la Geneva. Germanii din Ungaria au 2 jurnale, slovacii doar unul, iar 80.000 români — restul celor peste 120.000 (până la 30 August 1940) fiind deja maghiarizați (mărturia Dr-ului Dénes István) — nici atât. Confesiunea profesorului Iacob Bleyer, asupra vieții germanilor din Ungaria după 1918.

Desvoltarea și înflorirea așezămintelor maghiare de imprimare (61,8%) și de răspândire (62%) a culturii ungare.

Nr.	58-65
Nota	146-166
Pag.	126-134

Secțiunea II. — STAREA NAȚIONALĂ

Regimul românesc asigură: liberă utilizare a limbilor naționale; egală îndreptățire la viața publică, politică și națională; ocrotirea numelui de familie și a originii etnice; sporirea natalității. Dovezi. Nicio măsură de persecuție, nicio românizare forțată. Declarațiunile primului ministru Prof. N. Iorga.

Regimul ungar continuă opera de maghiarizare și după 1918. Constatările d-lui Baldur von Schirach (1937). Societatea pentru maghiarizarea numelor (1931). Rostul, programul și patronii săi. « 4 milioane de unguri trebuie să capete nume noi ». Consecințe: scăderea, peste noapte, a populației germane, slovace și române. Conte St. Széchenyi, Eugen Rákossy, Nándor Urmánczy, etc. și « marele imperiu ungar, asemănător aceluia al lui Ludovic cel Mare ». Bazinul « colosal » al Ungariei și « cuptorul vrăjitoarelor din Makbeth ». Exterminarea « mizerabililor » de minoritari. « Pangermanismul » și sancționarea lui.

Nr.	66-70
Nota	167-177
Pag.	135-142

Secțiunea III. — STAREA SOCIALĂ

Maghiarizării naționalităților, corespunde, pe plan social, în Ungaria, proletarizarea populațiunii băștinașe. Constatările sociologilor Iuliu Illyés, Zoltán Szabó, etc. Cu cât averea e mai mare, cu atât sarcina publică e mai mică. 6 milioane de proletari. Nutriția, tuberculoza, tifosul, etc. justifică recordul mortalității, în deosebi, infantilă, al sinuciderilor. Alarma presei patriotice maghiare.

Climatul românesc asigură, prin reformele realizate în domeniul agrar, obligațional (conversiunea), etc., locuri de muncă, nutriție abundentă, asistență socială supravegheată, sarcini publice moderate (de 5 ori mai mici ca în Ungaria), încurajarea natalității, etc.

Nr.	71-76
Nota	178-188
Pag.	142-147

Secțiunea IV. — STAREA POLITICĂ

Desființarea legii talionului politic. Recunoașterea drepturilor politice ale comunității germane, ungare, etc. Alungarea din Transilvania, a amintirii politice Contelui Bethlen (« mână forte ») și Bánffy (« șovism »). Constituirea partidelor politice minoritare. Declarațiunile șefilor partidelor românești: I. I. C. Brătianu, Iuliu Maniu, Mareșal Averescu, Octavian Goga, Prof. Nicolae Iorga, etc. Tabloul reprezentanților maghiari în Parlamentul român (1919—1940). Conducerea ungară din România, la ordinul Budapestei, devine revizionistă.

Minoritățile n'au drepturi politice în Ungaria. Ele sunt obligate să participe la manifestațiunile maghiare, naționale și revizioniste. Cazul dela Cenadul maghiar; proclamația revizionistă a Sârbilor și a Românilor. Persecutarea partidelor maghiare de opoziție: muncitoresc și crucile cu săgeți. « Respectul drepturilor civice » și Fr. Herczeg. Protestele deputaților Tibor Eckhard și Fr. Ullein. Aventura deputaților Hubay și Vago. « Complotul » deputatului W. Wirth.

Nr.	77-80
Nota	189-209
Pag.	147-156

Secțiunea V. — STAREA ECONOMICĂ

Bilanțul unei activități.

Nr.	81
Pag.	156-157

§ 1. *Reforma Agrară*

Cauzele sociale și economice ale Reformei. Preocupări antebelice. Modificarea Constituției (1917). Preocupări identice ale patrioților unguri (Loránt Hegedüs, Episcopul Prohaszka, etc.) și ale guvernului revoluționar din Budapesta (1918). Geneza Reformei agrare pentru Transilvania: istoria « șerbiei », a « zileritului »; reglementarea proprietăților în favoarea « domnilor »; colonizările; cazul Ciangăilor și al coloniștilor din Igazfalva; Ordonanța Consiliului Nr. 4000/1917. Intre

realizarea Reformei, prin jertfa marilor proprietari și revoluție; Conferința dela Tg. Mureș (1919) și acceptarea principiilor reformei, de reprezentanții autorizați ai proprietarilor unguri.

Starea proprietății imobiliare în Ungaria. Latifundii imense: jumătate din țară aparține la 84 prinți, în majoritate, de origini nemaghiare. Precedentul din România o gravă amenințare pentru latifundiarilor unguri. Descoperirea remediului; revizionismul camuflaj al egoismului nobiliar; dovada ne-o furnizează împroprietărirea « vite-zilor », în 1920, cu 60.000 jugăre. Rechizitoriul deputatului Matolcsy (1936).

Împroprietărirea țăranilor, români sau minoritari, s'a făcut în mod egal și a constituit nu o « despuiere » a grofilor, ci repararea unei injustiții seculare. Mărturii maghiare (Szász Zsombor, 1934). Date oficiale privitoare la expropriere și împroprietărire, pe naționalități. Suntem o țară de mici plugari.

Istoria constituirii latifundiilor maghiare, în lumina abrogării legii de reformă agrară, după 30 August 1940, de guvernul ungar.

Nr.	82-96
Nota	210-264
Pag.	157-182

§ 2. *Conversiunea*

Exploatarea populației maghiare de clasele dominante, se adaugă efectelor crizei mondiale. Datoria pe hectar, atingea în Transilvania lei 4.998, iar în Bucovina 11.203. Moratorii succesive. Transformarea lor în conversiune. Legea din 1931, câmpul ei de aplicațiune, binefăcător, este lărgit, imens, prin legea din 1934. Iertarea datoriilor rurale și urbane. Salvarea marilor și micilor proprietari unguri din România. Mărturii maghiare. Participarea Statului la opera de asanare (450 milioane anual) și de renaștere a creditului. Restabilirea noțiunii de obligativitate a creanței, dovedește doctrina morală a Statului Român.

Nr.	97-100
Nota	265-279
Pag.	182-186

§ 3. *Comerțul, Industriile, Băncile*

Admonestări de adus politicei guvernelor române: neîncurajarea, neajutarea și nesprijinirea activității economice, a elementului băstinaș. Filipica lui Octavian Goga. Dezorientarea institutelor financiare și comerciale maghiare, după 1918, este înlăturată, în deosebi, prin ajutorul, moral și material al Băncii Naționale. Consecință: reînflorirea lor. Sindicatul Băncilor ungare din Transilvania. Rostul și activitatea sa.

Infiorirea egală a institutelor financiare și comerciale germane. Comparație între regimul maghiar și cel român din punctul de vedere al sporirii numărului Băncilor, al capitalurilor lor, al rezervelor, al depunerilor, al operațiunilor de credit, al beneficiilor. Reescomptul Băncilor ungare întrece pe acela al Băncilor române cu 100 milioane. Consecință: lupta secției economice a partidului maghiar, în frunte cu președintele ei, d-l Dr. Elemér Gyárfás, permanent senator român, pentru crearea unei « autarchii a minorității maghiare ». Intre utopie și « adversitate ». Conducerea partidului său din România — cași presa ce o servește — ignorează voluntar stările de lucruri din Ungaria (ex: aplicațiunea inversă a principiului progresivității și proporționalității impozitelor, etc.); lipsind astfel, populațiunea ce o conduce, de unul din necesarii termeni ai unei posibile comparații, cultivă dogma tradițională a inducerii în eroare, la care, conducerea budapestană adaugă naționalismul imperialist. Intre « Dreptate pentru Ungaria » și « Urăți pe Români ». Obsesia formulelor revizioniste și a « misiunii istorice », împiedecă vederea realei și prosperei vieți a minorității maghiare din România. Dovezi oficiale privind plasarea elementului maghiar, în număr covârșitor, în toate posturile vieții economice românești.

În Ungaria, sub exploatarea complice, magnato-evree, poporul trăește o « revoluție mută » (sectarism, proletariat, emigrare). « Industrializarea Ungariei » este o concertată formă a egoismului castei conducătoare. Cași « Unitatea economică a Bazinului Dunărean, cu centrul la Budapesta », care în plus constituie o nesocotire a realităților geografice și economice, astfel cum au fost fixate, cu regret, chiar de creatorul Academiei Ungare, Conte Ștefan Széchenyi.

Starea economică a Românilor din Ungaria: excluși din întreprinderi exercită neînsemnate negoțuri și simple meserii manuale.

Nr.	101-111
Nota	280-370
Pag.	186-212

Secțiunea VI. — STAREA LEGISLATIVĂ

Legislația maghiară este încă în vigoare în Transilvania. Concepția sa s'a încercat să se extindă — părăsindu-se tradițiunea latină — în toată țara. Proiectele de unificare și critica lor. Corespondențe firești între sufletul națiunilor și legiurile lor. Lipsa de afinitate, de corespondență, între legislațiunea maghiară și sufletul românesc. Horia, Cloșca, Crișan și Sentința Tribunalului din Alba Iulia (1775). Dezideratele Românilor.

Nr.	112-114
Nota	308-316
Pag.	213-220

Capitolul IV. — INCHEIERE

Justiția românească un înalt concept moral. Recunoștința Ungurilor. Propaganda maghiară. Intre abilitate și dreptate. Tribulațiuni revizioniste. Oportunismul, religia straturilor conducătoare ungare. Răstălmăciri istorice. Creditul diplomatic este o victorie cu scadență. Hotărîrea arbitrală dela Viena. Executarea ei. Resemnare. « Revizuire » și « Revizionism ». Inmormântarea lacrimilor. Deșțelenirea avânturilor. Incremenirea rătăcirilor. Infrângerile fără bătlie și Implinirile Istoriei. Sarcinile generațiilor, unite.

Nr.	115-117
Nota	317-326
Pag.	221-230

BIBLIOGRAFIE

1. <i>Lucrări, Studii, Articole</i>	Pag.	231-241
2. <i>Ziare, Reviste, Calendare, Anuare</i>	Pag.	241-242
3. <i>De acelaș autor</i>	Pag.	243-244

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CUVÂNT DE JUSTIFICARE

MOTTO:

*Amicus Plato, sed magis
amica veritas.*

Ocazionată de sărbătorirea, îndoliată în acest an, a Unirii tuturor Românilor și întemeiată pe un atent, îndelungat și obiectiv examen critic al exercițiului spiritului de dreptate practicat de guvernele românești în toate domeniile activității locuitorilor Transilvaniei, lucrarea de față a vroit să însemne nu, numai un prețuitor și cinstit omagiu, dar și o documentată și resemnată înregistrare a unei nedreptăți. Invățămintele anilor noștri de ucenicie judecătorească, imediat după Unire, în ținutul Voevodatului românesc al Maramureșului, — lecțiile neuitărilor maeștri ai stagiului nostru pe lângă Înalta Curte de Casație, Dr. Georgiu Plopu ^{a)} și Victor

^{a)} Răposatul († 23 Octomvrie 1940) președinte al Secției ardeleni de pe lângă Înalta Curte de Casație și fost membru marcant al Curiei maghiare, a descifrat, în cuprinsul operei sale (*Părți alese din Dreptul privat maghiar*. București, 1923), încălțitele cutume ale Ungariei. Colaborator constant al revistei « Pandectele Române » și al revistei « Cercului Juridic Bănățean » — ce am înființat la Timișoara, în anul 1931 — nobilul român și emeritul jurist n'a ostenit să ne arate prăpastia ce separa poporul maghiar de magnații săi conducători, pentru a căror înălțare și consolidare jurisconsultii maghiari începând cu Ștefan Werbőczy (faimosul autor al *Opus-ului Tripartitum juris consuetudinarius inclyti Regni Hungariae partiumque eidem annexarum* din 1514), au clădit sistemul de privilegii nobilitare alături și deodată cu sistemul legislativ care consacră robia poporului, azi încă, sub forma proletariatului agricol, deopotrivă de existentă, de actuală.

Popp^{b)}), — pentru a nu pomeni, cu respect pentru occidentalul și înaltul lor patriotism, decât pe cei trecuți întru Domnul, — activitatea noastră de mai târziu, timp îndelungat, în metropola Banatului, ne-au familiarizat cu problemele generale și specifice ale Transilvaniei, cu nevoile și aspirațiunile locuitorilor ei, români sau minoritari, cu năravurile și virtuțile acestora, trecute toate, într'un fel sau altul, prin filtrul judecății noastre profesionale. Am deprins astfel să-i cunoaștem temeinic. Și firesc, să-i stimăm și să-i iubim. După cum deopotrivă am învățat în ce privește lumea minoritară maghiară, să distingem pe conducători de conduși, atât de profund diferiți, de parcă nu ar fi aparținând aceluiași popor. În fine am reținut similitudinea, până la confuziune, a mentalității, a caracterului și a faptei conducătorilor maghiari din Transilvania și din Ungaria, rezultat firesc al unității lor de obârșie, al identității lor de stare materială și al comunității lor de interese. Toți groși — născuți sau făcuți, — toți latifundiași, toți închiși în caste cu bariere păzite medieval.

Expunerea stărilor acestea, cunoscute de noi nemișlocit, prin contact direct cu viața reală, gâlgâitoare de adevăr, a majorității române și a minorității maghiare, precum și mișlocit, prin cercetarea presei, literaturii și publicațiunilor lor de specialitate, era sortită să rămână în paginile unei repute reviste de drept^{c)}), pentru care și la cererea căreia fusese scrisă^{d)}).

b) Decedat 15 Septembrie 1938 membrul Inaltei Curți de Casație, a fost, în era maghiară, judecător al Tribunalului Budapesta și apoi notar de Senat al Curiei maghiare. Descendent al unei nobile familii care a dat magistraturii austro-ungare numeroși și valoroși juriști — bunicul său a fost președinte al Curții de Casație dela Viena, — Victor Popp a fost unanim prețuit, atât pentru admirabilele sale însușiri de specialist al dreptului comercial, cât și pentru marile sale calități de român, integru.

c) V. Revista « Pandectele Române », Nr. 10 din Decembrie 1940, unde, în extras, a apărut lucrarea de față.

d) O dovadă — pildă demnă de urmat — a vigilenței propagandei ungare, ne-o furnizează împrejurarea că deși studiul nostru era adresat unei categorii

Imprejurările însă au hotărât altfel.

Unele fapte, importante și elocvente, intervenite între timp (Noemvrie 1940 — Ianuarie 1941), ne-au determinat să amplificăm expunerea stărilor de lucruri examinate, și în deosebi a notelor de documentare, pentru a o putea prezenta opiniei publice românești și străine, drept o sursă de informație corectă și sigură, prin cercetarea elementelor căreia să poată filtra și înțelege exact, campania deslănțuită prin toate mijloacele tehnice moderne, de iscusita propagandă a Statului vecin.

Iată o parte din aceste fapte, unele peste cari, voluntar, hotărâți să nu înăsprim relațiunile dorite civilizate, dacă nu chiar amicale, am trecut, altele, pe cari, posterioare încercării noastre de sinteză, nu le-am putut avea în vedere, sau, din același gând și curată preocupare, ne-am limitat doar să le menționăm.

1. ASASINATUL POLITIC DIN COMUNA PETRI, JUDEȚUL SATU-MARE

La 19 Noemvrie 1940, în Casa Culturală a grupului etnic german din zisa comună, tânărul Ștefan Mannherz, fruntaș

profesionale restrânse, servită de o revistă de specialitate, totuși el a fost remarcat de cotidianul budapestan « Pester Lloyd » din 17 Decemvrie 1940. Printr'o facilă abilitate, ziarul deplasează obiectul studiului nostru, considerându-l drept un atac al sentinței arbitrale dela Viena, și prin extensiune, al arbitrilor, fiindcă « a respinge — spune ziarul menționat — o sentință, chiar numai sufletește, însemnează a pune în discuție competența și spiritul de dreptate al judecătorilor ». Iar după o serie de grațiozități la adresa « mentalității levantine » a românilor — care, nu poate fi « stărpită » nici chiar de amenințătoarea perspectivă a « *noui hecatombe* » — ziarul examinând posibilitatea « speranței că *la timpul său* totul va fi altfel », conchide: « Ce însemnează această propoziție? în special cuvântul *la timpul său*? Incotro trag d-nii din București cu ochiul? Ce speră și pe ce contează, în conformitate cu felul lor vechiu, înrădăcinat, fanariotic? ».

Nu vom angaja o polemică. Falsa curiozitate maghiară, sub care se ascunde ca întotdeauna, o înșinuare, va găsi răspunsul cuvenit în încheierea lucrării noastre (V. și infra nota 324).

al mișcării de regermanizare a șvabilor maghiarizați^{e)}), a fost omorât cu lovituri de ciomag și de cuțit, de un grup numeros de patrioți unguri, membri ai grupării revanșiste locale, având în fruntea lor pe Fr. Trunk. Cuvântările ținute la înmormântarea tânărului erou, de Iosif Schönborn, conducătorul regional și de Dr. Franz Basch, conducătorul central al grupului etnic german din Ungaria^{f)}), precum și absența oricăror sancțiuni în contra ucigașilor cunoscuți, mărturisesc, în mod hotărât, cauza politică a acestui asasinat. Și astfel, la numai câteva luni dela pronunțarea hotărârii arbitrale dela Viena, istoria nesfârșitelor lupte naționale ale șvabilor sătmareni, înregistrează o nouă victimă.

Omorul acesta, oricât de temerar și de semnificativ pentru noile credințe politice ungare, ar fi trecut, poate, neobservat, dacă prin clauzele hotărârii dela Viena nu s'ar fi prevăzut un statut minimal de drepturi pentru minoritatea germană, recunoscută grup etnic independent și liber să-și manifeste, național, social și politic, existența, — dacă nu ar fi fost precedat de uciderile în masă ale românilor rămași în teritoriul dobândit la 30 August 1940 de Ungaria, — dacă în fine, nu ar fi fost urmat, a doua zi chiar, la 20 Noembrie 1940, de aderarea Ungariei la Pactul Tripartit^{g)}). In aceste circum-

e) Comuna Petri aparține ținutului Sătmăruului, asupra locuitorilor căruia s'a exercitat, cu un deosebit succes opera de susținută maghiarizare (pentru amănunte, a se vedea infra notele 95 și 96, precum și textele la cari ele se referă).

f) « La mormântul tău — a declarat d-l Iosif Schönborn, cu aceasta ocazie, — făgăduim că nu vom renunța. Lupta în care ai murit, pentru ideea național-socialistă, o vom continua până la izbândă ».

Iar Dr. Franz Basch, în calitatea sa de șef al grupului etnic german din Ungaria, nu s'a sfiit să constate că: « a început o prigoană care ia, din zi în zi, forme mai amenințătoare. Am avertizat la timp. A fost în zadar. Acest asasinat ticălos strigă după răzbunare, pe care o cer 800.000 germani. In ochii a 100 milioane germani, asasinul și neamul său este blestemat » (Cf. ziarul «Timpul», București, 13 Decembrie 1940).

g) Victoria dela Viena, dar în deosebi aderarea la Pactul încheiat la Berlin, la 27 Septemvrie 1940, de Germania, Italia și Japonia, a dat Ungariei o stare

stanțe însă, el ia caracterul unui semn prevestitor al vremurilor ce vor să vină, o mărturie a libertăților ce se rezervă minorităților în Statul Ungar, în fine o dovadă peremptorie despre eterna actualitate a cuvintelor lui Ludovic Kossuth: « Liber-

de psihoză, pregnant descrisă de un medic, prieten al Țării noastre și locuitor al Belgradului, în cuprinsul unei scrisori din care desprindem pasagiul următor: « Propaganda tot mai întărită a presei și a radio-ului budapestan, încearcă, printr'o sgomotoasă și obișnuită manevră ocolitoare, să abată atențiunea lumii dela înregistrarea stărilor ei lăuntrice. Schingiuirile, deportările, omorurile în massă ale populațiunii românești, rămase acolo, continuă. Infometarea masselor ei naționale se accentuează. Urgia deslănțuită contra minorității germane începe să-și numere victimele. Comploturile cu caracter mixt, social și politic, devin publice, sunt deferite instanțelor judecătorești maghiare. Desigur, ochiul străinului devine inoportun. Și cum campania revizionistă a fost trecută, deocamdată la arhivă, prin efectul pactului de veșnică amicitie cu Jugoslavia, nevoia unei fatale disimulări împinge fantezia pan-maghiară spre alte orizonturi. *Filo-axismul* ungar a devenit dintr'odată, acut. Fără o firească fază de incubație, răspândirea lui, în adâncuri, s'a operat instantaneu, generalizându-se fulgerător în tot trupul feudalului Stat al magnaților latifundiați. El vrea astfel să pară prin cutremurele, prin spasmele continui ale întregului său organism, străpuns, până în cele mai ascunse cute, de flacăra dogoritoare a ultimei sale credințe. Cel mai neînsemnat gest, cea mai potolită constatare, cea mai nevinovată privire, în viitor, constituie acte de sacrilegiu.

Refuză *episcopul Hossu* și *profesorul Hațiegan* să certifice raiul în care trăesc frații voștri din Ardealul ocupat, sau să desmintă atrocitățile săvârșite sub ochii lor, înspăimântați de neputință? = Criminală tentativă de sabotare a dulcilor, a gingașelor relațiuni inițiate de guvernul maghiar, ca o consecință a hotărârii dela Viena...

Refuză profesorii *Coriolan Tătaru* și *Ștefănescu-Goangă* să confirme că au cerut azil politic blândului regim al Leventilor? = Calificată duplicitate a unor bârfitori de profesie, ai sfințelor legăminte cu Axa...

Constată ziarul « Argus » că bietul, bravul popor ungar este greu amenințat de o cutropitoare foamete? = Pur și simplu « Tâmpenie »...

În fine, se stabilește pe bază de informațiuni rigurose controlate, măcelul, hecatombica jertfire a vieții transilvane iar Conducătorul Statului Român, mărturisind încrederea sa și a poporului său, nelimitată, în triumful ideilor pentru cari sângerează puterile Axei, întrevede nădejdea și credința sa în viitorul națiunii române? = Condamnabile atentate la sfințenia Hotărârii arbitrale, incalificabile spurcări ale Pactului Tripartit, etc.

Pactul tripartit apare astfel, nu ca o necesitate a răspântiei istorice în care se afla Europa și cu ea Mapamondul, ci ca o simplă invenție, ca o născocire special smulșă sobrilor gânditori și oameni politici ai Axei, pentru a fi încredințată zelului gardianului civilizației occidentale, credinciosului dulău turanic,

tatea voastră este spânzurătoarea, — drepturile voastre de egalitate înseamnă că popoarele cari împart teritoriile cu ungurii, vor trebui să fie absorbite de elementul maghiar ».

Deci nu un fapt divers — cum au încercat să prezinte organele de anchetă maghiare, cazul dela Petri, — ci un fapt cu valoare de simbolic memento. Amenințător al vieților celor ce-și îngăduie să creadă în trăinicia angajamentelor scrise, sau al verbalelor promisiuni ale conducerii ungare, el vrea să constituie punerea unui punct decisiv și final, tuturor revendicărilor naționale ale minorităților din Statul maghiar.

Credința unei părți din presa germană, că nimic nu poate turbura (14 Octomvrie 1940): « tradiționala prietenie ungaro-germană (?), acum când au fost satisfăcute pretențiunile revizioniste maghiare și Ungaria trebuie să fie recunoscătoare față de prietenul vecin », nu se verifică drept un adevăr absolut, cel puțin în această privință. Ne-o mărturisește de altfel aceeași presă, o lună mai târziu (14 Noemvrie 1940), înregistrând informațiunea corespondentului său din Budapesta, după care pedeoparte: « apelul conducătorului grupului german din Ungaria, Dr. Basch, ca toți germanii, ale căror nume au fost maghiarizate, pe baza § 6 al art. 1 din Arbitrajul dela Viena să-și reia numele lor vechi, a fost cenzurat », iar pe de altă parte: « cererea Societății germane, pentru tipărirea revistei științifice Cercetări germane în Ungaria, a fost respinsă »^{h)}. Și atunci ce temei se poate pune pe declara-

tolănit de 1000 de ani în Câmpia Panoniei, sub adierea răcoritoare a propriilor sale mărâituri periodice... ».

Iată dar o nouă funcție, o nouă misiune europeană ce și-a descoperit, inventiva conducere maghiară, din ale cărei câteva aspecte menționate, se învederează — de vreme ce afirmațiunile cuprinse în textul scrisoarei ce am reprodus se confirmă prin mărturia tuturor ascultătorilor Radio-ului budapestan — la ce virtuozități, la ce înaltă școală de răstălmăcire a ajuns, prin îndelungat exercițiu, patriotica propagandă maghiară.

h) V. ziarul « Berliner Börsenzeitung », 14 Octomvrie 1940 și 14 Noemvrie 1940; Romulus Seisceanu, *Transilvania Românească*, pp. 80—83.

țiunile Contelui Csáki¹⁾), făcute Parlamentului maghiar la 13 Noemvrie 1940, când însuși textul § 6 al art. I din Arbitrajul dela Viena este nesocotit? Când însăși viața celor ce pretind împlinirea dispozițiilor din zisele paragrafe, este suprimată, și anume, la numai 6 zile dela facerea acestor solemne promisiuni? Dacă membrilor comunității naționale a « prietenului vecin », nu le sunt recunoscute în fapt, deci asigurate, nu numai drepturile constituționale consfințite, dar nici măcar drepturile naturale, de existență fizică, de viață, cum vom putea oare pretinde noi, Români, respectul unor astfel de garanții, recunoscute doar pentru nevoia cauzei și cu rezerva mintală a călcării lor, chiar a doua zi¹⁾?

Dar lucrurile nu se opresc aci. Mai jos (v. pct. 4), vom arăta că toate aceste concertate atitudini și fapte își găsesc origina în ideea Seghediană, în visul, pe trezie, al Imperiului Ungar, în care nu numai ținuturile românești și sârbești sunt a se contopi în Marea Ungarie a Coroanei Sfântului Ștefan, dar și deopotrivă Burgenland-ul german și ținutul italian al Fiume-lui.

i) « Numai un guvern lipsit de experiență — a declarat d-l Ministru de Externe maghiar — și înapoiat, ar putea urmări prin politica sa, asimilarea forțată a minorităților (sic) și de aceea, în împrejurările actuale, Ungaria este gata să încheie, într-o atmosferă mai bună, un Tratat relativ la minorități nu numai pe hârtie (sic), ci în sensul cel mai adânc ».

Așa dar, gata să discute, cât de mult timp, o chestiune legalmente rezolvată, conducerea maghiară, actuala, nu este și nu va fi niciodată gata să execute stipulațiunile unui angajament, chiar atunci când, cum este cazul, această executare constituie o condiție de valabilitate, sine qua non, a însăși Arbitrajului pronunțat.

j) V. infra nota 313, 314 și 315, unde am înregistrat, după date oficiale, nenumăratele jertfiri de averi și de vieți românești, imediat după punerea în aplicare a Sentinței arbitrale dela Viena și cu toate că, prin clauzele sale, Ungaria dase cele mai promițătoare asigurări de perfectă garantare. Lucrul acesta a fost remarcat chiar de presa germană (V. ziarul « Süd-Est Echo » din 16 Octomvrie 1940), după cum deopotrivă a fost recunoscut de primul ministru, d-l Pál Teleki, în ședința Camerei maghiare dela 10 Octomvrie 1940.

La 7 Decembrie 1940, în Târgul-Mureș, cu prilejul unei consfătuiri ministeriale, primul ministru ungur d-l Pál Teleki, luând cunoștință despre exproprierea, în fapt, a proprietăților țăranilor români, efectuată pe cale de desposedare, de administrația militară maghiară a Transilvaniei, după 30 August 1940, a declarat că aceste măsuri «sunt nedrepte», că domnia-sa «n'a autorizat pe nimeni să le ia» și că ele «trebuesc considerate ca anulate». Nu vom insista asupra împrejurării, cu neputință de a fi concepută, că guvernul maghiar n'a avut nicio informațiune asupra modului în care mandatarii săi își îndeplinesc îndatoririle de administrație, mai ales că între timp, atât Înaltul Regent Horthy, cât și miniștri de interne și de agricultură, d-nii Keresztes Fischer și Teleki Mihály, vizitaseră aproape toate centrele importante ale provinciei. Vom reține doar recunoașterea, oficială, a existenței acestor exproprieri cu caracter de confiscare de bunuri, precum și caracterizarea lor, tot atât de oficială, ca acte nedrepte, ilegale și ca atare nule. Ce s'a făcut însă dela 7 Decembrie 1940, pentru a se reda celor «expropriați» bunurile lor? Nimic. Dimpotrivă, atotputernica și biruitoarea «cale de fapt», continuă. Comandamentul militar maghiar rechiziționează pentru încartiruirea trupelor, exclusiv casele românilor, fixând drept plată suma maximă de 33 fileri (11 lei zilnic). În acest timp și concurându-l, Președinția Consiliului de Miniștri Ungar edictază măsuri potrivnice dreptului public și privat, călcătoare ale prescripțiunilor hotărârii de arbitraj, prin efectul cărora terenurile agricole și pădurile «rămase fără grijă (?)», sunt puse sub administrația forțată a unor curatori numiți de autoritatea maghiară. Indiferent de faptul dacă, refugiatul sau expulzatul, dispusese formal asupra persoanei care urma să-i administreze averea. Dispozițiuni similare sunt luate,

prin succesivele jurnale ale aceluiași Consiliu de Miniștri și în privința întreprinderilor comerciale și industriale românești, fără ca măcar — administrația acestora fiind mult mai grea, mai delicată, decât a bunurilor rurale, — să se specifice întinderea mandatului curatorilor respectivi, în timp și în spațiu. Astfel, la drepturi ilimitate, răspunde o totală iresponsabilitate. Or, această împrejurare asvârlă o lumină revelatorie asupra rațiunilor cari au determinat, în realitate, masiva expulzare a românilor din teritoriul Transilvaniei, azi ungare, ale căror averi, de toate categoriile, sunt supuse unui regim, nemărturisit dar faptic organizat, de confiscare^{k)}).

3. AMICIȚIA UNGARO-IUGOSLAVĂ

La 12 Decembrie 1940 s'a semnat la Belgrad un Tratat de amiciție între cele două state. Fruct al «raporturilor de

k) Pentru amănunte a se vedea capitolul: *Mărturisirile și promisiunile d-lui Teleki* din lucrarea d-lui Romulus Seîșeanu, *Transilvania Românească* (București, 1941, pp. 95—97) precum și *Regimul proprietății românești din Ardealul ocupat*, în ziarul «Universul», din 12 Ianuarie 1941.

În ceea ce privește precedentele conducerii maghiare, în acest domeniu, a se vedea lucrarea d-lui Prof. Ion Moga, *La Questionne della Transilvania* (București, 1940, Colecția «Studii e Documenti Romeni») unde, la p. 13 se arată cum au fost spoliați locuitorii țărani ai Transilvaniei, cu ocazia recensământului agrar efectuat în anii 1819—1820. Ascultând anume, sfaturile aristocraților maghiari, dornici să le cutopească averile și hotărâți să inducă în eroare buna credință țăranilor proprietari de pământ, aceștia, pentru a plăti impozite mai mici, și-au declarat, la recensământ, numai o parte a bunurilor lor, o foarte mică parte. Și astfel în temeiul propriilor lor declarațiuni, luate ca bază de legislațiunea agrară întocmită în 1846—1847, țăranii s'au văzut lăsați numai în posesiunea pământurilor declarate, restul trecând la discreția aristocrației feudale. Victime ale buneii lor credințe, dar mai ales ale hrăpăreței nobilimi maghiare, care, fără nicio considerațiune națională, desposeda, în favoarea domeniilor lor, deopotrivă pe țăranul ungur, ca și pe cel român sau german — spolierea lor, a determinat pe scriitorul maghiar contemporan, *Sigismund Kemény*, ocupându-se de legiuirea prin care a fost transformată, într'o crudă realitate, să spună: «Dieta Transilvaniei a fost, grație lui Dumnezeu, închisă. Poporul a fost însă complet spoliat și umblă vorba că aristocrația maghiară, din cauza acestei reforme este într'o mare veselie. Numai de n'am avea să regretăm mai târziu» (cf. Prof. Dr. Ion Moga, *op. cit.*, p. 13).

bună vecinătate, de stimă sinceră și de încredere mutuală, ce există, din fericire, între națiunile lor » — cum se constată formal prin preambulul său — *Tratatul are, poate ca o sumbră prevestire, un foarte scurt cuprins. Două articole, lapidare, sunt consacrate obiectului său, iar un al treilea și final articol cuprinde obligațiunea ratificării.*

Textul care interesează și în același timp impresionează pe cercetătorul de documente omenеști, este art. I, având următorul cuprins: « Va fi o pace constantă și o amiciție veșnică între Regatul Jugoslaviei și Regatul Ungariei ».

Așa dar se înlătură războiul — căci doar acest lucru înseamnă « pace constantă, amiciție veșnică », se recunoaște drept cinstită actuala frontieră. Nicio pretențiune în ceea ce privește minoritatea maghiară aflată în confiniile Jugoslaviei. Nicio revendicare a teritoriilor foste, până la 1918, sub Coroana Sfântului Ștefan. Intr'un cuvânt, prin jertfa Ungariei, se consolidează pacea în Sud-Estul Europei. Și este într'adevăr o jertfă. Fiindcă nu se pot uita insistentele revendicări maghiare, din 1920, privind teritoriul Bacica-Bodorog¹⁾. Nici lupta dărză dusă de delegațiunea ungară la Conferința Păcii — din care făcea parte însuși actualul premier maghiar d-l Pál Teleki — pe tema « frontiera Jugoslaviei este poate cea mai imposibilă dintre toate ». Sau constatarea dramatică a aceluiași delegațiunii: « Jugoslavia abia constituită se găsește pradă neînțelegerilor și certurilor născute din opoziția etnică a diferitelor triburi ale Sârbilor, Slovenilor, Croaților și Muntenegrenilor ». Precum deopotrivă este de neuitat rezonanța acuzatorie a unei broșuri de propagandă prin care, cu o prefăcută

1) « Este vădit — declară una din multiplele note prezentate Conferinței de marele și inventivul președinte al delegațiunii maghiare, Conte *Albert Apponyi* — că pretențiunile sârbilor constituie cea mai mare ingratură; invitatul, refugiatul, vrea să pună stăpânire pe adăpostul ospitalier al celui ce l-a ospitalizat, etc. ». (Pentru amănunte a se vedea articolul d-lui R. Seișeanu, *Tratatul Iugoslavo-Ungar*, ziarul « Universul » din 16 Dec. 1940).

sinceritate se arăta (V. Justiție pentru Ungaria) că: « *Jugoslavia datorește existența sa ficțiunei mincinoase după care Croații și Slovenii nu se deosebesc de Sârbi decât prin religie catolică în loc de religie greco-orientală și că se servesc de alfabeta latin în loc de cel cirilic* ». « *În Jugoslavia — explica mai departe zisa broșură — creată de Trianon, Statul acesta așa zis omogen, are șase capete, ca un animal monstruos. Și fiecare din aceste capete caută să meargă în altă parte. Albanezii, Bulgarii, Italienii și Ungurii, toți privesc suspinând spre țările vecine, pe care le consideră ca adevărata lor patrie. O lume desparte pe Croații și Slovenii cu spiritul european, de Sârbii, cu spiritul balcanic, etc* ».

Renunțarea aceasta voluntară, de dragul Păcii, nu la drepturi necontestate și samavolnic răpite, nu la teritorii maghiare, cari ar fi aparținut vreodată poporului său, ci, la ideea revizionistă, — prin ea însăși, dar mai ales prin obiectivele ce le disimulează^{m)}, de o valoare superioară oricărui bun pământean — este într'adevăr atât de impresionantă, încât ne este cu neputință să o socotim sincerăⁿ⁾). Nesinceritatea con-

m) V. infra Nr. 87 textul și notele respective, unde se demonstrează caracterul de diversiune al revizionismului maghiar, care nu are comun, cu revizionismul puterilor Axei, decât numele (V. de asemenea infra Nr. 108 și notele respective).

n) « Ungurii sunt în Europa — spune tânărul și vigurosul scriitor ardelean Emil Cioran (V. lucrarea *Schimbarea la față a României*, Edit. « Vremea », București, p. 222) — o insulă. Deși au luat și ei parte cum au putut la frământările Europei, ei n'au fost niciodată sinceri în participarea lor. Teoria spengleriană a sufletului original al culturilor nu-și găsește nicăieri o verificare mai evidentă ca în Ungaria. Sub toate formele de cultură, ei au păstrat zvâcnirile inițiale. Este prea mult sânge în spiritul maghiar, pentru ca Ungaria să fie altceva decât suflet. O țară care, deși a avut condițiile materiale ale culturii cum puține, n'a produs totuși nimic original în gândire și n'a imprimat niciun stil în cultură. De altfel, ungurii nu s'au așezat în câmpia panonică pentru ca să gândească, ci pentru ca să cânte și să bea. Și au reușit ».

S'ar părea, la prima vedere a lucrurilor, că, cel puțin în ce privește finalul, autorul citat ar fi exagerat. În realitate însă, acesta nu face decât să folosească studiul publicat de Contesa *Alexandra Teleki*, în lucrarea de propagandă, apărută la Paris acum câțiva ani sub îngrijirea d-lui *G. Lukács*, fost

ducerii maghiare, lipsa ei de credință în durabilitatea măcar, a Pactului de «veșnică» amicitie dela Belgrad, îl vom învedera nu numai prin cultul imperialistei idei seghediene. Dar și deopotrivă prin faptul că deși ne găseam, — sub raportul frontierelor, al proporționalității etnice majoritare și minoritare, al tratamentului aplicat minorităților, etc., — într'o situațiune cu mult mai favorabilă decât aceea a Jugoslaviei, totuși feudală stăpânire maghiară n'a ezitat. Profitând de o pasageră dar nu mai puțin gravă strâmtorare a Țării Românești, care coincide, din nefericire, cu o imperativă necesitate de liniște în acest sector al Europei — ea și-a manifestat tiranic apetitul imperialist, oficial abandonat de multă vreme°); imperialism la care însă, peste câteva luni, renunța, cel puțin în diplomatica aparență a Tratatului de amicitie din 12 Decembrie 1940, cu o inexplicabilă ușurință.

4. IDEEA SEGHEDIANĂ

La 15 Decembrie 1940 — deci la abia trei zile după încheierea veșnicei amicitii ungaro-jugoslave — o mare și im-

ministru al Instrucției maghiare, *La Hongrie et la Civilisation*. Descriind cu titlu de exemplificare al «moravurilor, al obiceiurilor și al petrecerilor societății bune maghiare», nunta palatinului G. Thurzó (1567—1616), una din numeroasele și faimoasele festivități gigantice, Contesa Teleki arată că: «mai multe sute de invitați au rămas împreună, nouă luni întregi și n'au părăsit tânăra pereche decât după botezul întâiului lor născut».

Iar în ce privește preocupările culturale ale provinciei maghiare, aceeași nobilă scriitoare constată: «noi nu mai citim cărți; cartea a fost considerată întotdeauna ca un lux».

Și același lucru, aceleași manifestațiuni sunt raportate de istoricul maghiar Fr. Eckhart, (V. Studiul său publicat în lucrarea supracitată): «La începutul secolului XIX națiunea ungară era, din punctul de vedere al dezvoltării politice, culturale și sociale, cu mult înapoiată, în comparație cu popoarele occidentale» (Cf. Romulus Seșeanu, *Civilizația și Cultura maghiară*, în lucrarea Transilvania Românească, supracitată, pp. 106—109).

o) V. în această privință mărturia scriitorului ungar Zoltán Nyisztor, înregistrată în jurnalul oficial al Bisericii Catolice maghiare «Nemzeti Ujság» și raportată de d-l Cornelius Codarcea, în lucrarea sa *Le litte Roumano-Hongrois*, București, 1937, pp. 175—176.

presionantă demonstrație națională are loc în piața Sfântului Gheorghe din Budapesta. Participanții sunt însă numai unguri, și manifestația se operează în familie, fiindcă, toate eforturile depuse, toate promisiunile generos împărțite, toate amenințările duios răspândite, n'au reușit să determine participarea reprezentanților minorității germane, sârbe, române, cehe, ucrainene, etc. cu atât mai dorită, cu cât prezența lor ar fi însemnat nu numai o dovadă de nobil patriotism, dar și o subscriere, o formală aderare la proiectele politice cari au justificat convocarea și regizarea acestei demonstrațiuni naționale^{p)}). Cei peste 100.000 de manifestanți au ascultat cu evlavie cuvintele Înaltului Regent Horthy, ale primului ministru, d-l Pál Teleki și ale celorlalți patrioți, cari toți, au subliniat fără ezitări că: «ideea seghediană trăiește și astăzi, foarte vie, în conștiința poporului maghiar și că pe ea se sprijină toate eforturile naționale». Seghedin-ul, — oraș cu-

p) Jocul diplomatic al conducerii maghiare nu numai că n'a prins, dar a și justificat, din partea grupului etnic german din Ungaria, o atitudine manifest potrivnică, socotindu-se demonstrațiunea — ale cărei obiective îi erau cunoscute, — ca fiind inoportună și în contradicție cu spiritul noiei Europe. Iar Ucrainenii au făcut să se știe, prin birourile lor din străinătate, că n'au autorizat pe nimeni să vorbească, la această adunare, în numele lor, al celor 700.000 de locuitori ai Rusiei Subcarpatice, că ei își socotesc țara invadată, iar independența lor națională răpită, prin violență (Cf. ziarul «Universul», 20 Decemvrie 1940).

Și lucru era firesc, câtă vreme nu s'a putut încă uita faimoasa *Adunare revizionistă dela Cenad* (14 Sept. 1934), unde românii și sârbii, supuși maghiari, au fost obligați să danseze ariile revizioniste și anti-trianonice, sub bagheta maestrului Nándor Urmánczy, al cărui dar magic a reușit să convingă pe țăranul român Ștefan Luțai să ia atitudine contra României și să spună: «pacea și libertatea naționalităților nu poate fi garantată decât de Ungaria, sub a cărei stăpânire doresc, azi, să fie chiar românii din Transilvania» (V. Dr. Petre Petrinca, *I Romeni di Ungheria*, București, 1940, pp. 46—47; iar la p. 48, V. *Proclamația revizionistă* contra României și Jugoslaviei, redactată de țărani români și sârbi, din zisa comună la 20 Decemvrie 1936, — sub presiunea organizațiunii iredentiste maghiare *Stegarii Patriei*, condusă de același domn Nándor Urmánczy — și în ai cărei violenți și injurioși termeni, cuvintele «bandiți» și «prădători de cadavre» revin nu numai ca un simplu leit-motiv, ci ca o mărturie elocventă a mijloacelor «de superioară civilizație» utilizate de propaganda maghiară).

noscut minorităților din Ungaria prin faimoasele sale temnițe, în cari toată floarea intelectualității națiunilor oprimate, și-au lăsat, drept tribut, mulți din anii tinereții ei, — a adăpostit în anul 1918 guvernul provizoriu iredentist. Preocuparea cea mai importantă a acestui guvern, neglijând chiar potolirea amenințătoarei revoluții a lui Béla Kun, s'a limitat, cu încăpățănare, să salveze integralitatea teritorială a Coroanei Sfântului Ștefan. Iar insuccesul său a transformat-o într'un vis fatal, într'o idee forță: Ideea seghediană. Ținerea ei trează, trăirea ei continuă, eforturile neprecupețite de a o situa pe planul celei mai vii actualități, investind-o cu titlul suprem de unică idee majoră, capătă în cadrul demonstrațiunii dela Budapesta, grave și semnificative înțelesuri. Ea vrea să însemne, pentru conducerea Statului vecin, care o patronează în mod fățiș, nu numai o punere la dosar, o abilită scoatere dela ordinea zilei a problemei agrare și a celorlalte probleme sociale tot mai presante — ceea ce încă ar fi fost destul; — nu numai o subtilă amenințare a mișcărilor populare din Rusia Subcarpatică, privite și înregistrate cu vădit interes și simpatie de puternica Republică a Sovietelor; — nu numai o piezișă anulare a efectelor antirevizioniste ale abia încheiatului Tratat de amicitie dela Belgrad; — ci, mai mult: o mărturisire regizată, a dorințelor și a cerințelor imperialiste ale poporului ungar, cu neputință de stăpânit, cu neputință de ignorat. Participarea unor numeroase grupuri de membrii aparținând Asociației Ungurilor cari se deșteaptă, Asociației bărbaților ardeleni, Gărzii Sdrențaroșilor, Diviziei Secuilor, Trăgătorilor, Asociației « Nove », Gărzii Naționale, etc., — dintre cari unii au activat, terorist, în 1919 și 1940, în contra Românilor, iar în 1939 în contra cehilor^{q)}, — învederează rostul seghedian al

q) V. ziarul budapestan « Sorakozó » din 16 și 23 Iunie 1939; Eggedy Balázs Dénes, *Rongyosok*, Budapesta, 1939; Dücsö Csaba, *Nincs Kegyelem*, Budapesta, 1939.

adunării dela Budapesta. După cum subliniază același rost, aceeași idee, același vechiu imperialism maghiar, publicarea de către Institutul geografic al Ministerului Apărării Naționale Ungar, în 1939 și de către Uniunea Națională Maghiară, în 1940^{r)}, a unor hărți reprezentând Ungaria politică (*Magyar orszög politikai térképe*). Din contextul lor — necontestat de presa maghiară, care s'a limitat să le taxeze drept « hărți vechi »^{s)}), — rezultă că revendicările cercurilor conducătoare ungare cuprind atât teritoriile ce aparțin României, Jugoslaviei și Slovaciei, cât și deopotrivă teritoriul Burgenland-ului (regiunile Wieselburg, Ödenburg, Lisenburg și Klagenfurt), ocupat în marea lui majoritate de germani neaoși și aparținând, după Anschluss, marelui Reich, precum și teritoriul Fiume, cu orașul și portul respectiv, aparținând la rândul-i încă dela 27 Ianuarie 1924, în temeiul acordului încheiat cu Jugoslavia, Imperiului Italian, pe ai cărei naționali, etnicește vorbind, îi adăposteste, de secole.

De altfel, revizionismul maghiar, în această ultimă și cutezătoare formă, este nou, ca revendicări, numai în aparență. În realitate el este militat, încă din momentul desmembrării imperiului habsburgic. Delegațiunea ungară la Conferința de Pace, cum dovedesc documentele publicate în 1920 de Ministerul de Externe maghiar sub titlul « *Les Négociations de la Paix hongroise, Compte rendu sur les travaux de la Délégation de paix de Hongrie, a Neuilly s/S, de Janvier à Mars 1920 (tome I, II et III)* », contestând fundamentul

r) Cf. Romulus Seišeanu: *Politica Ungariei și Axa*, ziarul « Universul », 15 Noemvrie 1940; Răspuns ziarului « Pester Lloyd », eod. loc., 22 Noemvrie 1940; O demonstrație patriotică la Budapesta, eod. loc., 21 Decemvrie 1940.

s) V. Romulus Seişanu, *Răspuns ziarului Pester Lloyd*, supra citat, din care reproducem pasagiul prin care ziarul budapestan apără nevoile neamului său: « *Dovada pentru pretinsul revizionism maghiar, la care crede că se poate referi « Universul », este o hartă veche. Aducerea acestei hărți ca dovadă împotriva Ungariei este o falsificare vădită, etc. »*.

cererilor austriace — de a li se atribui Burgenland-ul pe baza principiului naționalităților, a drepturilor istorice și a necesităților economice — au pretins să li se dea lor acest teritoriu, întru cât « a făcut parte din domeniile Coroanei Sfântului Ștefan ». Preluate ca moștenire a guvernului din Seghedin, revendicările anti-germane sunt astfel dârz apărute în fața Conferinței de Pace, pentru a fi reiterate, în 1932, prin pana ministrului plenipotențiar I. de Szilassy¹⁾, la porțile Parisului, cercetate și deschise în acea vreme cu smerenia pe care o impunea nevoia de a găsi un prielnic adăpost, fragilelor visuri de expansiune ale conducerii maghiare²⁾). Patru ani mai târziu, prin glasul ilustrului și neobositului său conferențiar în străinătate, Conte Bethlen, aceleași revendicațiuni au fost auzite, în 1936, la Milano, subliniate de astădată printr'o gravă amenințare: « Ungaria va stabili o barieră împotriva expansiunii germane³⁾ »).

t) « Ungaria nu poate să rămână — scrie diplomatul ungar în lucrarea sa *Le procès de la Hongrie*, Paris, 1932 — izolată... Ea trebuie să evite a fi înglobată într'o mare slavo-română și în același timp să fie aservită economicște Germaniei Mari... Interesul Franței este ca în acest edificiu Ungaria, vecina Germaniei... să fie pe cât cu puțință mai tare. Apoi din punct de vedere economic, Ungaria are cel mai mare interes ca Anschluss-ul și consecințele sale ulterioare, *Drang nach Osten*, să nu se realizeze. Pe când în combinația germană Ungaria nu va fi decât un simplu inel al unui lanț, și nu cel mai însemnat, ea este chemată să fie chiar baza combinațiunii franceze. De atitudinea Franței, de astăzi, va depinde în mare parte chestiunea de a se ști dacă un puternic organism politic și economic, legat de ea prin interese și sentimente și în sânul căruia civilizația și limba franceză vor avea fără îndoială o influență capitală, se va stabili mâine, în Câmpia Dunării, între Carpați și mărele Orientului, sau dacă tot acest teritoriu e destinat să sufere dominația germană și să ajungă un pod de granit al lui *Drang nach Osten* ».

u) Pentru amănunte asupra încercărilor maghiare de a capta opinia publică franceză, în favoarea temei *Justiție pentru Ungaria*, precum și asupra activității revizioniste a Comisiunii franco-maghiare, prezidată de Conte H. le Conte, a se vedea ziarul catolic « *Nemzeti Ujság* » din 11 Iunie 1936, precum și Cornelius Codarcea, *op. cit.*, p. 5—13 și 69—76.

v) Declarațiunile făcute de fostul prim-ministru ungar generalul Gömbös, — definind, caracterizând oportunismul politicei oficiale maghiare — sunt într'adevăr semnificative. « Noi vrem — spunea d-sa — să căutăm simpatii, sprijin

Și în condițiuni aproape identice s'au etalat pretențiunile maghiare, — cum ne-o dovedește, aceeași lucrare « Negociile de Pace », — în ce privește teritoriul Fiume, în a cărui revendicare se lămurește însă un accent special, de ură înverșunată, implacabilă, de moarte, accent sincer, bine cunoscut și larg cultivat de publicistica și literatura maghiară, în vremea războiului mondial^{w)} și a cărui reînviere, voalată, ne-o

și ajutor pretutindeni, în toate țările și mai cu seamă în cele victorioase, spre a ne atinge scopul; — de aceea nu e bine să ne angajăm numai într'o direcție ». Și cuvintele, sfaturile sale au fost riguros urmate, când pe față, când pe ascuns, de toate guvernele cari s'au succedat și chiar de actualul guvern prezidat de d-l Pál Teleki (V. infra nota 323).

2. Însăși atitudinea nesancționistă a Ungariei, reprezintă o formă concretă a oportunismului său de totdeauna. Cumpărând mărfuri și în deosebi petrol din România — care printr'o participare nefericită la sistemul de sancțiuni aplicat Italiei, era în imposibilitate să-și păstreze tradiționalele debușuri ce le avea în această țară — comercianții evreo-maghiari, cu concursul oficialității le-au revândut de îndată cu imense și explicabile beneficii, Statului Italian. Astfel, fără niciun fel de riscuri — transporturile făcându-se pe uscat, deci în afara razei controlului puterilor geneveze, — și transformându-și negustorii în soli diplomatici, Ungaria a reușit să-și asigure nu numai simpatia marelui țări latine, dar și mai ales, o balanță comercială atât de activă, încât excedentele ei au putut să acopere o mare parte din fondurile pretinse de exigenta ei propagandă, în al cărei centru, țintă de predilecție a atacurilor, se găsea, ca un paradox, chiar țara ale cărei produse aduceau Statului maghiar, scumpe simpatii și prețuite devize-aur.

w) Vom reproduce câteva pasagii din presa și literatura maghiară a vremii, pentru a se vedea dacă într'adevăr, putem spune, alături de Virgilius « Quantum mutatus ab illo ».

a) « Italia — declară romancierul Zoltán Ambrus (revista « Nyugat », an. VIII, p. 681), — este țara machiavelismului, a politicii imorale, a neplății datoriilor, a infamiilor clandestine, a bestialității, capabilă de orice perfidie și de orice crimă, de trădare și de lipsă de cuvânt, etc. »;

b) « Poporul italian, atât de desfrânat — constată cunoscutul poet Andor Kozma — este o bandă pitorească de Țigani. ... Idealul oricărui italian este să fie înțepinut, să înșele, să trădeze prietenia, etc. »;

c) « Iată un histrion vorbăreț — scrie marele poet Michail Babits (eod. loc., p. 643) — d'Annunzio, care-și conduce poporul. Ce poate valora un astfel de popor cu un astfel de șef? Putem oare considera armata italiană ca inamică, atunci când știm că italienii nu sunt nici măcar oameni? etc. »;

d) « Dumnezeu! ... — oficiază vigurosul prozator Ladislau Lakatos (« Az Ujság », 23 Mai 1915) — ascultă-mi rugăciunea. Distruge prin foc Roma și Neapoli, acoperă Veneția de un val de dolii... Să piară fiii Milanului și Genovei, ca

probează hărțile oficiale din 1939 și 1940, în care ideea seghediană, trăește, mai vie ca oricând.

Nerecunoștința conducerii maghiare — una și aceeași, independent de formele, de titlurile și de programele partidelor cari o reprezintă, toate, fără excepție, credincioase aceluiași vis al Imperiului Ungar — nu este întrecută ca mărime și intensitate, decât de constanta și ferventa practicare a acestei dogme de guvernământ. Uitând că și-a dobândit supremația politică, de inițiativă și executare, în Imperiul Habsburgic, numai prin toleranța moleșitei și incapabilei conduceri vieneze, pentru a cărei dominare a folosit pe rând sau concomitent, revoluția, amenințarea ^{y)} și vicleana captațiune, Ungaria n'a pierdut prilejul să lovească Austria, la prima ocazie ce i s'a ivit. Ne-o spun aceasta documentele Conferinței de Pace publicate de Ministerul de Externe ungar în cele 3 volume ale « *Negocierilor de Pace* ». Din cuprinsul lor, în adevăr, rezultă că delegațiunea maghiară nu s'a limitat să acuze Austria că ar fi provocat războiul mondial — în care, Ungaria a fost târîtă

altădată aceia ai Sodomei și ai Gomorei... Creerul lor să fie turburat de dureri necunoscute, iar viermele disperării să le roadă inima... Să piară prin arme, transfugii lor, iar noi să fim *Biciul mâniei tale*, etc. »;

e) « Dacă ar trebui să aleg — mărturisește *Hugo Veigelsberg*, directorul revistei « *Nyugat* » (« *Világ* », 23 Mai 1915) — genul morții lui Sir Edward Grey, l-ași spânzura cu brutalitate și sânge rece... Pentru lumea războiului italian ași inventa un alt fel de moarte. Cu o cruzime îndelung studiată, ași proceda ca broasca țestoasă care mănâncă peștele viu, etc. », (pentru amănunte și pentru textul integral al acestor manifestări maghiare, filo-italiene, a se vedea *Cornelius Codarcea, op. cit.*, pp. 83—89).

y) Un exemplu dintr'o mie. Prezentând Împăratului legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, astfel cum fusese votată de Dieta din Cluj, fără știința și fără participarea românilor, pentru a fi promulgată, Conte *Battyányi*, primul ministru maghiar a spus următoarele cuvinte (10 Iunie 1848): « legea uniunii Transilvaniei este consecința aceleia a Ungariei. De această lege depinde nu numai pacea, dar și destinul tronului Majestății Voastre », iar întreruperea Împăratului « aber lieber Graf Battyányi, gönnen Sie mir doch ein wenig Bedenkzeit » nu a putut împiedeca, după câteva minute de gândire, promulgarea « odioasei » legi (*V. Prof. Dr. Ion Moga, op. cit.*, p. 17).

potrivnic sentimentelor ei, — dar mai mult, a cerut ca «frontierele să-i fie deplasate nu către Orient, ci spre Occident, în paguba Austriei». Prin raport la această gravă uitare, amnezia recentă a conducerii maghiare, ignorarea recunoștinței cuvenite puterilor Axei — în ale căror porturi victorioase, și-au ancorat, nu de mult, nădejtile și visurile lor de dominație a Sud-Estului European, — în fine călcarea Tratatului de amicitie cu Jugoslavia, prin agitarea ideii Seghediene, prin regisarea unor populare revendicațiuni, credincioase, religiei imperialiste a tuturor patrioților ei înaintași, nu ne miră. Pentru noi Români — cum a formulat profetic Octavian Goga, — întotdeauna «Ungaria a constituit o problemă de salubritate internațională».

* * *

Și când asemenea atitudini și fapte au fost posibile după istoricele date de 30 August 1940, 27 Septembrie 1940, 20 Noembrie 1940 și 12 Decembrie 1940, când propaganda maghiară nu ne respectă doliul, nu lasă răgaz de potolire «durerilor cumplite ce sfâșie țara pe nedrept micșorată», nu îngăduie vindecarea rănilor cari «pretutindeni sângerează ființa națiunii române»^{z)}, ci dimpotrivă, prin exploatarea lor și a greutăților fatale reorganizării unui Stat mutilat, a celui mai lovit Stat din Europa, încearcă să ne răpească liniștea indispensabilă refacerii, prezentându-ne ca o națiune inferioară, alcătuită din scursuri levantine, incapabilă să se administreze și să-și mențină independența, când, în fine, ne amenință cu «noui hecatombe», am socotit, în această situațiune și în aceste

z) Dimitrie G. Lupu, prim-președintele Inaltei Curți de Casație și Justiție și Coman Negoescu, procuror general al aceleași Inalte instanțe, *Discursuri festive la deschiderea anului judecătoresc 1940/41*, revista «Curierul Judiciar», Nr. 25—26 din 22 Septembrie 1940.

vremuri grave, de răscruce istorică pentru toate noroadele omenirii, că avem datoria, prin mijlocul unei tipărituri de mai largă răspândire, să arătăm lumii întregi, cine și ce suntem. Nu prin vorbele ușoare și la îndemâna oricărui propagandist locvace, ci prin faptele noastre, prin realizările noastre, expuse metodic, în cadrul unui examen în care, paralel, sunt înregistrate cu nepărtinire și înfăptuirile maghiare.

VASILE M. THEODORESCU

București
15 Ianuarie 1941.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CAPITOLUL I

INTRODUCERE

1. Românismul de pretutindeni trăiește astăzi cea mai dureroasă, mai cumplită și mai nedreaptă pagină a istoriei sale. Prin amputările succesive suferite în ultimul timp, prin sugrumarea morală ce o încearcă și prin înjumătățirea teritorială căreia a fost supusă, Țara Românească plătește din propria-i carne un tragic tribut. Națiunea română reprezintă astfel icoana fidelă a unei entități politice și naționale unitară, jertfită totuși pentru a se asigura, acestui colț al Europei, pacea. O pace tot atât de crudă, de nedreaptă ca și războiul . . . Dar rănile, proaspete și nenumărate, îi sângerau din nou. Vechea politică de asupraire maghiară, n'a scăpat prilejul să-și sărbătorească facilul triumf, printr'o hecatombică măcelărire a elementului băștinaș, valah, rămas *acolo*. Credincios pământului strămoșilor săi, încredințat că dreptatea nu va întârzia să-i fie recunoscută, poporul Transilvaniei, sfânta mucenică de totdeauna a românismului, nu a avut nici o urmă de șovăire. A preferat jertfa supremă a vieții sale, stingerii drepturilor imprescriptibile ale națiunii căreia aparține. Și a rămas acolo, în bătaia sângerosului Taifun al urei maghiare, care nu a întârziat să se deslănțuie, ca o simbolică punte, către crâncenele timpuri de odinioară.

În trecutul milenar, aceasta s'a manifestat prin dovezi a căror autenticitate o dă însuși sângele valahilor, din belșug răspândit peste toate plaiurile transilvane. Ea este mărturisită public încă din prima jumătate a veacului al XV-lea, prin încheierea pactului celor trei națiuni privilegiate (1438), tinzând la asigurarea unei dominațiuni perpetue și reciproc garantate, contra «servului valah», despuia de drepturi și desposedat de pământ, deși acesta reprezenta, cel puțin numericeste, mult mai mult decât cele trei națiuni legate prin *Unio trium nationum*. Ea este, în mod deosebit marcată, prin art. 36 al Decretului Dietei Transilvaniei din Noemvrie 1566, în temeiul căreia se decide exterminarea, ca eretice, a tuturor învățăturilor religioase contrarii doctrinelor luterane și calvine. Și ura aceasta este urmată de violentele persecuțiuni ce s'au succedat până la reprimarea barbară a Revoluției lui *Horia* din 1784, al cărei caracter de început de renaștere politică și națională românească nu va fi niciodată uitat, niciodată iertat, de dușmănia lor asupritoare. Impinsă, apoi, prin conștiente provocațiuni la conflicte tot mai sângeroase și tot mai repetate sub domnia maghiarizărilor silnice din 1830, *ura maghiară* culminează în campania de desnaționalizare organizată și patronată de imperialismul Kossuthian...

2. Urmează un scurt armistițiu, fruct al capitulației dela Șiria, prin efectul căreia se spulberă ideea Statului Național Ungar independent, odată cu înfrângerea rebeleii aristocrației maghiare. Intronarea absolutismului austriac — în care «egalitatea în inexistență națională» era singura consecință vizibilă a abolirii privilegiilor politice consacrate națiunilor «istorice»¹⁾ — constituie pentru *ura maghiară* o simplă haltă de ajustare.

¹⁾ V. Studiul d-lui Prof. I. Moga, *Luptele Românilor din Transilvania pentru emanciparea națională*, în «La Transylvanie», operă publicată sub îngrijirea

Odată cu instaurarea dualismului, ea renaște — și mai violentă — din propria-i cenușă. Incepând cu ipocritul liberalism al legii « naționalităților », ea își continuă opera nimicitoare, urmărind pas cu pas toate domeniile de activitate valahă. În micul comerț și în industria mărunță, în școli, în biserici, în administrație, în justiție, adică pretutindeni, școlarul, studentul, avocatul, preotul, omul politic, scriitorul, muncitorul și gazetarul român, simte, tot mai vie, ura maghiară atotstăpânitoare. Recâștigând timpul pierdut, ea se intensifică prin sprijinul poruncit al întregii sale aparaturi administrative — în care preotul, notarul și jandarmul stau la loc de frunte — umplând închisorile, golind băncile, închizând școlile și lăcătuind bisericile. Din nou, atinge astfel, culmile asupririi, prin înființarea faimoaselor *zone culturale*, adevărate zidiri medievale, ridicate cu ipocrită grijă de profilaxie, între ramurile surori ale aceleiași trunchi care, totuși, n'au încetat să crească și să se unească, topind toate rezistențele, la flacăra credinței lor curate în *Justiția Imanentă* ²⁾).

Institutului de Istorie Națională din Cluj, de *Academia Română*, București 1938, p. 403; *La Questione della Transilvania* de același autor, București, 1940, p. 20, capitolul « il problema transilvano all'epoca dei tentativi costituzionali nell'impero asburgico »; N. Bălcescu, *Mișcări revoluționare*, broșură publicată de Prof. Vasile Haneș, Edit. Tipografiile Române Unite, București, 1936.

²⁾ a) Așteptata Justiție n'a întârziat să se facă văzută. Fiindcă, precum spunea Kogălniceanu la 25 Mai 1862: « Dreptatea nu piere; ca trupul lui Hristos ea se poate îngropa, dar întocmai ca și Hristos-Dumnezeu, ea va reînvia » (V. *Imbunătățirea soartei țărănilor*, broșură publicată de Prof. P. V. Haneș, București, 1936, p. 91).

Mai înainte chiar de Trianon, Unirea Transilvaniei cu România s'a realizat, în fapt, ca o consecință a principiului autodeterminării popoarelor, lansat în conștiința publică a lumii de președintele Wilson și deopotrivă, ca o urmare a votului zdrobitoarei majorități a populațiunii țării.

Intr'adevăr — și lucrul acesta trebuie repetat, pentru a fi reținut de toată lumea — *înveaga populație a provinciei a votat Unirea. Românii*, în adunarea națională dela Alba-Iulia (1 Decembrie 1918), *Sășii* în adunarea lor ținută la

3. Ura aceasta, neîntrecută, ca nedreptate istorică, decât de diabolismul ei, se găsește mărturisită nu numai în scrierile

Mediaș (8 Ianuarie 1919), iar *Svabii* în adunarea lor dela Timișoara (16 August 1919) ținută imediat după plecarea trupelor sârbești, de vremelnică ocupație.

Unirea este așa dar o operă de voință, manifestată de 67,7% din totalul populațiunii țării, Tratatul dela Trianon nefăcând altceva decât să ratifice voința aceasta creatoare și liber exprimată a populațiunii Transilvaniei (V. Transylvanus, *Les minorités ethniques de la Transylvanie*, Paris, 1935, Edit., Les presses Universitaires de France, pp. 1—2).

b) Iar astăzi, în temeiul datelor recensământului dela finele anului 1930, Transilvania are o populație de 5.543.250 locuitori, din care 3.206.261 adică 57,9% români, 1.353.675 adică 24,4% unguri, 543.622 adică 9,8% germani, 178.421 adică 3,2% evrei, iar restul celor 261.271 suflete adică 4,7% aparținând altor populațiuni ca slovaci, sârbi, bulgari, etc. (V. *ibidem*, p. 1; V. și Prof. Silviu Dragomir, *La Transylvanie Roumaine et ses minorités ethniques*, Edit. Monitorul Oficial, București, 1934, Capitolul « Minoritățile Transilvaniei în lumina cifrelor », pp. 41—94).

c) În fine, situațiunea celor 4082 comune rurale ale Transilvaniei se prezintă astfel: românii formează o majoritate absolută în 2918 din ele, adică 73,92% — ungurii în 737 adică 18% — germanii în 266 adică 6,5% și celelalte naționalități în 65 adică 1,56% (V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 2).

d) Și trebuie reținut că în numărul celor 1.353.675 unguri, sunt cuprinși toți cei ce s'au declarat ca atare — unii, poate sub influența propagandei revizioniste atât de plină de promisiuni în cazul succesului scontat, alții, sub influența « limbei pe care o vorbeau » și care, la recensământul maghiar din 1910 a fost criteriul de bază. Astfel, în această cifră sunt cuprinși extrem de numeroșii evrei de limbă maghiară cari populează orașele occidentale ale României, precum și grupul compact al Secuilor și cari, în cele patru județe Ciuc, Trei Scaune, Odorhei și Mureș, numără aproape 500.000 de locuitori.

Or, și pentru unii și pentru alții nu există nicio îndoială că nu sunt unguri (V. Prof. Gheorghe Brătianu, *La Question romena nel 1940*, București, 1940, p. 6; Prof. N. M. Popp, *Un nou recensământ*, ziarul « Cuvântul », 11 Ianuarie 1941);

e) În privința Secuilor v. studiul Prof. G. Popa-Lisseanu, *Date privitoare la maghiarizarea românilor*, Edit. ziarului « Universul », București, 1937, pp. 39—58, unde se citează diversele teorii asupra originii acestora socotiți când Unguri (*Pál Hunfalvy*), când Huni (*Valentin Hóman*) când pecinegi (*Ladislau Réthy*), când cabari (*Iosif Huszka*), când avari (*Armin Vámbéry*, *Géza Fehér*), când huno-avari (*Iosif Thury*), când kezaro-cabari (secuiul *Iuliu Sebestyén*), când gepizi adică germani (episcopul *I. Karácsonyi*, etc.). În orice caz, nu sunt unguri, și ca atare nu pot fi cuprinși în numărul acestora, cum printr'o greșeală — abil exploatată de propaganda maghiară — s'a consemnat în rezultatele recensământului român din 1930. De altfel însuși pactul încheiat la 1438 sub denumirea « Unio trium nationum » constituie un elocvent document, o preconstituită dovadă de drept public, că Secuii erau

celor ce reprezentau minoritatea română³⁾ și germană⁴⁾ în fostul Stat Maghiar. Ea populează lucrările autorilor unguri — istorici, oameni politici și publiciști⁵⁾ — fiind

socotiți și se socoteau o națiune distinctă, de sine stătătoare, în raporturi numai de vecinătate și de interese, ca și Sașii, cu Unguri. Altmintreli un astfel de pact nu s'ar fi încheiat. Fiindcă din moment ce Secuii erau tot Unguri, atunci înțelegerea faimoasă și de asuprire a Romanilor, s'ar fi încheiat numai între Unguri și Sași. Prezența așa dar, individualizată a acestora în pactul națiunilor privilegiate, constituie un argument juridic irefutabil, care unit argumentului istoric și etnic, dovedește, odată mai mult, că înglobarea Secuilor în masa ungurească, nu este posibilă și că prin consecință existența acestora în confiniile țării românești, nu justifică, nu întemeiază niciun drept de revendicare, asupra lor, din partea ungarilor. Dimpotrivă, mentalitatea secuilor, se oglindește limpede în simplista exprimare a gândurilor poporului, care vorbind despre Moldova românească o numesc «belföld» adică patrie, în timp ce despre Ungaria spun «Vármegye» adică autoritate administrativă (V. Hegedüs Loránt, *A Székelyek kivándorlása Romániába*, Budapest, 1902). Astfel se explică rândurile unei mame, a cărei fată pleacă să se angajeze în Moldova: «Imi place mai mult că merge în Moldova decât la Budapesta, căci în Moldova cel puțin nu este într-o țară străină» (V. Mihály Szöke, *Pusztuló Véreink*, Budapesta, 1912). Acest autor în admirabilul său studiu asupra secuilor, constata cu regret că aceștia: «nu cunosc deloc Ungaria, pe care și-o imaginează tot atât de muntoasă ca și Ciuc-ul și că în timp ce orașe ca Szegedinul sau Debreczinul, abia de sunt cunoscute, numirile de București, Brăila, Sinaia, etc. sunt familiare chiar copiilor cari se joacă în țărăna».

Iată dar adevărul, în privința secuilor, astfel cum el rezultă chiar din culeșul poporului și din opera cărturarilor unguri.

³⁾ V. Prof. I. Moga, studiul supra citat; Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, pp. 23, 25, 31, 32, 34, etc.; Aurel C. Popovici, *La question Roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Payot, Paris, 1918, pp. 77, 82, 86, 95, 100, 116, 135, 139, 150, 155, 166, etc.

⁴⁾ V. Ștefan Ludwig Roth, *Vor der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche Dako-rumänische Monarchie unter österreichischer Krone*, Sibiu, 1848, citat de Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 25.

⁵⁾ a) V. Endre Barabas, Studiul *Proporțiile proprietății grupelor etnice din Transilvania*, în nr. 34 al revistei «Közgazdasági Szemle» din 1905, p. 817; Gróf István Bethlen, *A mezőség és az erdélyi magyarság*, Tg. Mureș, 1907, p. 4; Coloman Czell, fost ministru, «Ujság», Cluj, I.III.1914; Robert Braun, *Huszadik Század*, 1917, p. 186; Szekfü Gyula, *Három Nemzedek*, Budapesta, 1922, etc., toți aceștia menționați de Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, la p. indicate.

b) Dar pentru a se putea înțelege nu numai rațiunea ei de existență — cucerirea dușmănitei și râvnitei cetăți românești, a Transilvaniei, a cărei bibliografie ar necesita mai multe volume — dar și în deosebi izvorul ei sufletesc, creerul și inima din care porneau, este utilă reamintirea portretului fizic și moral

calificată ca o « luptă pe viață și pe moarte »⁶⁾. Mai mult încă, împodobită cu straiul unei străluciri academice, ea este prezentată ca o problemă științifică, de « rasă », insolubilă

pe care, în 1150, Episcopul *Otto de Freising*, l-a făcut Ungurilor, acestui popor de superioară civilizație: « Cu adevărat se poate învinovăți norocul, ori mai bine se poate admira îndelunga răbdare dumnezeiască, pentru că a dat o țară așa de frumoasă Ungurilor, acestor oameni urîți, cu ochii scufundați, mărunți la statură, barbari și sălbatici în năravuri și în limbă, ca să nu zic acestor *monștrii omenеști* ». (V. Prof. V. Meruțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat, Evoluția teritorială*, Edit. « Ardealul », Cluj, 1929, p. 201, nota 1, citând după operele marilor istorici unguri Heinric Marczali, p. 120 și Iuliu Pauler, p. 258; V. și A. Banea, *Discurs de recepțiune*, Academia Română, I. c. p. 4).

c) Abia reținând aceste cuvinte, rostite în preajma pătrunderii Ungurilor în aceste părți ale Europei, se va capăta o explicațiune justă a constatărilor ce le fac istoricii străini și români asupra tratamentului aplicat Valahilor, ca de exemplu:

1. « Ei, nobilii, stăpânii pământului, stăpâneau și pe iobagii români, din neam în neam, din copii în copii, ca pe o proprietate particulară, într'un mod semi-păgân, semi-barbar, putând să-i vândă cu nevastă și copii, ori cui voiau » (V. Johann Tröster, *Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen*, Nürnberg, 1666, citat de Prof. V. Meruțiu, *op. cit.*, p. 189, nota 2 și I. Benkő lucrarea sa din 1778, acolo citată, unde arată că Valahii, urmașii coloniilor romane au ajuns servii nobililor unguri);

2. La 19 Iulie 1711 și 5 Octomvrie 1712 Congregațiunea orașului Turda hotărăște să nu se mai îngăduie rămânerea în oraș decât a 7 români, restul urmând să fie nu numai alungat din oraș, dar chiar stărpit, exterminat (V. Prof. V. Meruțiu, *op. cit.*, pp. 91—92, unde reproduce chiar în ungurește, textul hotărârilor respective; Cornelius Codarcea, *Le litige roumano-hongrois*, București, 1937, Tipografia ziarului « Universul », pp. 41—42.

3. La Cluj, în preajma anului 1789, cu toate că Românii ortodoxi au obținut permisiunea dela Curtea din Viena de a-și zidi o biserică în afară de zidurile orașului, totuși Consiliul unguresc al orașului a declarat că: « nu va îngădui niciodată, sub nicio condiție, clădirea unei biserici românești pe teritoriul Clujului » (Prof. V. Meruțiu, *op. cit.*, p. 198, nota 1; Elek Iacob, membru al Academiei ungare, *Istoria Clujului*, 1888, vol. III, p. 450; Cornelius Codarcea, *op. cit.*, p. 43);

4. În preajma anului 1870 s'a pus în aplicare « faimosul plan de colonizare (*Beksic's Gusztav și Sf. Bethlen*) », prin care se urmărea, legându-se secuimea pe calea unei punți de sate ungurești cu orașele Aiud, Turda, Cluj, Zalău, să se frângă în două, românimea din Ardeal » (V. Prof. V. Meruțiu, *op. cit.*, p. 201, unde citează și pe Gróf Bethlen István, *A magyar birtokpolitika feladatai erdélyben*, Budapesta, 1913, lucrare în care tratându-se problemele specifice ale politicii agrare ungurești, se denunță că Românii cumpără din pământurile ungurilor și se cere confecționarea unei legi prohibitive, precum și o intensificare a politicii de colonizare);

altfel decât prin moartea, prin dispariția fizică, sau cel puțin civilă, a celor oprimați. Intr'adevăr, ne spune scriitorul *Antal Kalmár*, cu reputație stabilită de neegalat șovinist: « *Ura dintre Unguri și Români este o ură de rasă, care nu poate fi suprimată nici printr'o bună administrație, nici prin cultură, nici prin instituțiuni economice și sociale* »⁷⁾.

5. În anul 1891, Iosif Sándor, secretarul general al Soc. E.M.K.E. (V. infra, nota 67 bis) expediază guvernului (17 Februarie) din Budapesta un memoriu oficial, în care pretinde: « sporirea insulițelor cu populație ungară din Transilvania până ce fluviul etnic maghiar din pusta ungară va întâlni iluviul etnic al secuilor », pentru ca apoi să continue « puțin câte puțin poporul secuiesc va trebui dirijat, din câmpiile Transilvaniei și munții Bihorului, către Vest, până se va realiza o masă etnică nu numai compactă dar și unită cu pusta ungară » (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 46);

6. În anul 1913, rectorul Universității din Cluj Prof. Dr. Apathy, a interzis studenților români dreptul de a-și vorbi limba maternă, măsură aplaudată de unanimitatea presei maghiare (V. ziarul « *Ujság* », 11 Oct., 1913 și C. Codarcea, *op. cit.*, p. 45);

7. În 1916, cunoscutul profesor Eugen Cholnoky, scria în același ziar (5 Septembrie 1916): « Nu vom să oprim la Carpați pe cei mai murdari din inamicii noștri, ci odată pentru totdeauna, vom, să-i radem după suprafața globului » (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 82);

8. În 1918 (Ziarul « *Ujság* » din 29 Ianuarie) preotul Iosif Meisel declara sentențios că: « chestiunea română nu este o chestiune politică, supravegherea ei încumbând jandarmilor », pentru ca în același ziar, câteva zile mai târziu (2 Martie 1918 și 13 Martie 1918) să se pretindă: « trebuie să se ia românilor chiar și Delta Dunării » (Dr. Antal Kalmár), fiindcă în privința acestora « nu poate fi vorba de un tratat de pace, ci, de aplicarea unei sentințe penale, unor răufăcători » (V. Corneliu Codarcea, *op. cit.*, pp. 81—82).

d) În ce privește situația Românilor din Ungaria după 1918, a se vedea Dr. Petre Petrinca, *I Romeni di Ungheria*, București, 1940.

*) V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 32, citând după lucrarea contelui Ștefan Bethlen, supra menționată. Acesta se găsea în fruntea mișcării de paralizare a vieții economice și culturale a Românilor transilvăneni, a căror nimicire, preț al salvării dominațiunii maghiare, constituia o sfântă datorie. Intr'adevăr: « aceasta este datoria generației noastre — scria în 1907 contele Bethlen, în lucrarea supra citată — și chiar *suprema datorie*, fiindcă generațiile viitoare nu vor mai fi în stare să o facă. Noi suntem ultimii, cei din urmă dintre aceștia, cari mai putem să îndeplinim această datorie; — și dacă nu ne-o vom face, vom pierde *lupta pe viață și pe moarte* care a început între noi și Români ».

⁷⁾ V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 33, unde citează după articolul publicat în revista « *Ujság* » din 9 Ianuarie 1917, ce apărea atunci la Cluj.

Aceste mărturisiri sunt, din nefericire tot atât de actuale în 1940, ca și în secolul al XV-lea.

Firesc, ele ar fi trebuit să sape brazde adânci în conștiința celor oprimați. Și totuși, tradiționala omenie românească, oglindită atât de grăitor în obiceiurile pământului și mai târziu în legislația țării, a împiedicat orice sălășluire de răzbunare în sufletele lor. Inimile și mințile valahe nu s'au lăsat fecundate de astfel de idealuri mărunte⁸⁾. Această creștinească iertare fundată pe o bunătate înăscută și apărută doar de rezistența cuirasă a purității sale morale, explică, în mare măsură, *enigma și miracolul istoric ce-l înfățișează poporul român*. Iar cheia sa lămuritoare nu se va putea afla nici când « în deslănțuirea patimilor și a vrăjmășiilor naționale »⁹⁾, de care acesta a rămas pururea

⁸⁾ Românii se deosebesc profund din acest punct de vedere, de Unguri. Vezi ca document articolul « Maghiarizați-vă », reprodus infra nota 18.

⁹⁾ V. Prof. Gh. I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric : Poporul Român*, Editura Fundațiilor Regale, 1940, în care, pornind dela unul din titlurile, purtând același nume, ale lucrării Prof. Ferdinand Lot (*Les Invasions barbares*, Paris, Payot, 1937, partea III, sect. III, pp. 278—300), eruditul istoric român, aduce sub formă de lămurire și răspuns, noi și puternice argumente și date în sprijinul teoriei continuității, din al căror luminos ansamblu rezultă netemeinicia teoriei imigrațiunii, acceptată și de savantul profesor francez.

Vom reține, cu acest prilej, din *Cuvânt înainte*, următoarele gânduri, prin cari, cu cele mai puțin mușcătoare cuvinte, dar pline de hotărâre, se adresează, tuturor românilor, un autorizat și meritat reproș:

« Nu e însă mai puțin adevărat că pe tărâmul științific, *ca și pe altele*, nu putem rămâne în liniștea unor *beati possidentes*. Noi am considerat chestiunea românească închisă, odată ce ne-am statornicit granițele de astăzi. Dar istoria nu se oprește în loc. *În jurul nostru fierb tot mai aprig energiile altor popoare, năzuințe de expansiune, poște de răzbunare*. Prea multă vreme, pe când alții revărsau asupra lumii civilizate sute de broșuri și de cărți de propagandă sau răscoleau izvoarele istorice spre a afla un nou temei al drepturilor lor, noi n'am știut să opunem acestei bătălii de argumente și dovezi, care uneori pregătește alta mai aspră și mai sângeroasă, decât indiferență sau dispreț. Rezultatul acestei atitudini este cartea unui om de competență și obiectivitatea științifică a lui Ferdinand Lot. *Și doar adevărul a fost, este și va fi de partea noastră, iar dovezile se află la tot pasul în pământul însuși al țării, în graiul și obiceiurile românești, așteptând de atâtea veacuri să fie date la lumină*. Să o facem cât mai de vreme, căci timp s'a pierdut destul... etc. ».

străin, ci în simțul Justiției și în cultul Dreptății, pe care totdeauna le-a practicat, la care totdeauna s'a închinat fără reclamă trâmbițătoare, dar cu adevărată, cu reală sinceritate.

4. În paginile ce urmează, vom încerca să prezentăm câteva din variatele aspecte ale acestui cult. Vom examina atât instituțiile cu care dotându-se România, s'a dotat implicit și Transilvania, cât, și mai ales, modul în care ele au fost aplicate, adică rezultatele practice atinse, în special sub raportul minorităților cu care Românii conlocuesc pe aceste binecuvântate și permanent râvnite meleaguri.

În deosebi ne va preocupa minoritatea maghiară.

Pentru a fi bine înțeleși, vom mărturisi dela început că în cadrul acestei documentări a dreptății ce s'a exercitat în Transilvania, înglobăm totalitatea drepturilor și libertăților, materiale și morale, pe care Statul Român le-a acordat minorității maghiare pe toate tărâmurile activității sale, în raport cu totalitatea aceluiași drepturi și libertăți recunoscute minorității române de Statul Maghiar, odinioară.

Și o vom face aceasta, cu titlu de *memento*, nu numai pentru Români — atât de ușor tentați să uite tot binele, tot sprijinul, toată *omenia* pe care o arată constant tuturor semenilor lor, fapte ce sunt privite de nația românească drept obișnuite și firești împliniri de drepturi naturale, — nu numai pentru detractorii lor străvechi și neobosiți, dar și deopotrivă pentru cei ce au arbitrat, pe bază de documente abil răstălmăcite de bătrâna și experta știință falsificatoare a unei anumite propagande, Actul dela Viena.

CAPITOLUL II

DREPTURI ȘI LIBERTĂȚI, IN GENERALE

5. Incercarea de sinteză ce ne-am propus să prezentăm, cu prilejul împlinirii a douăzeci și doi de ani de regim românesc în Transilvania, nu va putea fi ușor urmărită dacă examenul nostru va omite opera anterior realizată sub raportul obiectului acestui Capitol, de stăpânirea maghiară.

Intr'adevăr, Justiția instaurată în această provincie de regimul român este profund diferită de aceea înfăptuită de regimul trecut. Prin chiar însăși origina lor, a izvoarelor diametralmente opuse din care-și trag seva concepțiunilor și a sistemelor lor de legiferare. Fiindcă astăzi este un lucru perfect stabilit că în timp ce legislațiunea respectivă maghiară « șchioapă și iezuitică, reprezintă inspirația egoismului pan-maghiar »¹⁰⁾, dimpotrivă realizările regimului de justiție românească își găsesc fundamentul într'un liberalism luminat și lipsit de orice urmă de ipocrizie, astfel cum a constatat un obiectiv cercetător german, rostind următoarea lapidară sentință: « *România este statul ideal pentru minorități* »¹¹⁾.

¹⁰⁾ V. Aurel C. Popovici, *op. cit.*, p. 97, precum și autorii citați infra în notele 11 și 13.

¹¹⁾ V. Conferința scriitorului german Rüdiger, reprodusă parțial, de Prof. S. Dragomir, în lucrarea supra citată, pp. 211—212 și în care se exprimă textual: « Rumänien ist das frei.ste Land in der Behandlung der Minderheiten ».

Iată de ce examenul materialului legislativ va îmbrățișa, ca metodă de documentare, mai întâi principiile Justiției, în larga accepțiune ce i-am dat-o, în Ungaria și apoi în România.

SECȚIUNEA I IN UNGARIA

6. Vieța minorităților din Statul Maghiar, din punctul de vedere al dreptului public, în deosebi, este oglindită în legislațiunea anterioară anului, de izbăvire pentru ele, 1918. Le vom examina deci, și anume pe cele mai importante, pe acelea pe cari autorii austro-maghiari — ale căror lucrări le vom folosi alături de studiile autorilor români mai recenți, dar deopotrivă de reputeți ca probitate științifică — le socotesc ca fiind nu numai cele mai reprezentative pentru concepția dominantă asupra « drepturilor și libertăților constituționale », dar mai mult, cari sunt învocate ca modele neegalate ale vremii.

În rândul acestora se înșirue: legea naționalităților din 1868, legea compozesoratelor din 1871, legea electorală din 1874, legile naționalizatoare din: 1879 (relative la obligativitatea limbii maghiare în învățământul primar, indiferent dacă era întreținut de Stat, de Comune sau de Confesiuni), din 1891 (privind înființarea azilelor comunale pentru copiii mai mari de 3 ani ai minoritarilor pauperi), din 1896 (reglementând noua denumire a comunelor și locurilor din Transilvania), etc., legile școlare ale Contelui Appony din 1907, legea presei din 1914, etc.

§ 1. EGALITATEA NAȚIUNILOR

7. Prin intrarea în vigoare a *Dualismului* — formulă care s'a impus cercurilor politice vieneze ca indispensabilă salvării imperiului, dar care, în fond, n'a reușit decât să-i

prelungescă încă o jumătate de secol, agonia — independența Ungariei a fost teoretic consolidată. Autorii lui și-au dat însă seama că pactul încheiat nu însemna numai o definire a raporturilor de drept public dintre Austria și Ungaria. Dar și mai ales, un mijloc de a asigura, imensele beneficii ale acestui act de guvernare, în asociație. Anume, printr'o subordonare a realităților din țară — pe calea unei deghi-zate armonizări a intereselor minoritare, sgomotos prezentată ca o cardinală reformă liberală — la ideea majoră, la visul de totdeauna, al unui Stat Național Maghiar. Spre acest sfârșit și ținându-se seama de dorința Împăratului, *Francisc Deák* a adus, în 1868, în debaterile Parlamentului maghiar, faimosul proiect al Legii Naționalităților¹²⁾. Nesinceritatea și falsul liberalism al dispozițiunilor sale, n'a putut însă înșela vigilența parlamentarilor români și sârbi. Pentru a nu face operă de sterilă critică, aceștia, în frunte cu *Alexandru Mocioni*, *Alex. Roman* și *Vichentie Babeș*, au întocmit un anteproiect prin care reglementau atât egalitatea tratamentului politic, cât și dreptul de cetate pentru limbile lor materne¹³⁾. Lupta a fost înverșunată; — dar inutilă. Deputații minoritari au fost obligați să părăsească incinta parlamentului. În aceste condițiuni a văzut lumina zilei legea XLIV: 1868, cunoscută sub numele de « Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților » și despre care și astăzi istoriografia maghiară pretinde că ar fi fost « modelul neegalat al acelor vremi »¹⁴⁾.

¹²⁾ V. Prof. I. Moga, studiul supra citat, p. 423 și urm.; Aurel C. Popovici, *op. cit.*, p. 95.

¹³⁾ V. T. V. Păcățeanu, *Cartea de Aur sau luptele politice ale Românilor sub Coroana Ungariei*, Vol. IV, Sibiu, 1906, p. 441; Dr. Teodor Botiș, *Monografia Familiei Mocioni*, Edit. Fundațiilor Regale, București, 1939, p. 124 și urm.

¹⁴⁾ V. Homan-Szekfü, *Magyar történet*, VII, p. 380, citat de Prof. I. Moga, în lucrarea supra menționată p. 424. Dar pentru a nu lăsa această laudăroasă aserțiune fără cuvenita documentare, vom reproduce următorul pasagiu din lucrarea scrisă, chiar în acea vreme, de d-l Dr. L. Gumplovicz, profesor de drept

8. Iată care sunt prescripțiunile sale¹⁵⁾ cele mai importante:

public la Universitatea austro-ungară din Gratz: *Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn*, Innsbrück, Edit. Wagner, 1879, p. 226:

« Legea declară în *Introducerea* sa că toți cetățenii Ungariei formează, în ce privește politica, o singură națiune; dar este evident că această idee exclude pe aceea a mai multor naționalități; se zice, într'adevăr în același paragraf, că toți cetățenii patriei aparținând nu importă cărei naționalități, sunt membri egali în drepturi ai aceleiași națiuni. Este dar clar, că acest aliniat sacrifică sfânta logică pentru frumoase fraze asupra egalității de drepturi. Căci dacă există în Ungaria, cum se zice în lege, mai multe naționalități și o singură națiune, națiunea maghiară sau ungară, este evident că ele nu se bucură de drepturi egale, din momentul în care naționalitățile nemaghiare sunt constrânse să accepte că formează doar o parte din națiunea maghiară. Dacă națiunea maghiară își poate permite luxul de a forma o națiune în paguba drepturilor naționalităților, este evident că acestea din urmă nu se bucură de zisa egalitate. Și, într'adevăr, în aliniatul următor, această egalitate de drepturi suferă o clauză restrictivă. Se spune acolo că egalitatea drepturilor *nu* va fi reglementată decât numai din punctul de vedere al folosirii oficiale a diverselor limbi ale țării și *într'atâta* numai *cât* o va permite unitatea țării, necesitățile practice ale guvernământului, ale administrației și exacta distribuie a justiției. Chiar în cazul când am fi dispuși să credem că acest prim « nu... numai », întocmai ca și « într'atâta...cât » care-l urmează, nu vatămă în niciun fel egalitatea drepturilor, logica, cu toate acestea înlătură orice îndoială și ne obligă să recunoaștem că aceste două mici expresiuni, reduc la neant, egalitatea drepturilor... Dacă în sfârșit ținem seama cât de elastice și de puțin precise sunt expresiunile: *necesitățile practice ale guvernământului, ale administrației și ale exactei distribuiri a justiției*, vom fi siliți să mărturisim că zisa egalitate de drepturi suferind atâtea clauze restrictive, nu mai este decât un cuvânt golit de orice sens și că în starea reală a lucrurilor, orice alt nume—pentru această lege, pompos numită « de egală îndreptățire a națiunilor »—ar fi mult mai convenabil, ca de exemplu: *legea de opresiune a naționalităților* ». (V. Aurel C. Popovici, *op. cit.*, pp. 96—97).

¹⁵⁾ V. *Reglementarea problemei minoritare*, aprofundat studiu al materiei datorit reputatului sociolog bănățean Dr. Cornel Groșorean, publicat în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », ce apare în Timișoara sub direcțiunea sa, Nr. 24/938, p. 43 și urm.

« Istoria poporului maghiar este un document trist — spune d-sa — pentru conștiința națională a minorităților etnice, din fosta Ungarie. O mână de oameni au fost în stare să-și mențină supremația peste 12.000.000 de naționalități, printre care românii figurau singuri cu 3.500.000 suflete. În raportul acesta al forțelor, nu supremația politică ne pune în uimire — constată cu melancolie cărturarul bănățean — deoarece maghiarii nu prin puterile lor proprii s'au susținut vreodată, ci faptul că au știut să-și păstreze atât amar de vreme, ajutorul lementului german ».

— traducerea obligatorie a legilor (!) în limba naționalităților conlocuitoare (art. 1),

— redactarea proceselor-verbale ale Consiliilor județene și comunale și în limba naționalităților care au o reprezentanță de $\frac{1}{5}$ în aceste consilii (art. 2),

— « *dreptul* » consilierilor comunali și județeni de a utiliza limba lor maternă în desbaterile acestor adunări (art. 3-5),

— « *recomandațiuni* » adresate funcționarilor administrativi unguri, de a folosi « *după putință* » limba naționalităților respective în raporturile lor cu ei (art. 6),

— « *posibilitatea* » folosirii limbii materne la judecătoria și în lucrările judecătorești, precum citații, sentințe, cărți funduare, etc.,

— libertatea de a se folosi limba maternă în școlile confesionale,

— dreptul Ministerului de Instrucție de a fixa « *dela caz la caz* », limba de propunere a școlilor de Stat,

— în fine, dreptul naționalităților la funcțiunile statului, recunoscut în următorii termeni: « naționalitatea cuiva, *în viitor* (!) nu va fi piedică pentru înaintarea până la cele mai mari demnități » (art. 27).

9. Dacă raportăm conținutul acestor declarațiuni de principii la textul comentariului profesorului *Gumplovicz* — scris imediat după promulgarea legii ¹⁶⁾ — la dispozițiunile sale limitative, înscrise în aliniatele următoare proclamațiunii drepturilor, — la caracterul facultativ, pentru Stat, al unora din ele, rezultând din expresiuni ca de exemplu: « după putință », « numai într-o atâta... întrucât », « se recomandă », etc., — dacă se raportează toate acestea la *Introducerea legii*, în care se descoperă scopul său real: clădirea « Statului Maghiar », astfel cum o mărturisește declarațiunea « înglobării tuturor cetățenilor Ungariei în Națiunea Maghiară, unitară

¹⁶⁾ V. cuprinsul notei 14 reprodus după Aurel C. Popovici, *op. cit.*, p. 96.

și indivizibilă »¹⁷⁾, dacă se rețin datele statistice oficiale care, constatând caracterul de reală minoritate a populației maghiare, în raport cu celelalte naționalități conlocuitoare, consacră, prin însăși întunecimile reticențelor legale, necesitatea maghiarizării¹⁸⁾, — se va vedea atunci, fără nicio dificultate, că legea aceasta nu este, pe plan intern, decât o parodie¹⁹⁾, iar pe cel extern o încercare, ca atâtea altele,

¹⁷⁾ V. Dr. Cornel Groșorean, studiul supra citat, p. 45.

¹⁸⁾ V. Aurel C. Popovici, *op. cit.*, p. 200, în care — invederând odată mai mult, că hegemonia maghiară nu a cruțat nici naționalitatea germană — reproduce strigătul de alarmă și de protest al organizației Sașilor din Sibiu (după « Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt », Nr. 5460/1891) astfel conceput: « *Maghiarizați-vă! Iată sunetul care străbate, cu glas de trompetă, din Capitală, asupra întregii țări. Maghiarizați-vă! repetă ecoul răgușit al orașelor din provincie. Maghiarizați-vă! Iată apelul în care se condensează tot patriotismul maghiar. În aceasta rezidă pentru el, incontestabila perfecțiune. Notari comunali, care nu-și obțin posturile decât prin grație, sau prin cunoașterea, în particular, a autorităților criminale; copişti, care se disting prin scrisul lor abia lizibil și prin penibilul efort spiritual ce-l fac pentru a scrie sub dictée; stâlpi de cărciumi și de cafenele, a căror unică sursă de cultură este lectura gazetei partidului; funcționari, cari învârtesc legile, dar cari știu să fie aroganți cu poporul de care depind; comiți de toate rangurile, cari sprijină prin apăsare arbitrariul ordonanțelor și mandatelor superiorilor lor; deputați, cari nu știu să facă decât sgomot și întrepreri și cari la orice cuvânt ce nu-l înțeleg agită spada și pistolul; funcționari ai Statului, pentru care A.B.C.-ul înțelepciunii politice — adică respectul poporului și al nevoilor sale de progres — nu este decât un obstacol pentru planurile lor de partid; jurnaliști, cari se cred genii universale fiindcă nu s'au putut arăta capabili să facă altceva; preoți, plini de intoleranță, de spiritul persecuției și cari cedează atât de ușor ispitelor omenești, toți aceștia strigă: *Maghiarizați-vă!* Și se spală pe mâini. Iată ce rezumă toată chestiunea actuală a popoarelor Ungariei... *Maghiarizarea este pârgăia intelectuală a tuturor mișcărilor politice, economice și chiar morale, etc.* ».*

Starea aceasta de disperare, a germanilor, din 1891, a continuat, aceiași amenintare gravă plutind în jurul vieții lor naționale și astăzi. Incepând cu Ștefan Ludvic Roth jertfele germane, pe altarul maghiarizării sunt adânc impresionante. Vieța și lupta deputatului svab Jacob Bleyer (v. infra textul și notele 164—166) — în scrierile și în discursurile căruia străbate aceeași hotărîre de rezistență și întâlnim aceleași accente de durere ca și în articolul sus reprodus — este dusă mai departe, încununându-se cu recenta jertfă a tânărului Ștefan Mannhertz (v. infra nota 323).

¹⁹⁾ V. Aurel C. Popovici, *op. cit.*, capitolul « La loi de nationalités, une parodie de loi », pp. 95—99.

izbutită, de a arunca praf în ochii străinătății ²⁰⁾; precum și în acelaș timp, este pentru Națiunea Maghiară o nouă și nepierdută ocaziune de a se autolăuda cu sentimentele sale de justiție, cu liberalismul său, idei și sentimente ce prindeau tot mai mult loc, în viața publică a popoarelor apusene.

10. Dar chiar așa cum ieșise din «mâinile» Comisiunii legislative — «în locul unei realizări a egalității de drepturi pentru națiuni, o negațiune completă a egalității naționale a drepturilor» ²¹⁾ — încă Ungurii ar fi putut, aplicând-o cu omenie, să-i facă viața posibilă și existența suportabilă.

Din nefericire însă, ea n'a existat decât pe hârtie. Și nu din încăpățânarea unui om sau a unui guvern. Nu; ci din hotărîrea dârză și unanimă a tuturor partidelor maghiare, de guvernământ sau de opoziție. Un singur glas, dintre maghiari, s'a ridicat pentru aplicarea ei și acesta abia în 1886, cu jertfirea scaunului său de deputat și cu pierderea calității sale de vice-președinte al partidului Kossutist ²²⁾.

11. Nu trebuie ignorată nici participațiunea — către acest sfârșit — a organismului Statului, care prin utilizarea unui personal însumând 93,3 % maghiari ²³⁾ sau maghiarizați ²⁴⁾,

²⁰⁾ V. Cornel Grofșorean, studiu citat p. 45; Aurel Popovici, *op. cit.*, p. 97.

²¹⁾ V. Prof. I. Moga, studiu supra citat, p. 426, unde citează cuvintele ce am reproduș și cari au fost rostite, ca un protest contra grandilocvenței patriotice maghiare, de viitorul ministru austriac *Madevski*.

²²⁾ V. Aurel Popovici, *op. cit.*, p. 98, în care se reproduce un fragment din cartea omului politic ungar Lajos Mocsáry, apărută la Budapesta în 1886 și intitulată: *A közművelődési egyletek és a nemzetiségi kérdése*, pp. 38—40.

²³⁾ V. Statistica publicată în «Revista Instit. Soc. Banat-Crișana», Nr. 31—32/940 p. 410, reprodușă infra nota 129, pct. 4.

²⁴⁾ De altfel Statul Ungar a continuat și după războiul această metodă a *maghiarizării*, întru realizarea aceluiași țel: *Națiune Maghiară unitară*.

Iată de exemplu ce spune d-l Baldur von Schirach, într'un articol simbolic intitulat «*Nein, Nein, Niemals*» (reproducând adică faimosul strigăt ebredest *Nem, Nem, Soha*) publicat în revista germană a tineretului hitlerist «*Wille und Macht*» și pe care revista «Institutului Social Banat-Crișana», Nr. 17—18/937

ce nu cunoștea limba naționalităților conlocuitoare, — prin închiderea nemotivată, pură și simplă a școlilor române ²⁵⁾, — în fine, prin specializarea unora dintre prefectii maghiari, în arta de a vindeca naționalitățile de orice pretențiuni în sensul recunoașterii liberului exercițiu al puținelor lor drepturi ²⁶⁾, a reușit să se ajungă la o înlăturare completă, și în fapt, a dispozițiunilor legii din 1868 ²⁷⁾.

De altfel guvernământul ungar n'a făcut niciodată vreun secret din această chestiune — cel puțin la el acasă — cum ne-o dovedește, respingerea propunerii d-lui *Vaida Voevod* făcută Camerei Maghiare de a se proceda, în fine, la punerea în aplicare a legii naționalităților.

p. 65, îl rezumă astfel: « Germania nu va ierta niciodată desnaționalizarea celor 600.000 nemți din Ungaria. *Ungurii pretind drepturi pentru minoritatea maghiară din statele succesoare, iar la ei acasă, mențin opresiunea cea mai feroce și cea mai șovină față de minorități. Și fără să-și dea seama că în acest făgaș de politică nefastă, sunt împinși, sistematic, de evrei, interesați să provoace, chiar artificial asemenea diversiuni. Ungaria alunecă astfel pe panta celei mai sângeroase opresiuni, într-o vreme când situația elementului maghiar din statele succesoare este incomparabil înfloritoare.*

De altminteri nici nu este de mirare că politica maghiară continuă sistemul său antebelic, când însuși fostul său prim ministru *Gömbös*, o spune pe șleau: Ungaria se găsește în situația norocoasă de a nu avea minorități, de oarece în ea trăiesc numai diferite grupuri ale națiunii maghiare, cari vorbesc alte limbi. *Așa dar, — conchide autorul citat — minoritatea germană nu este astăzi decât o fracțiune a națiunii maghiare ».*

²⁵⁾ Astfel la izbucnirea războiului mondial *Contele Apponyi*, a închis 1.600 școli confesionale românești, — în Statul Maghiar neexistând nicio școală de Stat cu limba de propunere română (V. autorii citați supra în nota 12 și 15).

²⁶⁾ Astfel este cazul faimosului *Tabajdy*, pentru regiunile ocupate de români și al reputatului *Selley* pentru regiunile slovacilor, ambii prefecți de tristă memorie și trecuți din regiune în regiune cu aceeași sfântă misiune asupritoare (V. Dr. S. Fényes, *Ungaria revizionistă*, sub nota 42).

²⁷⁾ V. Prof. Ion Lupaș, *Istoria Unirii Românilor*, p. 332; iar la p. 333 V. recunoașterea formală a Contelui *Ștefan Tisza*, făcută în ședința Parlamentului maghiar dela 20 Februarie 1914, și prin care mărturisea că în adevăr legea naționalităților nu a fost niciodată aplicată. In același sens v. Prof. I. Moga, *op. cit.*, p. 427; Aurel C. Popovici, *op. cit.*, pp. 96—97 (V. și notele 14 și 16 supra).

« Este singurul caz — comentează un reputat autor ²⁸⁾ — în istoria omenirii, când o adunare legislativă nu desființează o lege, ci îi oprește numai aplicarea, spre a putea astfel, mai ușor, să arunce praf în ochii străinătății ».

§ 2. DREPTURI POLITICE

12. Legea electorală maghiară XXXIII din 1874 ²⁹⁾ cu modificările-i succesive, dintre care aceea din 1899 decisivă, constituie o nouă mărturie a liberalismului maghiar. În realitate ea este cea de a doua verigă a lanțului cu care s'au încătușat drepturile și libertățile minorităților. Examenul ei învederează în deosebi regimul excepțional căruia erau supuși români din Transilvania.

Intr'adevăr:

a) deși dreptul de vot, acordarea lui, avea drept bază *censul*, totuși, mii de persoane aparținând nobilimii sau seculilor liberi erau dispensate de această primordială condițiune, drepturile lor fiind socotite ca valabil dobândite prin înscrierile făcute în listele anilor 1848 și 1872;

b) în Transilvania și anume în comunele urbane — locuite, până în 1848, exclusiv de națiunile istorice și privilegiate,

²⁸⁾ V. Prof. N. Dașcovici, *Principiul naționalităților și Societatea Națiunilor*, București, 1932, citat în « Revista Institutului Social Banat-Crișana » Nr. 24 din 1938, p. 45 nota.

²⁹⁾ 1. În ce privește regimul electoral anterior, a se vedea discursul lui Alex. Mocioni în ședința Camerii ungare din 26 Februarie 1872, cu prilejul discuțiunii modificărilor inițiate de Conte Lonyay Menyhert, reprodus de Dr. Teodor Botiș, *op. cit.*, pp. 213—235;

2. În ce privește regimul legii XXXIII a se vedea Aurel Popovici, *op. cit.*, pp. 83—94;

3. În ce privește regimul aplicat parlamentarilor români, a se vedea Dr. C. Sassu, *Directorul Arhivelor Statului din Brașov, Românii și Ungurii*, Edit. « Cugetarea », București, 1940, p. 150, unde textual spune: « În Parlamentul din Budapesta la cererea puștinilor săi deputați de a li se acorda egalitate de drepturi, poporul român drept răspuns a primit amenințarea: *Se vor lua aceleași măsuri de exterminare, cari au fost folosite în America împotriva Pieilor Roșii* ».

românii fiind opriți chiar dela dreptul de a construi în orașe³⁰⁾ — censul era dela 3 la 6 ori mai mic decât în comunele rurale, ale aceleiași provincii, locuite în marea lor majoritate de valahi;

(c) în comunele rurale din Transilvania, censul era dela 8 la 9 ori mai mare decât în comunele rurale din Ungaria, cum rezultă din împrejurarea că în timp ce proprietatea a $\frac{1}{4}$ « sesie » echivalând 8 jugăre, era suficientă pentru a dobândi drept de vot în Ungaria, în Transilvania dimpotrivă pentru a atinge censul cerut, de 79 florini și 80 creițari, solicitantul trebuia să posedeze cel puțin 72 jug.; or, această condițiune era aproape imposibil de satisfăcut în fapt, câtă vreme până la 1848 românii n'aveau dreptul, după lege, să aibă o proprietate mai mare de 20 jug. împrejurare care făcea ca foarte puțini dintre ei să stăpânească în 1874, mai mult de 28—30 jug. (art. 4);

d) formarea circumscripțiilor electorale — astfel cum era reglementată prin legea X: 1877 — ducea la o nedreaptă repartizare a mandatelor, fiindcă în timp ce 4 comitate și 15 orașe maghiare trimiteau 35 deputați, adică un deputat pentru 460 km² și 17.000 locuitori, în același timp 11 comitate nemaghiare trimiteau numai 30 deputați, ceea ce revenea la un deputat pentru 1.000 km² și 34.000 locuitori (art. 1 al legii X: 1877);

e) obligațiunea alegătorilor de a vota în altă localitate decât aceea căreia aparțineau³¹⁾, constituia o nouă împiedicare a exercitării dreptului de vot (art. 65);

³⁰⁾ V. Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 93, unde se reproduce răspunsul decedatului *Octavian Goga*, pe atunci (1927) ministru de interne, la interpellarea deputatului naționalist Dr. *Valer Pop*, — privitor la necesitatea romanizării orașelor transilvane — și din care desprindem următorul fragment: « Vă reamintiți că după o vacanță de 100 ani, când s'a numit un nou Episcop al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, acesta a fost obligat să-și stabilească reședința în comuna Rășinari, fiindcă orașul Sibiu a refuzat să-l primească între zidurile sale ».

³¹⁾ 1. V. Aurel C. Popovici, *op. cit.*, p. 87, unde, după ziarul maghiar « *Ellenzék* » (Nr. 148 din 25 Iunie 1884), raportează cazul alegerilor dela *Cehul-*

f) în fine, caracterul public al votului, constând dintr'o declarație verbală făcută președintelui cercului, era la rândul-i o nouă ocazie de terorizare, de timorare a alegătorilor, în auzul cărora, nu rareori, candidatul român era amenințat cu cuvintele ³²⁾: « voi anula toate voturile care-ți vor fi favorabile și nu voi îngădui decât succesul candidatului maghiar » ³³⁾.

13. Prin astfel de limitări și arondări legale ³⁴⁾ și fără a ne preocupa de celelalte limitări mai puțin legale ale atot

Silvaniei — unul din miile de același fel, — când 140 alegători maghiari au învins, în lipsă, pe cei 900 alegători români, opriți prin atari *legale* măsuri dela vot, astfel încât nu răposatul mare luptător *Gheorghe Pop de Băsești* a fost proclamat deputat, ci evreul *Ambrus Nemenyi* (*Neumann*).

2. De altfel, același lucru îl mărturisește deputatul ungar *Carol Eötvös*, în sedința Parlamentului maghiar din 11 Iulie 1891, recunoscând greșala ce se face împiedicând pe cei 2.500.000 români de a avea măcar un singur reprezentant în Parlament. « Raporturile noastre cu ei vor fi oare îmbunătățite — conchidea deputatul maghiar — dacă prin tot felul de mijloace îi vom înlătura din această incintă? » (*ead. loc.*, p. 88).

3. În fine, mai recent, interpelările deputaților *Al. Vaida-Voevod* și *Aurel Vlad*, din 30 Mai și 6 Iunie 1906, mărturisesc abuzurile și atrocitățile săvârșite de unguri în alegerile din acel an cu toate că între guvernul *Wekerle* și frunzașii români, intervenise la Viena, la 18 Aprilie 1906, o înțelegere, plină de promisiuni (*V. T. V. Păcățeanu, op. cit.*, vol. VIII, p. 235 și 277; *T. Botiș, op. cit.*, p. 327).

³²⁾ *V. Aurel C. Popovici, op. cit.*, p. 88 text și nota 2, privind cazul alegerilor dela *Baia de Criș*, unde credincios cuvântului dat, a fost proclamat deputat nu românul *Truția* ci maghiarul *Hollaky*; *V. și înfrângerea lui Alex. Mocioni* la Lugoj în alegerile din 19 Iunie 1872 (*Teodor Botiș, op. cit.*, p. 250).

³³⁾ Pentru alte amănunte asupra legii electorale maghiare, precum și în ce privește practica alegerilor, a se vedea: *Aurel C. Popovici, op. cit.*, pp. 83, 84, 85, 87, 88—94; *Teodor Botiș, op. cit.*, p. 240 și urm.; *Dr. S. Fényes, Ungaria Re-vizionistă*, în românește de *Dr. I. Dăianu și Leontin Iliescu*, ed. V, p. 38.

« Libertatea noastră electorală este așa de mare—spunea *Alex. Mocioni*, în articolul său *Curentul Nou* publicat în « *Tribuna* » (1902), — încât dacă poruncește ministrul președinte, pot fi aleși chiar și Români în Dietă » (*V. Teodor Botiș, op. cit.*, p. 319).

Și abuzurile au continuat, alegerile din 1910 făcându-se cu sprijinul a 194 batalioane de infanterie și 114 escadroane de cavalerie. *Victoria* (!) a 5 deputați români numai, a costat viața a 10 vrednici valahi (*V. Prof. I. Moga, La Questione della Transilvania*, București, 1940, p. 28).

³⁴⁾ Este de remarcat că la început — 1867 — ungurii n'aveau decât circa 250.000—300.000 alegători, număr cu greu crescut la 400.000 — prin abrogarea

puternicii administrațiuni maghiare, precum deopotrivă nici de câștigarea facilă a alegătorilor evrei, Camera deputaților a reușit să aibă întotdeauna majorități zdrobitoare, în timp ce Senatul era exclusiv rezervat magnaților și clericilor. În corul acestor unanimități, entuziaste și patriotice, sau aproape, numărând obișnuit 400 deputați maghiari sau maghiarizați, unul, două, trei sau maximum opt glasuri, câte reprezentau în 1916 ³⁵⁾ celelalte naționalități, adică cele 80 % din totalitatea populațiunii țării, abia de își puteau auzi svâcnitele bătăi ale unor inimi crispate de indignare și de groază ³⁶⁾, ³⁷⁾.

opreliștei de a vota, cei ce erau în restanță cu dările, — pentru a atinge abia în preajma războiului mondial cifra de 500.000. Or această cifră corespunde unui procent de 5—6% din populația țării, ceea ce este foarte semnificativ, pentru concepția liberală maghiară. *Dar și mai semnificativ este faptul că dacă în centrul câmpiei panonice procentul se ridică până la 7,5% în schimb în Transilvania el scobora, uluitor dar demonstrativ, la 3,2% (V. în acest sens: Dr. C. Sassu, op. cit., p. 151; Dr. S. Fényes, op. cit., p. 38).*

³⁵⁾ V. Aurel C. Popovici, *op. cit.*, p. 92, unde se arată că în 1918 numărul deputaților români s'a ridicat la 5.

³⁶⁾ V. *ibidem*, unde se indică prin exemple vii tratamentul aplicat deputaților slovaci.

³⁷⁾ « Încă din anul 1867 — ne arată scriitorul maghiar Dr. S. Fényes, (*op. cit.*, pp. 38—39) ale cărui cuvinte le împrumutăm — vechii nobili, având dreptul să-și păstreze favorul de a vota cu dispensă de cens, până la stingerea familiilor lor, constituiau o treime din totalul alegătorilor. Evreimea pe de altă parte, îndreptățită la vot nu numai că nu vroia, firește, dar nici nu îndrăzneă să facă opoziție, astfel încât guvernul putea conta pe voturile acestora, precum patrienii romani pe cele ale clienților lor. Iar dacă exista și o opoziție, aceasta era de aceeași teapă ca și partidul dela Guvern. În intimitatea lor, fiecare din grupările politice aveau aceeași credință: « Clasa istorică » — numire atenuată a claselor privilegiate — este singura chemată să cârmuiască țara. Ea și numai ea este națiunea; celelalte nu contează.

Drept de vot aveau încă — în afară de nobili și evrei — intelectuali cu diplomă, funcționarii, proprietarii din Ungaria a cel puțin 3 jug., proprietarii de case urbane, cu un anumit cens, industriașii cari lucrau cu cel puțin o calfă, sau plăteau un impozit minimal de 10 florini și jumătate, comercianții cu același cens, etc.

În schimb dreptul de vot nu și-l puteau exercita cei cari erau în restanță cu impozitele, etc.

Constituționala conducere maghiară se găsea dealtfel, în această privință, pe linia trasată de marele său inspirator Kossuth, a cărui imperialistă obsesie se oglindește așa de brutal în textul scrisoarei adresată istoricului Nicolae Bălcescu³⁸⁾, idealistul sprijinitor al înțelegerii valaho-ungare.

*« Libertatea voastră — glăsuia patriotul maghiar — este spânzurătoarea, drepturile voastre, de egalitate, înseamnă că popoarele cari împart teritoriile cu ungurii, vor trebui să fie absorbite de elementul maghiar »*³⁹⁾.

Este dar explicabil de ce pătrunderea în parlament a reprezentanților nemaghiari sau neagreați de Guvern era o imposibilitate, după cum deasemenea sunt explicabile insolentele amenințări cu cari erau apostrofați deputații români

În această masă amorfă de alegători, conții și baronii, proprietarii celor 18.000.000 jug. reprezentau o putere tot atât de zdrobitoare, ca în cele mai întunecate veacuri medievale. În parlamentul lor n'a putut străbate niciun om cu spirit progresist și cu atât mai puțin vreun socialist. Și, în fine, e de observat, că în Senat poporul nu avea niciun reprezentant, nefiind primiți acolo decât grofii, prinții bisericei și fișpanii ».

³⁸⁾ V. Dr. C. Sassu, *op. cit.*, p. 138.

³⁹⁾ « Instinctele ancestrale de stăpânire peste alte neamuri urmau să fie satisfăcute — constată d-l Dr. C. Sassu, în *opera sa citată*, p. 133 și urm. — prin înglobarea Transilvaniei și a regiunilor de lângă Tisa, în organizația Statului Maghiar, înglobare cerută, cu aceiași stăruință, atât de partidul radical, cât și de moderați. Și, după cum a arătat Ștefan Ludwig Roth pastor al Sașilor Transilvăneni, care, martir al ideilor sale generoase, a fost executat în anul 1848 de regimul revoluționar al « liberalului » Kossuth, cauza acestei înglobări o constituie caracterul românesc al Ardealului.

« Ardealul — spunea el în anul 1842 când dieta privilegiaților întrunită la Cluj desbătea introducerea limbii maghiare ca limbă oficială — are de mult, pe cale naturală, o limbă a țării, care nu este nici cea germană, nici cea ungurească : este cea Românească. Singura limbă de circulație liberă în această țară-întărea el — este limba românească, adevăr care recunoscut, în fond, de toate conștiințele, n'are niciun rost să fie tăgăduit. Dimpotrivă — continua el adresându-se nobilimei maghiare — este necesar să se dea românilor hrana dreptății și băutura răcoritoare a unui tratament uman, să li se respecte demnitatea omenească și să li se cinstască credința creștină ; să li se dea puțința unui trai neatârnat și mijloace de educație ; — pentru a încheia profetic cu următoarele cuvinte : luați seama la ce faceți și nu aruncați, cu îndrăzneală criminală, jăratec în paie. Semănând vânt veți culege furtună ».

și cari au culminat în formula de o semnificativă eleganță, a primului ministru maghiar Koloman Tisza: *Taci și plă-tește* ⁴⁰⁾).

§ 3. DREPTURI ȘCOLARE

14. O altă și de același calibru verigă ⁴¹⁾ a înălțuririi românilor, o constituie fără îndoială, în ansamblul legiui-riilor școlare, inspirate din ideologia care a prevalat după 1879 — dată la care apare legea XVIII a renegatului ger-man *A. Trefort* — Legea XXVII din 1907. Intocmită de Contele *Albert Apponyi* la mai puțin de un an dela Consfă-tuirea organizată de primul ministru *Al. Wekerle*, la 18 Aprilie 1906, la Viena, în scopul unei apropiieri cu fruntașii români, precedând astfel alegerilor faimoase din acel an, această lege constituie o înfrângere categorică a promisiu-nilor solemne, făcute delegației românești — în frunte cu Mitropoliții *Ioan Mețianu* și *Victor Mihály de Apsa* — « că proiectul de lege școlară a lui *Berzeviczy* — ce lovește în autonomia bisericilor române și în drepturile la limba ma-ternă ale naționalităților nemaghiare, — nu va fi prezentat corpurilor legiuitoare » ⁴²⁾. Intr'adevăr, mai radical decât pre-

⁴⁰⁾ V. Dr. C. Sassu, *op. cit.*, p. 151; în ce privește « *mojiceasca purtare* » a de-putaților unguri și în genere ostila atmosferă ce o aveau Românii în Camera Ungară, vezi scrisoarea lui *Coriolan Brediceanu*, din 10 Iulie 1906, către *Al. Mocioni* în T. Botiș, *op. cit.*, p. 328.

⁴¹⁾ Deși mai degrabă « ștreang » cum l-a numit *Gustav Gratz*, fost ministru de Externe în Ungaria și care, luând cuvântul la discuțiunea legii din 1907 a spus textual, în ședința Camerei dela 24 Aprilie 1907: « acest proiect prezintă pericole grave și capitale, pentru toate cultele care întrețin școli. Fiindcă, în orice mod s'ar privi lucrurile, trebuie să recunoaștem că trecem *Ștreangul* în jurul gâtului tuturor instituțiilor școlare care nu sunt ale Statului » (vezi stu-diul d-lui I. Mateiu publicat în « *Révue de Transylvanie* », tomul II, Nr. 4/936, p. 533, sub titlul: *Un campion al maghiarizării: Albert de Berzeviczy*).

⁴²⁾ V. Teodor. Botiș, *op. cit.* 237, p.

De altfel — cum o dovedesc contemporanii — prigoana contra școalei româ-nești, având drept scop maghiarizarea forțată a elementelor cari o frecventau, intră în plină vigoare încă din 1896, când, cu ocazia sărbătorilor milenare se

decesorul său, Contele *Apponyi*, concepe o reglementare care, în fapt, suprimând nu numai învățământul primar și secundar, dar chiar și grădinile de copii, ajunge, prin măsuri în care retrogradul se îmbină armonios cu polițistul, ca în întreaga Ungarie să nu existe nici măcar o singură școală de stat în care limba de predare să fie românească⁴³⁾. Iar învățătorii români, încătușați în draconismul dispozițiilor acestei legiuri, retribuiți cu salarii bugetare de foamete și amenințați — prin largul concept al « delictului contra Statului » în care se cuprindea, între altele, orice fapt « socotit » contrariu aplicațiunii legii relative la limba oficială — cu deschiderea largă a temnițelor, au fost siliți să se transforme în călăii neamului lor. Potrivit programului, studiul limbii române împreună cu religia, nu se bucura, din totalul celor 60 ore de predare decât de 2 ore pe săptămână... Și totul se petrecea sub dulcea sabie domoclesiană a sancțiunilor edictate

deschid 238 noi școli primare maghiare, din care 211 exclusiv plasate în comitatele românești din Transilvania. Doi ani mai târziu, alte 1.000 de școli de Stat maghiare le sunt adăugate. Și consecințele nu întârzie.

Consilierul ministerial *Francisc Halász*, unul din principalii agenți ai acestei prigoane, publică în 1902, o carte — *Allami népoktatás* — plină de informațiuni și constatări prețioase, din care se desprinde că:

a) « Maghiarizarea a 30—40.000 de valahi din valea Crișului Repede, cu ajutorul școlilor de Stat existente, numai este o chestiune de lungă durată (p. 88);

b) Școala de Stat din Tarna Mare deschisă în 1879, a maghiarizat în așa măsură populațiunea valahă a comunei, încât toată lumea vorbește azi numai ungurește (p. 114);

c) Copiii lucrătorilor din minele de cărbuni din Hunedoara cari frecventează școlile de Stat, se declară ei înșiși că sunt unguri și încă dela prima generație (p. 133) etc., etc. », pentru a constata apoi că: « în timp ce la recensământul din 1890, ungurii reprezentau abia 48,5% din populația totală a Ungariei, în 1900 ei au atins proporția de 51,4%, devenind astfel națiunea majoritară » (p. 176) (V. Studiul d-lui I. Mateiu, supra citat, în « *Révue de Transylvanie* », tomul II, Nr. 4/936 p. 547—549).

⁴³⁾ V. Dr. Cornel Grofșorean, studiul precitat, « *Revista Institutului Social Banat-Crișana* » Nr. 24/938, p. 45; Dr. C. Sassu, *op. cit.*, p. 151; Prof. I. Lupaș, *Istoria Unirii Românilor*, p. 332; Prof. Dr. Alex. Pteancu, *Il problema dell'insegnamento minoritario in Transilvania sotto gli ungheresi e romeni*, București, 1940, p. 9.

deopotrivă în contra dascălilor, a școlarilor și a școlilor, grav, neiertător, de art. 19 și 22 ale acestei legi de savantă și meșteșugită prigoană ⁴⁴⁾).

Răsunetul ce l-a avut în întreaga Europă nedreapta și anticulturala prigoană apponiană, a fost imens. Criticile n'au cunoscut nici o reticență. Inoperante însă, precum însăși muștrătoarele cuvinte ale marelui scriitor norvegian *Björnsterne Björnson* ⁴⁵⁾, ele n'au stăruit — oricât de usu-

⁴⁴⁾ V. Discursul d-lui D. Găldău, ținut la 15 Martie 1915, la Adunarea convocată de d-l Simion Măndrescu, în sala Ateneului Român, publicat în « *Broșura Congresul Românilor de peste hotare aflați în țară* », București 1915; V. deopotrivă Aurel C. Popovici, *op. cit.*, p. 100; Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 162; Prof. Ioan Moga, *La Questione della Transilvania*, București, 1940 (Colecția Studii e documenti romeni), pp. 25—26; Prof. Dr. Alex. Pteancu, *op. cit.*, pp. 12—14.

⁴⁵⁾ V. Prof. I. Lupaș, *op. cit.*, pp. 332—333, de unde reproducem: « Acesta n'a voit să meargă în Septemvrie 1907, la Congresul Păcii din München, arătând într'o scurtă scrisoare tipărită prin gazete că nu poate sta alături de mincinosul propovăduitor al păcii, Conte *Apponyi*, care în congrese ține cuvântări pentru buna înțelegere între popoare, pe câtă vreme acasă la el în Ungaria, a pornit un războiu împotriva copiilor nevârstnici ai germanilor, românilor, sârbilor, slovacilor și rutenilor. Această sdravănă palmă norvegiană aplicată pe obrazul contelui maghiar cu atâta răsunet în auzul lumii întregi, l-a atins destul de dureros pe fostul ministru Apponyi, care s'a simțit îndemnat a-i răspunde lui Björnson că se va prezenta și la viitoarele Congrese de pace... *cu capul ridicat*.

Replica norvegianului nu a întârziat a-l fulgera, din nou pe trufașul conte prin cuvintele: *Cine se îndoește de aceasta? Când s'a prezentat vreodată altfel, un asupritor al popoarelor? ... A smulge pe copii dela limba maternă e tot atât ca a-i smulge flămânzi dela făta mamei lor, și tocmai aceasta e, ceea ce poruncește prin legea sa, contele Apponyi, cu capul ridicat*. ... Dacă copiii nu pot învăța ungurește, pentru că e o limbă grea și ca urmare nu învață nimic, așa încât Ungaria are cei mai mulți analfabeți din Europa, — ce are a face. Vedeți, contele Apponyi stă între ei — cu capul ridicat... În cinstea acestui duh ocrotitor aduc eu acum, martori și dovezi dela popoarele asuprite ale Ungariei. Nu-i lucru grabnic, căci Conte *Apponyi* le așteaptă... *cu capul ridicat* » (V. Cornelius Codarcea, *op. cit.*, pp. 36—40 și 134—138 unde sub capitolele « *La douce patrie magyare* » și « *Björnsterne Björnson et le chauvinisme magyar* », reproduce atât cuvintele lui Björnson, cât și răspunsul dat de marele *Leon Tolstoi* invitațiunii de a participa la același Congres, și prin care refuza să lucreze alături de falsul apostol al păcii, întru cât acesta « nu recunoaște, în Ungaria, nemaghiarilor, nici măcar calitatea de oameni »).

rătoare au fost — decât foarte puțină vreme în auzul semetului reformat. « *Cu capul ridicat* » acesta și-a continuat funesta operă: maghiarizarea totală, prin școala ungurească, a naționalităților nemaghiare, sau — termen alternativ al aceleiași amenințări crude — besnă spirituală completă și perpetuă pentru îndărătnicii membri ai acestor minorități.

Intr'adevăr prigoana a continuat și mai dâră și mai neîndurătoare.

La rândul ei Școala confesională, adăpostită sub scutul bisericilor ortodoxe și unite și întreținută prin jertfa poporului, trăia sub permanenta amenințare a inventivității directorului regional maghiar. Cea mai neînsemnată iregularitate — termen în care științifică închiziție școlară maghiară cuprindea neapropierea « în mod suficient » a limbii ungare ⁴⁶⁾ constituia motiv de ridicare, de suprimare al modicului ajutor ce îl da Statul Maghiar învățătorimei, dacă nu chiar sancțiunea maximă « *statificarea* », ceea ce însemna introducerea limbii maghiare ca limbă de propunere, adică, fără de excepție, completa ei maghiarizare.

⁴⁶⁾ V. « *Révue de Transylvanie* », articolul *Un campion al maghiarizării: Albert de Berzevicy*, datorit scriitorului I. Mateiu (tomul II, Nr. 4/934, p. 549), în care se arată că acest campion a facilitat « marea operă » realizată de Contele Apponyi, anume prin art. 13 al proiectului școlar depus de el spre votare Parlamentului din 1905 și în care se spunea: « Școala primară minoritară are sarcina de a pregăti elevii de așa fel, încât la sfârșitul celor șase ani de studii să-și poată exprima în mod clar și exact gândurile în limba maghiară, să citească, să scrie și să calculeze în mod curent și corect în aceeași limbă ».

Intr'adevăr obligat să apere în ședința dela 5 Martie 1914 a Camerei ungare, unul din textele legii din 1907, Contele Albert Apponyi a declarat, făcând o evidentă aluzie la predecesorul său Berzevicy: « cu toate acestea eu nu am spus în mod clar și exact, ceea ce ar fi fost o pretențiune oarecum excesivă, ci doar ca elevul să se poată exprima în mod inteligibil, atât oral cât și înscris ».

Or, aceasta constituie o mărturisire publică a « barbariei culturale din 1907 », pe care în 1917, « pentru a apăra complet țara contra pătrunderii oricărui spirit de atracție către țara vecină » (România) a încoronat-o prin creierea faimoaselor *zone culturale*, — operă culminată în închiderea, imediat după retragerea trupelor române din Transilvania, a tuturor școlilor românești, înlocuite de îndată, cu 1600 școli primare și 800 școli froebeliene, adică școli ungare de Stat.

Școlile superioare, în fine, erau extrem de rare — abia 4 licee pe întregul cuprins al Transilvaniei ⁴⁷⁾ — înființarea lor întâmpinând obstacole enorme, iar fantezia atotputernicului Minister, făcând să dispară, autorizațiunile valabile date, peste noapte, ca în cazul Liceului greco-catolic român din Beiuș, care funcționând cu opt clase, a fost fără nici un motiv redus la numai 4 clase ⁴⁸⁾.

15. Dar mai mult și urmărind același scop Ministerul respectiv, ca o completare a ordinelor sale anterioare (ca de exemplu, acelea ale ministrului *Trefort*, cu Nr. 17.284/1879), interzice prin deciziile Nr. 479, 16.854 și 1689/1890, cu desăvârșire, ca în școlile primare de Stat să se predea cursurile în altă limbă decât în cea ungurească, indiferent

⁴⁷⁾ Ele funcționau în Beiuș, Brașov, Năsăud și Bran (V. Prof. I. Lupaș, *op. cit.*, p. 211).

V. sub acest raport și Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, p. 272, de unde reproducem: « Sub apăsarea politică a regimului, trăiam în condiții minuscule de dezvoltare. Vă aduceți aminte? Patru licee, n'aveam un teatru, o Universitate. Din aparatul de Stat ostracizați, pe la orașe scotea capul câte un avocat, se agita o gazetă. Vremuri potolite, de mocnire surdă... Abia biserica, lăcașul de ocrotire al tuturor desmoșteniților, ne mai oferea un scut și o apărare... Câtă sfială, câtă cuviință, câte bănueli acumulate într'o biată societate oropsită... Inchideți ochii o clipă și reconstruiți crâmpenele fugare: *ce potentat enorm era pretorul; cum smulgeau jandarmii tricolorul din cosițele fetelor la horă; cum se iveau fișpanul în landoul tras de patru cai, ca o apariție medievală, în calpag cu egretă și dolman cu brandemburguri, stârnind respect și legitime temeri în toată lumea...* Rechemăți bucuriile de atunci: o adunare a Asociației dela Sibiu, un concert dat de un tenor problematic din București, o alegere de protopop cu controverse între două partide... Totul se deapănă în surdina într'o oftare blândă și fără ecou... Desigur, orizonturile erau strâmte, aspectul general prea simplist, fără relief și fără culoare. Ce temperamente excepționale puteau să se sbată în acest microcosm, în care sinodul eparhial ținea loc de Parlament? Ce avânturi literare puteau prinde, într'o vreme când toți fruntașii noștri scriau cu u scurt? Ce probleme colective puteau cere cuvânt la un popor, în zilele când pentru un articol de gazetă, în doi peri, autorul făcea doi ani de pușcărie?, etc. ».

⁴⁸⁾ V. Studiul precitat al d-lui Dr. Cornel Groșorean, în « Revista Institutului Social Banat-Crișana » Nr. 24/938 pp. 45—46.

În același sens, privind refuzul autorizației de funcționare a liceelor din Arad și Caransebeș, V. Aurel Popovici, *op. cit.*, p. 105.

de obiect și indiferent dacă populațiunea școlară este de o altă naționalitate sau confesiune.

Chiar religia și morala se predă exclusiv în ungurește. În mod cu totul excepțional însă, se admitea în cl. I și a II-a, să se folosească drept limbă auxiliară, limba română, dar numai în cazul când elevii nu cunoșteau în deajuns limba maghiară ⁴⁹⁾).

16. Toate aceste prigoniri, cu țintă supremă maghiarizarea, din ale cărei pânze de paianjen nu puteau scăpa nu numai școlarii de toate gradele, dar nici chiar copiii ce abia împliniseră 3 ani ⁵⁰⁾, aveau drept cauză comună o temere profundă și apăsătoare. Ne-o mărturisește un mare istoriograf maghiar ⁵¹⁾, în termeni a căror precizieune svârle o lumină tristă asupra măruntelor calcule ale conducătorilor unguri.

«Nobilimea din Transilvania — spune acest eminent istoriograf — nu încetează să tremure de frica ce i-o inspiră servii săi valahi. Ea are temerea că dacă românii se vor

⁴⁹⁾ V. Ioan N. Țuțuianu, *Mijloace folosite de Ungaria pentru desnaționalizarea Românilor*, București, 1937, Editura ziarului «Universul», în care la p. 32, sunt transcrise însăși textele adreselor Revizoratului Școlar din Trei Scaune și Sf. Gheorghe, precum și ordinul Insp. Școlar din Târgul Mureș, al căror cuprins constituie un elocvent document al campaniei de maghiarizare.

⁵⁰⁾ V. Aurel Popovici, *op. cit.*, p. 114 în care ocupându-se de legea XV: 1891, privitoare la maghiarizarea tinerilor generații, și isvorâtă din concepția «Ungaria va fi maghiară sau va pieri», constată că «azilele comunale», la care părinții — ce nu pot dovedi că sunt în stare să-și supravegheze copiii, mai mari de 3 ani, — erau obligați să-i trimită, pentru a deprinde cunoașterea limbii maghiare, a cântecelor, a poeziilor și a rugăciunilor maghiare, sunt în realitate, oficii publice de desnaționalizare, unice în Europa (V. în același sens Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 286; T. V. Păcățeanu, *op. cit.*, vol. VII, p. 505, unde se menționează *Expozeul* făcut *Conferinței Naționale*, ținută la 20 Ianuarie 1892 la Sibiu, de Alex. Mocioni, cu care ocazie ilustrul luptător condamnând legea XV: 1891, a constatat că «*bolnăviciosul prozelitism de limbă (maghiar), nu s'a sfiit să treacă și peste pragul sanctuarului familial, prefăcând o instituție pur umanitară într-o instituție de forță limbistică*».

⁵¹⁾ V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, pp. 159—160, unde citează — rândurile ce am reprodus — din Acsády, *Köszgazdasági Lexicon*, ce apare sub direcția lui Tagányi, vol. II, p. 223.

instrui și vor avea, prin consecință, șefi mai cultivați, nu vor mai accepta să-și suporte sclavajul. Deaceea, ea nu a îngăduit școli pentru săraci; sistemul economic, învechit, a devenit astfel un factor net anticultural; pentru a salva interesele celor câteva sute de familii de mari proprietari, s'a condamnat un popor întreg la o perpetuă ignoranță, la o completă orbenie spirituală, la o crudă mizerie materială și morală, etc. ».

17. Și când aceasta este judecata unui membru al aceleiași comunități maghiare, dar a cărui personală reputație de onestitate științifică este mai mult decât consolidată, orice altă subliniere din partea cuiva este inutilă. Afară doar de una singură și care, mai mult nedumerire decât reproș, ne stăruie în minte. Anume atitudinea nu numai neloială, dar deadreptul dușmănoasă a unora dintre episcopii maghiari din Transilvania ⁵²⁾, cari prin apelurile adresate popoarelor

BCU Cluj / Central University Library Cluj

⁵²⁾ V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 147 și 148, unde raportează:

a) că *Mgr. Julius Glattfelder*, Episcop de Timișoara, primind în Octomvrie 1922, o delegațiune a Uniunii populare catolice, a dat, la rugămintea acesteia de a-i sprijini organizarea, următorul răspuns: « N'am nicio încredere în Uniune, fiindcă ea tinde la liniștirea spiritelor și la consolidarea țării. Nu sunt partizanul unei atari activități, care duce la întărirea dominațiunii române. *Dimpotrivă sunt pentru pasivitate* — adică pentru aceiași atitudine pe care o adoptase și partidul național maghiar din România, al cărui membru se pare că înaltul chiriarh, era — *pentru o acțiune care să producă, prin toate mijloacele, nemulțumirea și ura în contra Statului Român, pentru ca acesta să se prăbușească și pentru ca noi să revenim sub suveranitatea Ungariei milenare, al cărui cetățean (!) eu mă consider încă* ».

b) Că *Mgr. Majláth*, Episcopul ungur al Transilvaniei, s'a comportat în același mod, atât prin Mesagiul adresat popoarelor occidentale la 27 Octomvrie 1919, cât și prin Memoriul semnat la 8 Septemvrie același an, împreună cu Episcopul reformat și unitarian maghiar, trimis Consiliului de 5 al Conferinței păcii, în cari, înlocuind argumentele cu un maldăr de insulte, spuneau între altele — cum a mărturisit, mai târziu și preotului W. H. Drummond, « *noi aparținem Europei occidentale și nu vream să devenim Balcanici* ».

« Ei bine — constată învățatul profesor transilvan — autoritățile române au făcut dovada unui calm ne mai întâlnit. Au lăsat în înaltele lor funcțiuni pe toți episcopii și pe toți demnitarii Bisericii minoritare, lăsându-le fără să le

occidentului, sau prin declarațiunile publice făcute, au alimentat nu numai o campanie de presă ocazională, în contra Statului Român — ai cărui cetățeni erau, din al căror buget trăiau și Sfințiile lor și Bisericele ce le reprezentau și școlile pe care le conduceau — dar o întreagă și morbidă literatură, împotriva căreia a fost necesară onesta intervențiune protestatară — lipsită însă de vreo consecință practică — a unui într'adevăr mare prelat maghiar ⁵³).

atingă, toate organizațiile și toate instituțiunile. Chiar Mgr. Boros, care în urma invitației guvernului maghiar a plecat la Budapesta, la sfârșitul lui 1918, numit fiind membru al comisiei însărcinate cu prepararea lucrărilor în vederea Conferinței de pace și care în calitate de membru al delegației ungare a stat aproape doi ani și jumătate în Franța, în Olanda și în Anglia, unde a exercitat o neobosită propagandă contra României, chiar Mgr. Boros, a reintrat fără nicio dificultate în Transilvania, la începutul anului 1921, unde și-a reluat vechile sale funcțiuni de vicar al Episcopiei unitariene și de profesor al Academiei teologice, fiind mai târziu confirmat, cu Decret Regal și cu remunerație dela Stat, Episcop al cultului unitarian din România».

⁵³) V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 153, unde înregistrează mărturia Mgr. Alex. Makkay, Episcopul maghiar al Transilvaniei — contra nedreptelor lamentațiuni maghiare — și care, într'un articol publicat în Revista budapestană «Nyugat», a avut curajul, în toamna anului 1930, să protesteze în contra acelei politici nefaste, «care consistă în a dovedi Europei că Ungurilor din Transilvania li s'a făcut viața imposibilă».

Dar opera Mgr. Makkay, nu se oprește aci.

În cadrul conferințelor ținute în același an la Cluj și retipărite în volumul intitulat *Magunk reviziója* (1931), înaltul prelat adresează poporului maghiar un îndemn de trezire — din viața de tragism a literaturii patriotice, care (ca în romanul scriitorului de limba maghiară Székely Mózes), se lamentează pe urmântul «ultimului ungur din Transilvania» săpat de propriul său câine, dar care n'are niciun contact cu realitatea vieții ungare, prosperă și activă în măsura în care exponenții ei o dovedesc, — un apel luminat de un patriotism adevărat. Din cuprinsul său desprindem următoarele semnificative rânduri:

«Nu fac politică; am alte sarcini de îndeplinit; dar trebuie să afirm că această politică este sterilă și eronată. A se forța trezirea conștiinței adormite a unei lumi indifferente prin grăbitul sgomot al unor pierderi înfricoșătoare, al mizeriilor, al rănilor și al ruinelor ce strigă la cer răzbunare, este o încercare absolut disperată. *Romantismul sentimental ungur crede într'o astfel de conștiință, este în Europa, un anacronism, mai ales dacă se nădăjduște obținerea unui rezultat pozitiv.* Dar această politică este și eronată, fiindcă obișnuiește națiunea să aștepte, cu brațele încrucișate, moartea sau miracolul. În problema minoritară, în chiar

Raritatea acestor oneste și obiective eșiri din pasivitatea complice la defăimarea Țării românești, constituie o dovadă în plus, a adevărului expus în introducerea acestei lucrări. Pururi treaza și nesitovita ură maghiară, recoltează tot mai mulți ostași, a căror aliniere perfectă, în timp, înfruntă, cu temeritate — dar nădăjduim nu fără dreapta răsplată dumnezească — adevărata istorie a veacurilor scurse.

§ 4. DREPTURI ECLESIASTICE

18. Vieața românească se scursese trainic de demult, în umbra bătrânelor Biserici transilvănene.

Cetățile acestea de credință dârză și nestrămutată n'au scăpat vigilenței adversității maghiare. Adevărata și furioasa desnaționalizare a românilor se deslănțuiește sub acest raport, în anul 1568, când Dieta dela Turda hotărăște să nu se mai recunoască legalitatea religiei greco-ortodoxe, ci numai a confesiunilor romano-catolică, evanghelic-luterană, calvină și unitariană. Era o consecință a pactului celor trei națiuni istorice și ca atare privilegiate: maghiară, sasă și secuiască ⁵⁴).

Se stabilea astfel printr'o hotărîre cu putere de lege — codificată, mai târziu, împreună cu alte legiuiri ale altei Diete, sub numele « *Approbatæ* (1653) *et Compilatae* (1669)

interesul, mai ales, al minoritarilor, acest etalaj, perpetuu și unilateral de răni, această afectare a morții, aparține unei tactici de mult perimată. Este o rea poziție strategică, distrusă de bateriile evenimentelor vieții ». Și final, invitându-și conaționalii la un examen de conștiință, înaltul prelat adaugă: « Am devenit cetățeni ai României; — legile și ordinea legală a acestei țări reglementează de aci înainte vieața noastră. În cadrul acestei noi organizațiuni și conformându-ne ei, va trebui să ne păstrăm caracterul ungar, nu într'un spirit de ostilitate contra altora, ci pentru a pune, în mod pacific, în valoare individualitatea morală și spirituală pe care am moștenit-o » (V. *op. cit.*, supra p. 278).

Este inutil să arătăm că și acest apel, ca și atâtea altele, au rămas fără ecou. Maghiarii au năravul lupilor.

⁵⁴) V. Ioan N. Țuțuianu, *op. cit.*, p. 25; Prof. I. Moga, *La Questionne della Transilvania, op. cit.*, p. 9.

Constitutiones » — că situațiunea poporului român atârnă de bunul plac al principiilor (usque ad bene placitum principis) adică în fond de cele trei națiuni, — că prin urmare, ca popor venetic, nu este admis în țară decât în interesul binelui obștesc, fiindcă într'adevăr, deși nu făcea parte din Stat, în care era numai tolerat, constituia totuși pătura cea mai productivă ⁵⁵⁾).

Iar ca firească urmare a principiului dominant în timpul reformei, «cujus regio, ejus religio», se interzice predarea religiei ortodoxe, chiar copiilor, în școlile primare, în altă limbă decât în cea ungurească, iar confesorul care ar fi îndrăznit să calce aceste dispozițiuni este surghiunit, batjocorit și lovit până la asasinare. Și mai mult, se ordonă să se înlocuiască numele de pe crucile înfipite la căpătâile celor în veci adormiți, astfel încât orice cercetător de bună credință care nu ar fi cunoscut limba maghiară sau origina celor înmormântați, să creadă că se află într'un cimitir unguresc ⁵⁶⁾.

«Religia răsăriteană — spune d-l *Țuțuianu* — este luată la goană, ca o erezie, ca o batjocură, ca o sumă de alte credințe băbești. Timp de trei jumătăți de veac au fost neîntrerupte stăruințele stăpânitorilor de a desființa această credință veche a iobagilor, pe care voiau să-i vadă trecuți la ortodoxia calvină. În epoca aceasta a supremației calvine — ca și mai înainte ca și mai târziu — *numele de valah era, din punct de vedere religios, sinonim cu numele de sismatic și eretic, iar din punct de vedere al dreptului public, aproape identic cu acela de iobag și venetic*. Cuvintele de batjocură, de dispreț, precum însăși expresiunile violente cuprinse în Cărțile de legi ale Ardealului «crăesc» nu ne pot da — oricât

⁵⁵⁾ V. Dr. C. Sassu, *op. cit.*, pp. 106—107; Vasile Stoica, discurs ținut cu ocazia Congresului din 1915, la pp. 27 a broșurei menționate supra la nota 42; Prof. I. Moga, *La Questione della Transilvania, op. cit.*, p. 9.

⁵⁶⁾ V. I. N. Țuțuianu, *op. cit.*, p. 26.

de drastice sunt — decât o slabă icoană a situației în care se afla, în acele timpuri, neamul și biserica străbună »⁵⁷⁾.

19. Pentru a se grăbi rezultatul, dorit cu atâta febră, *curmarea relațiilor naturale și neîntrerupte ce existau între biserica ortodoxă din Transilvania și cea din Țara Românească*, principii și nobilimea maghiară de confesiune calvină n'au pregetat să treacă, cu forța, biserica românească sub jurisdicțiunea unui superintendent calvin⁵⁸⁾, iar supravegherea învățământului popular românesc să-l încredințeze Episcopului Catolic din Alba-Iulia⁵⁹⁾.

Grelele amenzi ce amenințau pe preoții români nesocotitori ai ordinului de a practica noua credință calvină ortodoxă, — legarea acestora de pământ ca iobagi și supunerea lor ca atare, tuturor asupririlor și abuzurilor « domnilor de pământ », — îndepărtarea lor dela dreptul de a poseda bunuri rurale, — arestarea și batjocorirea lor neconținută, etc., au determinat, cu toate gravele prohibițiuni ordonate de guvern și minuțios controlate de organele de poliție și vamă, o emigrare masivă a preoților români în Regatul Vechiu, asuprirea depășind durerile și suferințele ce le angrenau părăsirea familiilor și averilor lor⁶⁰⁾.

Insuși Episcopul Greco-catolic *Ioan Inochentie Micu*, ocrotit ca și Biserica sa de Curtea Vieneză, a mărturisit Sinodului din Blaj, convocat la 1744 pentru a-i comunica uneltirile dușmănoase ce-l chemau la Viena: « de voiui izbuti a mă mai întoarce acasă, nu voiui sta la îndoială să trec cu oamenii mei peste munți »⁶¹⁾.

⁵⁷⁾ V. Prof. I. Lupaș, în lucrarea *Mitropolitului Andrei Baron de Șaguna*, partea II-a, 1909, p. 39, reproducă și de I. N. Țuțuianu, *op. cit.*, p. 28.

⁵⁸⁾ V. Dr. C. Sassu, *op. cit.*, p. 106.

⁵⁹⁾ V. Prof. I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna*, *op. cit.*, p. 47 și 76.

⁶⁰⁾ V. Dr. C. Sassu, *op. cit.*, p. 106, și I. Țuțuianu, *op. cit.*, p. 30.

⁶¹⁾ V. Prof. I. Lupaș, *Istoria Unirii Românilor*, p. 214, din care reproducem următoarele rânduri: « La începutul veacului al XVIII țărani ardeleni dela

20. Primele legi de maghiarizare votate în 1842 de Dieta Transilvăneană, au tins la crearea climatului necesar unei desnaționalizări, treptată dar sistematică, a naționalităților conlocuitoare și în deosebi a românilor, care erau cei mai numeroși, deci cei mai periculoși. S'a început așa dar, cu declarațiunea obligativității și exclusivității limbii maghiare, nu numai în administrațiile publice, dar și în școli și în biserici. Lungul șir al protestelor, al memoriilor, al luptelor în parlament și în stradă, formează un capitol, trist și încurajator în același timp, al istoriei emancipării naționale transilvane ⁶²⁾.

Alba-Iulia amenințau, că *de nu vor fi îngăduiți să trăiască netulburăți în vechea lor credință ortodoxă, vor părăsi cu toții Transilvania, care nu e închisă cu garduri și vor trece în țara românească*. Pe la mijlocul aceluiași veac, au și pornit în cete numeroase, din mai multe sate de pe granița Transilvaniei și trecând Carpații s'au așezat în cuprinsul Țării Românești, în locuri slobode, imbiat prin brisovul lui *Ghica Vodă* ».

⁶²⁾ Iată, după studiul d-lui Prof. Silviu Dragomir, intitulat *Românii din Transilvania în ajunul mișcării de reînviere națională*, (V. « La Transylvanie », lucrare supra citată, pp. 337—378), precum și după studiul d-lui Prof. I. Moga, intitulat *Luptele românilor din Transilvania pentru emanciparea lor națională*, (eod. loc., pp. 379—451), câteva din capitolele acestei istorice sbuciumări:

Anti-Unionismul românilor — răspuns la propaganda maghiară, interesată să înglobeze Transilvania Ungariei, și ale cărei îmbietoare amenințări se oglindeau în formulele de mare circulație *Uniune sau moarte ori Uniți-vă cu Ungaria pentru a nu pieri* — nu era o simplă atitudine politică, ci mai mult, o rațională și conștientă poziție de securitate națională. Ea culminează în marea Adunare Națională ținută în Blaj pe Câmpia istorică a Libertății, la 14 Mai 1848, unde discursul solemn al lui *Simion Bărnuțiu* a răsunat ca un puternic și luminos atac contra privilegiilor feudale. Dar nici cuprinsul său, nici importanțele hotărâri luate — și printre care respingerea Uniunii, nu era cea mai însemnată — nu au ecou în mintea și în sufletul guvernului. Uniunea este votată de parlament, fără consultarea și fără participarea românilor, iar Conte *Bathányi* reușește, câteva zile mai târziu, să smulgă împăratului *Ferdinand al V-lea*, promulgarea « odioasei » legi. Mișcările românești — întrucât încercările desnădăjduite ale marului *Șaguna* n'au avut succesul promis de împărat — continuă la Blaj, în luna Septembrie, unde pentru prima oară apare armata lui *Avram Iancu*. Dar și agitații lui *Kossuth* se mișcă. Inarmările și provocările secuilor se înmulțesc.

Latura lor morală, succesul lor de opinie, precum curajul, talentul și pregătirea luptătorilor săi, a constituit nu numai

Războiul civil izbucnește. Noul împărat *Francisc Iosif* anunță reforme politice, salutate cu entuziasm de Adunarea convocată de *Șaguna*, la Sibiu în ziua de 16 Decembrie 1848. Proiectele marelui prelat român sunt, la început, foarte bine privite la Curte. Realizarea lor însă este sabotată de manevra sârbo-saso-ungară, ducând la noua Constituție, ale cărei dispozițiuni, în ce priveau pe români, erau foarte puțin diferite de cele anterioare.

Se scurg astfel anii, sub aceeași apăsare a legilor de maghiarizare.

Dualismul se încheie, sub profetica declarațiune a deputatului român *Alex. Roman*: «Dacă dualismul nu este primul pas către federalizare, atunci el este *unio duorum contra plures*, ceea ce va duce iremediabil la sfârșimarea imperiului» (V. T. V. Păcățeanu, *op. cit.*, pp. 41—46).

Apare și legea naționalităților, furios combătută de apostolul intoleranței șovine *Béla Grünwald* ca fiind «o sumbră mărturie a ezitărilor și a săbiciunilor oamenilor politici maghiari», mai mult, o uitare a misiunii maghiare, a scopului ei suprem. Votată, fără participarea deputaților minoritari, cari părăsesc ostentativ Parlamentul, ea rămâne o literă moartă (V. Seton Watson, *Histoire de Roumains de l'époque romaine a l'achèvement de l'unité*, Paris, 1937, p. 444).

Și maghiarizarea continuă, prin legea din 1879.

În prezența acestei politici de asimilare forțată, ia ființă, din conferințele ținute la Sibiu între 12—14 Maiu 1881, *Partidul național al românilor din Transilvania, Banat și Ungaria*. Lupta e dărză. «*Tribuna*» — care apare în primăvara lui 1884 la Sibiu, prin tonul viu, fără frică al naționalismului său, deslănțue furia presei maghiare.

În această stare de spirit se creiază în August 1885, *Societatea transilvană pentru cultura maghiară*, faimoasa E.M.K.E., armă redutabilă și îndreptată exclusiv contra românilor. Inspirându-se din cuvintele Contelui *Andrássy*, rostite în 1886 în plin Parlament, E.M.K.E. reușește să se autosugestioneze că într'adevăr «*limba maghiară nu este numai limba oficială a Statului, dar mai mult, ea este instrumentul unității culturale, în care trebuie să se topească toți cetățenii Ungariei*».

Dela această epocală dată, maghiarizarea naționalităților devine un mărturisit program de guvernământ.

Dar lupta românilor continuă, întărită de legea XV: 1891 prin care, înființându-se *Azile comunale* pentru creșterea copiilor ai căror părinți n'aveau mijloacele necesare pentru a se ocupa de ei, se mărturisea, public, hotărîrea de a se maghiariza integral, din fașă, naționalitățile. *Memoriul Studenților Universitari Români* privitor la situația românilor din Transilvania și Ungaria, (București, 1891), prin care se protesta în contra prigoanei și care înregistrează un strălucit succes în opinia publică a Apusului liberal, determină o nouă campanie a presei maghiare. Urmează vibranta *Replică* (Sibiu 1892) a tânărului cărturar bănățean *Aurel Popovici*, pentru care generoasă justrime maghiară

baza rezistenței eroice a poporului transilvan, dar și armătura entuziasmului în constantă creștere, până la victoria finală. Memorandul din 15 Februarie 1842, inspirat tocmai de neomenia primei serii de legiuirii maghiare, sub pana viguroasă și documentată a luptătorului de rasă și a omului de cultură care a fost *Simion Bărnuțiu*, conține atât o apologie a limbii și a naționalității române, cât și un strălucit rechizitor al politicei de maghiarizare ⁶³⁾. Tot astfel și cum

(1893) îi dă 4 ani de temniță (V. Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 287; T. V. Păcățeanu, *op. cit.*, vol. VII, p. 481 și urm.).

Cupa însă s'a umplut.

Conferința Partidului Național — la care (Sibiu 20 Ianuarie 1892) au participat 214 delegați — hotărăște redactarea și trimiterea unui *Memorand* printr-o delegație numeroasă, Împăratului. La 28 Mai 1892 delegația, numărând peste 200 de români și având în frunte pe Dr. I. Rațiu se prezintă la Viena, în audiență. Dar nu numai că nu este primită — prin permanenta grijă și manevră a guvernului maghiar, — dar chiar Memorandul îi este restituit (22 Iulie 1892), în aceeași formă în care fusese lăsat Baronului Braun șeful Cancelariei Curții. Opinia publică maghiară, departe de a fi satisfăcută, trimite 2.000 de viteji naționaliști asupra casei d-ului Rațiu, pe care o devastează; pentru ca mai târziu, cei 13 frunțași ai partidului să fie deferiți Curții cu Jurați din Cluj, pentru crima de a fi consemnat în 1892, ceea ce era perfect și tuturor cunoscut încă din memoriile făcute în 1881. Și iarăși (1894) milostiva Justiție maghiară « acordă » 38 ani și 10 luni închisoare memorandiștilor (V. *Procesul Memorandului*, apărut sub îngrijirea d-lui Ioan Papp, Prim-Președintele Curții de Apel din Cluj, în Editura « Cărților Funduare »).

În fine la 6 Ianuarie 1895, partidul național român, este desființat și odată cu aceasta, Românii declară cunoscuta lor *rezistență pasivă*.

Abia în 1905, sfaturile bătrâne ale lui Șaguna sunt urmate și națiunea română a Transilvaniei, scuturată din tragicul întineric al celor 10 ani de silnicie mută, își reia activitatea, deopotrivă de protestatară, metodele maghiare fiind aceleași, cum o dovedește legislația Contelui Appony sau eleganța Contelui Tisza.

⁶³⁾ V. Prof. S. Dragomir, studiul citat în nota 62, p. 375, de unde reproducem cuvintele lui *Bărnuțiu*: « Atât cât va trăi, poporul român își va vorbi limba și o va iubi, căci colonii lui Traian nu dorm, ci au conștiința că sunt chemați la o cultură mai ridicată, mai umană, și pe care nu o vor atinge decât cu ajutorul limbei lor materne. Aceasta, este aceia vorbită de Românii din Ungaria, din Transilvania, din Muntenia și din Moldova, atât de identică, încât este imposibil să i se spună că este împărțită în dialecte; se poate chiar spune că este una și indivizibilă, că ea unește pe toți românii, prin legăturile unei dulci fraternități și îi unește într-o familie care a purtat întotdeauna, cu un nobil

aceeași supremă misiune reușise să încorporeze Transilvania Ungariei, prin Legea Uniunii din 1848, marele Șaguna, explicând imposibilitatea recunoașterii și executării ei de către români, găsește cuvintele grave, potrivite impresiunii stării de atunci ⁶⁴). Deasemenea când Consiliul de miniștri din Pesta — temător de consecințele existenței unui Stat Român independent, făurit prin victoriile sale recente, de influențele acestuia, de entuziasmul românilor de sub stăpânirea sa, întăriți de aceste succese militare și naționale — a adus, la începutul anului 1879, legea obligativității limbii maghiare în toate școlile primare, confesionale și comunale ale țării, lege din aceeași serie de legiuri prin care se încerca nu numai maghiarizarea completă a învățământului, dar și a naționalităților, atunci, deputatul român *Alex. Roman*, a înregistrat un nou succes valah, moral ce e dreptul, dar nu mai puțin întăritor al *conștiinței naționale* trezite ⁶⁵). În fine, și cum în măsura în care creșteau nedreptățile și se înteteau măsurile de maghiarizare, în aceeași măsură sporea rezistența de acum înainte organizată în

orgoliu, numele de Român » (V. textul complet al discursului ținut în catedrala Blajului la 2/14 Mai 1848, în P. Pandrea, *Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu*, București, 1935, Edit. « Fundațiilor Regale », pp. 171—225).

⁶⁴) V. Prof. I. Moga, *op. cit.*, p. 390, de unde reproducem cuvintele Mitropolitului Șaguna : « Europa civilizată să fie aceia care să judece — ea care știe să respecte drepturile națiunilor precum și drepturile omului, — dacă este în conformitate cu legile divine și sociale ca acolo unde 6—700.000 de suflete formează trei națiuni diferite, 1.300.000 de suflete să fie suprimate, fără nicio altă formă ».

⁶⁵) V. *ead. loc.*, p. 435, de unde reproducem cuvintele deputatului *Alex. Roman* : « Dacă prin astfel de legi, se speră să se transforme monarhia într'un Stat național, se comite o eroare monstruoasă. Noi suntem un Stat de popoare, un *Völkerstaat*. Numai respectându-le, monarhia se va putea serios, organiza durabil, contrariu va trebui să piară. Ea va înceta să existe cu ruina însăși a cauzelor care au format-o... Fiecare epocă își are ideologia ei... *Astăzi principul naționalităților este acela care guvernează și știm cu ce forță. El a făcut unitatea Italiei, aceia a Germaniei*. Aplicațiunea lui a făcut să se dezagregheze, sub ochii noștri, un imperiu... Și noi alegem un astfel de moment pentru a supune Camerei proiecte născute dintr'o inspirație atât de nesănătoasă? ».

cadrul unui partid ⁶⁶⁾, memorandiștii, judecați de Curtea de Jurați a Clujului, găsesc în durerea lor accentele unei demnități naționale, care pălmuind pe asupritori, luminează și înalță, atunci ca și acum, conștiințele celor asupriți ⁶⁷⁾.

21. Firul acestei năvălitoare maghiarizări — legându-se de opera anterior înfăptuită — poposește prin legea XV: 1891 în leagănele copiilor. Pruncii aceștia, de îndată ce împlinesc trei ani sunt trecuți sub materna grijă a *Azilelor comunale*, înființate prin legea XV, întru desăvârșirea ideologiei Contelui *Andrássy*. Iar prin stăruitoarea grijă a Societății E.M.K.E. ^{67 bis)} sunt obligați să se deprindă cu ideea că

⁶⁶⁾ V. *Eod. loc.*, p. 436 unde se arată modul în care a luat naștere Partidul Național Român.

⁶⁷⁾ V. *Eod. loc.*, p. 445 de unde reproducem: « Procesul Memorandului, căruia Justiția Maghiară se străduia să-i dea aspectul unui simplu proces de presă, era în realitate procesul a două națiuni, al căror ideal politic era diferit. Una făcea figură de acuzator și judecător, cealaltă de victimă. Acuzații, de altfel, nu au refuzat să dea explicații asupra acestui punct, declarând textual:

*Ceea ce se discută aci, d-lor, este existența poporului român. Dar existența unui popor nu poate face obiectul unei discuțiuni; îi este de-ajuns dacă se afirmă. Iată de ce nu înțelegem, niciun moment să apărem aci, pentru a vă dovedi dreptul nostru la existență. Pe acest teren, orice apărare ar fi inutilă; nu ne rămâne decât să denunțăm în fața lumii civilizate, sistemul de opresiune ce tinde să ne răpească bunurile cele mai prețioase pe care un popor poate să le posede: limba și naționalitatea sa. Deasemeni departe de a ne considera acuzați, noi suntem cei ce acuză. Ca simpli particulari, n'avem ce căuta în fața acestei Curți. N'am lucrat decât ca mandatar ai poporului român și un întreg popor nu poate fi târât în fața Justiției. Sunteți stăpânii persoanei noastre fizice. Dar ceea ce vă scapă, este conștiința noastră, conștiința națională a poporului român. Nu sunteți competenți să ne judecați. Există un alt Tribunal, mai mare, mai luminat și mai imparțial; acela este Tribunalul lumii civilizate, care, odată mai mult vă va condamna și încă, mai sever ca niciodată » (V. și I. Papp, *op. cit.*, Cluj, 1935, II, p. 325; G. Moroianu, *Les luttes de Roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion Européenne*, Paris Gambert, pp. 143—144; Sempronius Lupaș, *Un procès de nationalité dans la Hongrie d'avant guerre*, « Revista l'Europe Centrale », Prague, 1934, Iulie, p. 435; Georges Clémenceau, *La lutte de Races*, Revista « La Justice », 10 Maiu 1894, lucrări și articole care mărturisesc campania dusă de Francezi, Belgieni și Germani, contra guvernului Ungar care a patronat acest proces).*

^{67 bis)} Rosturile acestei societăți — astfel cum în treacăt s'au arătat supra în nota 62 — au fost, liric, definite, de unul din activii și importanții ei membrii,

limba maghiară nu este numai *limba oficială a statului*, dar că ea este *singurul instrument al unității culturale în care trebuie să se topească toți cetățenii Ungariei*», încă din frageda lor pruncie ⁶⁸⁾.

22. Dar oricât de întinsă a fost maghiarizarea învățământului, — oricât de grăbită asimilarea minorităților, — de înverșunată secuizarea românilor ⁶⁹⁾ și oricât de intensă deplasarea populației maghiare din Ungaria către centrul masei românești din Transilvania ⁷⁰⁾, totuși, această provincie, în

Albert Berzeviczy, în calitate de ministru al Cultelor. « Noi vrem — spunea D-sa în 1892 — să facem din toți nemaghiarii, egalii noștri, atât prin sentimentul coeziunii naționale cât și prin comprehensiunea limbei și culturii noastre maghiare, Mărturisim deschis că scopul nostru este: *să nu mai existe niciun colț pe întregul pământ maghiar în care ungurul să se simtă străin* (V. articolul lui Gustav Beksicz, reprodus infra în nota 74, care precizează înțelesul acestui scop). *Vrem ca vorba și cântecul unguresc să răsună nu numai în pusta ungară, dar chiar și la picioarele Carpaților* » (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 113).

Iar activitatea ei — tinzând la exterminarea românilor, prin colonizări masive de străini (V. supra nota 5, punct. 5, programul *Iosif Sándor*), prin azilele de copii (V. infra nota 68 și C. Codarcea, *op. cit.*, pp. 116—117), prin schimbarea numelor (V. infra nota 77 și C. Codarcea, *op. cit.*, pp. 116—117), etc. — întâmpină dificultăți, rezistența românilor din Transilvania obligând-o să recunoască: « acolo este pericolul cel mai mare » (V. Volumul jubiliar *EMKE* din 1910, p. 71), Pericol mare, dar nu invincibil. Caracterul « pur cultural al luptei » acestei Societăți — cum era prezentat Europei — înregistrează mari succese, mărturisite cu mândrie în Anuarele sale, în care înscriu la loc de glorie pe aceia cari au reușit să facă cel mai mare număr de maghiarizări, cum e cazul farmacistului *Nagy Sándor* din Tg. Mureș, care singur, a realizat 300 de maghiarizări (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 115).

« Este adevărat — declară cu emfază Anuarul 1892—1893 (p. 236) — că Societatea Emke este fanatică și sovină. Dar ce am fi putut face dacă n'am fi fost niște sovini fanatici? Cine a dat lovitura de grație, Românilor? Cine a fost această forță? etc. » (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 114).

E.M.K.E. Chitesența spiritualității maghiare, simbolica făclie a superiorității sale culturale !

⁶⁸⁾ V. Prof. I. Moga, *Eod. loc.*, p. 449; T. V. Păcăteanu, *op. cit.*, VIII, p. 31; Aurel Popovici, *op. cit.*, p. 114.

⁶⁹⁾ V. Prof. G. Popa-Lisseanu, *Secuii și Secuizarea Românilor*, Edit. ziarului « Universul », București, 1932.

⁷⁰⁾ a) Procentajul maghiar de 24,4% din întreaga populație a Transilvaniei — astfel cum l-am indicat supra în nota 2 — urcă la orașe până la 39,77% din

pofta tuturor asupririlor, continuă să fie românească. Prin numele comunelor, cât și prin acela al locurilor ea își mărtu-

totalitatea populației urbane, ceea ce se explică prin politica permanetizată a guvernelor maghiare, de a cucerii centrele sociale, intelectuale și economice ale Transilvaniei. Desvoltarea surprinzătoare a acestei populații, în ultimii 30 ani de dominație maghiară rezultă din evidența cifrelor ce urmează, din raportarea celor ce interesează pe români la cele ce interesează pe unguri:

Nr.	Comuna	Anii	Români	Unguri
1	Zlatna	1880	2.344	674
		1910	2.892	1.129
2	Bistrița	1880	2.114	574
		1910	4.470	2.824
3	Năsăud	1880	1.891	108
		1910	2.504	778
4	Rodna Veche	1880	2.164	640
		1910	2.918	1.485
5	Deva	1880	1.842	1.480
		1910	2.417	5.827
6	Hațeg	1880	1.265	250
		1910	1.514	1.438
7	Hunedoara	1888	1.579	484
		1910	1.789	2.457
8	Petroșani	1880	1.287	617
		1910	3.250	7.748
9	Beclean	1880	862	785
		1910	1.205	1.791
10	Brașov	1880	9.312	9.827
		1910	11.786	17.831
11	Ludosul de Mureș	1880	1.880	650
		1910	1.385	3.116

Și dacă ținem seama de particulara prolificitate a românilor, este cu neputință să se justifice și să se privească drept normală această creștere a elementului maghiar,

risea stăpânul, își identifica naționalitatea și-și striga, călătorului străin în deosebi, durerea de a nu aparține, politi-

mai ales în Ludoșul de Mureș, Beclean, Pietroșani, Hunedoara și Hațeg. Ea este artificială, este fructul unei chibzuite și sistematizate politici active, care și-a atins ținta prin mijlocul asimilării și prin cel al deplasării lente dar continue a populațiunii maghiare din Ungaria, către centrele masei românești din Transilvania.

De altfel caracterul artificial al acestei disproporționate creșteri se evidențiază prin comparația ei cu creșterea normală a elementului de limbă maghiară în localitățile secuești — locuite de o populațiune înrudită cu Ungurii (V. nota 2, punct. e) — ca de exemplu :

Nr.	Comuna	Anii	Secui
1	Biharia	1880 1910	5.143 6.560
2	Gyorgyoalfalu	1880 1910	5.038 6.329
3	Târgu Săcuesc	1880 1910	5.098 5.907
4	Sfântu Gheorghe	1880 1910	5.133 8.361
5	Covasna	1880 1910	3.048 4.154
6	Cristurul Secuesc	1880 1910	2.872 3.766

Intr'adevăr regiunile în care sunt situate aceste localități fiind în marea lor majoritate locuite de o populație de limbă maghiară, nu s'a simțit nevoia niciunei intervențiuni pentru a-i schimba aparentul caracter etnic, astfel încât prin consecință, creșterea populației aci, este normală, fără salturile surprinzătoare ce se constată în localitățile situate în regiunile românești (V. *Transylvanus*, op. cit., pp. 2—4).

b) În ceea ce privește concordanța frontierei politice și etnice a Statului Român a se vedea Studiul d-lui Prof. Dr. N. M. Popp, *L'Evoluzione della Frontiera Occidentale* (1900—1930), București, 1940 (Colecția « Studi e Documenti Romeni » în care se examinează această problemă pe baza recensământului maghiar din 1900 (astfel cum a fost comentat de Baronul Balogh Pál în lucrarea sa *Népfajok Magyarországon*), din 1910 (întocmit nu pe baza limbei materne ca cel din 1900,

cește, poporului a cărui zămislire a ocrotit-o, a cărei dezvoltare a ajutat-o și a cărei desrobire o dorește.

ci pe baza *limbei vorbite* = maghiară) și a recensământului românesc din 1930. Iată și concluziunea d-sale: « *Harta extrasă din realitate — realitate nu numai istorică dar și etnică — dovedește că dreptatea este cu noi* ».

În același sens: Prof. Dr. Laurian Someșan, *Il problema etnico e geopolitico della frontiera Occidentale*, București, 1940 (Colecția « Studi e Documenti Romeni »); Prof. Isaia Tolan, *Ungurii din Regiunea Aradului*, « Revista Piatra de Hotar », an. III, nr. 5—6/1936, Arad, p. 37.

De altfel, la același rezultat, al dreptei — din punct de vedere etnic și politic — frontiere trasate României prin Tratatul dela Trianon, se ajunge prin invocarea mărturiilor oamenilor de Stat și a scriitorilor politici unguri de odinioară. Astfel: *Iuliu Varga*, membru al Academiei Ungare, prin fixarea în 1912, a liniei etnice ce desparte pe Români de Unguri și care cuprinde chiar unele locuri rămase, la 1918, Statului Maghiar; Conte *Ștefan Tisza*, prin recunoașterea că localitatea unde-și avea reședința, *Gesetz*, este un punct al frontierei etnice româno-ungare; Conte *Ștefan Beihlen*, prin fixarea, în cartea sa (*Magyar Birtok Politika*, Budapesta, 1913) și în discursurile sale, a unei linii etnice aproape identică aceleia stabilită la Trianon; *Ludovic Kossuth* însuși, prin mărturisirile cuprinse în scrisorile schimbate, în timpul refugiului, cu contele *Ladislau Teleki*, și din cuprinsul cărora, sociologul maghiar *Oskar Iaszi*, în cadrul studiului publicat în Revista americană « *Foreign Affairs* », (New-York, 45 East 65 St), a întocmit o hartă, a cărei comparație cu aceia stabilită prin tratate, invederează — precum deopotrivă întăresc celelalte demarcațiuni și recunoașteri maghiare, sus expuse — *Dreptatea*, permanentă, și inalterabilă ce străjuiește la fruntariile României (V. Cornelius Codarcea, *op. cit.*, pp. 59—63).

c) A se vedea în același sens — și cu titlu, deopotrivă, de *Bibliografie a materiei* — lucrarea dlui Romulus Seișeanu, *Transilvania Românească*, București, 1941, p. 3—42, în care se ajunge la aceeași concluzie, pe baza examinării operilor următorilor savanți, unguri și germani: *Anonymus* (*Gesta Hungarorum*), *Schlosser* (*Russische Annalen*, comentariu în 5 volume, apărut în 1802, al Cronicei ruse « *Povest vremennich Let* », atribuită lui *Nestor*), *Rogierius*, *Karl Gottlieb von Windisch* (*Geographie des Königreichs Ungarn*, Pressburg, 1770), *Mathias Bell* (*Compendium Hungarice Geograficum*, Casovia, 1779), *Johann Lehmanns von Pressburg* (*Nach Hermannstadt*, 1785), *Rudolph von Wendell* (*Historisch-geographischer Hand-Atlas*, Berlin, 1824), *Csaplovics* (*Gemälde von Ungarn*, Budapesta, 1829, vol. I), *Fabian Gábor* (*Monografia Comitatului Arad*, 1835, part. I), *Prof. Szilágyi Ferencz* (*Istoria Transilvaniei*, în « *Magyar Gyermekbarát* » nr. 2 din 10 Ianuarie 1843, Cluj), *Haan L.* (*Trecutul Comitatului Bichis*, Pesta, 1870), *Lang Lajos* și *Ikelfhussy Iosef* (*Statistica etnografică a Ungariei*, Buda, 1884), *Theodor Lehoczky* (lucrare din 1890), *Marki Sándor* (*Monografia Comitatului Arad*, 1892, part. I, Arad), *Ignac Acsádi* (*Istoria Ungariei*, 1896), *L. Kossuth* (*Schriften aus der Emigration*), *A. Matkevics* (*Ungaria cu prilejul Mileniului*, Buda, 1869, vol. I), *A. de Bértha* (*Magyars et Roumains devant l'Histoire*,

Iată geneza legii IV: 1896 prin care guvernul Contelui *Bánffy*, ordona maghiarizarea numelor comunelor și locurilor din Transilvania.

Și iată mai ales de ce adunările protestatoare valahe, convocate la 14 Decembrie 1897 la Arad și Sibiu, au fost împiedicate de guvernul aceluiași aristocrat, iar Memoriul frunțașilor români, în care-și condensau, curajos și cald, durerea și nedreptatea ce li se făcea prin această lege a rămas, ca atâtea altele, fără niciun rezultat ⁷¹). Odată promulgată, punerea ei în aplicare s'a încredințat faimosului Comisariat

Paris, 1899), Monografia Ungariei (1901, cu prefața lui *Koloman Tisza*), *Dr. U. Petri Szilágy* (Monografia Comitatului Sălaj, Buda, 1901, vol. I), *Balogh Pál* (Naționalitățile din Ungaria, 1902 și Hărți etnografice, 1904), *Sipos Orbán* (Monografia Comitatului Bihor, Oradia Mare, 1903), *Dr. Kenez Béla* (Statistica etnografică a Ungariei, 1906), *Dr. Pacseri Károly și Dénes Károly* (Magyarország története, 1911), *Geresy Kálmán* (Situația etnografică a Comitatului Satu-Mare în « Die Österreichische Monarchie in Wort und Bild, 1912), *Borovschy* (Comitatele și orașele ungare, Buda, 1913), *Anonymi Descriptio Europae Orientalis* (Cracovia, 1938, cuprinzând o cronică scrisă de un francez în 1308), *Fr. Eckhart* (Abreje de l'Histoire de Hongrie, în « Hongrie et la Civilisation » operă apărută la Paris, 1929, sub îngrijirea fostului ministru ungar *G. Lukács*, și Magyarország története, Budapesta, 1933), *Ioachim Barkhausen* (Genghis Kan, Paris, 1935), *Dr. Iuliu Szekfű* (La Hongrie medievale et ses minorités, în « Nouvelle Revue de Hongrie », Budapesta, Iunie 1936), *F. Fodor* (Harta din 1938), etc.

Din cuprinsul, texte și hărți, al acestor lucrări, rezultă limpede că frontierele româno-ungare « coincid — cum spune *F. Fodor* — în mod înfiorător » cu frontierele anterioare datei de 30 August 1940. Și dacă drepte, cinstite, reale, erau totuși « înfiorătoare » pentru unguri, pentru nejustificatele pretenții ale conducerii lor imperialiste, cât de « înfiorătoare » sunt ele, pentru români, pentru blânda și mutilata națiune română?

⁷¹) V. I. N. Țuțuianu, *op. cit.*, p. 40, de unde reproducem un fragment al protestului amintit: « protestăm deci cu toată energia contra întregului sistem de maghiarizare inaugurat de actualul guvern pe teren școlar, bisericesc, administrativ, judiciar, cultural și politic, cu un cuvânt pe toate terenurile vieții publice și-l condamnăm ca pe un sistem periculos, care nu poate duce decât la turburarea și mai mare a relațiunilor dintre popoarele ce compun Ungaria. Protestăm cu deosebire contra acestui cel mai nou proiect de maghiarizare și îl denunțăm lumii ca o încercare barbară de a se extirpa toate numele istorice pe care poporul nostru le-a dat acestui pământ apărât cu sângele și îngrășat cu sudorile muncii sale » (V. și Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 361—362).

de secuizare din Târgul Mureș ⁷²⁾, care a procedat de îndată la schimbarea toponimică a țării ⁷³⁾, la maghiarizarea geografică a Transilvaniei.

Pornită pe această pantă lunecoasă, sub pintenul unei propagande fanatizante și al unui pan-maghiarism opulent susținut ⁷⁴⁾, opera de desnaționalizare s'a întins mai departe, având drept noi obiective ale aceleiași vechi ținte maghiarizante ⁷⁵⁾: schimbarea confesiunii ⁷⁶⁾ și a numelui românilor ⁷⁷⁾.

⁷²⁾ Acest Comisariat s'a creiat ca o urmare a Adunării Generale a cunoscutei societăți iridente maghiare « *Emke* » — înființată la 1885 pentru maghiarizarea sud-estului Transilvaniei și pentru a contracara în același timp, activitatea « *Astrei* », scop în care a fost dotată cu un capital de 350.000.000 lei — anume în vederea unei cât mai complete și rapide secuizări a românilor, prin toate mijloacele ce i le asigura nu numai un fond, separat de cel de mai sus, de 32.000.000 lei anual, dar și sprijinul tuturor ministerelor și al tuturor autorităților publice și private maghiare (V. amănunte în I. N. Țuțuianu, *op. cit.*, pp. 35—39).

⁷³⁾ V. pentru amănunte: Aurel C. Popovici, *op. cit.*, p. 72; I. N. Țuțuianu, *op. cit.*, p. 39 și urm.; Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 361 și urm.

⁷⁴⁾ V. Aurel Popovici, *op. cit.*, p. 173, unde vorbind despre « Asociațiunile de maghiarizare » arată pe deputatul *Gustav Beksics* ca fiind cel mai fanatic agitator pan-maghiar, din a cărui operă, acolo menționată, reproducem câteva elocvente rânduri: « Dela Dealul Craiului până la Sași, limba maghiară nu formează decât mici ostroave. Pe acest teritoriu, Țară a românilor nu se găsește un singur colțisor în care să domine limba maghiară. Pierim în Transilvania deși avem puterea în mâinile noastre. Maghiarii trebuie să se răspândească nu numai în orașe dar de o potrivă la țară. Societatea maghiară ar trebui să ocupe mai mult teritoriu. *Va trebui să apăsăm ca un munte asupra elementelor române, cari ne sunt ostile. Ca o apă care curge încet dar continuu; — deopotrivă noi trebuie să minăm masa română. Iată scopul ce trebuie să-și propună orice societate maghiară bine și serios organizată* » (V. și lucrarea sa *Magyarosodás és magyarosítás*, Budapesta, 1883).

⁷⁵⁾ V. Prof. G. Popa-Lisseanu, *Date privitoare la maghiarizarea Românilor*, Ed. ziarului « *Universul* », București, 1937.

⁷⁶⁾ V. I. N. Țuțuianu, *op. cit.*, pp. 41—53.

Privitor la falsificarea actelor ce conțineau înregistrarea religiei: V. în deosebi p. 52, pentru metoda utilizată, iar la pp. 42—51 tabloul locuitorilor din comuna *Lueta-Odorheiu*, al căror nume este încă românesc, dar a căror religie nu este nici ortodoxă, nici unită, ci, și aceasta prin falș, romano-catolică.

⁷⁷⁾ În această privință V. Aurel C. Popovici, *op. cit.*, p. 72 unde se dau o serie de lămuritoare exemple asupra maghiarizării numelor de români, germani, sârbi, etc., Astfel: Văleanu devine Völgyesi, Kremser = Rákossy, Stefanek = Istvánfy etc.; *vezi*, în același sens, exemplele date și de A. Gociman, *op. cit.*, p. 360.

23. Până la 1914 regimul presei ⁷⁸⁾ a fost reglementat de Patenta Imperială din 27 Maiu 1852, astfel cum a fost modificată prin succesivele ordonanțe ale guvernului maghiar din 25 Martie 1867, 14 Maiu 1871 și 22 Aprilie 1872. Deși promulgată într-o vreme în care domnea absolutismul cel mai complet — ca urmare a represiunii revoluțiilor maghiare din 1848 și 1849 și având drept țintă înăbușirea oricărei mișcări liberale — și cu toate că Transilvania anexată Ungariei abia în 1867, avusese anterior un regim de presă mai omenos, fruct al romantismului politic liberal din 1848, totuși nu acesta i s'a aplicat, ci acela promulgat în anul 1852.

Politișmul dispozițiilor sale era așa de temeinic organizat încât presa minorităților și în deosebi a românilor a cunoscut cea mai neagră cenzură imaginabilă ⁷⁹⁾.

Iar datele, bogate și revelatorii ce ni le furnizează cercetători transilvăneni, sunt confirmate de studiile etnografului și statisticianului maghiar *Dr. Iosif Ajtai* (vezi lucrarea sa « Desvoltarea ungurimii în ultimii 200 de ani »), din al căror cuprins se desprinde că pericolul grav — puținătatea numerică a ungarilor —, care amenința în secolul XVIII și XIX-lea existența rasei maghiare, a fost înlăturat prin desnaționalizarea, științific organizată ca metodă, violentă și necruțătoare ca mijloace, a popoarelor conlocuitoare. Astfel se explică sporirea, începută sub domnia împăratului Iosif al II-lea, cu 270% a ungurimii, în timp ce în aceeași perioadă și până la aceeași dată (1900), creșterea celorlalte naționalități nu înregistrează decât un procent de 40%. « Această diferență, nespuse de mare — arată cărturarul maghiar — n'a fost cu puțință decât în urma asimilării și maghiarizării celorlalte naționalități, în proporții mari ». Devenită dogmă de guvernământ, existența și practicarea ei, în mod public și cu ritual religios, este recunoscuta deopotrivă de istoricii și etnologii germani. « În recensămintele maghiare — constată savantul *Dr. Julius Jung* — domnește voința bine hotărâtă de a se arăta maghiarii mai numeroși decât sunt în realitate » (vezi lucrarea sa, apărută în 1877 « Römer und Romanen in den Donauländern »).

⁷⁸⁾ V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 9—10; P. Petrinca, *Studiu* în « Rêvue de Transylvanie », t. III, nr. 3/1937; Aurel Popovici, *op. cit.*, p. 155, în cari se dau amănunte prețioase asupra acestei chestiuni, pe cari, în parte, le reproducem în nota 79 și 80.

⁷⁹⁾ Astfel: a) obligațiunea depunerii unei cauțiuni pentru toate periodicele, politice sau nepolitice, sociale, confesionale (art. 13) etc.;

24. După această dată, presa a fost supusă prescripțiilor legii XIV: 1914, a cărei aplicațiune, în ce privește Transilvania, a fost de scurtă durată, războiul izbucnit în vara aceluiași an, justificând și în această materie măsuri de excepție. Conținutul său însă, ca al tuturor legilor maghiare de organizare, era de o patentă nesinceritate. Fiindcă, după ce de exemplu în art. 1 recunoștea libera comunicare a ideilor pe calea scrisului și libera fondare a periodicelor, în textele următoare condiționează de așa manieră libertățile consacrate, încât finalmente le împiedică exercițiul până la suprimare ⁸⁰⁾.

b) responsabilitatea solidară a autorului, redactorului și tipografului (art. 34);

c) amenzile abundente — singura abundență cunoscută, sub regimul maghiar aplicat minorităților — se rețineau de drept din cauțiune care, dacă nu era completată în 3 zile, atrăgea tot de drept, încetarea ziarului;

d) vânzarea periodicelor politice nu era îngăduită decât comercianților cari întruneau condițiunile codului de comerț și exclusiv în magazinul lor;

e) vânzarea pe stradă sau în locuri publice, era condiționată de autorizația prealabilă a organelor de poliție (art. 5—6);

f) în localitățile unde lipseau atari comercianți, autoritatea își rezerva dreptul de a îngădui vânzarea prin oameni « de încredere », dar, numai timp de 6 luni și numai a acelor periodice cari erau expres prevăzute în autorizație (art. 8), etc. (V. Transylvanus, *op. cit.*, pp. 9—10; Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, p. 273.

⁸⁰⁾ Astfel, sub regimul acestei legi mai liberale:

a) patronul era obligat să comunice intenția sa de a face să apară un ziar, șefului administrației locale, cu 15 zile mai înainte de apariție, comunicare care trebuia să cuprindă: numele și domiciliul editorului, al redactorului responsabil, al tipografului, formatul, locul de apariție și locul de distribuție, precum și caracterul său (politic, social, științific, etc.);

b) șeful administrației locale avea dreptul de a lua la cunoștință comunicarea făcută și care, ceea ce constituie un monument de ipocrizie, nu era propriu zis, o aprobare, fiindcă luarea unei astfel de dispozițiuni ar fi echivalat, unei cenzuri prealabile, ideie a cărei consacrare era repudiată în principiu, ca neliberală, pentru a fi însă în practică, feroce aplicată; dar dacă șeful administrației nu lua la cunoștință comunicarea, ziarul nu putea apare (art. 19);

c) apariția era condiționată de depunerea unei cauțiuni, numai pentru ziarele politice și care varia între 20—50.000 coroane aur, după cum apăreau în provincie sau în capitală, sau între 10—20.000 cor. ungare după același criteriu în cazul când ziarul apărea de mai puțin de 5 ori săptămânal (art. 18);

În aceste condițiuni se explică atât numărul neînsemnat al gazetelor minorităților din Transilvania, cât și ocolurile pe cari gazetarii trebuiau să le facă, pentru a-și putea exprima gândurile și simțămintele lor ⁸¹⁾.

25. Cât despre cartea românească tipărită în Transilvania — fiindcă în privința aceleia imprimată în România domnea regimul celei mai severe prohibițiuni de import — ea era extrem de rară. Cenzura exercitată de organele guvernului maghiar era atât de persecutantă încât: — simpla utilizare a nomenclurii sau toponimiei românești în manualele geografice, — simpla afirmare a existenței noastre ca națiune, a trecutului nostru istoric, a eroilor noștri de dincoace și de dincolo de Carpați în manualele de istorie, — simpla greșeală de a desemna pe monarhul care domnea în Austro-Ungaria sub titlul de *Împărat*, iar nu de *Rege*, etc., constituia tot atâtea contraveniri la « Constituția Statului Ungar », suficiente motive, prin consecință, pentru ca o totală proscripție să lovească din plin cartea respectivă.

În această situație raritatea cărții românești nu mai este pentru nimeni, un mister.

« Această persecuție — scrie la 3 Iulie 1891 ziarul *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* — este pur și simplu copilărească și tocmai de aceea, poate, este atât de amară chiar

d) vânzarea pe stradă și afișajul era condiționat de aprobarea prealabilă a șefului administrației locale, iar dacă era vorba de țara întreagă, aprobarea urma să o dea Ministerul de Interne (art. 11).;

e) în fine, însuși dreptul de a vinde gazete era supus unei prealabile și speciale autorizațiuni a poliției (art. 13); etc. (V. *Transylvanus, op. cit.*, pp. 9—10).

⁸¹⁾ De altfel chiar sub regimul de presă anterior patentei Imperiale din 27 Maiu 1852, Românii erau supuși unei așa de severe cenzuri, încât vederile șefilor lor politici, în privința legilor de maghiarizare din 1842 nu au putut să fie publicate, după cum însăși documentația Memorandului Bisericei Unite din Blaj, datat 15 Februarie 1842 — și întocmită de Bărnăuțiu — nu a putut fi imprimată, din aceeași cauză, decât zece ani mai târziu, sub regimul absolutismului austriac (V. Prof. S. Dragomir, Studiul supra citat și publicat în lucrarea Academiei Române, *La Transylvanie*, p. 374).

pentru spiritele cele mai pacifice. Ea tinde să probeze această nenorocită voință de a sufoca orice manifestație vitală care ar putea stabili că în Ungaria mai există și alți oameni decât maghiarii » ⁸²⁾).

§ 7. DREPTUL DE INTRUNIRE ȘI ASOCIAȚIE

26. Dreptul de întrunire nu era consacrat și garantat prin vreo lege. Ordonanțele ministeriale — dintre care cea mai recentă poartă Nr. 7.430 din 30 Septemvrie 1913,—cuprindeau normative cu caracter de poliție, exclusiv prohibitive, ca de exemplu: necesitatea încunoștințării șefului administrațiunii locale în comunele rurale, a șefului poliției în comunele urbane și chiar a Ministerului de Interne, dacă adunarea urma să aibe loc « sub cerul liber ». Aceste încunoștințări erau, în realitate, adevărate și prealabile aprobări, cărora numai o ipocrizie legalizată și larg cultivată, le schimbase numele ⁸³⁾.

Dar această ordonanță a avut reputația de a fi fost cea mai liberală.

Ordonanțele anterioare ca de pildă Nr. 216/1848, 128/1868, 766/1898, și îndeosebi aceea special întocmită pentru români, Nr. 5/1895, erau și mai draconice.

Intr'adevăr, nu numai că se pedepseau, în cazul unei reuniuni neautorizate, atât cel ce o convocase, cât și de o potrivă aceia cari participaseră, cu 15 zile închisoare, dar mai mult, ca o încoronare a regimului special rezervat pentru români, se interziceau reuniunile în cadrul unui partid politic, și chiar în afara lui, dacă potrivit ordinei lor de zi urma să se discute vreo chestiune de interes minoritar.

⁸²⁾ V. Aurel C. Popovici, *op. cit.*, p. 113; V. și Aurel Gociman, *op. cit.*, pp. 347—358.

⁸³⁾ V. Transylvanus, *op. cit.*, pp. 10—11.

Astfel Românii au fost în întregime privați de libertatea de a se întruni, iar drepturile lor politice au fost complet anulate până la sfârșitul războiului ⁸⁴⁾.

27. Aceeași soartă îi este rezervată și dreptului de asociație, reglementat, din aceleași preocupări politice, numai prin ordonanțe ministeriale, dintre care cea mai importantă este dată de Ministerul de Interne sub Nr. 1.508 din 2 Maiu 1875.

Din cuprinsul ei se vede că singurele asociațiuni îngăduite minorităților din Ungaria erau acelea cu scop literar sau cultural ⁸⁵⁾.

§ 8. ALTE LEGI ȘI DISPOZIȚIUNI PRIGONITOARE

28. Nu vom putea încheia această expunere a Drep-
turilor și Libertăților care, în genere, erau recunoscute mino-
rităților în Ungaria, fără să nu amintim:

— măsura ministerială prin care a fost suprimată Curtea
cu Jurați din Sibiu ⁸⁶⁾;

⁸⁴⁾ V. Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 270.

⁸⁵⁾ V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 11; Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 274; Aurel Popovici, *op. cit.*, pp. 150—154, în care se citează numeroasele abuzuri săvârșite, în acest domeniu, de autoritățile maghiare.

⁸⁶⁾ V. Aurel C. Popovici, *op. cit.*, pp. 155—165, unde ocupându-se de persecuțiile dirijate contra scriitorilor români, se arată meschinele cauze care au determinat desființarea Curții cu Jurați dela Sibiu. Aname, achitarea ziariștilor Gh. Barițiu și C. Pop Pecurar a determinat atacul presei maghiare, de care sesizându-se în Parlament, Baronul *Blasius Orbán*, Guvernul prin deciziunea Ministerială Nr. 31.842 din 1 August 1884, i-a urmat sugestia.

Dar mai era o cauză și aceasta reală.

Curtea cu Jurați din Cluj — căreia i s'a conferit competența de presă a întregii Transilvanii — era compusă numai cu unguri și sieja în chiar capitala pan-maghiarismului, împrejurări cari asigurau 100% înlăturarea oricărei apărări a naționalităților oprite, precum asigurau, în același timp și cu același procent, condamnarea cutezătorilor lor luptători.

Intr'adevăr dovada ne-o furnizează atât procesele de presă pe nedrept intentate lui Ion Slavici (12 Mai 1886), Generalului Traian Doda (17 Sept. 1888), Dr-ului Aurel Mureșanu și Ștefan Bobancu (22 Martie 1889), lui Ion Macavei

— legea prin care s'a reorganizat compunerea Curților cu Jurați ⁸⁷⁾;

— legea care a creat instituțiunea cunoscută sub numele de *Urbarium* ⁸⁸⁾;

— nedreptul conținut al legilor IV, V și VI: 1858, în ceea ce privea drepturile românilor ⁸⁹⁾;

— nedreptele dispozițiuni ale legii composesoratorilor dela care românii transilvăneni era excluși ⁹⁰⁾, și fatala lor nedreptățire prin legea LV: 1871, care atribuia composesoratorilor și totalitatea averilor foste ale comunelor, dar de care aceștia, pe cale de consecință nu puteau beneficia, din moment ce nu figurau, fiindcă nu fuseseră autorizați la aceasta, cu drepturi de membri ai composesoratorilor ⁹¹⁾;

— în fine, vom aminti și prigoana declanșată în contra românilor, prin organele administrațiunii chemate să conducă registrele stării civile, să facă înscrierile în școli, să întocmească recensământul militar ⁹²⁾ etc., precum deopotrivă și avantajile de ordin economic, larg răspândite

și Septimiu Albini (11 Sept. 1890), etc. cât și textul rechizitoriilor procurorilor, în al căror final reveneau ca un leit-motiv cuvintele: « aducând un verdict de condamnare, vă veți împlini nu numai datoria de judecători, dar și pe aceea de *Maghiari* ». Și nu trebuie uitat că atât judecătorii cât și jurații fiind unguri, iar acuzațiunea generică fiind aceea de împotrivire la maghiarizare « Curtea se găsea — cum remarcă ziarul *Kronstädter Zeitung* (Nr. 191/1890) — în această stare de anomalie, de a fi judecător în propria sa cauză ».

⁸⁷⁾ V. Dr. C. Sassu, p. 152 și 153, în care comentându-se faimosul proces al memorandiștilor condamnați de Curtea cu Jurați din Cluj la pedepse între 2 luni și 5 ani, se reproduce lapidara judecată a lui *Georges Clemenceau*: « Se judecă în acest moment la Cluj, capitala Transilvaniei, un proces de înaltă trădare care interesează în cea mai înaltă măsură atât pe supușii împăratului Francisc Iosif, cât și pe toți oamenii cari doresc o mai bună repartiție a justiției între popoare; românii au de partea lor dreptul. Este un cuvânt destul de mic, din care însă maghiarii au putut să facă un lucru mare »

⁸⁸⁾ V. Amănunte în I. Țuțuianu, *op. cit.*, p. 84.

⁸⁹⁾ V. *Ibidem*, p. 86.

⁹⁰⁾ V. *Ibidem*, p. 91.

⁹¹⁾ V. *Ibidem*, p. 91.

⁹²⁾ V. *Ibidem*, p. 67 și următoarele.

exclusiv în masa maghiarizaților, ca o permanentă atracție pentru nefericitul « valah = iobag » ⁹³⁾.

Toate aceste rememorări am socotit că sunt indispensabile pentru a se vedea, în complexul legilor examinate, al modului lor de aplicare, al specialului tratament de care s'au bucurat românii și al îmbierilor atractive ce li se adresau, drept preț al desnaționalizării lor, *Charta*, exactă și completă, a drepturilor și libertăților din care ei, ca și celelalte minorități, s'au înfruptat sub regimul, din nefericire reactualizat, al stăpânirii maghiare.

SECȚIUNEA II

IN ROMÂNIA

29. Voința suverană a poporului și a conducătorilor români s'a refuzat, ~~de la început, sioricării~~ ^{de la început, sioricării} tentațiunii de a urma, de a lua drept model viața publică inaugurată și practică, cu constanță și fermitate, de fostul Stat Maghiar. În această atitudine să încheie simbolic, singurul gest, singurul răspuns datorit suferințelor și nedreptăților seculare, al căror privilegiat și constant subiect a fost Românul transilvănean.

Lupta pentru întronarea dreptății și libertății popoarelor — majoritare sau minoritare, — la ele acasă, nu a rămas astfel, fără urmări. Pentru onesta conștiință politică, tradițională Românilor, Reforma Statului, întemeiată pe aceste principii, constituia doar o simplă consecință.

⁹³⁾ « Aceste cuvinte sunt nu numai sinonime dar și nedespărțite unul de altul și însemna: sclav, călcat în pulbere și care trăește sub tiranie » (V. lucrarea baronului *Kemény Gábor* din 1848, reprodusă, în parte, în I. Țuțuianu, *op. cit.*, p. 79).

Nici o urmă de răzbunare n'a încolțit în sufletele celor martirizați.

Dimpotrivă.

Credincioși convingerilor lor, pentru al căror triumf înfruntaseră robia, prigoana și moartea, Românii nu pregetă să-și însușească luminoasele rezoluțiuni dela Alba-Iulia, ale căror principii înaintate sunt cu mult superioare, ca valoare socială, politică și morală, faimoaselor rânduieli ce le-au fost impuse, cu un an mai târziu, prin Tratatul minorităților din 9 Decemvrie 1919 ⁹⁴⁾.

Treptat, urmând un plan de pacificare internă, prin reala garantare a drepturilor și a libertăților după cari minoritățile jinduiseră atâta vreme, se promulgă liberala Constituție din 1923, — legea pentru Invățământul Primar și Normal al Statului din 26 Iulie 1924, — Legea Invățământului Particular din 22 Decemvrie 1925, — Legea Cultelor din 22 Aprilie 1928, — Jurnalul Consiliului de Miniștri din 1 August 1938, — în fine, Regulamentul din 3 August 1938, prin care se creează, în aplicațiunea normelor celui mai liberal, din câte se cunoaște, Statut al Minorităților, Comisariatul General pentru Minorități.

Măsurile de incontestabilă suveranitate. Neimpuse de nimeni altcineva decât de conștiința unei necesare onestități, ca bază a guvernării românești. Și nejustificate de vreo altă idee decât aceea a înlăturării definitive din viața popoarelor cu care istoria ne-a sortit să conlocuim, a *barbarei legi a talionului politic*.

30. Le vom examina în paragrafele următoare, în convingerea că simpla lor raportare la stările a căror existență, în Ungaria, am înregistrat-o ca un anacronism al vremurilor, va învedera în mod limpede, că dacă sentința cercetătorilor

⁹⁴⁾ V. Textul lor complet în « Revista Institutului Social Banat-Crișana » Nr. 24/1938, pp. 47—49.

germani, după a căror obiectivă judecată: « Rumänien ist das freieste Land in der Behandlung des Minderheiten » ⁹⁵⁾, este fundată pe realități, are prin consecință un conținut de netăgăduit adevăr istoric, atunci fatal, soarta ce s'a hărăzit la Viena minorităților rămase sub stăpânirea vechiului jug maghiar, echivalează unei condamnări la o singură și neîntârziată moarte națională ⁹⁶⁾.

⁹⁵⁾ V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, pp. 211—212, unde se citează cuvintele scriitorului german *Rüdiger*, rostite în cadrul unei conferințe ținute la München — pe baza datelor culese cu prilejul unor anchete asupra minorităților, făcute la fața locului în Ungaria, Jugoslavia și România — și al căror cuprins este următorul: « În timp ce după 1918, se observă o schimbare în sistemul politic aplicat minorităților din statele succesoare, în Ungaria maghiarizarea își continuă cursul, cu o și mai accentuată și mai nemiloasă intensitate. Pe când în Banat de exemplu, situațiunea germanilor, din punct de vedere economic și intelectual este cu mult mai bună astăzi sub regimul român, decât odinioară sub dominația maghiară, în acest timp în Ungaria Contelui Bethlen, pătrunderea unui german în « ordinul vitejilor » nu este posibilă decât cu sacrificiul numelui său de familie. Avem datorită să mulțumim Românilor. Deopotrivă fiindcă, grație politicii lor, ei, au salvat pe germanii din Satu-Mare dela maghiarizare și au obținut două Episcopii pentru Șvabi. România este Statul ideal pentru minorități » (a se vedea infra notele 167 și 168 privitoare la politica de maghiarizare).

⁹⁶⁾ a) Politica maghiară de asimilare — faima sa de cimitir « al minorităților » nefiind doar clădită pe nisip — constituie o garanție de continuitate certă și extinsă asupra tuturor regiunilor locuite de minoritari (germani, români, etc.), iar nu numai asupra unora, ca de exemplu aceia indicată de scriitorul *Rüdiger*, în pasagiul mai sus reprodus, și unde într-adevăr această politică a înregistrat succese extraordinare, echivalând unei integrale desnaționalizări a poporului german din Satu-Mare, succes invocat și proslăvit de agenții șovinismului, ca un record plinduitor.

b) Iată pe scurt, tragica lor istorie.

Aduși de Contele *Alex. Károlyi*, la începutul secolului al XVIII-lea, colonii germani din această regiune — formând cu Șvabii și cu Sașii cele trei grupuri importante de germani în țara românească — numărau 17.792 suflete în 1839, pentru a ajunge în 1880 la 14.375, în 1890 la 12.883, în 1900 la 11.713, iar în 1910 la abia 6.670 suflete.

Politica maghiară — susținută prin toate mijloacele administrative, dar și în special prin clerul catolic, până eri încă, una din cele mai mari piedici în dezvoltarea spiritului național șvab — a ajuns la această diminuare dezastruoasă fără niciun scrupul, fără niciun regret, fără nicio frică de Dumnezeu sau de oameni (V. *Transylvanus*, *op. cit.*, pp. 5—6).

31. La 1 Decembrie 1918, în Cetatea Alba-Iulia, Adunarea națională a Românilor, a fost însuflețită nu de gândurile egoiste ale unei victorii naționale, — plătită cu aurul de sânge al celor 800.000 de soldați, morți eroic pentru sfânta și dreapta lor desrobire, — ci de generoasele curente politico-sociale cari porunceau, încă de multă vreme, ocrotirea naționalităților foste subjugate. Prin mărturisirea și consacrarea lor, această Adunare își dovedea noblețea de suflet și de minte, superioritatea ținutei sale politice și deci Dumnezeuiasca învrednicire la rolul de naționalitate conducătoare.

În cadrul lor Adunarea propune, cu titlul de principii fundamentale ale alcătuirii noului Stat Român, în art. II, sub punctele 1—6, o serie de măsuri în care flacăra celui mai curat patriotism nu întunecă, ci din contră luminează ideilele sociale, morale și politice ale vremii.

32. Iată-le:

— deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare (pct. 1);

c) De altfel germanii, ei înșiși, sunt cei dintâi cari recunosc — cum face d-l Hans Müller în conferința sa asupra Germanilor din România, ținută la Hamburg la mijlocul lunii Martie 1931 — că: « *noch einige Jahre nur unter ungarischer Herrschaft und das dortige Deutschtum wäre durch rücksichtslose Magyarisierung vernichtet worden* » (V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 15, reproducând după « *Hamburger Anzeiger* », 19 Martie 1931).

d) În același sens pentru amănunte V. Lutz Korodi — cunoscutul luptător german și deputat în parlamentul din Budapesta, care, pentru credințele lui naționaliste a fost isgonit din Ungaria —, *Auf deutscher Fährte in Südosteuropa*, Berlin, 1930, p. 9; Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 73; Prof. Gheorghe I. Brătianu, *Romania ed Ungheria*, București, 1940, lucrare în ale cărei concluziuni își mărturisește credința — istoricește probată — că primirea și acceptarea « revindicările bazate pe istoria politică a Coroanei Sfântului Ștefan », ar însemna:

1. « Să se încerce reconstruirea Evului Mediu în plin secol al XX-lea ».
2. « Să se refacă opera precară a tratatelor azi abolite »,
3. În fine, « să se fundeze Europa viitoare pe alte elemente decât acelea ale realităților naționale » (p. 14).

— egală îndreptăţire şi deplină autonomie confesională pentru toate cultele de stat (pct. 2);

— vot obştesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporţional, pentru ambele sexe în vârstă de 21 ani, la comune, judeţe şi parlament (pct. 3);

— desăvârşită libertate a presei, a asociaţiunilor şi a întrunirilor, într'un cuvânt libera propagandă a tuturor gândurilor omenesti (pct. 4);

— reformă agrară radicală, prin desfiinţarea fidei-comiselor şi reducerea latifundiilor, anume, pentru a se asigura atât promovarea unei nivelări sociale, cât şi a unei potenţări a producţiunii (pct. 5);

— în fine, asigurarea, pentru muncitorimea industrială, a aceloraşi drepturi şi avantagii ce se găsesc legiferate, în cele mai avansate state din apus (pct. 6) ⁹⁷⁾.

§ 2. PRINCIPII CONSTITUŢIONALE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

33. Constituţia din 29 Martie 1923, izvorită din aceleaşi sentimente şi convingeri cari au inspirat luminoasa Proclamaţiune dela Alba-Iulia, consacră dispoziţiuni numeroase şi categorice din care se desprinde, limpede, perfecta egalitate de drepturi a minorităţilor şi a majorităţilor. Eleganţa legiuitorului constituant merge aşa de departe — cum mărturisesc lucrările preparatorii şi debaterile parlamentare ⁹⁸⁾ — încât expresiunea « minoritar » nu apare în nici unul din textele sale, prin care se lămuresc însă, că, în noţiunea *român* sunt cuprinşi toţi locuitorii ţării. Iar adăugirea cuvintelor « *fără osebire de origine etnică, de limbă sau de religie* » s'a făcut, cum declară raportul către Senat, tocmai şi exclusiv « pentru

⁹⁷⁾ V. Programul dela Alba-Iulia, în întregime, în « Revista Institutului Social Banat-Crişana », Nr. 24/938, pp. 46—47.

⁹⁸⁾ V. *Constituţia României*, adnotată de D. Lascarov Moldoveanu şi Sergiu Ionescu, 1925, pp. 16, 19, 21, 26 etc.

a se risipi temerile celor deveniți români în urma păcii care a pus capăt războiului dela 1916 » ⁹⁹⁾).

Dealtfel aceste cuvinte se repetă — ca un leit motiv al concepției ce a animat întotdeauna națiunea română — în cuprinsul textelor art. 5, 7, 8, 22, 28, 29, 119, etc.

Iar textele acestea consacră:

— libertatea conștiinței, a învățământului, a presei, a asociațiunilor, etc.;

— libera dobândire și exercitare a drepturilor civile și politice;

— egalitate înaintea legilor și liber acces în funcțiunile și demnitățile publice, civile și militare;

— libertatea conștiinței, precum și liberul și protegitul exercițiu al cultelor;

— libertatea Adunărilor;

— obligativitatea serviciului militar, etc.

34. Toate aceste libertăți și drepturi nu sunt simple rostiri de deziderate, ci porunci formale, respectate în practica administrativă și judiciară, de așa manieră, încât nu s'a înregistrat nici o mișcare de nemulțumire alta, decât aceea a unor gazete iridente, cari înfrângând legile curtuaziei și ale ospitalității, cultivau, în disprețul realităților orbitoare, vechea formulă a criticei de profesie ¹⁰⁰⁾.

⁹⁹⁾ V. *Constituția României*, adnotată de D. Lascarov Moldoveanu și Sergiu Ionescu, 1925, pp. 16, 19, 21, 26 etc.

¹⁰⁰⁾ Iată, în această privință, câteva probe evidente în care nu presa românească, ci un organ al presei maghiare din Transilvania — de altfel unul din puținele obiective gazete maghiare — constată și condamnă amestecul iridentei și revizionismului budapestan, în dirijarea presei locale maghiare, prin chiar conducătorii partidului maghiar din România.

a) « Kimondom » — Revistă maghiară din Arad, Nr. 10 din Noemvrie 1935, — comentând tentativa de apropiere româno-maghiară, pusă la cale de câțiva ziariști maghiari din Oradea, spune: « Propaganda hortistă din Budapesta, timp de 17 ani, și-a întins tentaculele numai înspre acei oameni cari erau apti pentru propaganda iridentă și revizionistă. Acești mercenari s'au găsit în aceleași unelte

Existența lor probează însă, regimul absolutei libertăți românești, după cum învederează, deopotrivă, lipsa de fundament a criticelor formulate.

cari azi, spre uimirea tuturor, inițiază apropierea româno-maghiară... *dar nu sufletul acestor mercenari s'a schimbat, ci, tactica propagandei hortiste*. Până acum se difuza pe căi de deșănțată propagandă: *nu stăm de vorbă cu valahii, deoarece în câțiva ani și așa ne va reveni Ardealul și Banatul*, având atunci să le răsplătim toate.

Iar tiparnițele maghiare din România, cumpărate pe banii Budapestei și-a făcut datoria la ordinele lui Horthy, în primul rând ziariștii din Oradea ».

b) În numărul din 10 Ian. 1936, aceiași revistă — se ocupă de atacul îndreptat, într-o revistă budapestană, împotriva politicianilor maghiari din România, relevând faptul edificator, că însuși d-l *Herczeg Ferencz*, președintele Ligii Reviționiste a sărit în ajutorul acestora, apărându-i față de atacurile sus menționate, în ziarul oficial al revizionistilor, în « *Pesti Hirlap* »; după care, conchide: « *Aci nu mai are loc nicio negare. Faptul acesta este proba palpabilă a legăturilor intime care există între politicianii partidului maghiar din România și între Herczeg Ferencz* »;

c) În altă ordine de idei, zisa revistă își pune întrebarea: « de ce presa maghiară din România nu reproduce și nu publică, nici odată, potlogăriile, fraudele, falsurile, delapidările, trădările, toată corupția imensă, care s'a înstăpânit în Ungaria și care s'a descoperit, când s'a spart buba corupției infernale dela Szolnoc, unde toată administrația municipală a jefuit visteria orașului, timp de un deceniu, fără ca să se fi luat vreo măsură ». Pentru a răspunde și în același timp a demonstra veritatea afirmațiunilor sale, revista publică viața lui *Hetényi Imre*, actualul șef al Siguranței generale dela Budapesta, deopotrivă trecută sub tăcere de ziarele maghiare din România pentru același unic motiv: « ele nu fac operă de informație obiectivă, ci operă de interesat revizionism » (V. același număr al revistei citate);

d) În numărul din 16 Martie 1936, d-l *Franyo Zoltán* cunoscut publicist maghiar, reținând critica aspră a celor doi ziariști excelenți din Ungaria *Boldyzsár Iván* și *Németh László*, conchide, făcând următoarele constatări: « Conducătorii deșănțați ai ungurimei din Ardeal, să fie asigurați că în viitor, critici și mai categorice se vor ridica împotriva-le, dincolo, în Ungaria, unde se cunosc acum toate păcatele lor. Dar trebuie să mai știe, deopotrivă, că generația tânără din Ungaria, care se împotrivește tot mai renitent politiceii nefaste a claselor dominante, se va opune și aici, la noi, spiritului lor reacționar »;

e) Tot în acest număr se reproduc unele pasagii, interesante, din discursul ținut în Parlamentul maghiar de către deputatul guvernamental *Matolcsy Mátyás*, ca de pildă: « *Aristocrația, care în marea ei majoritate este străină, a subjugat țaranul maghiar. A constatat-o și Episcopul Ravasz; elementul maghiar trans-danubian este destinat pieirei, deoarece îl înconjoară și îl sugrumă inelul latifundiilor aristocratice* ».

De altfel, confirmarea acestui regim liberal, o dau însăși reprezentanții Parlamentului din Budapesta, care în disputele lor, nu se sfiesc să revendice pentru deputații maghiari, în Camera Maghiară, drepturile și libertățile acordate deputaților români, de origine etnică neromână, în Parlamentul din București.

«Acordați-ne și nouă — exclamă plin de revoltă d-l *Tibor Eckhardt*, șeful opoziției din Parlamentul ungar, în ședința din Iunie 1933 — măcar atâtea libertăți câte au deputații maghiari în Parlamentul Român » ¹⁰¹⁾.

35. În fine, prescripțiile Constituției din 27 Februarie 1938, sunt, din acest punct de vedere, aproape identice, cum rezultă din simpla lectură a textelor articolelor: 4, 5, 18, 19, 25, 26, 27, 64, etc. ¹⁰²⁾.

§ 3. DREPTUL ȘCOLILOR PRIMARE ȘI SECUNDARE

36. Legea învățământului primar și normal din 26 Iunie 1924 prin textul art. 7, 161, 201, etc. oglindește aceeași concepție de ocrotire, de protecțiune a minorităților.

Iată câteva din dispozițiunile sale:

«In comunele cu populație de altă limbă decât cea română, Ministerul Instrucțiunii publice, *va înființa școli primare cu limba de predare a populației respective, în aceeași proporție ca și în comunele românești* » (art. 7).

Toate aceste informațiuni sunt culese din « Revista Institutului Social Banat-Crișana Nr. 15/1936 » pp. 123—124, pe care am mai folosit-o ca izvor și în alte ocaziuni, și căreia îi aducem pentru lupta românească, linia dreaptă și curată a informației sale obiective, omagiul nostru public.

¹⁰¹⁾ V. Aceiași revistă Nr. 15/1936 p. 124, reproducând cuvintele, raportate mai sus, după revista ungară « Kimondom », din 10 Ianuarie 1936; C. Codarcea, *op. cit.*, p. 129; V. și infra nota 206.

¹⁰²⁾ V. Dr. Cornel Groșorean, *Articol supracitat*, « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 24/1938, p. 50.

În același sens V. « *Révue de Transylvanie* », tomul IV, nr. 1—2 din 1938, Prof. Andrei Rădulescu, *La Nouvelle Constitution*, p. 10.

« În centrele cu populație de altă limbă decât cea română și în care comunele întrețin școli primare cu limba de predare română, Statul va contribui într-o măsură echitabilă la întreținerea școalelor primare minoritare particulare cu drept de publicitate » (art. 161).

« În școlile normale în care vor fi elevi ai unei minorități în proporție de cel puțin 20%, se va preda pentru aceștia, în mod obligatoriu, în limba lor maternă, în așa fel încât să poată preda (— și aceștia la rândul lor —), în această limbă ; deasemenea și religia ».

37. Dispozițiuni similare cuprinde și legea pentru învățământul secundar din 15 Mai 1928, ale cărei articole 10, 11, etc. sunt categorice în sensul că, în regiunile cu populație minoritară în număr precumpănitor, se vor putea înființa, pe lângă liceele de stat, secțiuni în care învățământul să se predea în limba minorității respective ¹⁰³).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§ 4. DREPTUL ȘCOLILOR PARTICULARE

38. Legea învățământului particular din 22 Decembrie 1925, reglementează în mod amănunțit dreptul minorităților de a-și organiza învățământul de toate gradele, începând dela școlile de copii până la școlile secundare, teoretice și practice.

Cu drept cuvânt, această lege a fost numită « Codul cultural al minorităților » ¹⁰⁴).

Articolele sale 3, 7, 24, 26, 27, 35, 39, 62, 110, etc. sunt dovezile peremptorii ale loialității conducerii românești.

¹⁰³) V. Studiul precitat al d-lui Dr. Cornel Grofșorean, p. 51 și din care în același timp rezultă că în schimb, sub dominația maghiară, Românii n'au avut nicio școală de Stat, primară sau secundară, cu limbă de predare română (V. și autorii citați în nota 43).

¹⁰⁴) V. *Ibidem*, p. 51.

Intr'adevăr, pentru a respecta tradiția minorităților din teritoriile ce aparținuseră fostei Ungarii, și în același timp pentru a da confesiunilor puțința de a continua opera școlară cu care se obișnuiseră, Statul Român a renunțat, sub acest raport, la vechea sa concepție, a învățământului laic, organizat, plătit și controlat de Stat ¹⁰⁵). Prin această concesiune extrem de importantă în lumea principiilor, s'a ajuns la o ne mai cunoscută înflorire a învățământului particular minoritar.

39. În temeiul legii de care ne ocupăm, atari școli pot fi înființate de cetățenii români, fie individual, fie constituiți în societăți culturale sau comunități religioase recunoscute persoane juridice. Limba lor de predare este aceea fixată de cel ce le susține și care numește atât pe directori cât și întreg personalul didactic și administrativ. Aceștia deci îi revine integral administrația, conducerea și îndrumarea pedagogică, Statul rezervându-și numai dreptul de control și supraveghere.

Dar mai mult, Școlile particulare care aplică programul de învățământ al Statului, care au o vechime de funcționare, autorizată de Minister, de cel puțin 1 an, care au personalul și registrele cerute de reglementele oficiale, se bucură de

¹⁰⁵) Concepția Statului Ungar era însă diametral opusă, învățământul fiind lăsat în exclusivă grijă a confesiunilor și a comunelor. Astfel se explică de ce până la 1869 nu a existat nicio școală primară de Stat, ci numai școli primare comunale (479) și confesionale (13.319). Abia la 1880 s'au creat 266 școli primare de Stat, număr căruia corespundea 1669 școli primare comunale și 13.772 școli primare confesionale. Iar în 1918, la un număr sporit de 3.835 școli primare de Stat, răspunde un număr micșorat de 1.375 școli primare comunale și de 12.091 confesionale.

În același an liceele de Stat atingeau cifra de numai 50, față de 128 confesionale, iar școlile normale de Stat abia 30 față de 65 confesionale (V. Transylvanus, *op. cit.*, pp. 28—29; în același sens a se vedea și Prof. Dr. Alex. Pteancu, *op. cit.*, pp. 5—21; Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 185; A. Calliani, *Școlile minoritare în anul 1929/1930, în* « Buletin. Ofic. al Minist. Instrucțiunii », 1932, Nr. 2, pp. 172—177).

dreptul de publicitate, ceea ce înseamnă că certificatele lor au aceeași valabilitate ca și certificatele eliberate de școlile Statului ¹⁰⁶).

40. În fine și cu toate că în conformitate cu art. 8 din lege, școlile normale sunt așezăminte de Stat, totuși prin art. 113, se face o derogare formală dela această regulă de generală aplicațiune, declarându-se că școlile normale particulare cari existau înainte de 1 Decembrie 1918, pot funcționa și în viitor, număr la care urmează să se adauge și Școala normală germană din Timișoara, deși ea este înființată posterior datei de 1 Decembrie 1918 ¹⁰⁷).

§ 5. DREPTUL CULTELOR

41. Legea pentru regimul general al cultelor din 22 Aprilie 1938, a rezolvat în mod fericit — cu drepturi incontestabil mai largi decât cele recunoscute în legislațiunea Statului

¹⁰⁶) V. Studiul d-lui Dr. Cornel Grofșorean, supra citat, p. 51.

¹⁰⁷) V. *Ibidem*, p. 52.

Iar drept concluziune — pe care o reproducem — iată constatările acestui reputat scriitor bănățean: « Cu toate dispozițiunile sale largi, legea a fost totuși atacată cu multă înverșunare de către unele minorități, iar reprezentanții minorității maghiare n'au ezitat să reclame, contra ei, chiar la Societatea Națiunilor. Dar aceasta după o examinare amănunțită a plângerilor, le-a găsit nefundate ».

Iată acum și constatările acestui înalt for internațional: « Textul definitiv al legii învățământului particular nu conține nicio stipulațiune care să determine pe membrii *Consiliului* de a semna vreă măsură ce ar mai trebui luată de România. Examinând pretenția Episcopului ungarilor din Ardeal, ca școlile lor confesionale să fie autonome și asimilate școlilor de Stat, *Comitetul* respinge teza petiționarului și hotărăște că art. 9 din Tratatul minorităților se referă la egalitatea școlilor particulare minoritare față de școlile particulare majoritare, iar nu față de școlile de Stat.

În ce privește chestiunea dreptului de publicitate, *Comitetul* declară că textul definitiv al legii și explicațiile date de Guvernul Român, sunt de natură să liniștească toate îngrijorările reclamantului » (V. desbaterile *Consiliului* Societății Națiunilor în « Jurnal Oficial », 1926, p. 671, precum și studiul supra citat al d-lui Dr. Cornel Grofșorean, în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 24/1938, p. 52 și 53; — V. și Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 175).

Austro-Ungar — problema religioasă a minorităților ¹⁰⁸). În afară de o deplină liberă de acțiune și o deplină egalitate de tratament această lege acordă cultelor cea mai largă autonomie.

« Cultele, spune art. 13, își vor conduce afacerile lor interne în conformitate cu statutul lor de organizare. Administrarea patrimoniilor și fundațiilor se va face de către organele competente, sub supravegherea autorității bisericești superioare.

Ele pot înființa, administra și controla instituțiuni culturale și de asistență socială » (art. 14).

Cultele au dreptul, deasemenea: — de a funda și conduce instituții speciale pentru pregătirea clerului respectiv (art. 15); — de a face instrucțiunea religioasă a elevilor de confesiunea lor, din școlile publice și particulare; — de a săvârși prin preoții lor, în armată, în spitalele civile și militare, în orfeline, în școlile corecționale și în penitenciare, servicii religioase de orice natură pentru credincioșii lor (art. 16).

Ele au dreptul să întrețină cimitire proprii (art. 17), după cum sunt libere să impună credincioșilor impozitele necesare întreținerii instituțiilor lor și a căror încasare se poate face, la cerere, prin organele fiscale ale Statului (art. 30).

În fine, ele își aleg liber și fără nici un amestec al Statului, întregul personal, aprobarea Suveranului fiind necesară, conform art. 27, numai pentru șefii lor: Mitropoliți și Episcopi.

42. Legea acordă deopotrivă personalitate juridică de drept public tuturor organizațiilor culturale (comunități, parohii, protopopiate, episcopii, mitropolii, mănăstiri, capi-

¹⁰⁸) Prin faptul că situațiunea și organizațiunea cultului ortodox este reglementată prin legea din 6 Mai 1925, d-l Cornel Groșorean, spune, și nu fără drept cuvânt, că legea din 22 Aprilie 1938, este o lege a cultelor minoritare (V. *Ibidem*, p. 53).

tule, abații, etc.), iar școlile, bisericile, casele de rugăciuni, odăjdiiile și odoarele sacre sunt scutite de posibilitatea oricărei urmăririi sau sechestrări (art. 11 și 19).

Statul este obligat să pună la dispoziția autorităților cultelor, la cererea acestora, organele sale pentru executarea hotărârilor instanțelor disciplinare și judecătorești eclesiastice (art. 13), după cum tot Statul le pune la dispozițiune, conform art. 31 și 32, mijloacele materiale necesare, pentru acoperirea nevoilor lor ¹⁰⁹).

Intr'un cuvânt situațiunea cultelor minoritare din România este dintre cele mai înfloritoare ¹¹⁰).

43. În fine, situațiunea juridică a Bisericii Catolice — astfel cum este stabilită prin Concordatul încheiat cu Sfântul Scaun Apostolic la 10 Mai 1927, ratificat de Parlamentul român în primăvara anului 1927 și publicat în « Monitorul Oficial » din 12 Iunie 1927 — se concretizează într'o libertate de acțiune, într'o independență încă necunoscută sub vreun regim.

Relațiile directe — între episcopi, cler și popor, cu Sfântul Scaun și invers — sunt în materie spirituală absolut libere (art. 4); episcopii au deasemenea deplină libertate în exercițiul funcțiunilor lor eclesiastice, fiind suverani să exercite toate drepturile și toate prerogativele oficiului lor, precum și să dea, fără nicio stânjenire toate instrucțiunile religioase, morale și administrative pe care misiunea lor le-o pretinde.

¹⁰⁹) Intr'adevăr în timp ce Statul maghiar a atins maximul subvențiilor în 1918, cu suma de 5.871.126 coroane — ceea ce nu însemna mare lucru, dată fiind valoarea scăzută a monedei sale în acea vreme —, Statul Român a înscris în 1924, de exemplu, în bugetul Ministerului respectiv, suma de lei 40.828.456, pentru a ajunge numai după 5 ani, în 1929, la suma de lei 160.254.845, afectată exclusiv pentru plata personalului cultelor minoritare (V. Prof. S. Dragomir, capitolul « Bisericile minoritare din Transilvania în raporturile lor cu Statul Român », *op. cit.*, p. 143.

¹¹⁰) V. Transylvanus, *op. cit.*, pp. 21—25.

Ceilalți membri ai cultului catolic depind exclusiv de ei, atât în ce privește numirea ¹¹¹⁾, cât și în ce privește exercițiul sarcinilor lor (art. 8).

Biserica și toți membri ei se bucură din partea Statului de un tratament egal cu al celorlalte culte ale țării (art. 10).

Episcopii sunt liberi să creeze noi parohii, chiar cu concursul material al Statului, caz în care însă aceste noi unități ecleziastice trebuie să corespundă la orașe unui număr de 400 familii, iar la sate unui număr de 200 familii (art. 20).

Proprietățile școlilor, institutelor de educație, de binefacere și ale celorlalte instituțiuni pioase, se administrează de autoritatea diecezei (art. 14).

În fine, Biserica are dreptul să înființeze și să întrețină școli primare, secundare și normale, sub directa dependență a episcopilor respective (art. 19) ¹¹²⁾.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹¹¹⁾ În timp ce guvernul român pretinde un singur lucru în această privință, anume: ca cei numiți să fie cetățeni români, necondamnați pentru infracțiuni la ordinea publică sau siguranța Statului, *Ungurii dimpotrivă*, își rezervaseră formal dreptul să numească nu numai pe episcopi, dar și pe canonici, iar pe de altă parte, îngăduind patronarea parohiilor — aproape jumătate din ele aveau patroni unguri — îndreptăța numirea preoților de către respectivii și laicii lor patroni (V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 21).

În această stare a legislațiunii maghiare și în modul aplicațiunii ei practice, urmează a se vedea rațiunea pentru care Statul maghiar a agreeat Școala confesională; nu rațiunile bugetare — fiindcă precum dovedesc cele arătate supra în nota 72), guvernele ungare n'au cruțat niciodată bugetul când a fost vorba să sprijine propaganda, sau politica sa de maghiarizare (V. cazul Societății « *Emke* ») — ci încrederea imensă pe care o aveau aceleași guverne în recrutarea clerului catolic, ai cărei membrii, cum ne-o invederează cazul germanilor din ținutul Satu Mare (V. supra nota 96), erau, atât ca preoți cât și ca profesori ai școlilor confesionale, cei mai aprigi agenți ai politicei de maghiarizare prin școală (V. Transylvanus, *op. cit.*, pp. 5—6).

¹¹²⁾ V. Dr. Cornel Grofșorean, Studiul supra citat, p. 53; Transylvanus, *op. cit.*, pp. 19—25; Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 95—157; Dr. Valer Pop. *Acordul dela Roma*, Cluj, 1934.

44. Legea electorală din 27 Martie 1927, deasemeni inspirată din ideile Adunării dela Alba-Iulia din 1918, astfel cum ele fuseseră consacrate prin Constituțiunea din 1923, proclamă părăsirea sistemului cenșitar și introducerea votului universal, direct, secret, etc. Dar și mai mult, precum se făcuse încă din 24 August 1919, pentru întreaga Transilvanie prin Decretul Lege Nr. 3.721, ea decide abolirea oricăror diferențe între cetățenii români, derivabile din etnicitate, limbă, religie, avere, profesie, etc.

Luminatul egalitarism al normelor sale asigură minorităților conlocuitoare dreptul de a-și crea partide politice naționale ¹¹³⁾.

¹¹³⁾ Sub acest raport, sunt de observat și de reținut, atitudinile profund diferite, ce au fost luate încă dela începutul regimului românesc în Transilvania, de către cele două importante grupe minoritare: germanii și maghiarii.

Intr'adevăr:

1. *Germanii*, în Adunările lor generale dela *Medias* (8 Ianuarie 1919 — *Sașii*) și *Timișoara* (16 August 1919 — *Svabii*) au votat aneșiunea Transilvaniei în următorii termeni: «Pe baza dreptului de autodeterminare, poporul german se declară unit Regatului României și trimite salutul său frățesc poporului Român precum și caldele sale felicitări pentru realizarea idealului său național» (Transylvanus, *op. cit.*, p. 11; Prof. I. Moga, *La Questionne della Transilvania* supra citat, p. 31 și urm.).

Iar la 6 Novemvrie 1919, Adunarea generală a delegaților germani ținută la *Sighișoara* pune bazele *Uniunii germanilor din România* (Verband der Deutschen in Grossrumänien) și fixează programul politic al acestei națiuni — organizată într'un partid german unitar — în cuprinsul a douăzeci de articole, din care primele 14 priveau dezideratele politice germane, iar ultimele 4 chestiuni de organizație internă a partidului (V. Transylvanus, *op. cit.*, pp. 11—12, unde se găsește rezumat acest program politic. In ce privește noul program politic al partidului german, influențat de *ideia de rasă*, — astfel cum a fost sintetizat în Congresul ținut la *Sibiu* la 1 Octomvrie 1933, — vezi Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 273—277).

De altfel această politică — nu numai de sentimente, dar și de opotrivă de realități — își găsește mai târziu, justificarea formală, în constatarea făcută de învățații poporului lor, pe baza documentelor propriiei lor istorii și din care se degajează ideea că «*Unirea Transilvaniei cu România, a fost pentru Svabii din Banat și din districtele Arad și Satu-Mare, o adevărată emancipare națională,*

Prin consecință și următor acestui drept, minoritățile se prezintă și iau parte la lupta electorală, fie direct pe listele

întrucât nădăruiri ca în sânul acestei minorități, politica maghiară de desnaționalizare n'a înregistrat atât de mari și de pline de succes, rezultate » (V. Colecția « Das Deutschtum im Rumänischen Banat », pp. 68, 69, 79, 119, etc.; Transylvanus, *op. cit.*, p. 13).

2. Ungurii, dimpotrivă.

Nu numai că nu au făcut gestul și declarațiunile germanilor — deși regimul românesc, reprezenta un nou și generos climat și pentru numeroasele lor nevoi sociale, permanent ignorate de o conducere feudală și egoistă — dar mai mult s'au retransat într'o pasivitate absolută.

Fruntașii lor spirituali din Transilvania — frați buni ca mentalitate și obiceiuri, conducătorilor din Ungaria și având de apărat aceeași permanentă bună stare, care se oglindea, de veacuri, în inatocabilele lor latifundii — așteptau cu înfrigurare și cu aceeași de întotdeauna cutezanță nobilitară maghiară, poruncile Budapestei.

Târziu, după adunarea dela Alba-Iulia, Mediaș, Timișoara și Sighișoara, după semnarea Tratatului dela Trianon (4 Iunie 1920) și ratificarea lui de Parlamentul român (17 August în Senat și 26 August în Cameră, publicarea făcându-se în « Monitorul Oficial » nr. 136 din 21 Septemvrie 1920), abia după ce el a fost ratificat de Parlamentul ungar (26 Iulie 1921), minoritatea maghiară transilvană, mai exact conducătorii ei, clerici și laici, deopotrivă nobili, a început să socotească și să considere ca *existentă*, noua stare de lucruri, cel puțin deocamdată.

Și abia după această simbolică dată — care mărturisește și va mărturisi permanent, cât de vasală a fost și a rămas Budapestei, conducerea maghiară transilvăneană (comp. supra nota 100) — s'a reflectat la înființarea și organizarea unui partid politic al ungarilor din România.

Dar și în această reglementare a viitoareii lor vieți politice, Ungurii nu sunt de acord. Așa se explică înființarea *Partidului poporului maghiar*, în cadrul Adunării ce a avut loc la Cluj la 14 Ianuarie 1922, concurat de supralicitatorii adunați tot la Cluj, la 12 Februarie 1922, pentru a înființa *Partidul național maghiar*. Abia la 28 Decemvrie 1922 — deci la trei ani dela înființarea Partidului minoritar german — se realizează prin fuziune, Partidul Național maghiar.

Programul acestuia este străbătut de concepțiunea după care « Națiunea Maghiară este un organism de drept public în cadrele Statului Român, potrivit prescripțiunilor Convenției dela Paris, din 9 Decemvrie 1919 (Tratatul Minorităților) », principiu a cărui formală înscriere în textele noiei Constituțiuni, a fost cerută în mod expres prin chiar oficiosul partidului maghiar (V. Ellenzék, 18 Decemvrie 1922, p. 3, reprodus de Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 272).

Iar în cuprinsul său — oglindindu-se interesele a 1.353.675 naționali, adică numai 24,4% din totalitatea populației Transilvaniei (5.543.250), astfel cum o stabilește recensământul din 1930, s'au înscris următoarele revendicări: *autonomie națională* (adică dreptul de a se guverna singură, printr'o justiție și administrație proprie exercitată de funcționari maghiari), — *autonomie religioasă*, —

partidelor lor, fie în cartel cu partidele politice românești, ajungându-se prin practicarea unui liberalism integral, la rezultatul uimitor ca minoritatea maghiară singură să aibă permanent în Adunările legislative ale țării dela 6 la 25 reprezentanți.

45. În acest timp Ungaria, amică totuși, în principiu a teoriei supraetnice ¹¹⁴⁾, prohibă cu desăvârșire creațiunea vre-

autonomie școlară toate însă, cu proporționale subvenții din bugetul Statului Român), — *autonomie comunală și departamentală*, în fine, *reorganizarea armatei pe baza principiului milițiilor*, cu un serviciu militar de numai 3 luni, cu instrucția recrutilor în limba maghiară, etc. (V. Transylvanus, *op. cit.*, pp. 15—17).

Dar *summum jus* și nu mai puțin *summa iniuria* este cuprins în acest pasagiu al programului lor: «*mai înainte de orice, menținerea unității naționale și a continuității sale neînterupte, până când va fi posibilă exprimarea lor formală, în dreptul public*» (V. Erdélyi Magyar Évkönyv, 1918—1929, p. 10, în Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 272, text și nota 1).

Acest pasagiu, ideea în el cuprinsă, constituie permanenta sursă de inspirație a tuturor gesturilor maghiare, mai vechi și mai noi, prin «redacțiunea sa echivocă trezindu-se în sânul minorităților tendințe care nu se pot concilia cu ideea de Stat român, căruia ei aparțin» (V. Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 272), întrucât realizarea ideilor ce le sugera conținutul său, ca și a unora din chiar punctele programului menționat, prezuma desmembrarea, abia înfăptuitei României-Mari.

3. Este însă de remarcat — ca o bizarerie a concepției politice maghiare — că în timp ce organizația sa transilvăneană pretindea drepturile și autonomiile sau expuse, în același timp, tot ea, refuza *evreilor* din această provincie, calitatea de minoritate etnică deosebită, suprimând-o în fapt, prin înglobarea ei în masa ungară, adică prin continuarea politicei fostului Stat maghiar, în cadrele căruia acestei minorități, i s'a făcut imposibilă o organizare pe bază națională (V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 17). Și lucrul nu avea o importanță secundară, dat fiind pe de o parte capitalul ce-l poseda și întreprinderile numeroase, comerciale și industriale pe care le conducea, iar pe de altă parte dat fiind numărul său de suflete, înregistrând în 1930 numai la orașe 100.358 adică 10,4% din totalitatea populațiunii urbane a Transilvaniei (V. Dr. Sabin Mănuilă, *Aspects demographiques de la Transylvanie*, în lucrarea «La Transylvanie» supra citată și editată de Academia Română, București, 1938, p. 803), numărul total fiind, la aceeași dată, de 178.421 suflete, adică 3,2% din totalul populației aceleiași provincii (V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 1).

¹¹⁴⁾ Această teorie care cultivă și prepară ideea unei comunități naționale peste fruntariile patriei politice, a primit în Ungaria un conținut special prin tendința șovină a iridentei de a naționaliza, de a maghiariza, nu numai naționalitățile ei minoritare, dar și orice alte manifestări spirituale avantajoase pentru

unui partid politic minoritar. Lipsind astfel populațiunile germană, slovacă, evree și română, de orice organism prin care să-și poată valorifica drepturile lor de națiuni distincte, conducerea maghiară le obligă să se încadreze în propriile ei partide, pentru a realiza și mai grabnic asimilarea lor completă, operă fără de care patria maghiară, unitară și indivizibilă rămâne un vis, o milenară utopie.

Mai târziu, în cadrul preocupărilor de reformă a restrictivei și bătrânei legi electorale, constatându-se că societatea maghiară este compusă în proporție de 60—70% din elemente proletare, nobilimea feudală și atotstăpânitoare a hotărît să se păstreze statu-quo, adică regimul cenșitar, fiindcă: « prin votul universal ar putea pătrunde în parlament și reprezentanții largilor mase ale proletariatului — al căror număr însumează 2/3 (6.000.000) din populația Ungariei — ceea ce nu este de dorit » ¹¹⁵⁾.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§ 7. STATUTUL MINORITĂȚILOR

46. Prin Jurnalul Consiliului de Miniștri din 1 August 1938, ca și prin Regulamentul Comisariatului General al Minorităților din 3 August 1938, se iau o serie de măsuri prin care se precizează, odată mai mult, drepturile și libertățile minoritarilor, astfel cum erau dealtfel consacrate în diferitele legiuri românești postbelice.

Iată pe cele mai importante din aceste dispozițiuni ¹¹⁶⁾.

stindardul revizionist (V. « Magyar Szemle », August 1936, *Teoria colectivităților naționale supraetnice*, de Árpád Török, recenzat de Revista Institutului Soc. Banat-Crișana nr. 14/937 pp. 60—61 și unde se reține că unul din campionii acestei teorii este d-l *Elemér Iakabffi*, fost parlamentar român (v. infra nota 204) în numeroase legislaturi.

¹¹⁵⁾ V. lucrarea d-lui Kovács Imre, *Emigrația* (A kivándorlás), Budapesta 1938, p. 91, recenzată în revista supracitată nr. 25/939 p. 124.

¹¹⁶⁾ V. cuprinsul lor integral în « Monitorul Oficial » no. 178 din 4 August 1938 și în Revista supracitată nr. 24/938 pp. 54 și 55.

Art. 3. — « Se va acorda școlilor particulare minoritare, o cotă potrivită din impozitul de 14 la sută, perceput de comune ».

Art. 5. — « Persoanele legal responsabile de educația copiilor (tatăl, mama sau tutorele), sunt singurele în drept a determina apartenența etnică a copilului, putându-l înscrie la școala confesională, la școala de stat, sau la școala oricărei alte confesiuni ».

Art. 7. — « Profesorilor secundari de religie ai confesiunilor minoritare li se recunosc și pe viitor dreptul de a putea fi numiți și definitivați, pe baza diplomei obținute la o academie teologică a confesiunii lor, fără a se supune unui nou examen, afară de examenul de capacitate care este general ».

Art. 8. — « Pentru a examina în limba lor pe elevii cari și-au făcut studiile la anumite obiecte în această limbă, la liceele minoritare confesionale, se vor numi la examenele de bacalaureat profesori cari să știe limba maternă a acestor elevi ».

Art. 9. — « Organele administrative sunt îndatorate să respecte drepturile reprezentanților cultelor minoritare istorice, de a conduce și rezolva în mod autonom toate chestiunile bisericești, financiare, fundaționale, în conformitate cu statutele lor de organizare, întrucât acestea nu sunt contrarii legilor de ordine publică ».

Art. 11. — « Retribuțiunea preoților, în ceea ce privește ajutorul de Stat, se face fără deosebire de confesiune, pe baza aceleiași scări în conformitate cu legea cultelor ».

Art. 12. — « Originea etnică sau diferența de limbă și de religie a unui cetățean român, nu constituie nici o piedică pentru a ocupa funcțiuni la Stat, Județ și Comună ».

Art. 13. — « Orice membru minoritar din Consiliile comunale se poate exprima în debaterile acestor Consilii, în limba sa maternă ».

Art. 14. — « Cetățenii minoritari, cari nu posedă încă limba Statului, pot înainta primăriilor locale cereri și în limba maternă ».

Art. 16. — « Funcționarii din comunele minoritare, vor trebui să cunoască și limba minoritară respectivă ».

Art. 17. — « În comunele în care locuiesc o proporție considerabilă de cetățeni români, aparținând minorităților etnice de limbă sau religie, primarul sau ajutorul de primar va fi numit dintre minoritari ».

Art. 18. — « În titulatura ziarelor, revistelor, organelor de publicitate, etc. numele localităților unde apar aceste publicațiuni va putea fi indicat și în limba minoritară respectivă. În corpul acestor publicațiuni însă se va putea întrebuința numai limba minoritară pentru desemnarea acestor localități ».

Art. 19. — « Numele de familii se va scrie întotdeauna în forma de origine ».

Art. 22. — « La judecătorii se vor face cetățenilor de origine minoritară, anumite facilități, în sensul că aceștia pot să-și apere interesele în limba lor maternă, atunci când nu sunt asistați de avocați ».

Art. 24. — « Băncile și cooperativele minoritare se pot desvolta în deplină libertate și în condițiuni asemănătoare cu întreprinderile similare românești ».

* * *

47. Iată dar, pe planul acestui examen al principiilor cari guvernează domeniul drepturilor și libertăților în cele două regimuri, că fatalul bilanț ia forma următoarei echivalențe:

La *Români*: realități cinstite garantate prin legi cari dezvoltând principiile unei liberale Constituțiuni « asigură tuturor cetățenilor, fără deosebire de limbă, de rasă sau religie,

aceleași drepturi civile și politice, același tratament, aceleași garanții »¹¹⁷⁾), într'un cuvânt o *libertate completă și nestânjenită*.

La *Unguri* : aparențe camuflate savant și atrăgător¹¹⁸⁾ în legi ordinare, neizvorâte din prescripții constituționale și a căror serie de excepțiuni formal consacrate, sau a căror

¹¹⁷⁾ V. art. 3 al Regulamentului menționat din 3 August 1938, « Monitorul Oficial », nr. 178 din 4 August 1938, în care, citatul nostru, frază de principiu, este urmat de preciziunile:

« Drept consecință:

a) Cetățenii români minoritari sunt liberi să se folosească de limba maternă în materie de religie, de presă, în relațiunile lor personale comerciale, precum și în reuniunile și întrunirile autorizate în conformitate cu legea și pe baza statutelor aprobate de forul competent. De asemenea li se vor face înlesniri apropiate spre a-și utiliza limba maternă înaintea instanțelor judecătorești (art. 10 din Constituțiune; art. 8 și 9 din legea din 26 Septembrie 1920, art. 1, 3 și 24 din legea regimului general al cultelor).

b) Cetățenii minoritari beneficiază, în aceleași condițiuni ca și ceilalți cetățeni români, de dreptul de a înființa, conduce și supraveghea pe spezele lor, instituțiuni de binefacere, religioase sau sociale, precum și școli și orice alte instituțiuni de educație cu dreptul de a întrebuința propria lor limbă și de a-și exercita cultul în mod nestânjenit, în conformitate cu legea (art. 10 din Constituțiune; art. 1, 14, 15, 16 și 24 din legea regimului general al cultelor).

c) În localitățile în care o parte însemnată a populațiunii este formată din cetățeni minoritari, instituțiunile cu caracter educativ, religios sau de binefacere, înființate de acei cetățeni minoritari, potrivit legii, vor primi o parte echitabilă a sumelor afectate în scop educativ, religios sau caritabil, în bugetul statului sau în bugetele locale, ținându-se seamă bineînțeles de existența instituțiunilor de Stat similare, destinate aceluiași minorități (art. 10 legea din 26 Septembrie 1920, art. 31 și 32 legea regimului general al cultelor.)

d) În ce privește învățământul public în localitățile locuite în mare proporție de cetățeni minoritari, Guvernul român acordă toate înlesnirile spre a asigura copiilor aceluiași cetățeni minoritari posibilitatea de a fi instruiți în propria lor limbă, în școlile primare de Stat (art. 7 din legea învățământului primar).

e) În fine, cetățenii români, minoritari, își pot exercita diferitele profesii în aceleași condițiuni ca și ceilalți cetățeni ai țării, putând de asemenea fi admiși în serviciile publice, funcțiuni, etc. (art. 27 din Constituție) ». (V. Revista supracitată nr. 24/938, pp. 56—57).

¹¹⁸⁾ V. comentariul Prof. Dr. L. Gumplovicz, supra nota 14; Aurel Popovici, *op. cit.*, pp. 95—99, unde citează în același sens și opiniunile: deputatului sas în Parlamentul maghiar Josif W. Filtsch, (*Zur Sprachenfrage in Ungarn*, Brașov 1885, p. 30), și ale jurisconsultului austriac Dr. Carl Hugelmann, (*Das Recht der Nationalitäten in Österreich und das Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger*, Graz, 1880, pp. 52 și urm.).

pură și simplă neaplicațiune ¹¹⁹⁾, cu consimțământul Parlamentului, nu numai că nu asigurau, pe nici un tărâm, egalitatea de drepturi, de tratament și de garanții a minorităților, dar dimpotrivă prilejuiau o *asuprire constantă, nemi-loasă și neostenită*.

« Cine cunoaște măcar din auzite istoria anului 1848 — spune Aurel Popovici în cartea sa *Stat și Națiune* examinând teza unei Austrii-Mari, ca o consecință a nemulțumirilor și învrăjbirilor ce apăsau Viena și în fruntea cărora erau chiar maghiarii, adică însuși autorii acestor stări — și vede cum maghiarii sunt astăzi privilegiați, pe când toate celelalte națiuni sunt tratate en canaille, este îndemnat să creadă, fără puțință de îndoială, că aceste națiuni — iar nu ungurii — s'au răsculat atunci împotriva dinastiei și că regimentele maghiare au fost acelea cari le-au silit să bată în retragere » (V. traducerea d-lui P. Pandrea, Ed. Fund. Regale, 1939, București, pp. 13—14). Iar mai departe, reținând tradiționala nerecunoștință maghiară, marele gânditor politic continuă: « întreaga lor istorie demonstrează că lealitatea lor n'a fost decât o frază. Ea a durat în totdeauna numai atât cât aveau de-a face cu *constitutional Kings of the most do-nothing type*. Nici nu-și dau seama că în momentul de față ei oferă o rară pildă de ingratitude față de însuși creatorul situației lor privilegiate » (A se vedea, în aceeași operă apărută în 1906 la Leipzig sub titlul *Die vereinigten Staaten von Gross-Österreich*, capitolele III, IV și V privitoare la politica oficială de maghiarizare, pp. 32—90).

¹¹⁹⁾ Este demn de reținut unisonul puținelor gazete minore tare din fosta Ungarie, fie ele românești, germane, slovace, sârbești etc. asupra acestei chestiuni a *neaplicării legilor votate*.

« Plângerilor noastre — scrie organul național al saxonilor din Transilvania (« Kronstädter Zeitung », nr. 151 din 6 Iulie 1891) — ating aplicațiunea principiilor și se referă în special la desconsiderarea legilor ».

« Este o șarlatanie din partea ungurilor — scrie gazeta slovacă, « Narodnie Noviny » (nr. 133/1890) — de a întocmi în parlament o lege, de a o supune sancțiunii regelui și de a nu-i executa niciuna din dispozițiunile sale, niciuna măcar, dimpotrivă de a o călca în picioare, de a considera violarea ei ca un merit ce trebuie să fie recompensat ». (V. Aurel C. Popovici, *op. cit.*, pp. 98—99).

CAPITOLUL III

DREPTURI ȘI LIBERTĂȚI, ÎN SPECIE

48. Examenul nostru ar fi incomplet, *Justiția* — în largă accepție ce am dat acestui termen încă dela început — de Români și de Unguri înfăptuită în *Transilvania*, nu s'ar putea exemplifica în detaliile aplicațiunilor ei cele mai importante, dacă nu l-am extinde și asupra modului practicării acestor principii, prin menționarea măcar a celor mai curențe din variatele sale aspecte: cultural, național, social, parlamentar, economic, financiar, legislativ, etc.

SECȚIUNEA I

STAREA CULTURALĂ

49. Sub acest prim aspect, vom schița stările de fapt, astfel cum ele se desprind din datele publice ce am strâns cu privire la aplicațiunea legilor cari reglementează *Școala*, *Biserica* și *Publicistica*, atât în Statul Român, cât și în Statul Ungar.

§ I. ȘCOALA

50. Metodele utilizate de maghiari până la 1918, au fost continuate, și nu numai față de românii rămași

în Ungaria, ceea ce ar fi fost, poate, explicabil în fapt ^{119 bis}).

Faimoasa ordonanță (Nr. 4.800) din 22 Iunie 1923, prin care s'au reasigurat drepturile culturale ale minorităților, a rămas, cum ne dovedește un vestit cărturar slovac ¹²⁰) o dispoziție neaplicată.

Din 10.183 de elevi slovaci, 8.168 sunt obligați să frecventeze școlile primare ale Statului, deci cu limba de predare maghiară, iar restul, este repartizat în cele 55 școli mixte, cu limba de predare maghiaro-slovacă, la care însă, din

^{119 bis}) Intr'adevăr prigoana a continuat. Din cele 19 școli confesionale greco-orientale existente la sfârșitul războiului, n'au mai rămas în 1932 decât 7, cu un ajutor global de 7.108 pengö, iar din cele 15 școli confesionale greco-catolice, numai 4. Iar limba de predare este maghiară. Învățătorii români sunt înlocuiți cu învățătorii unguri. Prezenții asociațiunilor profesorilor și institutorilor maghiari, d-nii: *Rákossy Zoltán* și *Berkény Károly*, mărturisesc în public intoleranța lor, în ce privește învățătura religioasă în limba română (V. ziarul «*Magyarság*», Budapesta, 28 Martie 1936), cerând, în această privință o interdicție totală, fără de care se va ajunge «*la o valahizare a națiunii maghiare*». În cadrul acestor exagerări apare legea învățământului minoritar din 23 Decembrie 1935, care într'adevăr pune capăt ultimilor unsprezece școlii românești confesionale din Ungaria, soartă pe care o au, în 1939 și cele 4 școli române din Rusia Subcarpatică (V. în acest sens: Dr. Petre Petrinca, *I Romeni di Ungheria, op. cit.*, pp. 19—23; Iván de Nagy, *op. cit.*; Dr. Olay Ferencz, *Învățământul elementar minoritar*, Budapesta, p. 18; P. Petrinca: *Situația școlilor confesionale române în Ungaria după Pacea dela Trianon*, «*Révue de Transylvanie*», Martie-Aprilie 1936, — *Școala românilor din Ungaria*, *Ofensiva Română*, 26 Iulie 1937, și *Frații noștri de sub Unguri*, Cuvântul liber, București, 30 Martie 1930; V. și Ziarul «*Magyarság*», 28 Martie 1936 și 1 Octombrie 1936; «*Nouvelle Danubienne*», organul Ligii revizioniste ungare, nr. din Octombrie 1936, în special articolul: «*Maniu Shylock voudrait encore plus de chair sur le corps mutilé de la Hongrie. Un nouvel et cynique témoignage de l'impérialisme roumain*». — *In ce privește maltratarea școlii și a învățătorilor români din Rusia subcarpatică*, a se vedea ziarele: «*Semnalul*» din 22 Iulie 1939, «*Universul*» din 24 Iulie 1939, «*Dacia*», Timișoara din 22 Iulie 1939, etc.

¹²⁰) V. Studiul d-lui Walter Wache reproduc după *Nation und Staat*, Iunie 1935, de Revista supra citată nr. 13/1935, p. 202.

În ce privește starea jalnică a învățământului elementar, la finele anului 1914, rezervat românilor din Ungaria, a se vedea Prof. Dr. Alex. Pteancu, *op. cit.*, p. 17 și urm.

cei 162 de învățători numai unul este slovac. *Același lucru se întâmplă și minorității germane din Ungaria, unde de abia 3.100 elevi au, în anul 1936, o școală cu limba de predare maternă* ¹²¹⁾).

Dar și această stare — de nimeni invidiată, de toată lumea criticată și public osândită, — a apărut conducătorilor maghiarizanți ca o exorbitantă și periculoasă înflorire a învățământului minoritar ungar ¹²²⁾.

Intr'adevăr cele 40 de școli germane din Ungaria — corespunzând unei populațiuni de 600.000 germani, deci abia cu 100.000 mai puțin numeroasă decât în România, unde însă are 593 școli cu limba de predare germană — au fost, la rândul lor desființate, în 1937. Iată o măsură radicală, care, luată, la numai câteva luni după ce prin presa mondială d-l Dr. Szelle, ministrul maghiar de interne, făcuse promisiunea

¹²¹⁾ V. Articolul d-lui Baldur von Schirach, reprodus, după «*Wille und Macht*», Aprilie 1937, de Revista supra citată Nr. 17—18/937, p. 65.

¹²²⁾ a) De altfel această tendință, destul de veche, a conducerii maghiare, o mărturisește statistica școlară a anilor 1871 și 1914, din al cărei cuprins se stabilește că în numai 43 ani, numărul școlilor primare maghiare a sporit dela 5.818 (1871) la 14.014 (1914), înregistrând astfel o creștere de 8.196 unități de învățământ (300%) în timp ce școlile românești au scăzut dela 2.878 la 2.578, cele germane dela 1.232 la 417, iar cele slovace, sârbe și rutene dela 2.547 la 625;

b) *Autorizarea de funcționare a școlilor primare minoritare în Ungaria*, era așa de greu de obținut, încât — după datele recensământului din 1910 — în timp ce 675 elevi maghiari aveau o școală primară, abia 1.144 elevi români, 1.803 elevi sârbi, 4.564 elevi germani, 6.044 elevi slovaci, 9.808 elevi ruteni, etc., aveau dreptul la o școală primară cu limba de predare maternă;

c) *În acest timp în Transilvania* — în cursul anului școlar 1936, la un număr de: 1) 4 grădini de copii, 2.578 școli primare, 4 școli civile, 1 școală reală, 9 școli normale, 5 gimnazii, 1 școală comercială, 3 școli de ucenici industriali, etc., cu limba de predare română,

2) corespundeau și funcționau, liber autorizate de Statul Român: 651 grădini de copii, 2.588 școli primare, 109 școli civile, 8 școli reale, 24 școli normale, 52 gimnazii, 13 școli comerciale, 165 școli pentru ucenici industriali, etc. cu limba de predare maghiară (V. «*Revista Institutului Social Banat-Crișana*» Nr. 31—32/940, pp. 409—410 și revista «*Observator*», București, Nr. 31 din 15 August 1936).

solemnă — Iulie 1937 — « că va asigura minoritățile germane din Ungaria, cel puțin aceleași drepturi pe care această minoritate le are în statele succesoare » ¹²³), învederează și probează, monumental, sinceritatea făgăduințelor conducerii maghiare, imponderabila greutate a cuvântului guvernului ungar.

51. În acest timp în România, executându-se cu scrupulozitate prescripțiunile legilor din 26 Iulie 1924 și 15 Mai 1928 (V. supra Nrii 36-40), Ministerul de resort întreține cu titlu de învățământ public de stat, următoarele școli și secțiuni de școli cu limba de predare minoritară:

a) 210 școli primare și 232 secțiuni cu limba de predare maghiară;

71 școli primare și 94 secțiuni cu limba de predare germană;

141 secțiuni cu limba de predare turcă, bulgară, etc.; totalul lor însă se ridică la 308 școli primare și 461 secțiuni de școli primare de stat, cu limba de predare minoritară, unități de învățământ cari în anul 1932/1933, au fost frecventate de un număr global de 87.486 elevi minoritari, dintre cari 58.500 erau maghiari, 9.721 germani, 6.990 turci, iar restul aparținând altor naționalități minoritare;

b) 7 școli și secțiuni de școli secundare cu limba de predare maghiară, și

¹²³) V. Informația reprodusă — după « Nation und Staat », Noemvrie 1937, de Revista supra citată Nr. 21/938, p. 50.

De astfel încă din 1936, preotul I. Huber, denunța prin Revista « Auslands-deutsche » din Stuttgart (Iulie 1936) că în Ungaria copiii germani nu știu, în limba lor maternă, nici măcar *Tatăl nostru* și *Crezul*. Și lucrul nu poate mira pe nimeni, câtă vreme este cunoscut că *Memoriul* redactat, în numele minorității germane din Ungaria, în 1939, de d-l Dr. Franz Basch — și prin care cerea: respectarea legii din 1935 în sensul folosirii limbii germane în școlile elementare, precum și îngăduința de a funcționa 3 licee, 1 școală de agricultură, 1 școală normală și 6—7 gimnazii cu limba de predare germană — a rămas fără niciun răspuns (V. Prof. Dr. Alex. Pteancu, *op. cit.*, pp. 42—43).

6 școli cu limba de predare română, dar la cari funcționează și catedre pentru limba maghiară ¹²⁴).

52. Pe de altă parte, aducând la îndeplinire cu aceeași conștiinciozitate normele legii din 22 Decembrie 1925, Statul Român, în cursul anului școlar 1932/1933 a autorizat funcționarea, cu drept de publicitate, a următorului însemnat număr de școli primare și secundare particulare:

a) 1.418 școli primare minoritare, dintre cari 804 având limba de predare maghiară, 383 germană, 67 evreea, 43 sârbă, etc., școli cari au fost frecventate de 181.500 elevi minoritari și

b) 160 școli secundare minoritare, din care 52 maghiare, 39 germane, 15 evrești, etc. ¹²⁵).

Iar în anul 1935, numărul școlilor particulare minoritare înregistrează o nouă și simțitoare creștere ¹²⁶).

¹²⁴) V. Dr. Cornel Groșorean, *op. și loc. cit.*, supra p. 51; A. Calliani, *op. și loc. cit.*, supra pp. 172—177.

¹²⁵) V. *Ibidem*.

¹²⁶) În anul 1935 (după datele cuprinse în *Transylvanus, op. cit.*, pp. 31—32), autoritățile superioare ale cultelor minoritare întrețineau următoarele școli, astfel repartizate și având toate drept de publicitate:

1. *Episcopatul catolic din Alba-Iulia*, 189 școli primare, 10 gimnazii, 8 licee, 2 școli superioare de comerț și 2 școli normale, toate cu limbă de predare maghiară.

2. *Episcopatul catolic din Timișoara*: 85 școli primare (din care 61 germane, 17 ungare și 5 sârbe), 11 gimnazii (din care 7 germane și 4 ungare), 2 școli normale germane și 3 licee, (2 germane și 1 ungar).

3. *Episcopatul din Oradea-Satu Mare*: 101 școli primare, 6 gimnazii și 1 liceu, toate cu limba de predare germano-ungară.

4. *Episcopatul reformat din Cluj*: 364 școli primare (în timp ce în 1918 nu erau decât 152), 2 școli comerciale, 2 școli normale, 3 gimnazii și 6 licee, toate cu limba de predare maghiară.

5. *Episcopatul reformat din Oradea*: 131 școli primare, 1 școală comercială și 3 gimnazii, cu aceeași limbă de predare maghiară.

6. *Episcopatul Luterian german*: 263 școli primare, 1 școală superioară de comerț, 3 școli normale, 9 gimnazii și 6 licee, toate cu limba de predare germană.

7. *Superintendența luteriană maghiară*: 6 școli primare și 1 gimnaziu, cu limba de predare maghiară.

53. Raportând toate aceste elemente ale statisticei oficiale române, la nu mai puțin oficialele date ale dominației maghiare ¹²⁷⁾, se învederează odată mai mult propășirea efectivă a învățământului minoritar, de stat și particular, sub seninul regim instaurat de români ¹²⁸⁾, precum se asvârle o tristă lumină asupra mult trâmbișatei « *superiorității culturale maghiare* » din care și prin care cârmuitorii

8. *Episcopatul Unitarian*: 36 școli primare, 1 școală de agricultură și 1 liceu, toate cu limbă de predare maghiară.

Din aceste cifre rezultă că în 1935, sub regimul românesc, în învățământul de Stat:

a) *Ungurii* au: 1.054 școli primare, 232 secțiuni de școli primare, 55 școli secundare și 7 secțiuni de școli secundare, la o populație de 1.353.675 suflete iar

b) *Germanii* au: 379 școli primare, 65 secțiuni de școli primare, 29 școli secundare și 6 secțiuni de școli secundare, la o populație de 543.622 suflete.

Și pentru a fi completă informația, în ce privește progresul realizat, pe tărâmul învățământului, de germanii transilvăneni, sub regimul românesc, vom arăta că în timpul dominației maghiare, deși erau mai numeroși (Ungaria are azi încă 600.000 germani) aveau totuși numai 254 școli primare și 15 școli secundare (V. amănunte asupra școlilor minoritare din Transilvania, în Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 168—196).

¹²⁷⁾ V. cuprinsul notei 105, privind evoluția concepției învățământului la unguri și deci a numărului școlilor maghiare de Stat, comunale și confesionale, precum și autorii acolo citați.

¹²⁸⁾ a) V. Victor Orendi-Hommenau, *Gestern und Heute*, Timișoara 1929, în care pe bază de date statistice oficiale, face o paralelă între viața Svbabilor din 1910 și 1929, în Banat. Intre altele, septuagenarul poet și luptător german constată: că în timp ce în anul 1770 nu exista niciun ungur în Banat, în anul 1841 ei ating cifra de 14.342, pentru ca în anul 1930, să însumeze 97.903; că în Timișoara antebelică, din cele 22 școli primare, românii nu aveau decât 2, iar germanii niciuna; că, în fine toate școlile secundare și superioare din metropola Banatului, la aceeași dată, erau maghiare, — minoritățile română, germană, etc., neavând nici măcar o singură atare școală (V. Revista supra citată, Nr. 31—32/940, pp. 402—405, unde zisa lucrare este recenzată).

b) Pentru detalii în ce privește politica școlară minoritară a Statului Român, a se vedea lucrarea supra citată a d-lui Prof. Dr. Alex. Pteancu, pp. 21—45, precum și tablourile statistice anexate, în care sunt folosite ultimele date oficiale ale anilor 1935—1940, din care rezultă că sub regimul românesc, în Transilvania, numărul știutorilor de carte a crescut dela 52,5% (1918) la 67,3% (1930) deci cu 15,5%, și anume în regiunile ungurești (de exemplu în județul Ciuc) cu 17,5%.

unguri reclamă și astăzi dreptul de exclusivă stăpânire asupra celorlalte neamuri, cu cari cândva au conlocuit ¹²⁹⁾.

¹²⁹⁾ I. *Superioritatea culturală maghiară este nu o realitate de ordin intelectual, ci o consecință administrativă a politicii școlare inaugurată de guvernele maghiare.*

1. Într'adevăr, prin mărirea numărului școlilor de toate gradele ungare, prin limitarea școlilor minorităților sale, prin neautorizarea funcționării școlilor confesionale — astfel cum s'a arătat în cuprinsul notelor 105, 122 și 128, — această susținută și concertată *politică anticulturală și maghiarizantă* în ce privea minoritățile naționale din fosta Ungarie, a obligat zisele minorități să aleagă între desnaționalizare, prin frecventarea școlilor cu limbă de predare maghiară, și analfabetismul ce li-l asigura absența școlilor cu limbă de predare maternă. Și evident unele, cele mai multe dintre minorități, au preferat analfabetismul, cum o dovedește procentul de 50—75% al analfabeților din regiunile românești (cf. recensământul maghiar din 1910, menționat în Prof. Dr. Alex. Pteancu, *op. cit.*, p. 7).

2. Așa se explică faptul că

a) Din numărul celor 77.663 elevi ai școlilor secundare (gimnazii și școli reale) — în cursul anului 1913—1914 — maghiarii formau 82,6%, germanii 7,3%, românii 5,6%, slovacii 2,1%, sârbii 1,5%, iar rutenii 0,1%;

b) Că din cei 251.534 absolvenții a 8 clase secundare, 84,5% erau maghiari, 7,8% germani, 4% ~~români~~, 1% sârbi, 0,9% slovaci și 0,1% ruteni;

c) Că din cei 673.139 absolvenți a 4 clase secundare 83,1% erau unguri, 9,7% germani, 3,4% români, 1,1% slovaci, 1% sârbi și 0,1% ruteni.

3. Pentru a se înțelege și mai bine această înspăimântătoare situație, trebuie să accentuăm că după recensământul oficial din 1910 — datele de sub punctul a, b, și c, fiind luate din statisticele anilor 1912—1914 — maghiarii formau numai 51,5% din totalul populației țării, în timp ce românii reprezentau 16,1%, slovacii 10,7%, germanii 10,4%, rutenii 2,6%, iar sârbii 2,5%.

4. Și pentru a învedera că maghiarizarea, prin mijloacele arătate constituia pentru unguri un scop în sine, având drept consecință numai dreptul de a exista fizicește, iar nu și pe acela de a aspira, între altele, la dreptul de a ocupa funcțiuni publice, vom înregistra — după aceleași statistici, întocmite pe baza aceluiași recensământ — că din totalul celor 53.464 funcționari de Stat, județ și comună, câți număra administrația publică a Transilvaniei în 1914, un număr de 49.850 era reprezentat prin maghiari, însumând adică un procent de 93,3%, în timp ce restul populațiunilor — minoritare numai din punct de vedere politic și care, în orice caz, chiar după menționatul recensământ, însuma 48,5% din totalul populațiunii țării — era reprezentat prin 1.696 sau 3% germani, 1.313 sau 2,4% români, 522 sau 0,9% sârbi, 204 sau 0,3% slovaci și 14 sau 0,03% ruteni.

« Ce putea deci atrage minoritățile spre școala maghiară — conchide redactorul « Revistei Instit. Social Banat-Crișana » în articolul *Rezultatele regimului școlar minoritar din Ungaria* (v. Nr. 31—32/940, pp. 409—410) — care, pe de o parte le amenința cu maghiarizarea, iar pe de altă parte nu le oferea nicio

Dealtfel această înfloritoare stare se găsește public confirmată de *Mgr. Makkay*, fost Episcop ungar al Transil-

posibilitate de fericire practică în viață, de vreme ce funcțiunile publice aproape că nu existau pentru intelectualii minoritari? ».

In astfel de condițiuni nu se poate deci vorbi decât despre o singură superioritate — și aceasta evident cel puțin jenantă — anume despre neegalata superioritate a scopurilor anticulturale maghiare, pentru atingerea cărora toate mijloacele de orice fel, erau bune, și de plano, aprobate și recompensate.

5. In ce privește celelalte « aspecte ale culturii și civilizației maghiare », a se vedea supra nota n, — « Cuvânt de Justificare » — unde ele sunt examinate pe baza cercetărilor scriitorilor *Fr. Eckhart*, *Contesa Alexandra Teleki*, *Emil Cioran* și *Romulus Șeișeanu*.

II. *In privința școalei române în Ungaria* — după 1918 și ca documentație a continuității regimului său de superioritate — este de reținut că din cele 37 școli confesionale ortodoxe și greco-catolice existente la finele războiului mondial și cari conform art. 54—60 al Tratatului dela Trianon nu puteau fi desființate, au rămas, în 1935, numai 8, iar, după punerea în aplicațiune a legii școlare din 1935, numai 3. Iar din cei 45 de învățători câți funcționau în 1938, în 4 comune din Rusia subcarpatică, au fost destituiți, de guvernul ungar 38. Iată care este, dar, libertatea școlară rezervată celor 80.000 români cari trăiau în Ungaria până la 30 August 1940, când li s'a adăugat, prin efectul Hotărârii arbitrale dela Viena, încă 1.304.898 (V. Prof. Alex. Pteancu, *op. cit.*, p. 41).

III. Iar dovada peremptorie că temerea este fundată, — că înfruntătorul Conte *Apponyi* renaște din propria sa cenușe, reactualizându-și mai tare, mai dârz, mai hotărît ca totdeauna, spiritul — ne-o furnizează însăși scriitorii maghiari. In cotidianul budapestan « *Pesti Hirlap* » din 3 Septemvrie 1935 d-l *Márcus László* deformând doctrina colonizatoare a *Ducelui Mussolini*, — fășnită din necesitatea răspândirii binefacerilor civilizației în masa populațiunii continentului negru — semnează următoarele rânduri: « *Din dreptul Italiei, dornică să colonizeze Abisinia, rezultă dreptul sacru al revizionismului maghiar*. Popoarelor superioare le revine suveranitatea. Niciun popor și mai puțin încă cele inferioare, n'au dreptul să smulgă din unitatea maghiară masele de unguri, chiar când ele vorbesc o altă limbă », etc. Pentru a conchide astfel : « incontestabil, popoarele de cultură superioară au dreptul de a stăpâni, după cum dominațiunea popoarelor inferioare asupra celor ce le sunt superioare, este absurdă » (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 170).

Iată dar cum Româniilor — popor de origină latină, frate mai mic al marelui popor italian — sunt pur și simplu, prin inferioritatea culturală ce li se prezumă, de plin drept și fără putința unei contra dovezi, trecuți în rândul negrilor.

Dar concepția aceasta nu este a unui singur cărturar ungar. Ea este îmbrățișată de alți scriitori maghiari, desigur desbrăcată însă de semitele arguții ale d-lui *Márcus László*.

vaniei până în ultimul timp — și incontestabil cea mai impresionantă figură din viața publică a minorității maghiare, — în cadrul unui interviu dat în Iulie 1936 ziarului buda-
pestan *Uj Magyar-ság* ¹³⁰⁾. Obiectivitatea sa cunoscută îl obligă

Directorul revistei «Hitel» d-l Dionisie Albrecht, mărturisește crezul *noi* generații maghiare în următoarele rânduri: «*suntem convinși că marile idei de libertate, egalitate, ca și îndreptățirea naționalităților la auto-determinare, au fost potrivnice intereselor maghiare. De ce? Pentru simplul motiv că noi, Ungurii, suntem puțini numeroși și am fost constrânși, prin consecință, să ne menținem prin forța privilegiilor*» (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 107).

Și exploatănd tema aceasta a minorităților privilegiate și stăpânitoare — streină, și mai mult contrarie ideologiei, doctrinei politice a marilor puteri care compun *Axa* și care sunt, incontestabil, mari State naționale, majoritare — scriitorul și deputatul ungur *Nándor Urmánczy* (V. ziarul «Pesti Hírlap» din 15 Aprilie 1932), examinează situațiunea viitoare a Ungariei după recuperarea vechilor sale hotare, pe care însă nu o vede posibilă «nici pe cale diplomatică, nici pe cale de tranzație internațională». Intru cât zice d-sa «noi nu putem conta decât pe propria noastră putere, care singură ne va duce la realizarea idealului nostru». «Dacă ne vom relua țara — conchide d-sa — nemaghiarii vor trebui să se reacomodeze stării de lucruri milenare. Și ne purtăm garanți că se vor acomoda în primele 24 de ore. Nu vom mai cultiva slăbiciunile vechii Ungarii. Vom acorda drepturi naționalităților, dar atâta tot. *Slovacii, pan-slavii, daco-românii vor trebui să dispară după pământul maghiar. Județele furate vor trebui să fie considerate ca pământ unguresc, chiar dacă sunt locuite de slovaci, valahi sau sârbi. Ele vor rămâne pentru totdeauna maghiare, conform legilor naturii*» (V. Cornel Codarcea, *op. cit.*, pp. 64—67 unde în același sens sunt citate articolele și discursurile d-lor *Francisc Herczeg* (8 Mai 1932), *Bornemisza* (10 Febr. 1936), Prof. *Béla Kenéz* (29 Febr. 1936 etc.).

IV. Or, dacă acestea sunt *legile naturii maghiare*, ce încredere, ce forță alta decât de desimulare, fastuos îmbrăcată în haina unui reputat istoric — se poate acorda cuvintelor d-lui Prof. Dr. *Juliu Szekefi*, care în interesanta sa lucrare *Három Nemzedék* (Budapesta, 1934, p. 389), după ce constată că popoarele foste sub stăpânirea Coroanei Sf. Ștefan, au ajuns, dela 1918, la «vârsta maturității», asigură, lumea întreagă că: «în marele imperiu maghiar care mâine va lua naștere, Maghiarii vor figura, printre celelalte popoare numai ca primus inter pares?» (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 172).

Faptele recente răspund: *Niciuna.*

¹³⁰⁾ a) V. reproducerea interviului în revista «Observator» din 20 Iulie 1936, de unde, în rezumat este publicat de «Revista Instit. Social Banat-Crișana» Nr. 31—32/940, p. 411—412.

b) În cuprinsul acestuia, înaltul prelat maghiar — ales, cu o impresionantă majoritate după moartea inadapabilului episcop Nagy Károly — după ce arată motivele care l'au obligat să demisioneze din înaltul său post, mărturisește cu

să recunoască fără ezitări, că realizarea progresului, într'adevăr impunător, atins în cei 10 ani cât a păstorit sufletele reformatilor unguri transilvăneni, nu ar fi fost posibilă fără toleranța binevoitoare și înțelegătoare a Statului Român, precum și fără neprecupețitul sprijin ce i-a acordat, atât moralmente, cât și materialmente ¹³¹⁾).

54. Același tratament s'a aplicat și instituțiilor școlare ale *Status-ului Romano-Catolic* maghiar din Ardeal, căruia Statul Român i-a lăsat — cu o generozitate ce a justificat serioase critici ¹³²⁾ — în proprietate, totalitatea averii pe care, sub regimul ungar, o avea numai în administrație ¹³³⁾, avere al cărei bilanț în 1934 însuma o cifră de 243.346.298 lei.

Această interesantă organizație autonomă, prin înțelegerea largă ce i s'a arătat de cârmuirea română, întreține

mândrie că în cei 10 ani cât a condus turma credincioșilor reformati unguri, în afară de numeroase biserici (500) și localuri de școli noi construite, a mai înființat 1 liceu de fete maghiar, 1 școală normală de fete, 1 cămin pentru studenții maghiari ~~dela Universitatea din Cluj~~, 1 școală de comerț, 1 școală de agricultură, 1 școală-orfelinat, 1 institut de diaconese, 1 Academie reformată, numeroase școli biblice, un nou an — al cincilea — la Academia teologică din Cluj, destinat studiilor practice agricole ce se fac la Școala de Agricultură din Ciumbrud, etc. Toate aceste constatări, ale rezultatelor admirabile ce le-a obținut, incontestabil printr'o muncă dârză, îl autoriză pe înaltul prelat să conchidă, textual: « *Situația de azi a bisericii reformate e incomparabil superioară celeia dinainte cu 10 ani* »;

c) Dar este deopotrivă de reținut că progrese identice se înregistrează și de celelalte culte cărora aparțin ungurii transilvăneni, și ai căror credincioși însuimează cealaltă jumătate din numărul total al populației maghiare din Transilvania (V. nota 138 infra, în care se expune pe larg progresul cultelor minoritare sub regimul românesc).

¹³¹⁾ V. « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 31—32, 1940, p. 412. În același sens V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 158 și urm.; Transylvanus, *op. cit.*, p. 27 și urm.

¹³²⁾ V. Prof. O. Ghibu, *Catholicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a Statului Român*, Cluj, 1924 și *Statusul romano-catolic Ardelean*, Cluj, 1931 (V. și Campania ziarului « Universul » din Iulie-Noemvrie, 1932).

¹³³⁾ V. Fr. Teutsch (Episcop sas luteran din Transilvania), *Die kirchlichen Verhältnisse Siebenbürgens*, Halle, 1906, p. 41, unde conchide categoric: « în toate gradele organizațiunii sale, autonomia sa se reducea, așa dar, la administrarea bunurilor ». V. și Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 128 text și nota 1.

nestingherită: 5 licee superioare în orașele Cluj, Alba-Iulia, Brașov și Odorhei, precum și 2 gimnazii, lăcașuri de cultură unde limba de propunere este cea maghiară și în care numai istoria, literatura și geografia se predau în limba română ¹³⁴⁾.

§ 2. BISERICA

55. Din punctul de vedere al cultelor minoritare guvernele românești au mărturisit prin fapte nedesmințite, aceeași atitudine binevoitoare, sprijinitoare.

Coborînd din lumea principiilor înscrise în « Codul cultelor minoritare » ¹³⁵⁾, în lumea practicării lor faptice, Statul Român — ignorând voluntar intoleranța maghiară, care și acum « nu îngăduie românilor din Ungaria, nici măcar liturghie românească ¹³⁶⁾ — le-a acordat generosul său sprijin moral. Îngăduindu-le printr'o strictă observare a normelor înscrise în legea din 22 Aprilie 1938, printr'o largă și binevoitoare atitudine din partea organelor sale de executare administrativă, precum și printr'un climat general de seninătate, o reorganizare și o regrupare a forțelor lor, de atâtea ori dovedite cu focare de iredentism, a ușurat înființarea de noi episcopii, parohii și biserici ¹³⁷⁾, precum a patronat fundarea Academiiilor lor teologice ¹³⁸⁾.

¹³⁴⁾ V. « Revista Inst. Social Banat-Crișana », Nr. 13/935, p. 210.

¹³⁵⁾ V. Studiul d-lui Cornel Groșorean, *eodem loc.*, Nr. 24/938, p. 52.

¹³⁶⁾ V. *Eodem loc.*, Nr. 14/936, p. 69.

¹³⁷⁾ Interviewul acordat ziarului budapestan « Uj Magyarság », Iulie 1936 reproduc supra la nota 130 și prin care Mgr. *Alex. Makkay*, fostul episcop reformat al ungarilor transilvăneni, mărturisește — între alte înfăptuiri cu caracter cultural confesional și în fruntea cărora stă Academia reformată din Cluj, și Episcopatul reformat din Oradea Mare, înființate în 1926 — că în cei 10 ani cât a păstorit în Transilvania, a clădit 500 noi biserici pentru cultul reformat.

¹³⁸⁾ Iată care era situațiunea cultelor minoritare în 1935:

I. *Cultul catolic* numără 938.756 credincioși din care 300.0000 germani, iar restul unguri; catolicii au 3 episcopate, la Alba Iulia, Timișoara și Oradea Mare-Satu Mare, ținând toate de Mitropolia din București și având primul 251 parohii

56. Opera guvernământului românesc nu s'a mărginit

cu 345.468 credincioși, secundul 160 parohii cu 450.802 credincioși, iar ultimul 99 parohii cu 142.486 credincioși. Fiecare Episcopat are un capitol de canonici, numărând 8 membri la Timișoara, 10 la Alba Iulia și 12 la Oradea — Satu Mare (adică 8+6), precum au fiecare și un Seminar teologic pentru pregătirea clericilor. Plata întregului personal al cultului — clerici, profesori și angajați — o suportă Statul Român.

În cadrul numeroaselor *Ordine și Congregațiuni de călugări*, cari se ocupă cu direcția pastorală a sufletelor, cu instrucția, cu opere misionare sau de binefacere, există în Transilvania 44 mănăstiri pentru bărbați și 116 pentru femei.

În fine, opera culturală și de asistență socială a Bisericii Catolice este serios susținută de un mare număr de societăți, funcționând sub conducerea clericilor și sub supravegherea episcopilor. Cităm pe cele mai importante: *Uniunea populară catolică*, înființată în 1922 și numărând în 170 organizațiuni locale, mai mult de 20.000 membrii; *Asociația femeilor catolice*, *Academia Catolică*, înființată la 1928 în Cluj și având 3 secții: literară, artistică și științifică -sociologică, etc. (V. Transylvanus, *op. cit.*, pp. 21—22).

2. *Cultul Reformat* numără 717.162 credincioși, toți unguri din Transilvania, având două episcopate la Cluj și la Oradea (acesta înființat la 1926, în locul celui dela Debrefin), având primul 398 parohii, iar secundul 182 precum și o Academie Teologică la Cluj. Întregul personal este plătit de Statul Român.

Progresul realizat după Unire, de acest cult, este impunător:

a) Într'adevăr pe lângă Episcopia dela Cluj, funcționează *Uniunea femeilor reformate* fondată în 1927, numărând 450 organizațiuni locale, cu 25.000 membri, cu 150 cercuri biblice și cu 145 școli duminicale având 5.000 elevi — școli care în 1935, s'au ridicat la 344 cu 11.000 elevi; — *Asociația tinerimii creștine* fondată în 1921; *Asociația tinerelor fete reformate*, fondată în 1933; *Asociația bărbaților reformați*, fondată în 1932; *Institutul Diaconeselor*, înființat în 1922; *Serviciul pentru propagandă scrierilor religioase*, creat în 1926, și care în primul său an de activitate a răspândit 27.827 cărți și broșuri, iar în 1930 un număr de 51.508 cărți și broșuri; *Orfelinatul reformat*, înființat în 1928; *Spitalul modern reformat*, înființat în 1932, etc.

b) Între timp, Episcopia din Oradea, în numai cei câțiva ani dela înființare, numără 218 școli duminicale cu 7.571 elevi, 32 cercuri biblice, o *Asociație a femeilor*, grupând în 15 organizațiuni locale 3.127 membri, precum și o *Asociație a tinerimii reformate*, înființată în 1932.

3. *Cultul Luteran German* numără 255.000 credincioși împărțiți în 254 parohii și având Episcopia la Sibiu. El se bucură de același tratament material, larg al Statului, având drept cele mai importante organizații religioase: *Gustav Adolf-Verein*, afiliată centralei din Leipzig, și *Frauenverein*.

Acest cult organizat atât de democratic încât este numit *Volksskirche*, a constituit pentru puțin numeroșii săi membrii, toți sași, încă din secolul al XVI-lea linia mare de demarcație și de apărare contra asimilării maghiare (V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 24).

4. *Cultul Luteran Maghiar* numără 32.500 credincioși, având 25 parohii, iar

însă numai la aceasta. El și-a mărturisit mărinimia creștinească și prin largi subvențiuni anuale ¹³⁹⁾.

Statistica acestor ajutoare, cuprinzând anii 1930, 1931, 1932 și 1933, publicată de presa maghiară din Ardeal, este extrem de elocventă ¹⁴⁰⁾.

Astfel — și nu vom reține decât cele două Biserici transilvănene cari, prin credincioșii lor, sunt eminentemente maghiare:

a) Biserica unitariană, care în Ungaria de odinioară n'a avut nici o școală superioară pentru pregătirea preoților, a înființat, din subvențiile primite dela Statul Român, o Academie de Teologie la Cluj. Despre această înaltă instituție de superioară cultură religioasă, publicistul unitarian dr. *Coloman Gall*, a reușit să se exprime în modul următor: «situația strălucită a Academiei noastre Teologice se datorește progresului și condițiunilor politice generale. *Guvernul Român suportă cheltuielile spirituale și materiale ale acestei Academii* (1.048.800 lei anual), *cu o impozantă obiectivitate*» ¹⁴¹⁾.

din anul 1927 — până când a ținut de Episcopia din Budapesta și Nyiregyháza — având și o Superintendență particulară la Arad, este deasemenea întreținut de Stat. El înregistrează un progres continuu prin *Asociația femeilor luterane ungare*, fondată în 1930, și care posedă 3 cercuri biblice, precum și 6 școli duminicale (V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 25).

5. *Cultul Unitarian* are o Episcopie — singura din lume — la Cluj, având 113 parohii și 72.000 credincioși, toți de origină maghiară. Episcopatul are o *Academie teologică* la Cluj — întreținută ca și restul personalului său de Statul Român — și tot în cadrele lui funcționează activa *Societate religioasă-culturală Francisc David* și *Uniunea femeilor Unitariene* (V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 25).

6. *Cultul Mozaic*, în fine are în Transilvania 30.000 credincioși împărțiți, din punctul de vedere al practicilor religioase în mai multe rituri, dintre care *Ortodoxii* își au Biroul lor Central fondat în 1920, la Bistrița, iar *Neologii* au Uniunea lor fondată în 1922, la Cluj (V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 25).

¹³⁹⁾ V. în această privință datele cuprinse în nota 109 supra și din care rezultă cifra impresionantă la care s'a urcat, în bugetele anilor 1924—1929 — în raport cu maximumul înregistrat sub dominația maghiară în 1918 — subvențiile acordate tuturor cultelor minoritare din România.

¹⁴⁰⁾ V. Revista Piatra de Hotar, Arad, 1936, Ianuarie 15.

¹⁴¹⁾ V. Revista Institutului Social Banat-Crișana, nr. 14/1936, p. 69.

Și este de remarcat că această școală superioară, exclusiv întreținută prin contribuțiunile Statului Român, prepară preoți unitarieni, nu numai pentru populația maghiară din Transilvania, dar și pentru Regatul Ungariei ¹⁴²⁾.

Iată o împrejurare elocventă, care, învederând prețuirea pe care Statul Român o dă Culturii — indiferent de locurile în care ea este chemată să-și producă roadele și chiar atunci când aceste locuri aparțin unei națiuni a cărei adversitate este axiomatică — dovedește, că așezarea ei geografică în Răsăritul Europei, nu i-a putut influența apusenale concepții spirituale. Precum dovedește deopotrivă cât de cutezătoare și de nedreaptă era acuzațiunea episcopilor ei, *Glattfelder* și *Maylath*, cari, imediat după Unire, n'au pregetat să propage, urbi et orbi, că Transilvania este o provincie sortită și spiritualmente, să se balcanizeze ¹⁴³⁾.

2. Biserica reformată din Ardeal se situează în aceeași categorie, larg ajutată de cârmuirea românească. Primind în anul financiar 1929/1930 din bugetul Statului Român, o subvenție de 69.009.000 lei ¹⁴⁴⁾ — în timp ce contribuțiunea credincioșilor săi, înăuntrul aceluiași an, abia însumase 38.885.000 lei, — a reușit să construiască într'un singur an numeroase școli confesionale, a căror valoare s'a ridicat la suma de 16.000.000 lei ¹⁴⁵⁾.

¹⁴²⁾ V. Dr. Coloman Gáll, *Biserica Unitariană*, în « Almanahul Revistei Pász-törtüz », Cluj, 1925, p. 139, și în Revista « Institutului Social Banat-Crișana », nr. 14/936 p. 70.

¹⁴³⁾ V. Cuvintele și manifestele lor citate în nota 52 supra.

¹⁴⁴⁾ V. « Revista Institutului Social Banat-Crișana », nr. 14/1936, p. 70.

În același sens V. Raportul cetit în Adunarea eparhială a Episcopiei reform. Ardeal. ținut în Noemvrie 1929 la Cluj, precum și amănuntele menționate în notele 109, 126, nr. 4 și 5 și 138, nr. 2.

¹⁴⁵⁾ V. Pentru amănunte « Revista Piatra de Hotar », — condusă de reputatul publicist Prof. Isaia Tolan, — Arad, 15 Ianuarie 1936; « Revista Institutului Social Banat-Crișana », nr. 14/1936 p. 69, precum și relațiile ce dăm asupra progresului Bisericilor maghiare, în notele 126 și 138: punct. 1, 2, 4, și 5; V. și *Transylvanus*, *op. cit.*, p. 19 și urm.; Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 95 și urm.

57. Politica bisericească maghiară, aplicată cultului greco-oriental și greco-catolic românesc, este diametralmente opusă. Guvernul ungar, credincios liniei sale de conduită maghiarizantă, a întârziat reglementarea exercițiului acestor culte, după 1918. Tocmai pentru a putea — la adăpostul unui aparent haos în vieța parohiilor rămase vacante și la a căror ocupare autoritatea maghiară în mod concertat, se opunea ^{145 bis)} — să ajute și să realizeze opera concepută de preotul excomunicat *Német István*. Astfel a luat ființă, mai întâi la 12 August 1929, în Szenteș, în lăcașul bisericii ortodoxe române, prima comunitate greco-orientală maghiară, având 100 de credincioși. Mai târziu, la 15 Martie 1934, în cadrul Sinodului convocat la Szenteș, preotul *Német István*, ajunge episcop al noii biserici greco-orientale maghiare. Și cu concursul Bisericii monofizite siro-iacobită din Antiochia, este, peste puțină vreme uns Mitropolit. Biserica sa se organizează, după procedentul creat de art. 35 al legii din 1913, pe bază națională și noui lăcașuri, conduse tot de preoți excomunicați, foști comisari de poliție ungară, iau ființă la Szegedin (*Dakiss Mihály*) și la Budapesta (*János Ruszkó*). Și astfel cele 18 parohii și 58 de subparohii ce existau în Ungaria, la 1918, pentru românii ortodocși, rămași acolo, se înglobează în masa *Bisericii naționale ortodoxe maghiare*, creată pro-domo și în care limba serviciului divin și al predicilor este fatal maghiară.

Același lucru s'a întâmplat și celor 16 parohii greco-catolice, încorporate în urma congresului dela 23 Septemvrie 1935 și prin aceleași mijloace, *Episcopiei naționale greco-*

^{145 bis)} V. Dr. Petre Petrinca, *Biserica ortodoxă a Românilor din Ungaria, 1918—1937*, în ziarul « Ofensiva Română », Cluj, 20 Septemvrie 1937; *Situația bisericilor minoritare române din Ungaria după pacea dela Trianon*, « Rêvue de Transylvanie », August-Septemvrie, 1935; *I Romeni di Ungheria, 1918—1940*, București, 1940, pp. 12—18.

catolice maghiare din Hajdudorog, a cărei înființare prin art. 35 al legii suscitată, a coincis cu maghiarizarea elementului român din districtele Hajdu, Nógrád, Jász, Szabolcs, Ung și Bereg.

În fine, cele 7 parohii românești — ortodoxe și unite — din districtele Rusiei subcarpatice, cedate Ungariei prin desmembrarea Cehoslovaciei, au fost supuse unui regim similar, cu o specială și explicabilă apăsare a preoților români, cărora li s'au suprimat salariile, ca o consecință a refuzului lor de a face serviciul religios în limba maghiară ^{145 ter}).

§ 3. PUBLICISTICA

58. În ce privește tipăritura maghiară, politica românească se concretizează în aceeași largă și lipsită de piedici libertate.

Cartea maghiară, în special aceea de literatură, este într-o înfloritoare evoluție. O mărturisește această stare scriitorul maghiar *Albert Rózsa* ¹⁴⁶), care constată că « bogăția surprinzătoare de cărți ungurești, apărute în Ardeal, constituie o mândrie a culturii maghiare ».

Intr'adevăr, lucrul este impresionant. Incepând cu 77 cărți maghiare apărute în 1919, numărul cărților tipărite

^{145 ter}) V. Dr. Petre Petrinca, *I Romeni di Ungheria*, op. cit. pp. 12—18 și 41—50; Nándor Urmánczy, « Pesti Hirlap », Budapesta, 6 Septembrie 1934; Korodi Katona János, *Pentru catolicii de rit grec*, « Nemzeti Ujság », Budapesta, 25 Decembrie 1936; V. Stoica, *Suferințele din Ardeal*, București, 1916; Dr. Ladislau Vladimir, « Pesti Hirlap », 24 Noembrie 1935; *În ce privește persecuția bisericilor românești din Rusia subcarpatică de către guvernul maghiar*, a se vedea ziarele: « Curentul », 26 Iulie 1939, « Universul », 22 Iulie 1939, 24 Iulie 1939 și 29 Iulie 1939, « România », 1 August 1939, etc.

¹⁴⁶) V. Articolul ce a publicat în Revista Budapesteană « Lathatár », reproduc în Revista « Observatorul » din 13 Iunie 1936, și rezumat în Revista « Institutului Social Banat-Crișana », nr. 31—32/940, p. 411.

atinge cifra de 441 în 1925. Scade apoi treptat, ca urmare a crizei economice generale, la 215 în 1934 ¹⁴⁷⁾.

Același lucru ni-l confirmă scriitorii unguri Gh. Kristof ¹⁴⁸⁾ și Elemér Jancso ¹⁴⁹⁾, din ale căror studii rezultă că între anii 1919—1933, s'au tipărit în Transilvania 5.000 opere literare și științifice ¹⁵⁰⁾ maghiare, adică mai mult decât între anii 1867—1918. Ceea ce revine, deopotrivă în limbajul de piatră al cifrelor, că producția a 51 ani de domnie maghiară și care fatal nu poate fi socotită ostilă propriei sale opere de cultură, a fost depășită de producția a numai 14 ani, de regim românesc, cu toate că acesta, în propaganda ungară, este socotit ca un dușman al culturii și un prieten al obrocului.

59. Aceeași înflorire se observă și în domeniul cărților religioase. În primele zece luni ale anului 1936, Eparhia reformată din Oradea Mare ¹⁵¹⁾ a tipărit 35 de broșuri pentru popor, în 79.780 exemplare, din care în scurtă vreme s'au vândut 63.093.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁴⁷⁾ V. Revista « Kimondom », 20 Noemvrie 1936, în care, citând de pe « Kéleti Ujság » — organul partidului maghiar — din August 1935, afirmă conform Buletinul Statistic maghiar, că se importă în România din Ungaria, cărți, reviste și ziare, în valoare anuală de 77.000.000 coroane (V. Revista Institutului Social Banat-Crișana, nr. 15/936, p. 123).

¹⁴⁸⁾ V. Lucrarea jubiliară, *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928*, București, «Cultura Națională», 1929, vol. II, și Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 205.

¹⁴⁹⁾ V. Cartea maghiară în Transilvania în ultimii 15 ani, Revista « Pásztortűz » Cluj, nr. 10/933, pp. 14—95 și Transylvanus, *op. cit.*, p. 35.

¹⁵⁰⁾ Iată de pildă repartizarea celor 400 cărți maghiare apărute în 1926: literatură 107 (27%), științe 90 (22,5%), religie 55 (13,5%), manuale școlare 25 (6%), diverse anuare, calendare, muzică, etc. 123 (31%); aceasta învederează varietatea și întinderea orizonturilor culturale maghiare sub regimul românesc, ceea ce înseamnă: completă libertate (V. Prof. Silviu Dargomir, *op. cit.*, p. 206).

¹⁵¹⁾ Precum o constată însuși Gazeta Oficială pentru popor a acestei Episcopii, numită « *Református Jövő* », după care reproduce statistica de mai sus, Revista « Observatorul », din 5 Septemvrie 1936, rezumată și în Revista Inst. Social Banat-Crișana, nr. 17—18/937, p. 67.

Deasemenea și în același timp, a mai tipărit 24 de broșuri din așa numita « Bibliotecă reformată » în 46.700 exemplare, din care s'au vândut 33.070. Intre ele, primul loc îl ocupă Catechismul de Heidelberg, care tras în 5.000 exemplare, s'a epuizat în câteva luni.

Dealtfel, însăși Gazeta oficială a zisei eparhii a făcut progrese, într'adevăr extraordinare, trecând dela un tiraj de 2.500 foi cu 4 pagini (1934), la tirajul actual (1936) de 8.000 exemplare în 16 pagini. Legitima mândrie pe care o încearcă această gazetă oficială, *Református Jövö*, se oglindește, evident, în darea de seamă din care am reprodus datele de mai sus și prin care se afirmă că în anul 1935, s'au tipărit 209.670 exemplare, având 3.472.000 pagini și valorând după încasările făcute, 419.340 lei ¹⁵²).

60. In fine, *înflorirea literiei maghiare își găsește încoronarea în presa sa zilnică, săptămânală, lunară, etc.*

Redusă până la 1918, la 17 foi zilnice ce apăreau în Transilvania — în timp ce Românii nu aveau decât două gazete ¹⁵³) — ea sporește atât de mult, de impresionant, în primii 5 ani următori, încât autorii germani *O. Junghann* și *M. H. Böhm* ¹⁵⁴), constatând « remarcabila ei prosperitate », nu ezită o clipă să dea presa maghiară din România drept un « model ». Or acest lucru, vrea să însemne, în realitate, o meritată laudă adusă extremei culanțe a Statului Român, care nu numai că o îngăduia — deși avea

¹⁵²) V. Revistele citate supra nota 151.

¹⁵³) V. I. Erdély, în lucrarea sa *A Magyarság az utodállamokban és Magyarországon*, Bratislava, 1918—1921, p. 66, rezumată în « *Révue de Transylvanie* », de d-l P. Petrinca, tomul III nr. 3/937, p. 375; Andor Borbély și Dr. Fall Endre, *A román uralom Erdélyben*, Edit. Liga Revizionistă Ungară, Budapesta, 1936.

¹⁵⁴) V. lucrarea germană, *Ethnopolitischer Almanach*, Leipzig, 1931, capitolul « Die journalistische Zusammenarbeit der Minderheiten », citată de scriitorul P. Petrinca, în « *Révue de Transylvanie* », loc supracitat, p. 375; Mikes Imre, Studiu în lucrarea *Metamorphosis Transilvania*, 1918—1936, Ed. Fraternitas, Cluj, 1937, pp. 30—39.

drepte și nenumărate cuvinte, toate trase din înjurioasele ei pagini de atitudine neobiectivă, să o suprimă — dar mai mult o și făcea să ajungă, în numai cinci ani de regim românesc, la 330 publicațiuni regulate ¹⁵⁵).

Dealtfel încurajarea a mers crescând, garanțiile pe care le acorda art. 25 din Constituțiune — prin abolirea formală a sistemului legii presei ungare, care prevedea nu numai autorizația de apariție, dar și cautiunea prealabilă — constituind condițiunile indispensabile unei normale propășiri.

61. Din totalul celor 330 publicațiuni maghiare ¹⁵⁶), este a se reține că 43 sunt cotidiene ce apar în Ardeal pentru o populațiune maghiară de 1.353.675 suflete, în timp ce în Ungaria cu aproape 8.000.000 locuitori apar numai 32 cotidiene maghiare, iar în România, la 14.500.000 români curați, apar doar 55 ziare zilnice ¹⁵⁷).

¹⁵⁵) V. György Lajos, *A Romániai Magyar Időszaki Sajtó öt Esztendője, 1919-1923* (Bibliografia presei minoritare maghiare din România, după 5 ani de regim românesc) în Revista citată supra nota 154.

În același sens, pentru perioada de timp scursă până la 1935, Manoki István, în Revista «Muzeum», an. VII, nr. 10—12, 1935, Cluj, p. 315;

Pentru amănunte a se vedea Dr. P. Petrinca, Dr. G. Pinteș și N. P. Smochină, *La Stampa delle Minoranze in Romania 1918—1940*, București, 1940 (Colecția «Studi e Documenti Romeni»).

¹⁵⁶) Este de notat că din cele 312 publicațiuni periodice maghiare ce apăreau în 1935, numai 54 erau vechi, înființate adică sub dominațiunea maghiară, restul de 258 fiind noi, fondate sub regimul românesc, după cum deopotrivă din cele 53 cotidiene numai 15 erau moștenite, celelalte 38 reprezentând înflorirea presei maghiare sub români, ca o mărturie a climatului liberal instaurat de acest regim.

Este deasemenea interesant de reținut că nu există profesie exercitată de Ungurii din România care să nu-și aibă organul ei propriu de publicitate, precum și că cel mai mare număr de publicațiuni maghiare apar în orașele: Cluj 77, Timișoara 49, Oradea 39, Satu Mare 23, Târgu Mureș 23, Arad 21.

Dar o egală înflorire se observă și în publicațiunile germane din Transilvania, care numără 102 periodice din care numai 23 apăreau și sub unguri, precum din cele 13 ziare zilnice 8 s'au înființat sub regimul românesc (V. Transylvanus, op. cit., p. 33 și Prof. S. Dragomir, op. cit., p. 197; Dr. P. Petrinca, Dr. G. Pinteș și N. P. Smochină, op. cit., p. 14 și urm.

¹⁵⁷) V. Revista «Piatra de Hotar», din 15 Ianuarie 1936, reproducă în Revista «Institutului Social Banat-Crișana», nr. 14/1936, p. 69.

62. Dar în deosebi este demn de reținut regimul de control și de sancționare al presei minoritare, din ale cărei normative, astfel cum au fost constant aplicate, se degajează liberul concept al doctrinei românești, care guvernează materia.

Intr'adevăr, în timp ce în perioada 1886—1900 *instanțele maghiare* au condamnat 353 gazetari români pentru delictul de atentat la siguranța Statului, la 131 ani, zece luni și 21 zile de închisoare și la 92.791 coroane austro-ungare amendă, *instanțele românești*, judecând în perioada 1926—1936 un număr de 323 gazetari de limbă maghiară, dintre care însă foarte mulți evrei, acuzați 287 pentru calomnie prin presă și 35 pentru agitații contra Statului, iar unul pentru contravenție la legea Academiei Române, au aplicat numai 25 de pedepse și anume: 3 au fost condamnați la închisoare corecțională, însumând global 4 luni și 15 zile și variind între 15 și 3 luni, iar restul în care se cuprindea și contravenientul de mai sus, au fost condamnați la o amendă globală de lei 36.400, variind între 500—10.000 lei fiecare¹⁵⁸).

63. Regimul acesta de extremă toleranță și de firească, pe cale de consecință, înflorire a presei maghiare — regim recunoscut ca atare, nu numai de obiectivii cărturari germani, dar și de unii publiciști maghiari din Ungaria, n'a putut însă împiedeca o insolită nerecunoștință. S'au găsit, într'adevăr, gazetari aparținând acestei minorități, constituiți chiar în grup de presă și având această misiune la Geneva, cari — la 2 August 1933, sub cuvântul suspendării temporare a unei gazete din Oradea, ce însă a continuat și continuă să apară, la 4 Februarie 1936 și 31 Martie 1936, sub cuvântul că s'au schimbat de autoritățile competente

¹⁵⁸) V. nota d-lui P. Petrinca, în « *Révue de Transylvanie* », tomul III, nr. 3/937, pp. 380—381; Dr. P. Petrinca, Dr. G. Pinteș și N. Smochină, *op. cit.*, pp. 12—13.

numele unora din gazetele maghiare — au reușit să inculpe, ca prigonitor Statul Român, în fața Societății Națiunilor.

Incontestabil nu au dobândit câștig de cauză în fondul nedreptelor lor acuzațiuni. Dar acest lucru nu are, și nici pentru ei n'a avut, vreo importanță. Ceea ce însă au urmărit, au și realizat: *noi și mari posibilități de a propaga crunta lor potrivnicie contra « barbarului » Stat Român*. Numai prin astfel de inventate prilejuri au reușit să țină trează, neadormita lor ură, pe de o parte, iar pe de alta, să conserve unele ilegitime suspiciuni în presa care alimentează — la rândul ei copios alimentată de grofii revizioniști — rubrica scandalurilor mondiale ¹⁵⁹).

Pentru a nu omite din paralelismul ce-l urmăim, modul în care Statul Maghiar, rezolvă problema presei minorităților din actuala Ungarie, vom menționa în fine, că în timp ce în România, în 1937, apăreau: 370 publicațiuni maghiare, 180 germane, 19 rusești, 17 ucrainiene, 10 bulgărești, 3 turcești, 3 poloneze, 2 albaneze, 1 sârbească și 1 slovacă ¹⁶⁰), în Ungaria 600.000 germani au abia 2 jurnale în limba lor maternă, 300.000 de slovaci au un singur ziar național, iar 80.000 români — din Câmpia Tisei și Rusia subcarpatică — n'au nici măcar atât ^{160 bis}).

¹⁵⁹) V. ibidem nota d-lui P. Petrinca.

¹⁶⁰) 1) V. Lucrarea supracitată a d-lor P. Petrinca, G. Pinteș și N. Smochină, în care se consacră capitole speciale: presei maghiare (pp. 7—13), germane (pp. 14—17), cehe (p. 18), polone (18), sârbe (19), bulgare (20), rutene (20), ruse (21—22) și musulmane (23).

2) În ce privește presa germanilor din Ungaria este de reținut că revista « Nation und Staat » din Noemvrie 1937, susține pe bază de documente irefutabile că: a) ziarele germane ce apar în Ungaria sunt, în realitate, camuflatele organe ale propagandei maghiare, conduse, în lumea germanilor unguri, de faimosul renegat *Dr. Gustav Gratz*.

b) și pe de altă parte, că ziarul solicitat de naționaliști germani, chiar cu apariția săptămânală, a fost refuzat, formal și constant, de guvernul maghiar.

^{160 bis}) Nesiguranța ce a domnit multă vreme asupra numărului exact de români cari locuiesc în 11 din districtele Ungariei — din cauza metodelor artificiale

64. În ce privește așezămintele de imprimare și răspândire a operei de cultură realizată sub regimul românesc, de vechea și noua generație de cărturari unguri, este deopo-

folosite de oficialitatea maghiară și după cari aceștia au scăzut în 26 ani (1910—1936) cu 12.931 suflete — a fost recent risipită. Lucrarea d-lui Dr. Petre Petrinca (*I Romeni di Ungheria*, 1918—1940, București, 1940, Colecția « Studi e Documenti Romeni », pp. 5—11), stabilește că numărul acestora este de 80.000, cifră în care se înglobează și românii din Rusia subcarpatică. Iar serioasele lucrări cercetate pentru lămurirea acestei probleme, scrise de autori maghiari, români și neutri sunt o garanție autentică a exactei lor informațiuni. Cităm câteva din ele: Iván de Nagy, *Românii din Ungaria*, Revista « Glasul Minorităților », Lugoj, Nr. 10/1937; Dr. Dénes István, *Baj van Tiszántul*, Budapesta, 1937; I. Georgescu, *Românii din Ungaria*, București, Edit. « Cartea Românească »; Vasile Stoica, *Românii din Ungaria*, Revista « Graiul Românesc », București, Nr. 10/1938; Knalber Victor, *Discurs în Parlamentul maghiar*, la 13 Noemvrie 1935; V. Tulescu, *Românii din Ungaria*, Revista « Graiul Românesc », București, Nr. 5/1930; Nándor Urmánczy, *Görögkeleti magyar egyház*, ziarul, « Pesti Hirlap », Budapesta, 6 Septemvrie 1934; Tamás Endre, *Minoritatea română în Ceho-Slovacia*, revista « Voix des peuples minoritaires », Geneva, Nr. 5/1938; Enrico Monfosco, *Le minoranze nazionali contemplate dagli Atti internazionali*, vol. I, p. 221 și urm.; Attilio Tamaro, *La lotta delle razze nell'Europa Danubiana*, Roma; Articolul *Minorités-Magyarisation*, « Journal des Nations », Geneva, 3 Decemvrie 1935; *The racial minorities in Hungary and Czechoslovakia*, Praga, 1922; *Articol asupra naționalităților din Ungaria*, ziarul « Uj Magyarország », Budapesta, 25 Decemvrie 1935; Herczeg Ferencz, *Görögkeleti magyarok*, « Pesti Hirlap », 6 Sept. 1934; etc.

Districtele pe cari ei le populează sunt: Bihorul maghiar, Cenadul, Aradul maghiar, Bichiș, Ciongrad, Satul Mare maghiar, Hajdu, Jász, Sabolcs, Borsod, Nograd, în câmpia Panonia și Baranyia (unde românii răspândiți și izolați însumează circa 6000), iar în Rusia subcarpatică în districtele Maramureș, Ung. și Bereg.

Este însă în afară de orice îndoială că acești 80.000 de români sunt cu totul distincți de românii maghiarizați, între timp și care, după datele d-lui Dr. Dénes István (*op. cit.*, p. 66), însumează un total de 121.002 (V. Dr. P. Petrinca, *op. cit.*, p. 11).

Și dacă Românii ar fi, în realitate — așa cum sunt prezentați de propaganda budapestană prin cărți, prin presă, prin radio — revizionști, și-ar însuși desigur, în fața acestor 200.000 de frați cari trăiau, până la 30 August 1940, sub stăpânirea maghiară, porunca, cea dintâi a *Decalogului iridentei maghiare*: « Nu uita niciodată că ești fiul națiunii maghiare (... române), umilită și dezonorată. Chiar noaptea când te deștepți, reamintește-ți că milioane de frați suferă sub jugul oribil și brutal al unor bandiți perțizi » (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 95, precum și nota 280 bis infra).

trivă de reținut — după propria constatare a unui scriitor maghiar ¹⁶¹⁾ — că ungurii din Transilvania aveau, în 1927, un număr de 147 institute de arte grafice și 255 de librării.

Iar dacă se notează că una singură dintre aceste tiparnițe, fondată în 1920, a imprimat și răspândit în 10 ani, 1.651.133 cărți scrise în limba maghiară ¹⁶²⁾, se va vedea ușor cât de neexagerată este concluziunea, plină de mândrie, la care ajunge scriitorul *György Lajos*, trecând în revistă dezvoltarea culturală a compatrioților săi, dela Unire și până la sfârșitul lui 1925: «este sigur că maghiarii din Transilvania au astăzi o viață culturală tot atât de activă și de intensă ca în secolele XVI și XVII-lea, când centrul de gravitate al culturii maghiare era aproape exclusiv în Transilvania », *restul Ungariei fiind în acea vreme ocupat de Turci* ¹⁶³⁾.

65. În fine și cu titlu de comparație, vom înregistra arătarile decedatului *profesor Jacob Bleyer* ¹⁶⁴⁾ — singurul deputat șvab în parlamentul ungar — făcute la începutul anului 1931, unei publicațiuni importante din Banat, în următorii termeni ¹⁶⁵⁾:

«Avem o singură asociație pentru cultura poporului, aprobată și subvenționată de guvern; cu toate acestea, din

¹⁶¹⁾ V. György Lajos, *Az erdélyi magyarság zsellemi élete*, București, 1927, p. 6; Transylvanus, *op. cit.*, p. 35.

Este de observat că prin raport la *numărul total al tipografiilor din Transilvania* (233), ungurii dețin un procent de 61,8%, românii de 27% (66 tipografii), germanii 10,5% (25 tipografii); iar prin raport la *numărul total al librăriilor din Transilvania*, ungurii au un procent de 62%, românii de 22% (80 librării) și germanii de 16% (56 librării). (V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 206).

^{162, 163)} V. supra citatul studiu al d-lui György Lajos.

¹⁶⁴⁾ Plângerile sale s'au repetat, în numele minorității germane din Ungaria și în Parlament, culminând în discursul din Mai 1933, al cărui rezultat a fost o serie de persecuțiuni îndreptate nu numai împotriva persoanei sale, dar și deopotrivă în contra familiei sale (V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 211; pentru detalii Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 409).

¹⁶⁵⁾ V. «Banater Deutsche Zeitung», Timișoara, 9 Ianuarie 1931, parțial reprodus de Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 310.

cauza atitudinii societății ungurești, districte întregi îi sunt interzise. Avem o serie întreagă de grupări locale, fondate cu autorizațiunea autorităților, dar de ani întregi, tot așteptând primirea aprobării respective, nu pot să-și înceapă activitatea. În conformitate cu statutele asociației, oricine poate face parte din ea, chiar acolo unde nu există un grup local, cu toate acestea suntem împiedecați să ne răspândim publicațiile și să ne încasăm cotizațiile dela membri. Iar când există grupuri locale, li se împiedecă, prin toate mijloacele, activitatea; la nevoie se face apel chiar la poliție. Se împiedică tinerimea, femeile și invitații care nu fac parte din asociație sau din grupul local de a asista la conferințe cu caracter pur cultural și ținute toate sub supravegherea poliției. Secretarii comunali găsesc o mare plăcere de a umili și a ridiculiza în public, pe funcționarii asociației, prin agresiva lor atitudine. Dacă un tânăr care și-a terminat studiile universitare, se înscrie în asociație și ia parte la activitatea ei, riscă să fie boicotat de societatea maghiară, să fie supus unei percheziții domiciliare și la tot felul de alte șicane. Pentru a sublinia starea școlară și bisericească, voi cita următoarele fapte: într'un sat, călugărițele au refuzat, cu tot ordinul contrariu al autorităților superioare, să predea copiilor germani instrucțiunea religioasă în limba lor maternă; — în comuna Cs., serviciul religios în limba germană, la biserica evanghelică — la construirea căreia și-a dat concursul și Societatea Gustav Adolf, — a fost pur și simplu suprimat, de către pastorul respectiv ».

Iată dar unde se află, în Europa, binecunoscutul cimitir al minorităților ¹⁶⁶).

¹⁶⁶) În acest timp, în România — cum s'a arătat supra în nota 126 și 138, viața intelectuală a germanilor este dirijată de un *Oficiu Cultural*, cu sediul la Sibiu, și a cărui influență se exercită asupra tuturor grupurilor germane din România (Kultur-Amt des Verbandes der Deutschen in Gross-Rumänien), având șase

STAREA NAȚIONALĂ

66. Din punct de vedere național, bilanțul activității românești este excedentar.

Libera utilizare a limbilor minorităților, egala lor îndreptățire la viața publică și privată, ocrotirea temeinică a numelor de familie, sprijinirea și sporirea populațiilor respective, etc., iată atâtea aspecte ale aceleiași probleme, în care majoritatea românească, conștientă de drepturile sale, dar și cinstitoare — prin propriile ei suferințe și jertfe — a ideii naționale, n'a luat și nici n'a îngăduit să se ia vreo măsură de românizare silită a elementelor de altă origină etnică ¹⁶⁷).

secțiuni de specialitate: ridicarea nivelului instrucției poporului, cultura superioară, editură și librărie, presă, răspândirea cunoștințelor (asupra României și cercul de studii. În cadrul activității sale și cu mari solemnități inaugurale s'a fondat, în 1922, *Casa germană din Timișoara*, unde este cazată organizația culturală a Șvabilor din Banat și Bănăția, înființată în 1925, tot la Timișoara și care este cel mai modern institut de educație al tinerimii germane din acea regiune (V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 207; Transylvanus, *op. cit.*, pp. 36—37).

De altfel mărturisiri recunoscătoare — asupra măsurilor luate de Statul Român, și prin a căror onestă practicare, viața culturală germană înregistrează în Transilvania o atât de surprinzătoare evoluție — nu au întârziat să fie făcute de înșiși scriitorii germani, cari ne-au cercetat. Cităm cu titlu de indicație: Theodor Grentrap, *Das Deutschum an der mittleren Donau in Rumänien und Jugoslawien*, Münster, 1930, p. 301 (V. și Transylvanus, *op. cit.*, p. 13 și 14).

¹⁶⁷) a) V. în acest sens declarațiunea d-lui Prof. N. Iorga în calitate de președinte de Consiliu, făcută în Parlament la 14 Decembrie 1931, și din care reproducem următorul pasagiu. « N'avem nicio dorință să transformăm un bun maghiar sau un bun german într'un român ipocrit; într'adevăr acela care-și vinde sufletul și-și trădează trecutul în schimbul câtorva avantagii, nu constituie pentru națiunea care-l primește un câștig, ci o otrăvă » (V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 261).

b) În acest timp, cum o dovedesc datele publicate de Dr. Hallász István (vezi Studiul său apărut în 1933 în «Magyar Statisztikai Szemle»), populația ungară propriu zisă, în numai 10 ani (1920—1930), sporește cu 700.000 de suflete. Iar misterul acestei sporiri, cu neputință de conceput în cadrul unei evoluțiuni normale,

Iar această practică, permanentă, privind naționalitățile minoritare, este cu atât mai demnă de prețuit, cu cât atari atitudini, cum recunosc înșiși conducătorii actuali ai maghiarilor din România ¹⁶⁸), nu au fost cunoscute în Ungaria antebelică, după cum nu îi sunt cunoscute nici astăzi.

nesiluite, ni-l desvăluie coloanele jurnalului oficial « *Budapesti Közlöny* », în cari dela 1920 încoace sunt înregistrate zilnic, masivele *maghiarizări* « voluntare » ale germanilor, românilor, slovacilor, etc., grupuri etnice cari în aceeași perioadă de zece ani susmenționată, înregistrează: *primii*, o scădere de 75.605 de naționali, *secunzii* de 50.000, iar ultimii de 25.000.

c) Pentru amănunte a se vedea studiul d-lui *Romulus Seişanu*, ziarul « *Universul* », 12 Ianuarie 1941, *Cum a sporit numărul maghiarilor (Introducere la recensământul din Februarie 1941)*, unde se dă o serie de exemple privind « autorizarea de maghiarizare » a numeroşi români, greco-catolici din Ungaria, în cursul anului 1933 şi cari, din Nistor, Pascu, Oprea, Ardeleanu, Alexandru, etc., devin peste noapte: *Nyirbátonyi, Palatos, Ottezy, Aranyos, Varnay*, etc.; precum sunt a se vedea lucrările specialiștilor *Dr. Fr. Lange* şi *Dr. W. Wache*, citate infra nota 174.

¹⁶⁸) I. V. Elemér Gyárfás, fost senator în Parlamentul Român, în « *Revista Institutului Social Banat-Crişana* » 14/936 p. 72, unde se reproduce parțial un articol publicat de acesta în ziarul budapestan « *Alkotmány* », la 29 Ianuarie 1903, şi al cărui cuprins este următorul: « *Irebuie să recunoaştem că românii din Ungaria au fost întotdeauna condamnaţi să joace un rol secundar. Nu erau recunoscuţi ca cetăţeni adevăraţi ai Statului, fiind priviţi ca venetici, lipsiţi de capacitatea drepturilor şi a libertăţilor. Religia lor a fost numai tolerată. Am putea afirma că în Ardeal numai românii au fost iobagi. Grosul ungarimei aparţinuse doar nobilimii, iar secuii şi saşii se bucurau de depline drepturi. Românii oriunde priveau, nu vedeau altă decât asuprirea lor de către maghiari... Țăranul român nu întâmpina din partea domnilor decât dispreţ, violenţe, tiranie... ».*

2. În schimb însă, în România, generozitatea şi spiritul de leală amicitie faţă de minorităţi a fost împins aşa de departe, încât egalitatea de drepturi a fost, în fapt, în unele regiuni, ruptă, în dauna poporului românesc.

Intr'adevăr, « *comunitatea maghiară* — declară în şedinţa dela 22 Octomvrie 1940, a Camerei Magnaţilor din Budapesta, *Contele N. Bánffy*, fost conducător al grupului etnic maghiar din România până la 30 August 1940 — şi-a păstrat până la sfârşit independenţa faţă de guvern; la fel şi-a alcătuit şi regulamentul de organizare, liberă de orice influenţă românească şi fără să fie dispusă a cere aprobarea guvernului român... În funcţionarea noastră n'am tolerat din partea guvernului român niciun fel de amestec, îndrumare şi control... Nimic nu dovedeşte mai bine autoritatea de care se bucura Comunitatea maghiară, decât faptul că ministerele şi autorităţile, la scrisorile comunităţii, luau măsuri şi răspundeau ca şi când comunitatea maghiară ar fi fost autoritate publică. Nu cred, ca undeva, să fi existat între maghiari, o asemenea organizaţie perfectă... ».

67. Intr'adevăr, în Ungaria libertăților « neegalate », concretizate în formulele Contelui Coloman Tisza, *Taci și plă-tește*¹⁶⁹⁾, minoritățile n'au dreptul să se constituie în partide politice naționale. Exemplul cel mai elocvent ni-l oferă însăși minoritatea germană din Ungaria, care deși numără 600.000 de suflete, n'a reușit până în 1934, să se organizeze într'un partid politic național german. Dar mai mult, la alegerile din acel an, prin culpoasa participare a chiar ministrului de interne ungur, a fost obligată să asiste, plină de măhnire și neputincioasă revoltă, la nealegerea singurilor ei candidați, Dr. *Basch* și Dr. *Kussbach*¹⁷⁰⁾.

Atunci, dacă acesta este adevărul — și nimeni nu va putea bănuși că fostul conducător al grupului etnic maghiar din România, Conte N. Bánffy, este rău informat, sau, eventual, în solda Statului Român, — în ce a constat: « *tragică situație a ungarilor din Transilvania* », « *nemaipomenitul tratament, brutal și tiranic, ce l-au suferit sub dominație românească* », « *amenințarea de a-și pierde complet specificul național, etnic* », etc.? Care este izvorul și rațiunea acestor lamentațiuni, răspândite, în cascade de acuzațiuni, contra Românilor, de presa și radio-ul maghiar? De ce, în fine, la o așa de supra încălzită forță de inventivitate, să nu fie îngăduit Statului Român — prin simpla reamintire măcar, a stărilor mai sus descrise de senatorul *Elemér Gyárfás* — să deplângă și să nădăjduiască o reparațiune grabnică, a adevăratelor, a realelor tragice condițiuni în care-și duce viața, dela 30 August 1940 (v. infra nota 315), poporul Transilvaniei, trimis din nou sub ocrotirea reînviatei Coroane a Sfântului Ștefan?

Oricât respect ar impune tăria fanatică și fatal fantezistă a patrioților unguri, nimeni totuși nu va crede și accepta că singura contribuțiune a conducerii maghiare, la noul spirit de reconstrucție al bătrânei Europe, trebue să se limiteze la desgroparea perimatelor înțelesuri ale maximelor — până eri, la ea, în unică cinste — « *Quod licet Jovi, non licet bovi* » și « *Qui nescit dissimulare, nescit regnare* »! Fiindcă, în acest caz, nu o țară de mărimea și de vitalitatea celei Românești, dar chiar primul venit, îi va putea contesta dreptul de a participa la binefacerile acestei opere, fatal rezultat al încordării din războiul actual, amintindu-i versul celebru al poetului Juvenal: « *Quis tulerit Graecos de seditione quaerentes* »?. Mai ales când, informațiuni sigure — și a căror confirmare ne-o va da exclusiv viitoarea compunere a Congresului de pace, — ne arată că un grup de patrioți maghiari, au constituit la New-York, un prudent guvern filo-american, subvenționat de aceeași conducere maghiară, care, prin d-l Pál Teleki, mărturi-sește a fi o atât de ferventă apărătoare a Pactului Tripartit?

¹⁶⁹⁾ V. Dr. Sassu C., *op. cit.*, p. 151.

¹⁷⁰⁾ V. « Revista Instit. Social Banat-Crișana », Nr. 13/935, p. 200.

68. De altfel, prigonirea elementului german continuă, cu aceeași ortodoxă furie tradițională. O constată însuși conducătorul tineretului hitlerist din Germania d-l *Baldur von Schirach* ¹⁷¹⁾, în articolul atât de semnificativ, de simbolic intitulat « *Nein, Nein, Niemals* ». « În Ungaria — reproșează domnia sa, în 1937, oportunistelor guvernări maghiare — au acces în funcțiunile publice numai acei cetățeni cari își renegă naționalitatea sau își maghiarizează numele ». Or, dacă această atitudine dușmănoasă a fost posibilă contra minorității germane, aparținând etnicește marelui Reich, dela care, jocul plin de iscusite duplicități al conducerii ungare, aștepta satisfacerea nedreptelor ei pretențiuni teritoriale, cu atât mai posibilă și mai necruțătoare a fost atitudinea sa, oficială, cu privire la celelalte nefericite minorități maghiare.

69. În cadrul preocupărilor sale de desnaționalizare cu orice preț, oficialitatea ungară, reușește, într'adevăr, să se convingă, să observe că, după 15 ani dela război, opera de maghiarizare — însumând numai circa 100.000 de persoane, în cea mai mare parte evrei — este deficitară. Și atunci, îndurerată, dar deopotrivă plină de îngrijorare pentru viitorul ei, dispune, să se înceapă o adevărată și susținută campanie. Intru desăvârșirea acestui scop s'a elaborat în grabă ordinul Nr. 40.200 din 1933, de către Ministerul de Interne, precum și instrucțiunile necesare. Rațiunea intensificării acestei bine cunoscute opere de guvernământ, ne-o destăinuie scriitorul și deputatul maghiar *Lengyel Zoltán* ¹⁷²⁾,

¹⁷¹⁾ V. Revista « *Wille und Macht* », organul oficial al acestei mișcări, Aprilie 1937, de unde este reprodus, rezumativ, în revista « *Instit. Social Banat-Crișana* », Nr. 17—18/937, p. 65.

¹⁷²⁾ I. V. Articolul publicat în « *Magyarság* » din 2 Iulie 1934, reprodus în « *Gazeta Antirevizionistă* » din Arad, Nr. 30/6/934 și menționat într'o notă a « *Revistei Institutului Social Banat-Crișana* », Nr. 13/935 pp. 201—202; V. și Cornelius Codarcea, *op. cit.*, p. 53, unde înregistrându-se mărturiile lui Endre Ady,

comentând instrucțiunile date în aplicarea ordinului menționat, de către ilustrul organizator *Alajos Kovács*, directorul Oficiului Național Ungar de Statistică și în aceleași timp, împreună cu arhiducele *Iosif de Habsburg*, arhiepiscopul *Seredi* și cu citatul domn *Lengyel Zoltán*, creierul conducător al activei Societăți Generale de Maghiarizare a numelor, înființată în 1931. Iată proprii săi termeni: « din populația de circa 9.000.000 a Ungariei, avem mai întâi ciunțiți 900.000 cetățeni, cari, la ultimul recensământ (1930), s’au declarat încă (*sic*), cu limbă maternă maghiară. La 1933, bazându-ne pe diferite probe, aveam încă peste 2.000.000 de cetățeni cu limba maternă maghiară, dar cu nume neungurești. La acești 3.100.000 (*sic*), se mai adaugă cei cu numele stricate, cu nume de batjocură și cu nume comune, precum și cei al

cel mai mare poet maghiar al timpurilor moderne, cuprinse în articolul (V. Revista « Nyugat », Budapesta, 1915) *Scrisoare amicului Teutsch*, se dă o autentică bază preocupărilor conducerii ungare actuale, de a maghiariza numele nemaghiare. Intr’adevăr: « în momentul în care — spune poetul Endre Ady — nimeni nu va mai fi obligat, sau nu va mai avea interes, să se declare maghiar, în acel moment nu va mai rămâne în Ungaria decât abia 6 milioane de unguri ». Și este demn de reținut că în acea vreme (1915), Ungaria număra o populațiune, pretins maghiară, de circa 20 milioane (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 54, capitolul « Revizionismul maghiar și statistice »).

2. In ce privește proiectul de maghiarizare al « Societății pentru maghiarizarea numelor », a se vedea articolul-expozeu al deputatului și scriitorului *Lengyel Zoltán* în ziarul « Pesti Napló » din 4 Noemvrie 1933.

3. Privitor la persecuțiunile îndreptate în contra românilor din Ungaria, după 1918 — din punctul de vedere al vieții naționale, al cântecelor, al dansurilor, al obiceiurilor, etc. — a se vedea lucrarea d-lui Dr. Petre Petrinca, *I Romeni di Ungheria*, *op. cit.*, pp. 33—36 și în special capitolul VII « persecutarea minorității române », pp. 41—50.

4. In fine iată și tratamentul minorității germane din Ungaria: « Es geht nicht an, dass in der internationalen Öffentlichkeit von einem *Paradies der Minderheiten in Ungarn* gefaselt wird; in Wirklichkeit aber eine Entnationalisierungssarbeit vollbracht wird, derengleichen kaum noch irgendwo in Europa zu finden ist » (V. Revista « Kulturwehr », Berlin, an. VII, Iunie 1931, pp., 224—226, Die Situation der deutschen Minorität in Ungarn), precum și în același sens articolul « Opresiunea minorității germane din Ungaria » în ziarul « Arader Zeitung » din 1 Februarie 1932).

căror nume de botez e strein ; așa că în total avem 5.000.000 de unguri (*sic*), al căror nume trebuie schimbat, corectat, pentru ca să putem spune că fiecare locuitor ungur are bun nume unguresc de familie și de botez, care să-i consune amândouă. Dacă dintre aceștia scădem categoria de 900.000 a celor cu limbă maternă străină, precum pe cei cu cari am scăzut în cei doi ani din urmă și pe cei cu nume străin, și încă *tot ne mai rămân 4.000.000 cărora trebuie să le dăm nume nouă* » ¹⁷³).

¹⁷³) V. « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 13/935, p. 201 ; V. și Cornelius Codarcea, *op. cit.*, p. 111, unde înregistrându-se această stare de lucruri se face următoarea constatare : « această cifră traduce adevărata situație etnografică a Ungariei. Nimeni nu este, într'adevăr, atât de naiv pentru a afirma că zișii locuitorii, purtând nume străine, sunt de origine maghiară și că din propria și libera lor voință și-au luat nume cu o consonanță străină. Dinpotrivă ei sunt toți de origine nemaghiară, cu toate că unii dintre ei se declară unguri sau vorbesc ungurește. În alți termeni numărul ungarilor de origine este extrem de redus în Ungaria, lucru ce ne face să ne amintim că acum 1000 de ani, numărul maghiarilor cari au invadat, venind din Asia, Ungaria, nu se ridica decât la 100.000—120.000 ».

Și lucrul acesta este atât de adevărat, încât unul dintre organizatorii și făuritorii Ungarii moderne, Conte *Ștefan Széchenyi*, nu s'a sfiit să declare : « noi, Ungurii, suntem așa de puțin numeroși încât ar trebui să grațiem chiar pe paricizi ».

O astfel de mentalitate a antrenat, însă, în mod fatal, politica de desnaționalizare a nemaghiarilor, prin orice mijloace, conducând, firesc, prin maladiva psihologie a șovinismului, la *visul unei Ungarii populate numai de unguri*. Astfel a apărut *misiunea poporului maghiar*, despre care marele publicist ungur *Eugen Rákosi* a scris, în Nr. 76/1915 al lui « Budapesti Hirlap », rândurile următoare : « Basinul colosal al Ungariei este asemănător cuptorului vrăjitoarelor din Macbeth. Bazinul unguresc, populat până la refuz de diferite naționalități, formează în centru un nucleu inexpugnabil de elemente maghiare. Providența a vegheat asupra acestui cazan, în care a aruncat, în lungul secolelor, Tătari, Turci, Germani, Sârbi, Valahi, Evrei și tot ce lumea cunoaște ca naționalități. Și tot ce cade în acest cazan, fierbe, se transformă și hrănește forța maghiară. Aci stă forța rasei ungare. Această mixtură face să se înțeleagă de ce femeile maghiare sunt cele mai cutezătoare, — căci, dacă în timpul clocotului toate păcatele inerente acestor rase s'au evaporat, virtuțile lor însă s'au contopit pentru a forma un bloc maghiar » (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 49).

Dar dacă minoritatea română n'a aspirat la gloria — oarecum îndoelnică — de a deveni un element al « mixturei » cazanelor ce le fac să fumege « vrăjitorii »

Nu este dar nici o mirare că — în acord dealtfel cu constatările statisticienilor maghiari, germani și slovaci ¹⁷⁴⁾ — populația germană scade în 12 ani (dela 1918 la 1930) cu 75.607 suflete, populația slovacă cu 61.181, iar cea română cu 50.000. Evident ne găsim pe linia unei mari și sfinte

dela Budapesta, aceștia însă n'au renunțat la visurile lor imperialiste. Șefii spirituali ai Ungariei contemporane, în frunte cu deputatul și scriitorul *Nándor Urmánczy*, reactualizează nădejdlile lui Rákosi, împingând poporul să săvârșească minunea de a constitui — dacă nu un imperiu cu 30 milioane de unguri cum profetiza Rákosi în 1915, cel puțin unul cu 15 milioane. « Avem 8 milioane de unguri — scrie dl. *Nándor* într'un articol publicat la 23 Noemvrie 1932 în ziarul « *Pesti Hirlap* » — în Ungaria mutilată, 3,5 milioane (?) sub stăpânirea română, sârbă și cehă, și încă odată 3,5 milioane în America, Africa, Asia, etc. Datoria noastră este să luptăm pentru unirea tuturor maghiarilor. Trebuie să adunăm aceste 15 milioane într'un singur popor. În primul loc trebuie să eliberăm pe frații din teritoriile provizoriu ocupate. *Apoi trebuie să ne scăpăm de paraziți. Mizerabilii trebuie să fie exterminați după pământul nostru unguresc.* — În locul lor, al acestor oameni fără credință și fără recunoștință (?), al acestor dușmani, să revină în patrie frații, forțați până astăzi să rămână în străini, în America, în Asia, în insule și în păduri seculare ! Toți să revină în Ungaria reconstituită, care le va da o pâine mai bună, un cer mai frumos, fiindcă ea va fi patria lor !. Aceasta nu este o utopie. Cele 15 milioane de unguri vor fi mâine, reușiți. *Ei vor pune fundamentul marelui imperiu ungar, asemănător aceluia al lui Ludovic cel Mare și al Regelui Matias* » (C. V. Codarcea, *op. cit.*, pp. 51—52).

La 1915 ca și în 1932, Ungurii sunt aceiași șovini imperialiști, aceiași asupritori, pe cari istoria anilor 1150—1940 nu i-a putut ajuta că se desbارة de năravurile barbare, atât de reușit prinse în portretul ce le-a făcut Episcopul *Otto de Freising* (V, supra nota 5 punct. b).

Și când în această religie, în acest ideal și cu această misiune este crescută actuala generație de patrioți unguri, de ce să ne mai mire, să ne mai îngrozească, masacrele săvârșite asupra românilor în intervalul dela 6 Sept. 1940—6 Oct. 1940? (V. *Le atrocități comise dai magiari nel teritorio ceduto all'Ungheria*, București, Colecția « Studii și Documente Românești », Seria A, Nr. 1).

Cei ce nu cedează tendinței de maghiarizare, cei ce au fost și au rămas buni români, trebuiesc să piară întocmai ca în 1848 pe vremea Uniunii: « *Uniți-vă cu Ungaria, sau veți pieri* ».

Ei bine, preferăm să pierim.

¹⁷⁴⁾ V. Romulus Șeșeanu, *Principiul Naționalităților*, 1935, p. 504. V. și Dr. Fr. Lange, *Sprachenkarte von Mittel-Europa*; András Ronyai, Studiu asupra lucrării citate a dr-ului Fr. Lange, publicat în « *Magyar Szemle* », Iunie 1935; Dr. Walter Wache, *Studiu*, Revista « *Nation und Staat* », din Iunie 1935, rezumate toate aceste lucrări în « *Revista Inst. Soc. Banat-Crișana* », Nr. 13/1935, p. 201. A se vedea și cuprinsul notei 167 punct. b) supra.

tradiții. Este doar îndeobște cunoscut că până în 1910 maghiarii desnaționalizaseră 1.092.143 germani «prezentându-i ca maghiari veritabili de pură rasă arpadiană»¹⁷⁵).

70. De altfel «pangermanismul» — acuzațiune sub care cade oricine încearcă să se preocupe de interesele economice, sociale sau culturale ale svabilor din «libera» Ungarie de azi¹⁷⁶), a reușit să creeze efective și numeroase victime. Astfel, ne raportează d-l dr. S. Fényes¹⁷⁷), candidatul svab al micilor agricultori din circumscripțiunea Baugbad, a fost condamnat la 3 luni reclusiune — iar Curtea de Apel din Székesfehérvár a majorat pedeapsa la 5 luni de temniță — pentru faptul de a fi rostit în discursul său electoral cuvintele: «cine își maghiarizează numele, nu este demn să poarte numele său vechiu».

SECȚIUNEA III

BCU Cluj / Central University Library Cluj

STAREA SOCIALĂ

71. Din punct de vedere social, măsurile de oprimare a naționalităților, pentru a le determina în grabă maghiari-

¹⁷⁵) 1. V. studiul supra citat al d-lui András Ronyai, în care, polemizându-se cu constatările statisticianului german Dr. Fr. Lange, se recunoaște totuși, printre rânduri, că la 1910, conform recensământului maghiar, germanii scăzuseră la 1.903.357 (dela 2.995.500 câți erau anterior acestei științifice «numărători»), pentru a ajunge, în 1918 la 554.237, în 1920, la 551.624, iar în 1930 la 478.630 suflete (V. «Revista Instit. Soc. Banat-Crișana» nr. 13/1935, p. 201).

2. Iar starea de spirit a germanilor, din această cauză, era atât de deprimată, încât și-a găsit ecoul în formula cunoscută a scriitorului Dr. Otto Steinwender: «*germanii nu mai vor nimic, nu mai speră nimic, nu se mai tem de nimic*». (V. «Parlamentsdämmerung», Viena, 1900, p. 5). În același sens a se vedea remarcabila serie de articole ale lui Rudolf Springer, în revista «*Hilfe*» (condusă de Fried. Naumann), Nr. 31—36/1905 și cartea lui Lutz Korodi, *Ungarische Rhapsodien*, München, 1905, p. 107.

¹⁷⁶) V. «*Nation und Staat*», din Iulie 1934, rezumat în aceeași revistă, p. 201.

¹⁷⁷) V. «*Uj Magyarok*», din Aprilie 1934, rezumat în «*Revista Institutului Social Banat-Crișana*», Nr. 13/1935, p. 200.

zarea, corespund pe plan intern, proletarizării populației de origină etnică maghiară.

72. Intr'adevăr — raportează sociologul *J. Russu*, comentând triste constatări făcute la fața locului, de o bună parte a tinerei generații de sociologi maghiari printre cari figurează reputații cercetători *Julius Illyés* și *Zoltán Szabó*¹⁷⁸⁾ — « jumătate din suprafața cultivată a Ungariei este muncită de servitorii marilor domenii seniorale. Ei muncesc, ei cultivă pământul și dacă nu mor de foame, nu întreabă nicio dată de ce partea lor este așa de redusă, așa de odios redusă. Ei n'au deputați, n'au partid, n'au jurnale, pe nimeni cari să-i cunoască și să poată lua cuvântul în numele lor; și cu toate acestea este necontestat că soarta țării stă pe umerii lor, ai lor cari muncesc pământul împărțit în domenii de zeci de mii de hectare ». « Dar — continuă autorii citați — *prima datorie a lui Atlas nu este oare aceea de a rămâne nemîșcat* ». « Nici unul dintre ei nu se poate ridica la studii superioare. Este în această privință un *numerus clausus* despre care nimeni n'a vorbit, contra căruia nimeni nu s'a ridicat. Orice tentativă de educare a servitorilor acestora, prin școli, este privită de stăpânire cu ochi răi »¹⁷⁹⁾.

« Introducerea sufragiului universal și secret, este indispensabilă pentru ameliorarea stării victimelor unui *stat feudal*. Și mai ales secret — punctează autorii citați — fiindcă azi, cu votul exprimat public, agenții domnului de

¹⁷⁸⁾ V. *Un anacronism în Europa : proletariatul agricol maghiar*, studiu scris de d-l J. Russu, în « *Révue de Transylvanie* », tom. IV, Nr. 1—2/938, p. 73 și urm., în care folosește, în afară de propria sa informațiune, textele tinerilor sociologi maghiari grupați în jurul editorului G. Sarkáry și care tinde la examinarea stărilor sociale din Ungaria pe regiuni, în cadrul unei opere intitulată *Descoperirea Ungariei*. Din această operă proiectată în 10 volume — d-l Russu folosește numai lucrările: *Pusztanépek* (Poporul Pustei), scrisă de d-l Julius Illyés și *Tardi helyzet* (Situatiunea comunei din Tard), datorită d-lui Szabó Zoltán.

¹⁷⁹⁾ V. lucrarea d-lui Julius Illyés, *op. cit.*, pp. 6, 12, 31, 272, 273 precum și « *Révue de Transylvanie* », *loc. cit.*, pp. 74, 75 și 83.

pământ notând pe cei ce au votat contra lui, îi împiedică să mai capete undeva de lucru. Astfel încât țăranul — deși puțini dintre ei au drept de vot — este constrâns să voteze contra intereselor sale și fatal, în favoarea opresorului său »¹⁸⁰⁾.

73. Nedreptățile regimului actual — ne asigură, deopotrivă, un autor ungar — rezidă încă în diferențele de tratament ce există în domeniul contribuțiunilor publice. Societatea Națională de Agricultură din Ungaria (O.M.G.E.) a socotit în detaliu aceste contribuțiuni raportându-le la unitatea de suprafață și din calculele făcute a rezultat, că în timp ce marii proprietari plătesc un impozit total de 10,71 pengö pentru fiecare jugăr cadastral, proprietarii mici plătesc, pentru aceeași unitate 17,89 pengö, adică aproape dublul sarcinilor plătite de grofi¹⁸¹⁾.

Comparând această situațiune cu aceea existentă în Transilvania, scriitorul *J. Russu*, prin transformarea valorii impozitelor în kilograme de grâu, ajunge la următoarele interesante constatări:

a) în Ungaria, pentru a-și achita îndatoririle fiscale ce-i revin pentru un jugăr cadastral marele proprietar trebuie să vândă 17,7 kg grâu, în timp ce țăranul, mic proprietar de pământ, trebuie să-și vândă, pentru acoperirea acelorași dări 24,1 kg grâu;

b) în România atât marele proprietar, cât și micul proprietar, trebuie să vândă, pentru a-și plăti impozitul aferent unui jugăr cadastral, numai 5,32 kg grâu.

Nedreapta repartiție a contribuțiunilor publice în Ungaria — și cari sub raportul quantumului lor sunt de cinci ori

¹⁸⁰⁾ V. lucrarea d-lui Szabó Zoltán, supra citată, pp. 192—193 și « *Révue de Transilvanie* », supra citată, p. 84.

¹⁸¹⁾ V. Liptok László, *Magyar agrarpolitika az uj élok tükrében*, p. 200 și « *Révue de Transylvanie* », loc. supra cit., p. 84.

mai mari decât în Statul Român ¹⁸²⁾ — îmbracă astfel haina unei grave in justiții sociale, ale cărei consecințe nu sunt greu de prevăzut.

74. Intr'adevăr, construcția structurală a societății maghiare, cum ne arată sociologul *Kovács Imre* ¹⁸³⁾, se oglindește fidel în statistica profesiunilor îmbrățișate de membrii populației sale. După datele și elementele de d-sa strânse, situațiunea acestora în 1930 era următoarea: din totalul celor 8.688.319 locuitori, 3.416.804 aveau profesii sau ocupațiuni independente (39,3 %), 510.898 erau funcționari (5,8 %), iar 4.760.617 nu aveau nici un fel de profesiune; — iar dacă ținem seama și de sporul populației dela 1930 încoace, astăzi, din cei 9 milioane de locuitori ai Ungariei, două treimi (6 milioane) sunt proletari.

Iată dar, cum însăși statistica maghiară întocmită de institutele ei oficiale și comentată de proprii săi cărturari, ne face dovada că în mijlocul Europei, în mândra țară a infinitelor latifundii, subsistă, în veacul al XX-lea, acest anacronism social al proletariatului agricol maghiar.

75. În schimb însă, în România, populațiunea maghiară sporește nu numai spiritual și ca avere, dar și numeric, învederând astfel pe de o parte inexistența oricărei încercări de românizare forțată, iar pe de altă parte și mai ales, regimul de calm și de securitate atât de indispensabil creșterii natalității.

Intr'adevăr, în cei 20 de ani scurși dela 1910, Ungurii din Transilvania au ajuns dela 23.402 câți erau în județul Satu Mare, la 93.600; — dela 52.484 câți erau în județul

¹⁸²⁾ V. studiul d-lui J. Russu, *loc. supra cit.*, pp. 85—87.

¹⁸³⁾ V. lucrarea d-lui Kovács Imre, *Emigratia*, Budapesta, 1938, p. 96, fragmentar reproducă în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 25/939, p. 124.

Bihor, la 167.000 și dela 17.518 câți erau în județul Timiș-Torontal la 76.925 ¹⁸⁴⁾).

76. Din nefericire însă, acestei creșteri evidente a populațiunii maghiare din România, îi corespunde o descreștere, categorică a populațiunei maghiare din Ungaria. Fenomenul acesta îmbrăcând forma unei tot mai alarmante depopulări, are ca bază, pe lângă unele probate condițiuni sociale anacronice, o mizerabilă nutriție ¹⁸⁵⁾).

Iată câteva din aspectele sale, cele mai sesizante:

a) avorturile involuntare ating 24,9 %;

b) mortalitatea infantilă atinge 18,5 %, adică aproape 40.000 noui născuți mor în primul an al vieții lor ¹⁸⁶⁾;

¹⁸⁴⁾ V. « Revista Institutului Social Banat-Crișana », nr. 16/936, p. 87; Dr. Sabin Mănuilă, *op. și loc. citat supra* p. 809.

¹⁸⁵⁾ 1. Revista « *Magyar Szemle* », Mai 1935, constată în această privință: în anii 1933—1934, țărâtimea maghiară a consumat în mediu 2.27 kg zahăr anual de cap de locuitor (Vezi Rev. Inst. Soc. Banat-Crișana, nr. 13/935, p. 215). În același sens ziarul budapestan « *Népszava* » din 17 Ianuarie 1932, care în articolul « *Ni-e foame, nu mai putem* » — examinând și raportând mizeria de dincolo de Tisa și de Dunăre, din comunele Balmaziujváros, Csongrád, Dabosz, etc., precum și protestele populațiunii lipsite de lucru și de hrană, conchide: « Este vorba de ruina poporului maghiar. Poporul nu vrea să moară. Și nu cu lovituri de pușcă se va putea liniști furtuna ce se deslănțue în sufletele celor cari suferă ».

2. De asemenea, a se vedea ziarul « *Uj Magyarország* », în care, într'un lung studiu — întemeiat pe cercetarea la fața locului a stării țăranilor din Bălțile Ungariei — scriitorul Doveny Nagy Lajos, arătând vieța de mizerie a acestora, constată între altele că « în comuna Szeghalom, țăranii mănâncă foile de porumb cu cari își umpluseră saltelele și pernele » (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 127).

3. În fine: « *In Ungaria* — scrie d-l Csery Dezső, directorul unei școli din comitatul Ciongrad, în ziarul « *Uj Magyarország* » din 22 Decembrie 1935 — *poți găsi oameni cari în vieța lor n'au gustat laptele; iar 70% din copiii dela școala mea, nu mănâncă decât pâine goală, sau, beau numai vin* » (V. în același sens R. Seişeanu, *Transilvania Românească*, București 1941, p. 90).

¹⁸⁶⁾ Ziarul « *Budapesti Hirlap* », din 8 Septembrie 1934, constată sub acest raport că situația este alarmantă.

Intr'adevăr, în anul 1912, s'au născut pe teritoriul Ungariei 35 copii vii la mia de locuitori. În 1913—1914 proporția a fost de 33,8—33,4 pentru a scădea în 1925 la 28,4; în 1932 la 23,7, iar în 1934 la 21,6. În acest timp în România

c) predispozițiunile de tuberculoză ating, în șesul Ungariei, 25 % pentru copiii între 1—12 ani, 86 % pentru cei între 12—20 ani și 100 % pentru adulți ¹⁸⁷⁾;

d) în fine, sinuciderile au luat proporții endemice, înregistrându-se 32 cazuri la 100.000 de locuitori ¹⁸⁸⁾.

SECȚIUNEA IV STAREA POLITICĂ

77. Aspectul politic și în deosebi parlamentar al activității românești după Unire, prin raport la viața minorităților, subliniază odată mai mult caracterul larg și binevoitor al operei de guvernământ ce a înfăptuit.

Amintirea luptelor date și a prigoanelor suferite înainte și după apariția neaplicatei legi a naționalităților ¹⁸⁹⁾, — *unio-*

proporția este aceeași pe care Ungaria a înregistrat-o în 1912 (35 la mie). (V. Rev. Instit. Soc. Banat-Crișana, nr. 13/935, p. 215; vezi și Studiul menționat în nota 187, prin care fostul deputat maghiar *Millotay István* constată: « Ungaria deține recordul în mortalitatea pricinuite de tuberculoză. La noi e cea mai mare mortalitate infantilă »).

¹⁸⁷⁾ V. Articolul și datele invocate de d-l *Millotay István*, în « *Uj Magyarország* », din 27 Octombrie 1935, reprodus în Revista « *Uj Magyarok* » din Noembrie 1935, și rezumat în Revista Inst. Social Banat-Crișana, nr. 14/936, p. 75. « Cercetările începute în aproape toate părțile țării — constată autorul maghiar citat — au dat tristul rezultat că ungerimea nu numai cantitativ, dar și calitativ, este pe drumul pieirii. Te strânge de gât la fiecare cotitură, compătimirea, groaza, turbarea, doliul, rușinea și răsvrătirea, de parcă ar fi întins pe masa de disecție, în fața noastră, trupul societății noastre naționale, cu *harta ce desvelește rănile, bolile fâșie sau secrete, epidemiile și tot ce distruge un organism, atacat în cele mai de seamă centre vitale ale sale* ». Iar mai departe, după ce expune cifrele statistice pe cari le-am reprodus sub nr. 76 punct. b și c, cu privire la recordurile atinse de Statul Ungar în domeniul mortalității infantile și din cauza tuberculozei (vezi supra nota 186 partea finală), d-l *Millotay* conchide cu adâncă tristețe: « *După insula Malta, Ungaria este țara cea mai bântuită de tifos* ».

¹⁸⁸⁾ V. « *Temeswarer Zeitung* », din 14 Decembrie 1935, rezumat în « Revista Inst. Soc. Banat-Crișana », nr. 14/936, p. 75, în care se publică Statistica întocmită de Prof. *Hidassy*, cu ocaziunea conferinței ținută la Asociația Medicilor Catolici din Ungaria.

¹⁸⁹⁾ V. Prof. I. Lupaș, *Istoria Unirii Românilor*, p. 333, unde se înregistrează declarațiunea făcută la 20 Februarie 1914, în Parlamentul ungar, de Contele

nismul având drept rezultat anexiunea forțată a Transilvaniei, la Unguri și *dualismul*, — procesul memorandumului și devastarea casei doctorului Ion Rațiu din Turda ¹⁹⁰⁾, cu directa sa urmare desființarea partidului național român după numai 14 ani de luminoasă și corectă activitate ¹⁹¹⁾, — cei zece ani de rezistență pasivă și apoi reluarea luptei în 1905, — « barbaria școlară » a contelui *Apponyi* și sfidătorul gest — ce închidea simbolic întreaga atitudine a societății maghiare — al Contelui *Ștefan Tisza* ¹⁹²⁾, — toate aceste amintiri, răscolitoare de tristeți grave, încercate din plin, desnădăjduit și cu lacrimi de sânge, n'au reușit să contureze o urmare, să recolteze o ranchiună, sau să creeze, asupritorilor de eri, o injustiție.

Atunci când conștiința oamenilor politici români, având asupra lor și pâinea și cuțitul, s'a auto-solicitat să împlinească idealurile politice și sociale pentru cari luptaseră în contra unor adversari neloiali, n'a ezitat o clipă.

Fără a uita nimic, au iertat totul.

Au desființat, cum am arătat altădată (supra Nr. 29), oribila lege a talionului politic.

Ferindu-se de toate exagerările și împilările regimului maghiar, a săvârșit acte al căror caracter de pură toleranță,

Ștefan Tisza, prin care în termenii următori, se mărturisea, că într'adevăr zisa lege nu s'a aplicat niciodată: « deși cererile conducătorilor politici români erau destul de modeste, totuși stomacul maghiar nu le-a putut mistui ».

¹⁹⁰⁾ V. Prof. I. Lupaș, *op. cit.*, p. 334; Dr. C. Sassu, *op. cit.*, p. 152, precum și p. 153, unde se reproduce textual protestul marelui bărbat de Stat francez *Georges Clemenceau*.

¹⁹¹⁾ Precum se știe, aceasta a luat naștere pe baza hotărîrilor Adunării dela Sibiu, în luna Mai 1881.

¹⁹²⁾ V. Dr. C. Sassu, *op. cit.*, p. 156, unde reproduce unele pasagii din memoriile omului politic austriac *Bärenreither*, publicate la Viena, în anul 1928, și cari la data de 1 Ianuarie 1913, cuprind următoarele însemnări: « Am vorbit eri cu Principele *Fürstenberg* (Ministru plenipotențiar, în acea vreme, al Monarhiei Austro-Ungare la București), care, își dă silința să stabilească relații normale între *Tisza* și conducătorii românilor din Parlamentul Maghiar. Silințele sale se ocupă și cu cele mai mici amănunte și anume vrea să-l convingă pe *Tisza*, ca să răspundă la salutul deputaților români ».

au fost uneori socotite, și nu fără legitime cuvinte, drept mărturii de carență. Prin liberalele dispozițiuni înscrise în legea electorală — ca o consecință, dealtfel, a înaintatelor principii constituționale ce a profesat cu credință constantă — a asigurat nu numai înființarea partidelor politice minoritare ¹⁹³⁾, dar le-a și garantat, printr'o practică nestânjenitoare, o viață de completă autonomie, deseori în direct conflict cu interesele superioare ale Statului.

Și n'a ambiționat niciodată la vreo altă răsplată decât aceea ce rezultă din liniștita conștiință a datoriei corect împlinită.

78. Incepând cu art. III, pct. 1 al Rezoluțiunilor dela Alba-Iulia ¹⁹⁴⁾, puse în aplicare prin decretul I al Consiliului Dirigent ¹⁹⁵⁾, toate partidele politice cari au guvernat țara dela 1918 și până astăzi, au înscris în programurile lor respectul drepturilor politice ale minorităților. Pătrunși pe de o parte de spiritul de toleranță care n'a abandonat nicicând poporul român, iar pe de altă parte pretuind ca învățământ istoric, exemplul Statului a cărui dominație a precedat pe cea românească dincolo de Carpați ¹⁹⁶⁾ — și din care

¹⁹³⁾ V. supra nota 113 unde se arată modul în care s'au înființat partidele politice maghiar și german. Pentru detalii asupra organizării lor, a se vedea: Transylvanus, *op. cit.*, p. 7 și urm.; Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 259 și urm.

În ce privește modul în care s'au comportat ungurii față de drepturile politice ale minorităților lor, V. Aurel Popovici, *op. cit.*, pp. 82—84.

¹⁹⁴⁾ V. Dr. Cornel Groșorean, studiu supra citat, în Rev. Inst. Soc. Banat-Crișana, nr. 24/938, pp. 46—47.

¹⁹⁵⁾ V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 26, unde în această privință cetim: « acest Decret menține în vigoare legea zisă a naționalităților din Ungaria, cu următoarele modificări: prescripțiunile acestei legi asupra întrebuirii limbii maghiare în Stat, se va aplica limbii române; drepturile acordate de lege românilor, se vor acorda ungurilor și celorlalte popoare minoritare ».

¹⁹⁶⁾ « Politica mea șovinistă—declară în ședința Camerii din Mai 1908, Primul ministru *Desideriu Bánffy* — este tendința puternică și nestăpănită, spre un scop și spre atingerea acestui scop cu orice preț: clădirea unui Stat unguresc cu o singură limbă ».

(V. « Pester Lloyd », 7 Mai 1908, și Prof. Simion Mehedinți, *Românii și Ungurii*, în Revista « Parlamentul Românesc », 25 August 1940, p. 17.

rezultă până la evidență că violența exercitată asupra sentimentului național se întoarce contra celui ce o exercită — conducătorii politici români nu s’au lăsat îmbiați de concluziile discursului pronunțat în Camera Maghiară la 11 Martie 1914, de Conte *Bethlen* și prin care acesta combătând încercările de înțelegere cu românii transilvăneni, a susținut necesitatea păstrării și intensificării « politicii de mână forte în Ardeal »¹⁹⁷⁾.

Intr’adevăr, *I. I. C. Brătianu*¹⁹⁸⁾, *Iuliu Maniu*¹⁹⁹⁾, *Mareșal Averescu*²⁰⁰⁾, *Octavian Goga*²⁰¹⁾, *Nicolae Iorga*²⁰²⁾, etc.

¹⁹⁷⁾ « Chestiunea naționalităților — mărturisirea Conte *Bethlen* — nu va fi rezolvată decât dacă, în cursul a mai multe zeci de ani, vom fi capabili să urmărim o politică de natură să aplece în favoarea noastră balanța puterii, pe toată linia. Atâta vreme cât raportul de forțe se va găsi în actuala stare, *chestiunea naționalităților va constitui un pericol*, chiar dacă vom face o bună politică. De 50 de ani, acest pericol s’a micșorat, raportul de forțe s’a modificat în favoarea noastră și va veni un timp, dacă suntem capabili să perseverăm în această politică, în care chestiunea naționalităților se va rezolva singură, fără nicio intervenție străină și fără nicio nevoie de experimentare » (V. Prof. *Silviu Dragomir*, *op. cit.*, p. 266).

¹⁹⁸⁾ « Pentru Regatul Vechi — problema minoritară — a fost rezolvată în ziua în care am acordat evreilor, drepturi de cetate și prin aceasta, toate drepturile politice și egalitate absolută cu toți ceilalți cetățeni români. Pentru noile provincii, frații noștri și noi înșine am fost convinși, din primele zile, că o viață de Stat durabilă și calmă nu se poate stabili decât pe aceleași principii » (*Ibidem*, p. 261).

¹⁹⁹⁾ « În conformitate cu simțul echității poporului, toate minoritățile naționale și confesionale, se vor bucura de o justă solitudine, în cadrul instituțiilor noastre constituționale, și în spiritul timpurilor pe care le trăim » (*Ibidem*, p. 262).

²⁰⁰⁾ « Este de datoria guvernelor, oricare ar fi partidele cari le formează, de a veghea la scrupuloasa respectare a stipulațiilor tratatelor de pace, în general și prin consecință, în particular, asupra acelor care privesc minoritățile » (*Ibidem*, p. 263).

²⁰¹⁾ « Sentimentul nostru universal se refuză exagerărilor și xenofobia n’a fost niciodată o coardă care să vibreze la Români. Iată de ce, îndată după cucerirea patrimoniului nostru național și după o ură seculară, am ieșit înaintea opresorilor noștri de eri, cu o ramură de măsline. *Războiul nu ni s’a părut nu numai nepolitic, dar și deopotrivă meschin, din punct de vedere moral* » (*Ibidem*, pp. 263—264).

²⁰²⁾ « Noi care suntem un popor, așa de tare, așa de hotărât să ne menținem, așa de capabil să ne dezvoltăm organic, fără nicio violență din partea Statului,

nu numai în calitatea lor de șefi de partide, dar și în deosebi în aceea de președinți ai Consiliilor de miniștri, au repudiat politica de asimilațiune, mărturisind, prin aceasta chiar, că pentru ei, ca și pentru întregul popor român, minoritarii nu constituiesc nici pericol și nici dușmani de lichidat cât mai grabnic — și la nevoie înglobați cu forța, — ci, cetățeni egali românilor și îndreptățiți să-și conserve atât limba maternă și viața intelectuală și națională, cât și deopotrivă îndreptățiți să participe la însăși viața politică a Statului Român.

79. Dar din fericire pentru ei, Ungurii din Transilvania — părăsind curând rezistența pasivă în care, la început, s'au retransat, refuzând să se înscrie în listele electorale și neparticipând, pe cale de voită consecință, la primele alegeri legislative — s'au constituit în partid politic și cu concursul nelimitat al organizațiilor politice române, în cartel cu care aproape permanent, s'au prezentat în fața urnelor, au pătruns în număr important în Parlamentul Țării ²⁰³). Astfel,

noi n'avem nicio dorință de a sparge grupurile etnice cu caracter istoric, pe cari le-am găsit în aceste provincii, pe cari dreptul nostru sfânt și un moment fericit, ni le-a dat pentru totdeauna » (*Ibidem*, p. 265).

²⁰³) 1. Sub regimul unguresc, românii cari constituiau 17% din populația Ungariei n'au reușit să aibă, nici pe departe, o reprezentare parlamentară în raport cu numărul lor.

În ultima sesiune de exemplu (1910—1918), cele trei milioane de Români din Transilvania abia au putut să trimită un număr de 5 deputați, din cei 286 câți avea Parlamentul din Budapesta (V. Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 269).

2. Dela 1918 încoace, situația românilor este și mai tristă. Cei 80.000 de români nemaghiarizați, încă, n'au niciun drept politic. Dați afară din funcțiile de primari, notari și consilieri ai propriilor lor comune, unde se aflau în imensă majoritate, s'au văzut treptat scoși din toată aparatul rurală de Stat. Din Decembrie 1933 funcțiile publice nu mai sunt accesibile decât cetățenilor cu nume maghiare. « E superfluu a vorbi — raportează d-l V. Tulescu (*op. cit.*) — despre alte drepturi politice... Români sunt constrânși să ia parte la toate reuniunile politice și patriotice maghiare. Țăranul român este forțat să se ducă la toate manifestațiile iredentiste maghiare și silit să-și exprime credința în actuala Ungaria, precum și via sa dorința de a revedea cât mai curând posibil, reintegrat, vechiul Stat maghiar » (pentru amănunte vezi Dr. P. Petrinca, *I Ro-*

cei 1.353.675 Unguri transilvăneni — în care sunt cuprinși și cei peste 500.000 de Secui (v. supra nota 2 punctul d.), deveniți peste noapte și potrivit legilor etnice și istorice «puri maghiari» (v. supra nota 2 punctul e) —, au avut permanent, între 6—25 reprezentanți în Adunările legiuitoare, atât în Cameră cât și în Senat, atât deputații și senatori aleși, cât și senatori de drept, în mod constant, dela prima sesiune din 20 Noemvrie 1919, până la ultima sesiune din 1 Iulie 1939²⁰⁴⁾, închisă la 5 Septemvrie 1940.

meni di Ungheria, op. cit., pp. 31—33 și 48, unde sunt indicate faimoasele adunări revizioniste, puse la cale de deputatul și scriitorul N. Urmánczy, în comuna Cenadul-Maghiar în ziua de 20 Decemvrie 1936, cu concursul românilor și al sârbilor, precum și «proclamațiunea revizionistă a românilor și a sârbilor din Ungaria», comentată pe larg nu numai de ziarul «Pesti Hirlep», condus de același înfrigurat revizionist Urmánczy, dar și de alte ziare, ca de exemplu: «Függetlenség», din 20 Decemvrie 1936 (Budapesta), sub titlul «Acesta este adevărul! Dramatica proclamațiune a Sârbilor și a Românilor, pentru revizionism»; «Nemzeti Ujság», Budapesta, 20 Decemvrie 1936 sub titlul «Proclamațiunea Românilor și Sârbilor din Cenadul Mare contra Trianonului», etc.).

²⁰⁴⁾ Iată după registrele Adunării Deputaților și Senatorilor cum au fost reprezentați în Parlamentul Românesc Maghiarii din România, în cursul legislațiilor dela Unire până la zi.

1. *Legislatura 20 Noemvrie 1919—26 Martie 1920.*

Deputați: 1. Mauer Béla, 2. Lengyel Béla, Dr.; 3. Polony Arthur; 4. Fekete András Dr.; 5. Morvay Endre.

Senatori: 1. Boor Ludovic; 2. Korody Lutz; 3. Horwath Andrei; 4. Kereszeghi Ludovic. Total 5+4=9.

2. *Legislatura 20 Iunie 1920—22 Ianuarie 1922.*

Deputați: 1. Fay Iosif; 2. Mózes Pető; 3. Szabó Gábor; 4. Fekete András Dr.; 5. Cziser Iosif.

Senatori: 1. Daniel Ludovic.

Total 5+1=6.

3. *Legislatura 27 Martie 1922—27 Martie 1926.*

Deputați: 1. Ernyey Árpád Dr.; 2. Kiss Géza; 3. Bernady Gh.

Senatori: 1. Balas Ernő; 2. Fülöp Béla; 3. Pál Ștefan; 4. Gustav Carol Maylat Episcop Alba-Iulia; 5. Nicolae Szeckenii Episcop Oradea-Mare; 6. Cărol Nagy, super intendent al diocesei reformată din Cluj; 7. Iosif Ferencz, superintendent al diocesei unitariene din Cluj.

Total 3+7=10.

4. *Legislatura 25 Iunie 1926—4 Iunie 1927.*

Deputați: 1. Béla Parecz, 2. Kotzo Eugen; 3. Weiss Alex.; 4. László Desideriu; 5. Willer Iosif Dr.; 6. Bernady G. Dr.; 7. Szoboszlai Ladislau Dr.;

Participarea lor la viața parlamentară ca și la viața politică în genere, este vie, neostenită și colorată de un naționalism excesiv, șovin. Desvoltată normal și liber, fără nici o stânjenire de niciun fel din partea guvernământului românesc.

8. Bethlen Gh.; 9. Sebesy Ioan Dr.; 10. Josika Ioan; 11. Török Andrei; 12. Ignatz Ladislau.

Senatori: 1. Balogh Artur; 2. Barabas Béla Dr.; 3. Domahydi Elemér; 4. Ferenczy Géza; 5. Gyárfás Elemér Dr.; 6. Görög Ioachim; 7. Kocsan Iván; 8. Molnár Kálmán; 9. Szakács Péter; 10. Teleki Artur, 11. Sándor Iosif; 12. Torna Iuliu Dr.; 13. Alex. Makkay, episcop reformat Cluj.

Total 12 + 13 = 25.

5. *Legislatura 17 Iulie 1927—10 Noembrie 1928.*

Deputați: 1. László Desideriu; 2. Willer Iosif Dr.; 3. Bethlen Gheorghe; 4. Szoboszlay Ladislau Dr.; 5. Pall Árpád, Dr.; 6. Szentkereszty Béla; 7. Balogh Alex.

Senatori: 1. Gyárfás Elemér Dr.; 2. Alexandru Makkay, episcop reformat.

Total 7 + 2 = 9.

6. *Legislatura 22 Decembrie 1928—30 Aprilie 1931.*

Deputați: 1. Béla Parecz; 2. Hegedüs Nándor; 3. Szabó Beni; 4. László Desideriu; 5. Willer Iosif Dr.; 6. Vásárhely Ion; 7. György Iosif Dr.; 8. Bethlen Gheorghe; 9. Laar Francisc; 10. Josika Ion; 11. Pall Árpád; 12. Barabas Béla Dr.; 13. Szentkereszty Béla; 14. Jakabffy Elemér Dr.; 15. Gyárfás Elemér; 16. Abrudbányai Edy.

Senatori: 1. Balogh Artur; 2. Fabian Ladislau; 3. Gyárfás Elemér Dr.; 4. Pál Gábor; 5. Sebesy Ion; 6. Sándor Iosif; 7. Al. Makkay Episcop reformat.

Total 16 + 7 = 23.

7. *Legislatura 15 Iunie 1931—10 Iunie 1932.*

Senatori: 1. Gyárfás Elemér Dr.; 2. Sándor Iosif; 3. Kiss Géza; 4. Al. Makkay, Episcop reformat.

Deputați: 1. Hegedüs Ferdinand; 2. Szabó Beni; 3. Pál Gábor; 4. Bethlen Gheorghe; 5. Willer Iosif; 6. Laar Francisc; 7. Josika Ioan; 8. Jakabffy Elemér; 9. Barabas Béla; 10. Szentkereszty Béla.

Total 10 + 4 = 14.

8. *Legislatura 30 Iulie 1932—18 Noembrie 1933.*

Deputați: 1. Hegedüs Nándor; 2. Szabó Beni; 3. Pál Gábor Dr.; 4. Bethlen Gheorghe; 5. Ferenczy Sigismund; 6. Retty Imre Dr.; 7. Willer Iosif; 8. Laar Francisc; 9. Josika Ion; 10. Jakabffy Elemér; 11. Barabas Béla; 12. Szentkereszty Béla; 13. Abrudbányai Edy; 14. Gáll Nicolae Dr.

Senatori: 1. Balogh Artur; 2. Bardos Petre; 3. Gyárfás Elemér Dr.; 4. Mathias Andrei; 5. Sándor Iosif; 6. Alexandru Makkay, episcop reformat.

Total 14 + 6 = 20

9. *Legislatura 1 Februarie 1934—20 Nov. 1937.*

Deputați: 1. Szabó Beni; 2. Pál Gábor; 3. Bethlen Gh.; 4. Laar Francisc; 5. Willer Iosif; 6. Josika Ion; 7. Szentkereszty Béla; 8. Gáll N. Dr.

În Parlament, în cadrul adunărilor, ședințelor și congreselor partidului maghiar, în asociațiunile lor numeroase și felurite, în Congresele minoritare internaționale, în fine în fața Societății Națiunilor, vieața și opera românească n'a fost o clipă cruțată; câte odată critica lor a fost dură, mai întotdeauna însă lipsită de obiectivitate. Și lucrul era firesc, câtă vreme reprezentanții maghiarimii din România, în cea mai mare a lor parte, fatal în slujba iridentei budapestene — pe care o servesc deci cu o devotată credință, — erau nu numai captați de o risipitoare propagandă, dar chiar obligați să agite flamura revizionismului, făcând cor sau în orice caz, agitată figurație, teatralelor înscenări ale inventivului domn Herczeg Ferencz, președintele Ligii Revizioniste Maghiare ²⁰⁵).

80. În acest timp însă în Parlamentul Maghiar importante grupuri etnice de români, germani și slovaci nu au nici măcar un singur reprezentant. Interesele lor naționale, durerile lor sociale și economice, dezideratele lor politice n'au glas în Adunarea legislativă budapestană, care, sub aceste raporturi, constituie un veritabil club închis, nobilitar, în care accesul este rezervat numai celor ce aparțin clasei privilegiate a conducătorilor « profesioniști ». Tragicul soartei

Senatori : 1. Balogh Artur; 2. Gyárfás Elemér; 3. Sándor Iosif; 4. Alex. Makkay, episcop reformat. Total 8 + 4 = 12

10. *Legislatura* 1 Iunie 1939—5 Sept. 1940.

Deputați : 1. Bartha Ignatz; 2. Gust Waldemar; 3. Kovács Carol; 4. Ludvig Iuliu; 5. Orosz Carol; 6. Soos Ștefan; 7. Teleki Adam; 8. Tompor Ludovic.

Senatori : 1. Bánffy N.; 2. Bartha Carol; 3. Barthalis Alexandru; 4. Gyárfás Elemér; 5. Marton Aron; 6. Szász Paul Dr.; 7. Varga Béla; 8. Ion Vásárhelyi, episcop. Total 8 + 8 = 16.

Adică recapitulând : 1. 1919/1920—9; 2. 1920/1922—6; 3. 1922/1926—10; 4. 1926/1927—25; 5. 1927/1928—9; 6. 1928/1931—23; 7. 1931/1932—14; 8. 1932/1933—20; 9. 1934/1937—12; 10. 1939/1940—16.

²⁰⁵ V. Revista « Kimondom », articolul conducătorului ei d-l G. Ferenczy, (Nr. din 10 Ianuarie 1937), reprodus atât în Revista « Instit. Social Banat-Crișana », Nr. 15/936, p. 124 cât și supra la nota 100 pct. b.

minorităților acestora este cu atât mai impresionant, cu cât apărarea intereselor, durerilor și dezideratelor lor, nu este posibilă nici pe calea adunărilor publice sau a presei, manifestațiuni cari deasemenea nu le sunt îngăduite. Precum de altfel nu le sunt permise nici unguirilor autentici, dacă au nenorocul să nu fie înregimentați în partidele de ordine ale patricienilor guvernamentali. Vieța *partidului muncitoresc maghiar*, ca și a *partidului crucilor cu săgeți* — asmuțite unul contra altuia, ca masse de manevră internațională, pe rând sprijinite, cu aceeași unică dorință de a le vedea devorate prin « ele înșile », precum deopotrivă vieța de prigoană a șefilor acestor partide de opoziție, deci de desordine (!), stăruie în mințile tuturor cercetătorilor obiectivi, ca o înfricoșătoare mărturie. Incepând cu desnădăjduitele cuvinte ale deputatului *Tibor Eckhardt* ²⁰⁶⁾, continuând cu blamarea publică a deputaților

²⁰⁶⁾ V. supra nota 101, în care se repetă cuvintele deputatului T. Eckhardt rostite în ședința parlamentului maghiar din Iunie 1933, întrerupând pe ministrul de interne *Fischer Keresztes*, și combătându-i optimismul expozeu asupra situației interne. Iar la protestul său unindu-se și deputatul *Francisc Ullein* (« Dați-ne drepturile ce ni le acordă Românii »), președintele Camerei a fost obligat să constate că « sinceritatea lor nu este patriotică » și prin consecință, i-a chemat, vehement, la ordine (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 129, reproducând după presa budapestană, care a înregistrat incidentul și a acoperit de blam pe curagioșii deputați opoziționiști).

Dar de acest blam, de această patriotică cenzură a zisei prese nu a scăpat nici măcar faimosul scriitor *Fr. Herczeg*, președintele Ligii revizioniste ungare, care, într-o conferință ținută în 1937, la Clubul ziariștilor, a avut imprudența să ceară « respectarea libertăților civice ». Intr'adevăr, comentând această conferință, ziarul « *Pesti Hirlap* » — organul principal al revizionistilor unguri — n'a ezitat să-și admonesteze patronul, scriind: « Ce fel de unguri suntem, dacă dăm guvernelor vecine pilde despre opresiunea cetățenilor? Cine va îndrăzni să-și asume răspunderea morală a unui astfel de situații? Ungurii din Statele succesoare pot fi acum, reduși, cu ușurință, la tăcere, prin următoarea replică: Ce vreți? *Ungurii din Ungaria au mai puține drepturi* decât voi. Cum putem noi Maghiarii, să ne erijăm în apărătorii minorității maghiare din statele vecine, atunci când noi înșine nu recunoaștem dreptul la libertate al propriului nostru popor? » (V. C. Codarcea, *op. cit.*, pp. 128—129).

Iată dar cât de abstractă, cât de nepământească este concepția despre libertate, în Statul Ungar și care este aplicată nu poporului de rând sau burghie-

Hubay și Vágó ²⁰⁷⁾ și sfârșind cu recenta condamnare a deputatului *Wilhelm Wirth* ²⁰⁸⁾, vieța parlamentară budapestană îndreptățește și justifică ținuta acelor deputați maghiari, cari, cerând un climat de libertate mai accentuat, cel puțin pentru reprezentanții națiunii ungare, învidiază, fără ezitare, drepturile, de bună voe consimțite în Statul Român, colegilor și conaționalilor lor, care-și exercită mandatul de deputați și senatori în seninul parlament după malurile Dâmboviței ²⁰⁹⁾.

SECȚIUNEA V

STAREA ECONOMICĂ

81. Sub raportul economic, ca și sub celelalte raporturi examinate, opera de guvernământ românească încheie, după două zeci și doi de ani de activitate, un bilanț excedentar

ziei, — în rândurile cărora, ea n'a avut niciodată un conținut real, altul decât acela de a trăi în mizerie, muncind din greu, pentru exclusivul huzur al stăpânilor grofi (V. supra n-rii 72—75) — ci oamenilor de marcă și chiar șefilor spiritualității revizioniste, deci însăși reprezentanților păturii conducătoare.

²⁰⁷⁾ V. infra cuprinsul notei 320, în care se descrie aventura acestor vrednici deputați maghiari, în legătură cu proiectul lor de statut al Minorităților din Ungaria.

²⁰⁸⁾ V. « Universul », Nr. 353 din 23 Decemvrie 1940, unde se înregistrează telegrama Agenției Rador (Budapesta, 21 Dec. c.) privitoare la *condamnarea celor 24 revoluționari* — în fruntea cărora sta deputatul *W. Wirth*, membru al « crucilor cu săgeți », condamnat la 4 și $\frac{1}{2}$ ani reclusiune *pentru faptul de a fi complotat*, de a fi urzit o conjurație politică, ale cărei obiective de atins, erau: a) *înstitui și completa integrare în Axă* b) *împroprietărirea țăranilor* și c) *revizuirea averilor magnaților* (V. și infra nota 323).

Or. dacă atari fapte, realizarea unor astfel de idei, pot fi calificate drept « crimă de complot contra Statului Ungar », aceasta înseamnă nu numai o mărturisire, prețioasă și doveditoare a acuzațiunilor de « oportunist politic » și « nerecunoștință », ce se aduc, de decenii, conducerii maghiare (V. notele 118, 123, 175, 323 precum și — în *Cuvânt de Justificare* — « Ideia Seghediană »), dar și o specială auto-subliniere a « ideilor de castă și a egoismului nobiliar » de care, aceiași conducere plutocratică se face vinovată (Vezi notele 206, 231, 234, 238, 240, 265, 292, 302 etc.).

²⁰⁹⁾ V. supra nota 101 (textul declarației deputatului *Tibor Eckhardt*, în Parlamentul maghiar) și 206.

în care partida minorităților, în deosebi a celei maghiare, poartă subtitlul: debitori.

Intr'adevăr: rezolvarea problemei agrare printr'o largă expropriere și printr'o dreaptă împroprietărire, fără nici o preferință pentru naționali și fără nici o diferență între originile etnice ale celor îndreptățiți, — lichidarea grelelor datorii agricole și urbane ce grevau deopotrivă de apăsător toate categoriile producătoare ale cetățenilor țării, printr'o bine cântărită, generală și egală conversiune, — o politică de serios protecționism al capitalului tuturor locuitorilor săi, de avantagii larg consimțite și indispensabile afluenții capitalului străin, precum și un regim de ușurare funcțională a comerțului și a industriei, prin seria nesfârșită a binefacerilor ce decurg din legea încurajării întreprinderilor, teritorialmente, românești — iată atâtea pagini cu cari istoria doctrinei și faptei economice a Statului Român se mândrește și de ale căror binefăcătoare efecte s'au bucurat deopotrivă toate minoritățile naționale.

§ 1. REFORMA AGRARĂ

82. Furia deslănțuită în contra reformei agrare de presa tocmitei iridente maghiare din România, din Ungaria și din Străinătate, mărturisește ea însăși importanța, cardinalitatea problemei rezolvate. Incercarea de a fi caracterizată ca o reformă exclusiv politică și cu baze naționaliste majoritare, precum și ignorarea completă a caracterului ei eminate social, deci egalitar, nu trebuie reținută decât ca un strigăt de alarmă al latifundiarilor maghiari expropriați, a căror durere abia reținută, culminează în faimosul proces al optanților desbătut la Paris, în fața Tribunalului arbitral mixt româno-ungar, în Decemvrie 1926 ²¹⁰).

²¹⁰) V. *Réclamations des optants hongrois de Transylvanie contre la réforme agraire en Roumanie*, 1927, Editura « Cartea Românească » și *Le Leggi agrarie*

Cauzele care au determinat rezolvarea chestiunii agrare, ne sunt mărturisite de istoria socială a acestei grave probleme. Ele, nu numai că nu au, dar nici în timp, nu puteau avea vreo legătură, vreun raport cu pretinsele intențiuni de spoliere a minorităților.

Cu mult înainte de încheierea păcii care a pus capăt războiului mondial, cercurile conducătoare românești au fost serios preocupate de repartițiunea injustă, irațională și anti-socială a pământului, precum de consecințele acesteia, cari îmbrăcând forma unui pericol permanent, atingeau evoluția pacifică a României ²¹¹). Și dacă nu s'a putut realiza în 1914, din cauze cari anulau bunele intenții guvernamentale, ea a fost totuși, puțin mai târziu, înfăptuită, din punct de vedere principial, prin modificarea art. 19 din Constituție de către Adunarea Constituantă convocată la Iași, în memorabila ședință dela 20 Iulie 1917. Deci la un an după intrarea în război a României (15 August 1916), cu un an și jumătate mai înainte de Adunarea dela Alba-Iulia (1 Decemvrie 1918), așa dar într'un moment în care soarta armelor nu numai că nu era decisă, dar chiar nefavorabilă nouă, ne obligase la acea eroică formulă cunoscută istoriei sub numele de *Triunghiul Morții* ²¹²).

în Romania e gli optanti ungeresi, de Dr. Const. Stănescu, 1937, Edit. « Universul »; V. deasemenea: *Propos diplomatiques, La scandaleuse affaire des optants hongrois*, articol publicat de Conte de Saint Aulaire, în « Le Figaro », din 14 Aprilie 1928, și în broșura « *Paroles Franco-Roumains* », Editura « Socec », București, 1930, p. 65; pentru amănunte: V. Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 252-257 și N. Petrasco, *La reforme agraire roumaine et les réclamations hongroises*, 1931.

²¹¹) V. Prof. Const. Disescu, *Dreptul Constituțional*, ed. III, 1915, Nr. 695, pp. 862, 866—873, unde se arată că în cadrul « Propunerilor de revizuire a Constituției » — citite în Senat la 27 Februarie 1914, și în Cameră la 1 Martie 1914, (când adică războiul mondial nu izbucnise încă) — era cuprinsă și Reforma Agrară. În același sens: Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 239.

²¹²) V. Dr. Virgil Serdaru, *Le triangle de la Mort*, Paris, Edit. « Lahure », 1919, p. 172.

«Cum ar fi fost posibilă — remarcă, plin de justificată nedumerire d-l profesor *Silviu Dragomir*²¹³⁾ — ca la 1864, 1884²¹⁴⁾ și 1915, Românii să fi făcut o lege agrară destinată să lovească pe proprietarii unguri, când aceștia nu erau încă supușii săi? Cum ar fi putut Parlamentul din Iași, elaborând în 1917, principiile reformei agrare, să tindă la *românizarea* Transilvaniei, când puterile centrale erau atunci în situațiunea de a-i impune pacea dela București? Cum ar fi putut, în fine, același Parlament, expropriind efectiv în 1918 cele 2 milioane ha necesare lichidării parțiale a problemei agrare, să vizeze și deci să desposedeze pe proprietarii unguri, cari la acea dată nu aparțineau României? ».

83. Și din momentul în care aceleași motive care în România din 1914—1917, militau urgenta rezolvare a acestei mari probleme economico-sociale, erau valabile, erau peremptorii și pentru Transilvania, cum ar fi fost posibilă limitarea ei, în practică, numai în teritoriul Regatului Vechiu? Cine ar fi putut avea curajul să înfăptuiască o atare nedreptate socială?

²¹³⁾ V. p. 240 *op. cit.*

²¹⁴⁾ Legile din 15 August 1864, 21 Martie 1867, 13 Februarie 1879, 7 Aprilie 1889, 5 Iunie 1892, 23 Mai 1893, 7 Aprilie 1910, etc. precum și modificările Constituției din 13 Octombrie 1879, și 8 Iunie 1884, fac parte din șirul de legiferări cu caracter agrar, rezultate din cele două exproprieri antebelice, cari au avut loc, cea dintâi imediat după Unirea Principatelor și ultima îndată după războiul pentru independență. Ele mărturisesc preocupările conducătorilor români, după cum revoluția țărănească din 1907, dovedește realitatea cauzelor economice și sociale, din a căror considerare și prețuire au ieșit încercările din 1914 de revizuire a Constituției, precum și mai târziu legile de reformă agrară din 1917, 1918, 1920, și 1921.

În această situațiune se poate spune, cu drept cuvânt — cum face și autorul citat — că reforma agrară a fost începută în anul 1864, că ea a fost continuu amendată și că desăvârșirea ei, printr'o largă extindere, s'a împlinit între anii 1917—1921.

A se vedea, ca documentare, mărețul discurs ținut la 25 Mai 1862 de *Mihail Kogălniceanu* în Adunarea Generală a României, cu ocazia discutării legii pentru îmbunătățirea soartei țăranilor prezentată de guvernul prezidat de *Barbu Catargiu* (V. broșura *Improprietărea Țăranilor*, publicată de Prof. Petre V. Haneș, Edit. Tipografiile Române-Unite, București, 1936).

Și cine ar fi îndrăznit — în pragul consolidării visului de unitate înfăptuit cu atât de sângeroase jertfe — să provoace și să înfrunte pericolul unei revoluțiuni transilvănene, cu incalculabilele consecințe — prin raport la doctrina înstăpinită în apropiatul răsărit — asupra păcii Europei?

Se uită oare manifestul din 1918 al guvernului revoluționar din Budapesta ²¹⁵⁾, care, pentru a-și consolida situația, lansase către masele populare ale Ungariei, dar în deosebi către soldații reînțorși de pe front, formula aceasta magică a reformei Agrare? Se uită oare, că însăși propaganda acestui guvern, de scurtă durată, își găsea fundament în scrierile sociologilor unguri dinaintea războiului ²¹⁶⁾? S'au uitat de pildă profeticile cuvinte ale scriitorului și fostului ministru maghiar *Loránt Hegedüs* ²¹⁷⁾, care cu privire la nerezolvarea problemei agrare, scria în 1916: « *orice îngustime de vederi, orice întârziere, ascunde pericole extraordinare în aceste timpuri de haos general?* ».

Or, dacă în fapt s'au înlăturat « pericolele extraordinare » și s'a transformat « haosul general » într'o vieață de ordine, de muncă și de progres, dacă — deși n'a ambiționat și nici nu ambiționează la aceasta — Statul Român, a fost, măcar sub un raport, executorul testamentar al ideilor ²¹⁸⁾ cari agitau, atât antebelica societate maghiară ²¹⁹⁾, cât și unele

²¹⁵⁾ V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 50.

²¹⁶⁾ Intr'adevăr, încă din primăvara anului 1916, Episcopul ungar *Prohászka* lansează drept cuvânt de ordine al conducătorilor unei asociațiuni de agricultori pe care o prezida: « să se dea pământ soldatului care vine după front » (V. Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 240).

²¹⁷⁾ V. lucrarea acestuia *Viitorul ungarilor după război*, Budapesta, 1916, p. 60, citată în Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 241.

²¹⁸⁾ Intr'adevăr — spune d-l Prof. Silviu Dragomir, în opera sa supracitată p. 241: — « aceste idei au fost însușite de Românii din Transilvania și proclamate în Adunarea lor generală dela Alba Iulia. Ele au fost puse în executare după Unirea cu România, dar de o manieră mai radicală, potrivită concepțiunei înaintate care domnea atunci ».

²¹⁹⁾ V. supra notele 216 și 217, precum și autorii acolo citați.

din guvernele sale postbelice ²²⁰⁾, dacă în fine, încă din 1864, Românii trăiau, în privința acestei cardinale probleme pentru o țară agricolă, pe aceeași linie dreaptă de nedesmințită corectitudine, însuflețiți de aceleași idealuri sociale și credincioși acelorași burgheze concepțiuni politice, — cum este posibilă răstălmăcirea adevărului până într'atâta încât să se ignoreze chiar cele mai recente date ale istoriei contemporane?

Există desigur unele uitări explicabile, cari chiar dacă nu se pot ierta, rămân totuși susceptibile de o scuză. Uitările practicate constant de Unguri însă, fiind și în cazul acesta, fructe rodite de aceleași arbore al milenarei lor uri, pătimasă și oarbă, sunt nu numai de neiertat, dar mai mult, sunt deadreptul și fără nicio reticență condamnable ²²¹⁾.

²²⁰⁾ V. supra nota 215.

²²¹⁾ Iată — și credem a fi extrem de utilă rememorarea ei — *geneza reformei agrare în Transilvania*, din care se desprinde că acuzațiunile ce se aduc Statului Român de Unguri sunt în realitate păcate grele, chiar crime, de ei, de proprietarii latifundiilor lor, săvârșite.

Revoluția ungară din 1848 a desființat șerbia, « loturile șerbilor și a oamenilor cu ziua » trecând și ca nudă proprietate — până la această dată ele erau proprietatea nobilului stăpân al domeniului — asupra desrobiților. Dar când, sub imperiul circumstanțelor a trebuit să se cedeze în fapt aceste loturi celor cari deveniseră proprietari prin lege, nobilii unguri au început o serie de procese, prin care încercau — deseori cu succes — să smulgă foștilor șerbi români pământurile, cu concursul neprecupețit al tribunalelor speciale de district, în cari elementul român nu era deloc reprezentat. Mai târziu, pentru reglementarea proprietăților, s'au adus legile ungare din 1871, 1873, 1880, 1892, 1896 (legile cunoscute sub numele III, IV și V și supra examinate în cadrul § 8 (Nr. 28): « Alte legi și dispozițiuni prigonitoare »), 1903 și 1908, prin care, din ce în ce mai mult, se tindea la o politică economică și în deosebi agrară, cu un pronunțat caracter șovin și ultra naționalist. Și această tendință ne-o mărturisește — în afară de conținutul legilor citate — ansamblul legiferării colonizațiunilor și al înființării celor patru mari institute financiare destinate să realizeze această nouă formă de maghiarizare, rapidă, prin inocularea bacilului recent descoperit: *colonizarea*.

Intr'adevăr: *Institutul de credit fnciar unguresc* (1871), *Institutul de Credit al micilor agricultori* (1872), *Centrala Cooperativelor Regatului* (1899) și faimoasa *Bancă Altruistă*, pentru ajutorarea nobililor proprietari ajunși în lipsă (1911), erau astfel organizate, încât caracterul naționalist, adevăratul motiv al crea-

84. Dealtfel osândirea procedurilor lor este cu atât mai justificată cu cât — precum ne-o dovedesc documentele istorice, din acel timp — în cursul anchetelor ce au avut loc în Transilvania în anul 1919, toți cetățenii și proprietarii interesați au fost consultați asupra proiectului de lege privind reforma agrară în această provincie. Ungurii, *în conferința dela Târgul Mureș din 26 Iunie 1919*, au fost reprezentați

țiunii lor, abia dacă reușea să acopere pe cel economic și care în realitate constituia numai o biată și mincinoasă firmă. De altfel, caracterul lor rezultă, în fapt, atât din împrejurarea că dela colonizările lui *Darányi*, din 1880, și până la 1918, niciun singur român n'a fost colonizat, dar și mai ales din faptul că toate colonizările s'au făcut, fără nicio considerare a nevoilor economice reale și aproape exclusiv, în regiunile românești. Ba mai mult, s'au luat comunelor românești pășunile ce le aparțineau în comunală codelvălmășie, pentru a rotunji suprafețele nouilor comune create pentru coloniștii unguri. Astfel a fost cazul Ciangăilor aduși din Bucovina în Banat; cel mai expresiv însă este acela al coloniștilor din Igazfalva, cari, nu numai că stăpâneau imensele pășuni luate comunelor românești, dar mai mult, fiecare din ei aveau câte 30—60 jugăre în plină proprietate.

În fine, în timpul războiului pe când soldații români din Transilvania luptau credincioși jurământului depus, în rândurile armatei austro-ungare (1917), apare ordonanța prezidențială a Consiliului purtând Nr. 4.000/917, faimoasa măsură care până recent a dat enorm de lucru instanțelor de dincolo de munți și a cărei valabilă existență a fost apărută cu dinții în fața Inaltei Curți de Casație. Prin dispozițiile sale și sub grave consecințe, sunt oprite orice schimbări de proprietăți, orice vânzări de domenii, fără prealabila viză a Ministerului de Agricultură din Budapesta, în temeiul căreia numai se puteau lua inscripțiile respective în registrele cadastrale și funciare. Raportând acest fapt la împrejurarea că în toate pretoriile Transilvaniei se numărau cu sutele refuzurile de aprobare, ori de câte ori titularii contractelor de cumpărare erau români, se va vedea clar, caracterul adevărat al legilor maghiare. Dispreț complet pentru drepturile românilor, buni numai la munci de rob și la vărsări de sânge pentru o patrie vitregă. De altfel această atitudine este etalată ca un punct esențial al tuturor programelor agrare maghiare, precum este mărturisită deopotrivă de publicațiile «Asociației Agricultorilor Regatului Ungar (Omge)» și de o altă serie de cărți (V. Omge, *Évi Jelenése*, 1910, 1912; Conte I. Maillath, *Program Agrar*, etc.).

Iar formularea ei cuprinde următorii termeni de brutală sinceritate: «pământul țării trebuie să aparțină maghiarilor, fiindcă cine stăpânește pământul, stăpânește țara» (V. Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 241—243; *pentru amănunte privind abuzurile nobililor — cu încuviințarea impasibilei justiții maghiare — în domeniul agrar și în genere imobiliar* V. Aurel Popovici, *op. cit.*, p. 140 și urm.).

prin tot ce aveau mai select, mai competent și în același timp mai dârz, mai neînfricat. Printre alții au strălucit grofii *Teleky, Josika, Bánffy, Bethlen, Mikes, Holler, Degenfeld*, etc. Iar discuțiunile urmate au fost așa de libere ²²²⁾, încât unii dintre invitații la această consultare — neobișnuită nici chiar în practica celor mai avansate națiuni — n'au cruțat legile firești unor atari prilejuri, confundând independența cu injuria ²²³⁾.

Ei bine, cu toate acestea, nimeni n'a ridicat nici o obiecțiune în privința spiritului sau oportunității proiectului, după cum nimeni n'a susținut că prin el s'ar tinde la românizarea Transilvaniei, la desposedarea proprietarilor unguri său la nedreptățirea absenteiștilor ²²⁴⁾.

Cei cari au atacat reforma agrară, fie în țară ²²⁵⁾, fie în străinătate ²²⁶⁾, sunt așa dar, procuratorii latifundiilor maghiari. Ca și patronii lor, aceștia învederează nu numai o ocazională și prefăcută amnezie istorică, dar și o sinceră și reală miopie politică. Ei cred încă în mirajul păstrării intacte a latifundiilor prin amânarea la infinit a rezolvării

²²²⁾ V. amănunte în lucrarea supracitată a d-lui Prof. Silviu Dragomir, pp. 243—246.

²²³⁾ *Ibidem*, p. 245, unde se raportează cuvintele d-lui *Aladár Krüger*, avocatul consilier al domeniilor Episcopiei ungare din Oradea, precum și cele rostite de d-l *Ravasz László*, reprezentantul bisericii reformate ungare, din al căror cuprins se vede cutezătorul lor ton.

²²⁴⁾ Și totuși, deși nu s'a făcut măcar o mențiune din partea celor prezenți, cu privire la dispoz. art. 6, care reglementa exproprierea totală a proprietarilor absenteiști, cu toate acestea nimic și nimeni nu a împiedicat pe grofi să se considere, prin efectul opțiunii lor, îndreptățiți să târască România în fața instanțelor arbitrale, străine (*ibidem*, p. 245; V. și autori citați în nota 210).

²²⁵⁾ V. *Hegedüs Nándor*, articol publicat în revista « Magyar Kisebbség », Sept. 1936 și reprodus în « Revista Instit. Social Banat-Crișana », Nr. 16/936, p. 83.

²²⁶⁾ V. lucrarea lui Aldo Dámi, *Les nouveaux martyrs, Destin des minorités*, Paris 1937 — în care la pp. 243—245, afirmă că « reforma agrară a fost un simplu pretext pentru a despuia pe minoritari », — precum și critica acestei lucrări, datorită economistului Alexandru Olteanu, sub titlul *Mișcarea economică ungară în Transilvania*, în « *Révue de Transylvanie* », tom. IV, Nr. 1—2/938, p. 65.

problemei agrare în Ungaria, indiferent dacă astfel va continua, în și mai adâncite tristeți, vieța de sclavi a celor 6.000.000 de muncitori maghiari proletarizați ²²⁷⁾.

85. Intr'adevăr, starea aceasta a proletariatului agricol maghiar, cu drept cuvânt socotită anacronică ²²⁸⁾ ne-o dovedește însăși statistica maghiară din 1895, privitoare la repar-tizarea bunurilor imobiliare rurale. Iar din cuprinsul ei rezultă că ²²⁹⁾:

1.459.893	gospodării	aveau	până la 5 jugăre.
1.311.218	»	»	dela 5 la 10 jugăre.
20.797	»	»	dela 10 la 1.000 jugăre.
3.977	»	»	peste 1.000 jugăre.

²²⁷⁾ V. Kovács Imre, *A néma forradalom*, rezumată în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 21/938, p. 50; *Garbay* — bine cunoscutul om politic ungur — care în declarațiunile făcute în Mai 1936 ziarului « America » (Cleveland U.S.A.) constată: « Condițiile în care trăește astăzi Ungaria ar fi provocat, încă de multă vreme, o revoluție, în orice altă țară a globului. Ea este un vulcan, a cărui erupție e împiedicată prin teroare (V. nota 206). Ungaria este singura țară din Europa care a rămas feudală, o țară cu domenii imense, cu bogății enorme și în același timp, totuși, o țară a foamei și a mizeriei. Jumătate din ea aparține la 3000 de familii. În Ungaria nu există libertatea cuvântului și nici a întrunirilor (V. supra nota 206, mărturiile parlamentarilor și scriitorilor unguri din 1933 și 1937). Votul universal, de asemenea nu există. El este dela început cunoscut, fiindcă este dat sub ochiul jandarmului » (V. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 127).

Și tot astfel se exprimă scriitorul ungur Ștefan Turi (în ziarul « Népszava »), descriind peisagiul danubian: « Tabloul este pitoresc. Deoparte, castelele și monumentele istorice, de cealaltă satele asiatiche. De 1000 de ani satele acestea nu s'au schimbat, sufocate de sistemul marilor proprietari. 1000 de ani s'au scurs fără a se lăsa, populațiunii dela țară, timpul necesar pentru a se pune în mișcare, etc. ». Și ziarul citat arată că: « în comunele: Gerepfalva, Kacs, Kistaly, Nosvai, Ostoros, Saly, Szomolya, Tibolddarocz, etc. marea majoritate a populațiunii locuiește în grote, ca în vremurile preistorice » (V. Corneliu Codarcea, *op. cit.*, p. 128).

²²⁸⁾ V. supra nota 178.

²²⁹⁾ V. « Revista Institutului Social Banat-Crișana » Nr. 31—32/940, p. 400, unde se reproduce datele statistice din 1895, după articolul publicat de Dr. Gh. Balogh Vasady în revista maghiară « Urania » din 1 Ianuarie 1914. În același sens: Dr. Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 377; Dr. Ioan Luca Ciomac, *Despre stările agrare din Transilvania sub regimul maghiar*, pag. 34.

Anume, în timp ce 1.459.893 mici gospodari dețineau 2.494.804 jugăre, ceilalți 3.977 mari latifundiari dețin restul de 12.677.780 jugăre.

86. Statistica maghiară din 1910, dealtfel confirmând toate datele aceleia din 1895, ne demonstrează deopotrivă:

a) pe deoparte că 3.232.806 români aveau 3.598.669 jugăre, adică circa 1 jugăr de locuitor, în timp ce ungurii aveau 11.283.816 jugăre, adică circa 6 jugăre de locuitor;

b) iar pe de altă parte că proprietatea mare, latifundiile de peste 1.000 jugăre, se găseau în proporție de 91,4 % în mâini ungurești, în timp ce proprietatea mică până la 5 jugăre, se găsea în proporție de numai 38,3 % în mâini maghiare ²³⁰⁾.

87. Proporția în care grofii medievalelor latifundii dețin și astăzi pământul național, este și mai uluitoare — după chiar datele statistice ale anului 1935 ²³¹⁾ — dacă examenul

²³⁰⁾ V. Dr. Aurel Gociman, *România și Revizionismul Maghiar*, ed. II, Edit. « Universul », București, 1934, p. 377; « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 16/936, p. 83.

²³¹⁾ V. Lucrarea sociologului maghiar Dr. Kovács Imre, *Emigratia* (A Kivándorlás, Budapesta, 1938), care la capitolul « Ungaria este o țară de proletari » (Magyarország proletárosság), dă pe baza statisticii întocmite în 1935 impresionante date asupra structurii sociale maghiare, din care — după recenzia ce i s'a făcut în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 25/939, p. 124 — spicuiam:

Numărul proprietarilor	Suprafața globală ce dețin	Suprafețele individuale ce dețin	Procentul din suprafața totală
628.431	236.417	0—5 jug.	1.4 %
556.352	1.394.829	5—10 »	8.6 %
204.471	1.477.376	10—50 »	9.1 %
217.894	4.198.246	50—100 »	26.1 %
15.240	1.036.162	100—500 »	6.1 %
9.632	1.985.715	500—1000 »	12.3 %
1.362	944.250	peste 1000 »	6.4 %
1.070	4.808.849	peste 4000 »	30.0 %
Total . . 1.634.407	16.021.944	0—peste 4000 jug.	100 %

este extins asupra proprietăților lor individuale ce depășesc 10.000 jugăre. Sentimentul de adâncă și patriotică îngrijorare pe care-l mărturisesc sociologii maghiari ²³²⁾ este pe deaîntregul justificat. Intr'adevăr, un număr de numai 84 latifundii, însumând 4.360.622 jugăre, deci mai mult de 50 % din întregul teren de cultură al Ungariei ²³³⁾, stăpânit de o mână de prinți, al căror nume maghiarizat, abia de poate ascunde străina lor origină etnică ²³⁴⁾, reprezintă desigur — prin raport la cei 66 % din populația țării, cari n'au nici măcar o brazdă de pământ ²³⁵⁾ și cari, ca servitori ai domeniilor senioriale primesc pentru neodihnită lor muncă, doar 300 pengö anual ²³⁶⁾ — o stare cel puțin îngrijorătoare.

Dar nu numai atât.

²³²⁾ V. Dr. Kovács Imre, *op. cit.*, în «Revista Institut. Social Banat-Crișana» supra citată, p. 125.

²³³⁾ V. «Revista Institut. Social Banat-Crișana», Nr. 14/936, p. 60, unde — utilizându-se datele furnizate de publicistul *Raoul Chelard*, (V. «L'Europe Centrale», 5 Sept. 1935) — se arată că terenul agricol al Ungariei însumează numai 8.000.000 jugăre.

²³⁴⁾ a) Așa de exemplu: Prințul *Eszterházy Pál* are latifundii în hotarul a 158 comune cu o globală întindere de 223.413 jugăre; prințul *Festetics György* în hotarul a 36 comune, cu o întindere de 75.196 jugăre; groful *Eszterházy Moric* în hotarul a 23 comune cu 56.175 jugăre; groful *Pallavicini Alfons* în hotarul a 33 comune cu 54.204 jugăre, etc., etc. (V. Dionisie Zentay, *Beszélő számok*, — Cuvinte semnificative — Budapesta, 1935, lucrare în care lista acestor feriți muritori, se întinde pe numeroase pagini).

b) Iar din totalul acestor 84 latifundii — însumând global o suprafață de 4.360.622 jugăre, — 50 sunt latifundii fideicomisare, sustrase circulației bunurilor, în virtutea dreptului nobiliar maghiar de moștenire, care nu le îngăduia înstrăinarea.

c) În fine, Biserica Romano-Catolică are 863.000 jugăre, iar cea reformată 103.000 jugăre, de asemenea bunuri de mână moartă (V. Kovács Imre, *op. cit.*, p. 96 și urm.; Revista supra citată Nr. 25/939, p. 125; Raoul Chelard, *L'Europe Centrale*, supra citat).

²³⁵⁾ V. «Revista Instit. Social Banat-Crișana», Nr. 25/939, p. 125, aceeași revistă Nr. 33—36/940, p. 511.

²³⁶⁾ Echivalentul acestei sume în monedă românească, este de lei 10 zilnic, sumă cu care urmează să se acopere atât nevoile personale ale muncitorului agricol, cât și cele ale familiei sale.

În realitate Ungaria trăiește o stare prerevoluționară, în care revizionismul nu este decât o simplă invenție diversionistă. Concertată, pusă la punct până în cele mai neînsemnate amănunte și încadrată meșteșugit într'o mișcare sinceră, credincioasă principiului naționalităților și tinzând la repararea injustițiilor săvârșite, mișcare cu care nu are însă comun decât numele ^{236 bis}), diversiunea maghiară e

^{236 bis}) Intr'adevăr: « informațiunile ce am putut strânge — scrie, cu competența și obiectivitatea ce-i este familiară, d-l Prof. Gheorghe Brătianu (*La Questionne romana nel 1940*, București, 1940, p. 10) — evitând toate exagerările, într'un sens sau într'altul, indică, pentru populațiunea română în afara teritoriului Statului Român (frontiera din 1920), următoarele cifre:

Românii din « Republica Moldovenească » de dincolo de Nistru și din

Rusia meridională	500.000
Românii din Jugoslavia: Kraina și Valea Timocului și a Dunării	250.000
Românii din Jugoslavia: Banatul sârbesc	100.000
Românii din Jugoslavia: Macedonia sârbească	40.000
Românii din Bulgaria	120.000
Românii din Albania	60.000
Românii din Grecia	100.000
Românii din Ungaria (cu Rutenia subcarpatică)	80.000

Totalul lor ar fi de circa 1.250.000, adică aproximativ câți secui și unguri sunt în Transilvania ».

România ar fi putut, în baza acestor realități atât de elocvente și de publice, să se socotească mutilată în drepturile ei istorice și etnice, să regrete jertfa celor 800.000 de morți, să-și trâmbițeze nedreptatea și să devină o partizană înfocată a revizionismului. Ar fi putut, e puțin spus. Rațional ar fi trebuit, fiindcă nu avea decât de câștigat. Și totuși n'a făcut-o. A împiedicat-o solidarismul său european, tăria naivă, cu care credea în necesitatea moderațiunii, împinsă până la sacrificiu, ca mijloc de a se asigura pacea. Pace — la fixarea condițiunilor căreia nu numai că nu a avut cuvânt, dar a fost chiar invitată afară — care în convingerea ei era atât de necesară dezvoltării popoarelor și progresului economic al Europei, încât merita sacrificiul ce și l-a impus în 1918, în mod voluntar.

« Dacă ar fi să se aplice — spunea, într'adevăr, la 10 Februarie 1919, în memoriul său, delegația română la Conferința de Pace — cu o absolută rigurozitate, principiul grupului lingvistic și etnic, România ar fi trebuit să pretindă, fără nicio contestațiune posibilă, unirea sutelor de mii de români de limbă, de obiceiuri și de sentimente cari locuiesc în grupuri compacte, malul stâng al Nistrului și dincolo de Bug până la Nipru. Ea ar trebui să revendice sutele de mii de români stabiliți dincolo de Dunăre, în Serbia, între valea Timocului și a Moravei, pe cei mai mult de o sută de mii după malul bulgăresc al Dunării, satele române risipite în câmpia ungurească până la Tisa și în diferitele provincii

destinată să canalizeze adâncile și generalele nemulțumiri

ale imperiului Țarilor... Ea ar trebui să amintească cel puțin, despre bătrâna existență a populației române în chiar inima peninsulei Balcanice. Prin revendicarea tuturor acestor suflete de români, ea ar putea, destul de ușor, să realizeze un bun târg cu elementele străine fixate în interiorul frontierelor naturale ale Țării Românești. Dar România nu ar realiza, în acest mod, decât un Stat desimulat și împrăștiat, la dezvoltarea economică a căruia ar întâlni serioase dificultăți și a cărei constituire geografică ar fi izvor de conflicte cu Statele vecine. România nu cere intrarea în unitatea română a tuturor acestor populațiuni de dincolo de Dunăre, de Nistru și de Tisa și nici chiar a acelorora de care este separată doar printr'un simplu scurs de apă. România cere numai, tuturor Statelor vecine, să arate aceeași moderațiune și să facă aceleași sacrificii, în interesul păcii, al liberei dezvoltări a popoarelor și al progresului economic al Europei » (V. Prof. Gheorghe Brătianu, *op. cit.*, pp. 8—10).

Pierzând Transilvania — pe care nu a posedat-o, pe căi de fapt, decât 70 de ani, în baza legii samavolnice a Uniunii din 1848, la cari Românii n'au participat și în contra căreia n'au încetat o clipă să protesteze, votarea ei fiind rezultatul necesității de a se legaliza, de a se acoperi un furt — *Ungariei nu i s'a făcut nicio nedreptate*. Fiindcă nu i-a aparținut, legal, pe bază de cucerire militară sau pe baza de autodeterminare, *niciodată*. Fiindcă, precum spunea însuși împăratul *Franz Iosef*, în Mesagiul din 15 Iunie 1863, pentru convocarea Dietei Transilvaniei: « *Unirea Transilvaniei cu Ungaria încheiată în anul 1848, nu s'a înfăptuit niciodată cu depline puteri legale și de fapt s'a dizolvat* » (V. R. Seișeanu, *Transilvania Românească*, 1941, p. 29). Fiindcă, în fine, cum au declarat imparțialii deputați sași, în 1865, aceleași Diete: « *... nu putem recunoaște deplina vigoare a articolului (de lege) despre Unirea Transilvaniei și credem ca trebuie să socotim necesară revizuirea acestui articol, conform Mesagiului Regal cu data de 6 Octombrie 1865, adresat Dietei* » (eodem loc, p. 29).

Dimpotrivă alipirea acestei provincii, profund românești, Statului Român, este singurul, poate, act de dreptate pe care îl consacrase Tratatetele din 1919. Din acest punct de vedere, ele ar fi trebuit să supraviețuiască, în Eternitate.

Pierzând însă Transilvania, în 1940, România, deși nevinovată, deși îndreptățită la mai mult decât stăpânea, este pedepsită, tocmai, ca o neferică urmărire, a modestiei ei permanent dovedită prin acte și fapte concrete.

Și astfel — moștenitoare a unei situațiuni ingrate, fruct al dominațiunilor streine cari, departe de a încuraja elementul băstinaș român din Basarabia, Bucovina și Transilvania, n'au omis nici un mijloc de a-l maghiariza, de a-l rusifica, sau de a-l anihila prin favorizarea, timp de un secol, ca în Bucovina, a infiltrării altor naționalități, ruteni și evrei — România este azi în tragica situațiune, tocmai fiindcă a repudiat atari sisteme acordând minorităților sale toată libertatea, de a regreta că nu a știut să-și calce pe inimă, să-și uite trecutul, să-și renege credințele, și să opună, la rândul său, îndată după 1918, opresiunea și arbitrarul, in Justiției ce se făcuse, poporului ei, până atunci (V. în acest sens Prof. Gheorghe Brătianu, *op. supra cit.*, p. 12, precum și punct. 2 al notei 237).

ale țăranului maghiar, în spre mănoasele câmpii transilvănene²³⁷⁾.

Jocul însă, oricât de meșteră ar fi aptitudinea club-manilor conducerii ungare, nu va întârzia să fie descoperit. Nerezolvarea problemei agrare la ei acasă și abolirea celei înfăptuite de Români, în teritoriile pierdute, va face să cadă ipocrita mască a latifundiilor. Poporul maghiar, prin lungul șir al revoluțiilor cari populează istoria secolelor XVII-lea, XVIII-lea și XIX-lea, a învederat că știe să pună capăt nesfârșitei sale răbdări. Iar jertfa sa, de astă dată, nu va mai folosi asupraitorilor săi stăpâni, ca în trecut.

Și atunci...

²³⁷⁾ 1. V. Szász Zsombor, articol publicat în « Magyar Szemle », Octomvrie 1934 și reprodus în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 10/934, p. 102; În același sens vezi și autorii citați infra nota 294.

2. Fiindcă, într'adevăr, un alt scop, fundat pe dreptate, pe istorie sau pe ideea etnicității, nu se poate descoperi, simulatului revizionism al plutocrației maghiare, cum ne-o dovedesc scrierile următorilor autori germani, profund cunoscători, în calitatea lor de băștinași, a stărilor de lucruri, reale, din România și din Ungaria. « Românii (din Transilvania) — constată fostul deputat Lutz Korodi, în studiul său « Problema Ungară » publicat în revista « Preussische Jahrbücher », Berlin, nr. 2, Mai 1934 — s'au unit cu România prin propria lor voință; iar în ce privește pe germani, ei s'au pronunțat în toate teritoriile țării, prin manifestațiile solemne ale organizațiilor lor naționale și politice competente, pentru alipirea cu România... Și aceiași germani, anul trecut și spontan, au luat poziție împotriva revizuirii tratatului dela Trianon, în favoarea Ungariei. Pentru mai multă exactitate, Contele Bethlen ar trebui să ducă la cunoștința auditorului din Londra, aceste fapte de o importantă covârșitoare. Germanii din România nu vor să schimbe soarta lor cu aceea a conaționalilor lor din Ungaria și opinia publică din Sud-estul Europei știe prea bine aceasta ». Și același crez îl mărturisesc scriitorii Karl Hermann Theil (V. revista « Volk und Reich », Berlin, nr. 5, Mai 1934), Dr. I. Straubinger (V. Broșura « Die Schwaben in Sathmar » și Studiul publicat în 1937 în revista « Der Auslands-Deutsche »), etc., iar Prof. Karl Weisser din Satu-Mare nu s'a sfiit, cu ocazia desvelirii statuii marelui Vasile Lucaci să declare: « ... Se știe de asemenea că frontierele dela Vest ale României sunt nu numai bastioanele existenței națiunii și libertății române, dar și acelea ale libertății noastre, a sva-bilor... (Aceștia) uniți în gânduri și în sentimente cu toate aspirațiile poporului românesc, nu vor face decât corp și suflet pentru apărarea acestor frontiere și vă dau asigurarea că atunci când goarna va suna, sângele nostru se va vărsa pentru cauza dreaptă a Românilor ». Quod erat demonstrandum.

88. Iată de ce nu trebuie și nu poate să mire pe nimeni, campania deslănțuită de magnații unguri și larg sprijinită prin cotidienele unei prese copios onorată în țară, la ei, ca și în străinătate. Marele și gravul precedent creat de luminatul patriotism al loialului *Rege Ferdinand I* și al înțelepților bărbați de stat români, constituie o *gravă amenințare a propriei lor existențe materiale* ²³⁸), prelungită de secole printr'un feroce egoism de castă, înlăuntrul căreia huzurul își găsea fundament într'o nesfârșită serie de privilegii, legal consacrate, prin legiuri confecționate în familie și cari culminau în faimoasa instituție succesorală a fidei comiselor ²³⁹).

89. Lucrul acesta este atât de adevărat încât în 1920, pentru a asvârli pe de o parte praful ieftinei reclame în ochii străinătății, iar pe de alta în ochii orbiți de muncă ai truditului sclav agricol maghiar, plutocrația conducătoare lan-

²³⁸) V. « Revista Institut. Social Banat-Crișana », Nr. 14/936, p. 70, după care reproducem: « Cu ocazia discuțiunii din Parlamentul maghiar, asupra proiectului ciudat al guvernului generalului Gömbös cu referire la așa zisa Reformă agrară, s'a învederat că se intenționase desființarea fideicomiselor, dar numai în aparență, fără a le atinge fondul. Adică o camuflare pentru a satisface exigențele Ligii Națiunilor. Aspectul glumeț al reformei încercate se desprinde deopotrivă și din nenumăratele articole, studii, etc. publicate în această privință. În cadrul acestora fostul ministru de finanțe *Loránt Hegedüs*, luând atitudine hotărâtă împotriva proiectului, își precizează punctul său de vedere într'un articol intitulat *Politica de reforme și fidei-comisurile*, publicat în ziarul revizionist « Pesti Hirlap » din 28 Noemvrie acel an.

Iată unul din interesantele sale pasagii: « *Jugoslavia, Cehoslovacia și România au desființat pur și simplu această instituție, ceea ce este un foarte mare și însemnat lucru pentru noi, întru cât au scăpat astfel maghiarimea ținuturilor deslipite, dela această umilitoare ilegalitate a dreptului de moștenire* ».

²³⁹) Iată deci — spune d-l Dr. C. Groșorean, examinând chestiunile rezumate supra în nota 238 — *explicațiunea atacurilor, bârfelilor, acuzațiunilor și calomniilor maghiare presărate în toată lumea împotriva României, cu ocazia înfăptuirii spontane a reformei agrare. Toți maghiarii latifundiați, adică toți magnații, în frunte cu decedatul conte Apponyi, au sărit ca mușcați de șarpe, dându-și seama că inițiativa valahă va provoca cu timpul și în Ungaria, în rândurile țărănimii lipsite de pământ, reacțiunea firească și necesară* » (În același sens, Emil Petrini, *Reforma agrară în Transilvania*, în lucrarea jubiliară supracitată *Transilvania, Banatul, etc.*, București, 1929, p. 313).

sează un manifest-apel, prin care solicită marea proprietate să ofere, voluntar, terenurile necesare împroprietării foștilor combatanți (vitézi lelkék).

Permanentă duplicitate a aristocrației maghiare nu reușește însă, de această dată să-și ascundă, cu desăvârșire, ferocele său egoism. Intr'adevăr, nerăspunzându-se apelului decât printr'o jenantă ofertă globală de 11.000 jugăre, cercurile dominante se simt îndestul de rușinate pentru ca prin legea XXXIV din 1920 să exproprieze, în fine, 60.000 jugăre. Iar expunerea de motive a acestei legi — « de autentică reformă agrară » cum exclamă presa budapestană — mărturisește concepțiunea națională, militară și politică ce-i stă la bază, în următorii termeni: « curajul manifestat în timpul războiului, credința în patria maghiară și caracterul ungar indistructibil, au fost *demn* recompensate prin distribuire de loturi de agricultură. *Această instituție care se fundează pe tradiția pur ungară*, a știut să se apropie de sufletul și de energia poporului maghiar » ²⁴⁰).

Dar și cum, în această « tradițională » și « pur maghiară » reformă agrară, sacrificiile marei proprietăți sunt, precum s'a afirmat, singurele mijloace de a măsura întinderea recompensei date jertfei din război a foștilor combatanți, nu va trebui să facem nici un efort pentru a învedera că — deosebindu-se profund de mărinimia moșierilor români — clasa privilegiată ungară n'a dat un preț deosebit eroismului pe care pretindea că-l cinstesc, atunci când din totalitatea celor 4.360.622 jugăre, cât însumează latifundiile a numai 84 de grofi, cedează apărătorilor patriei doar 60.000 jugăre. Dar desconsiderarea lor se accentuează încă, la defal-

²⁴⁰) V. Géza Féja, *Colonia Maghiară*, în revista « Valász », Budapesta, anul II, Nr. 5—6/935, p. 363, reprodușă și în « Rêvue de Transylvanie », în articolul *Un anacronism în Europa: Proletariatul maghiar agricol*, datorit scriitorului J. Russu (V. tom., IV, Nr. 1—2/938, p. 83).

care și distribuirea loturilor. Cu această ocazie se constată — din înregistrările statistice oficiale — că din cele 60.000 de jugăre împărțite în proporție de 77 % gradelor inferioare și de 23 % ofițerilor, circa 70 % erau situate la mari depărtări de centrele de desfacere și de o sterilitate notorie ²⁴¹⁾.

« Ungaria, Stat eminamente agrar — conchide cu o notă de abia reținută revoltă, tânărul sociolog ungar Géza Féja — n'a reușit astfel să realizeze nici măcar reforma agrară » ²⁴²⁾.

²⁴¹⁾ V. lucrările d-lor Géza Féja și J. Russu, supra citate în nota 240.

²⁴²⁾ V. în același sens articolul publicistului francez R. Chelard, publicat în « L'Europe Centrale » din 5 Sept. 1935, și reprodus în « Revista Institutului Social Banat-Crișana » Nr. 14/936, p. 59; V. deopotrivă discursul deputatului și scriitorului Matias Matolcsy, rostit în Parlamentul maghiar (« Pesti Napló » din 24 Ianuarie 1936), din care reproducem următoarele pasagii: « Politica ungară care în 1918 a precipitat țara în prăpastie, a comis eroarea impardonabilă de a lua partea claselor sociale « istorice » contra aceleia a țăranilor cari încercau să se ridice. Seria dezastrelor suferite de patria maghiară este datorită șocului dintre țăranii, cari formează propriu zis națiunea și aristocrații, a căror origine este, pentru cei mai mulți din ei, streină. Aristocrații au luptat în trecut, mai mult contra țăranilor, decât contra Turcilor. Răsboinicii lui Rákoczy blestemau, răzând și plângând de furie, pe aristocrații de origină străină. Acesta este un adevăr istoric. Problema agricolă n'a fost rezolvată. În 1848 libertatea nu s'a acordat decât de formă. De atunci și până în zilele noastre starea țăranilor nu s'a îmbunătățit întru nimic, nimeni nu s'a preocupat de ridicarea lor. Toate tentativele de emancipare ale clasei țărănești, s'au lovit, ca de un zid imuabil, de rezistența magnaților. Lupta a fost dintre cele mai disperate, revoluția țăranilor a fost mută (V. infra nota unde se reproduc unele pasagii din lucrarea, cu acest evocativ și simbolic nume, a sociologului Imre Kovács). Un milion și jumătate de țăranii unguri, i-au fost victimele; ei au emigrat, asigurând astfel triumful egoismului aristocrației maghiare (Comp. supra nota 173, articolul d-lui deputat Urmánczy). Dar cine sunt acești aristocrați?. Numai în mod excepțional sunt unguri de origină; trăesc în străinătate; acolo își cheltuiesc averile și n'au cu masele țărănești niciun contact moral. Proprietățile lor sunt, în cea mai mare a lor parte, fructul unei trădări a poporului, recompensa unei atitudini anti-naționale, etc., etc. ».

Și conchizând deputatul Matolcsy se întreabă: « cum poate Ungaria să prețindă o revizuire a frontierelor, când ea n'a fost în stare nici măcar să facă o revizuire internă, necesitățile de circumstanțe? » (V. Cornelius Codarcea, *op. cit.*, pp. 122—123).

90. În această situație, reproșurile ce se fac Românilor, — campaniile de presă ce li se montează prin tributarele pene ungurești, evreești sau internaționale, — procesele temerare ce li se intentează în țară și în străinătate, — în fine, pârlile nesfârșite cu care s'au populat ședințele repauzatei Ligi a Națiunilor, *nu îi interesează, nu îi impresionează, nu îi clatină din drumul tradițional al împlinirii îndatoririlor lor, astfel cum ele s'au cristalizat în conștiința de perfectă și înaltă onestitate a poporului român.*

Dimpotrivă, cercetătorii atenți, români și străini (V. notele ²⁴², ²⁶¹⁻²⁶³) au socotit, în obiectiva lor judecată — și credem nu fără drepte cuvinte —, că modul cum s'a rezolvat problema agrară de conducătorii României, constituie indubitabil motiv de laudă pentru ei, precum constituie pilduitor motiv de imitație pentru alții și aceasta fără nici o urmă de orgoliu național, fiindcă — precum acești autori constată — criteriul ce s'a urmat, cu religiozitate de Români, a fost nu cel politic, militar sau național — ca în pseudo reforma agrară maghiară — ci și exclusiv cel social și economic.

91. Dar chiar dacă statisticele întocmite de unii autori unguri ar fi exacte ²⁴³), încă explicațiile ce ei le dau, atunci când contestă intențiile sociale ale acestei mari reforme, sunt injuste, fiindcă sunt pripite și necontrolate.

Intr'adevăr, dacă în Transilvania propriu zisă (fără Banat, Crișana, Sălaj și Maramureș), din numărul de 229.860 al îndreptățiților români, au fost împrăprietăriți 212.803, în

²⁴³) V. Dr. Elemér Jakabffy, *Erdély Statistikája 1929*, Lugoj, p. 28; V. și «*Révue de Transylvanie*», Tomul IV, Nr. 1—2, p. 46, studiul d-lui Alexandru Olteanu, *Mișcarea economică ungară în Transilvania*, după care reproducem statistica ce urmează:

a) Indreptățiți la împrăprietărire: Români 229.860; Unguri 92.258; Germani 12.272; alte minorități 8.820, adică un total de 343.210 îndreptățiți;

b) Beneficiari ai împrăprietăririi: Români 212.803; Unguri 45.628; Germani 15.934; alte minorități 6.314, adică un total de 280.679 satisfăcuți.

timp ce din cei 92.258 îndreptățiți unguri s'au împroprietărit numai 45.628, aceasta nu înseamnă că s'a urmărit pătînirea cetătenilor de origină etnică română.

Nu. Ci pur și simplu că *nedreptățile istorice se răzbună*. Fiindcă este îndeobște cunoscut că:

a) în marea lor majoritate comunele în care se găseau situate domeniile ce cădeau, prin marea lor întindere, sub prescripțiunile exproprierii erau comune locuite de români;

b) că această întâmplare nu era fortuită, ci dimpotrivă, era opera repartizării administrative a teritoriilor, unite în 1918 cu România, operă prin care guvernământul maghiar, îngrijea cu multă destoinicie, ca marile domenii să fie înconjurate de sate românești, întrucât românii erau nu numai cea mai bună mână de lucru, dar și mult mai ieftină decât mâna de lucru maghiară ²⁴⁴).

Și cum domeniile expropriate s'au împărțit, cu firească preferință, țăranilor locuitori ai comunelor peste cari se întindeau, ele revin prin jocul Dumnezeuescului hazard în stăpînirea aceloră cari le-au cultivat cu dragoste curată și devotată, secole de-a rândul ²⁴⁵). Că aceasta este explicația cea adevărată și nu alta, rezultă și din faptul că de exemplu în județul Odorhei, unde repartizarea domeniilor expropriate era avantajoasă pentru populația maghiară, din totalul de 1.288 de împroprietăriți, 1.076 au fost unguri, iar numai restul de 212 au fost români ²⁴⁶).

92. Această împrejurare constituie o evidentă dovadă în plus, a netemeinicii concluziunilor scriitorului *Aldo Dami*, care în lucrarea sa *Les nouveaux martyrs* (Paris 1937, pp.

²⁴⁴⁻²⁴⁵) V. Studiul precitat al d-lui Alexandru Olteanu, p. 47; V. C. Bogdan, *Bilanțul reformei agrare în urma aplicării legii pentru libera circulațiune, în județul Timiș Torontal*, în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 10—12/934, p. 65.

²⁴⁶) V. « Revista Instit. Soc. Banat-Crișana » supra menționată, p. 65.

243—245), afirmă cu o neîngăduită ușurință pentru un serios economist « că reforma agrară a fost un pretext pentru a *despui* minoritățile ». Cei ce au fost *despui*ți în realitate, total și încă de foarte multă vreme, sunt cei ce au lucrat vastele latifundii în schimbul unei pâini mucedde, spre exclusivul huzur al grofilor. Acestora li s'a reparat în mod efectiv, prin reforma agrară românească, o seculară și crudă *injustiție*.

Dar adevărul acesta este subliniat de lapidara judecată a fostului președinte de consiliu *Iuliu Maniu*, care în Adunarea antirevizionistă dela Arad în 1936, examinând reforma agrară și caracterul ei — raportat la faptul că prin Tratatul de pace s'a retrocedat Ungariei o parte din teritoriul unit României, dar în care împrăștierea se efectuase — constată: « grozii în primul rând au luat din mâna țăranului ungur pământul dat de noi; astăzi toți conții și prinții aceștia, Eszterházy, Károlyi și alții au zeci de mii de jugăre în stăpânire. *Aceștia nu vor dreptatea pentru țărani, nici pentru țăranul român, nici pentru țăranul ungur, ci vor să mențină domnia grofilor, care le este mai scumpă decât orice* » ²⁴⁷).

Dealtfel aceste adevăruri nu sunt negate nici chiar de unguri, desigur nu în aceeași termeni dar privind incontestabil aceeași problemă. De exemplu scriitorul maghiar *Szász Zsombor* — în Revista « Magyar Szemle », din Octombrie 1934, — face strania constatare că politica Ungariei față de Ardeal, nu are ca obiect recuperarea populației maghiare, ci recăștigarea teritoriilor, a pământurilor, singurul scop, singura țintă a revizioniștilor unguri. Iată cum se exprimă autorul citat: « *Nu se însuflețesc pentru salvarea poporului de peste munții Apuseni, ci pentru posesiunea acelor teritorii, indiferent de cine sunt populate* » ²⁴⁸).

²⁴⁷) V. « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 16/936, p. 87.

²⁴⁸) V. « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 10—12/1934, p. 102.

93. Deopotrivă de neadevărată este și afirmațiunea unui alt autor maghiar — deputat român în permanență ²⁴⁹⁾, — anume că din cele 1.831.421 jugăre expropriate în Transilvania, nedistribuiindu-se decât 369.262 jugăre, restul de 1.462.159 jugăre « s'au évaporat », rămânând astfel nesatisfăcut un număr de 412.890 din cei 801.421 câți erau îndreptățiți la împroprietărire.

Intr'adevăr din Darea de seamă a activității Corpurilor Legiuitoare și a Guvernului până la 27 Martie 1926, înfățișată de răposatul ctitor al României Mari *Ion I. C. Brătianu* ²⁵⁰⁾, se constată cu caracter de oficialitate că ²⁵¹⁾:

— începând imediat după 1 Ianuarie 1922 până la 1 Noembrie 1925, s'a expropriat în Ardeal o suprafață totală de 1.598.477 jugăre — deci nu 1.831.421 jugăre, — astfel repartizat: 745.004 arabil, 74.507 fâneată, 381.679 islaz, 388.190 pădure și 9.167 intravilan (locuri de casă);

— din cei 537.794 de îndreptățiți — deci nu 801.607 — 396.342 erau de origine etnică română, iar restul de 134.332 erau de alte origini etnice;

— s'au împroprietărit, până la data apariției Dărei de seamă pe care o folosim, 335.074 îndreptățiți — din care

²⁴⁹⁾ V. Articolul d-lui Hegedüs Nándor, în revista « Magyar Kisebbség » din Septembrie 1934, raportat în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 16/1936, p. 83).

²⁵⁰⁾ V. portretul făcut acestui mare fiu al națiunii, de către Contele de Saint Aulaire, în articolul *Un grand latin : Jean Brătianu*, publicat în « La Revue Hebdomadaire », din 4 August 1928, în care preamărindu-i opera, preamărește România a cărei « agonie millénaire jaillit de ses douleurs comme la lumière jaillit des plaies du Crist » și cu privire la soartea căreia, declară solemn: « Tous les gouvernements pacifiques trahiraient la cause dont ils se réclament, s'ils trahissaient la Roumanie, comme ils l'ont fait récemment a Genève. Esperons que nous ne verrons plus ceux qui se disent les chevaliers de la paix, tirer sur ses avant postes ». V. și *Paroles Franco-Roumains*, de același autor, 1930, Editura Socec, pp. 96—99.

²⁵¹⁾ V. Broșura apărută în Editura « Cărții Românești », București, 1926, p. 142 și urm.

246.695 români și 88.379 de alte naționalități — pe o suprafață de 438.271 jugăre ²⁵²⁾;

— că s'au repartizat în fine, ca pășuni comunale 381.509 jugăre, ca păduri comunale 388.190 jugăre, iar ca rezerve de interes obștesc 69.842 jugăre, rămânând încă de repartizat — *deci* « neevaporate » — 320.565 jugăre.

94. Dar acuzațiunile de orice natură ar fi ele, nu vor putea întuneca adevărul, că la 27 Martie 1926:

— din cele 25.887.000 ha teren agricol și păduri ce le are România ²⁵³⁾ s'au expropriat 5.914.019 ha ²⁵⁴⁾, adică mai mult de 20% ²⁵⁵⁾;

— din totalul de 2.043.285 îndreptățiți au fost satisfăcuți 1.206.138, adică mai mult de 60%;

— din aceștia numai 513.275 aparțineau Regatului vechi, ceilalți 792.865 fiind locuitori ai provinciilor unite, care deci, ca număr, reprezintă 60% din totalul beneficiarilor, deși sub raportul îndreptățiților reprezentau doar 40%.

— în zisele provincii au fost împrăștiți 532.700 români și 260.165 minoritari, adică, raportat la numărul populațiunei românești și minoritare a ziselor ținuturi, într'o cotă de 16% pentru români și de 20% pentru minoritari;

— în fine și cum bunurile între 1—10 jugăre însumau înainte de reforma agrară 4.407.884 jugăre, iar după această

²⁵²⁾ Raportând numărul îndreptățiților și împrăștiților români și minoritari din cele 23 județe ale Transilvaniei, la numărul populațiunilor cărora aparțin, ajungem la aceste cote, într'adevăr elocvente probe ale profundului simțământ de justiție pe care și în această ocazie l-au dovedit Românii.

Anume: a) cei 57,9% români transilvăneni au beneficiat de împrăștiere într'o cotă de 62,25%; b) pe când cei 42,1% minoritari într'o cotă de 65,80%; deci cota lor este odată și jumătate mai mare.

²⁵³⁾ V. C. Manoliu, *Industria în cadrul Statului Agrar*, « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 13/1935, p. 129.

²⁵⁴⁾ V. Darea de seamă supracitată, p. 142.

²⁵⁵⁾ În Ungaria cu ocazia împrăștiării « vitejilor » s'au expropriat din cele 8.000.000 jugăre teren arabil, numai 60.000 jugăre, deci abia 0,75%.

reformă 7.289.953 jugăre, proprietățile rurale s'au dublat aproape și anume în folosul exclusiv al țăranilor din provinciile unite, în care categorie intră, incontestabil și minoritatea maghiară ²⁵⁶).

95. Reforma agrară a atins desigur, în mod grav și dureros pe proprietarii maghiari. Dar lucrul era firesc și explicabil, dacă ne reamintim datele istoriei latifundiilor maghiare, din al căror cuprins rezultă că proprietarii acestora și nu alții, erau aceia cari dețineau majoritatea bunurilor imobiliare din Transilvania.

Și adâncind istoria acestor latifundii vom găsi explicațiuni și în alte domenii, deopotrivă de interesante și privind în deosebi procedurile folosite de unii — destul de numeroși — din acești mari proprietari, pentru a ajunge la început în posesiunea și mai târziu în deplina proprietate a bunurilor ce le stăpâneau la 1918 ²⁵⁷).

Intr'adevăr: « în Maramureș — constată în anul 1913, publicistul maghiar *Victor Arady* ²⁵⁸) — mijlocul cel mai simplu de îmbogățire este cartea funduară... deoarece aci există o completă anarhie.

²⁵⁶) V. Nota d-lui Dr. Cornel Grofșorean, în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 16/936, pp. 83—84; articolul supra citat al d-lui C. Manoliu, p. 139; Darea de seamă supra citată, p. 140 și următorii.

« Reforma agrară — spune d-l Emil Petrini (*op. cit.*, p. 313) — a realizat justiția însăși, a dat pământul aceluia care îl muncea, asigurând astfel deopotrivă dezvoltarea individului și progresul țării, prin această *revoluție socială*. Să nu uităm că pământurile expropriate au fost repartizate tuturor acelor cari aveau nevoie de ele, fără nicio deosebire de naționalitate. Binefacerile acestei mari reforme s'au răspândit asupra tuturor » (V. și Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 251).

²⁵⁷) V. nota d-lui Dr. Corneliu Grofșorean, în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 16/937, p. 84.

²⁵⁸) V. articolul publicat în revista « *Huszadik Század* », din Budapesta Nr. 9 și 10/913, p. 383, reproduc parțial în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 24/938, p. 106.

Lăsamintele nu sunt desbătute la timp și prin consecință imobilul nu figurează pe numele decedatului, ci pe acela al unui îndepărtat antecesor.

Dacă a murit vreun țăran mai bogat, orice potentat local poate exopera transcrierea imobilului pe numele său, înaintând un contract fals, antidatat... *Mii de țărani au fost astfel desposedați și sute de « domni » s'au îmbogățit. Un al doilea mijloc de îmbogățire este acela al participării la licitația imobilelor.* Este deajuns să se prezinte un « Domn » dela Administrație, ca să dispară evreii și țăranii, lăsând obiectul licitației în prada omnipotentului care singur licitează, oferind, în lipsă de concurență 20—30 coroane ungare pentru un jugăr de pământ. Și vai aceluia care s'ar încumeta la o participare efectivă și legală. *Iar al treilea mijloc de îmbogățire este acela al intervenției.* Când un evreu a comis un abuz prea eclatant cedează pretențiunea formată pe cale criminală unui magnat administrativ, evident ca să scape de urmărirea penală și chestiunea s'a clasat ».

Iar încheierea autorului citat este și mai semnificativă: *« este groaznic a fi minoritate în Ungaria, căci naționalitățile la noi sunt : vogelrei ».*

96. Dar dacă aceasta este istoria constituirii multora din latifundiile maghiare,—dacă ordonanța Nr. 4.000/1917 a Consiliului de Miniștri Maghiar face imposibilă orice dobândire de bunuri de către români ²⁵⁹⁾ —dacă în 1940, primul act de guvernământ făcut de Statul Maghiar după obținerea Hotărârii Arbitrale dela Viena ²⁶⁰⁾, este anularea efectelor reformei

²⁵⁹⁾ V. nota d-lui Cornel Grofșorean, în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 16/936, p. 84, precum și amănuntele date supra în nota 221.

²⁶⁰⁾ V. « Universul » Nr. 269 din 30 Septembrie a. c. în care se reproduce telegrama agenției Rador datată Budapesta 28 Sept. 1940 privind declarațiunile d-lui secretar de Stat ungar Pataky, în sensul că « soluțiunea chestiunilor foarte complicate, ridicată de reforma agrară română constituie o problemă specială. Se subliniază că pământurile necesare micilor agricultori (?), pentru a satisface

agrare românești, lovind deopotrivă în țăranul român ca și în țăranul maghiar, împrăștiat și ca atare înstărit prin ocrotitoarea înțelepciune a Statului Român, — dacă... , și când toate aceste lucruri se întâmplă sub ochii și în văzul public, nu sunt oare autorii români și chiar unii dintre maghiari ²⁶¹⁾ îndreptățiți să constate că seria insultelor cu care se acoperă această pașnică și totuși revoluționară Reformă este interesată, născută din meschinele interese ale clasei dominante maghiare? Că în realitate marea Reformă a mărit potențialul economic al poporului maghiar din Transilvania, reparând o *injustiție seculară*? Că cele 16—18 miliarde de lei ²⁶²⁾, cari constituiesc venitul net al

nevoile lor (?), nu se vor lua înapoi ». Iată o frază care ne amintește, (V. supra nota 221) faimoasa creațiune a anului 1848: « loturile șerbilor și lucrătorilor cu ziua », date cu dreptă și luate îndărăt, de strămoșii actualilor conducători unguri, « cu stânga ».

^{261, 262)} V. articolul d-lui Alexandru Olteanu, în « *Révue de Transylvanie* », tom. IV, No. 1-2/1938, p. 65 ; Prof. Gheorghe Brătianu, *La Question romena nel 1940*, București, 1940, p. 7 ; Mathias Matolcsy, *Proiectul noiei Reforme agrare*, Budapesta, 1936, lucrare considerată ca un energic apel la realitate adresat « Ungariei feudale » și în a cărei prefață Prof. Iuliu Szekfű afirmă că « problema agrară prezintă astăzi în Ungaria mari asemănări cu epoca servajului ». Inutil să arătăm că acestui « Proiect » i s'a răspuns cu formula cunoscută « *țărării nu sunt încă, destul de copii pentru reforme* ».

Dar scriitorul maghiar nu s'a limitat să sgudue fortărețele latifundiare, ci, în calitate de deputat, a fost obligat — desigur cu părere de rău — să constate, în chiar Parlamentul maghiar: « că Reforma agrară română a fost generală ; că nu numai conții din Transilvania, dar și proprietarii din Vechiul Regat, au fost expropriați » (V. ziarul « *Pesti Napló* » din 24 Ianuarie 1936 și C. Codarcea, *op. cit.*, p. 124).

Iată o declarațiune care, pentru odată, nu răstălmăcește adevărul.

Și reținerea ei este cu atât mai utilă, cu cât scriitorul și deputatul Matolcsy, nu este un prieten al românilor, cum a dovedit-o în ședința aceluiași parlament dela 17 Noemvrie 1937. Intr'adevăr combătând tablourile întocmite pentru colonizarea latifundiului Contelui Károlyi — în care se găseau trecuți și unii români din câmpia Nyir-ului (districtele Szabolcs, Hajdu și Szatmár), români la origină, azi complet maghiarizați și în existența cărora numai religia greco-catolică constituie ultima dovadă, că au fost cândva români — a declarat textual : « cred că este de maximă importanță ca în apropierea frontierelor să nu se colonizeze decât exclusiv unguri autohtoni ». Iar furia deslănțuită de cercurile

ungurilor din Transilvania, este datorit efectelor salutare ale acestei epocale reforme ²⁶³⁾?

Iată de ce socotindu-ne autorizați, pe baza celor expuse, să dăm răspunsuri afirmative, întrebărilor de mai sus, ne socotim deopotrivă îndreptățiți să conchidem: dacă modul în care s'a rezolvat problema agrară în Țara Românească consti-

catolice maghiare, contra acestei declarațiuni — cum ne-o dovedește ziarul oficial al ziselor cercuri, « Nemzeti Ujság », Budapesta, 18 Noemvrie 1937 — aveau drept fundament nu nedreptatea ce se făcea pierduților noștri frați, ci dimpotrivă, împrejurarea că prin declarațiunile făcute s'a recunoscut românismul țăranilor din regiunea respectivă, recunoaștere care întărește susținerile guvernului român, lipsit până acum de serioase dovezi, în această privință (V. Dr. Petre Petrinca, *I Romeni di Ungheria, op. cit.*, p. 28).

Iată, prin consecință dovedit, odată mai mult cum primează la Unguri naționalul asupra economicului, cum maghiarizarea atunci când este vorba să-și dovedească fireștile răsplăți recunoscătoare, să-și producă adică efectele în domeniul bunurilor economice, este desbrăcată de orice fel de consecințe practice.

Iată dar verificată și sub acest raport, constatarea ce am făcut-o sub raportul accesului în funcțiuni publice — V. supra nota 129 pct. I, Nr. 4, — anume *maghiarizarea este un scop în sine, cu consecințe, pământești, nu pentru maghiarizați, ci, exclusiv pentru stăpânii maghiarizatorilor.*

²⁶³⁾ Reforma agrară a avut efecte salutare nu numai din punct de vedere social, dar și din punct de vedere economic, tărâm pe care se înregistrează o vădită sporire atât a suprafețelor cultivate, cât și a producției totale, cum se ilustrează din următoarele date (V. *Transylvanus, op. cit.*, pp. 51—52):

A n u l	G r â u		O r z	
	Suprafața ha.	Producția quintale	Suprafața ha.	Producția quintale
1920 . . .	2.022.710	16.685.874	1.400.173	14.719.502
1930 . . .	3.055.900	35.590.780	2.053.537	27.404.537

A n u l	O v ă z		P o r u m b	
	Suprafața ha.	Producția quintale	Suprafața ha.	Producția quintale
1920 . . .	956.393	9.920.897	3.295.418	26.238.468
1930 . . .	1.212.700	13.592.924	4.794.952	63.861.811

tuie un justificat prilej de laudă pentru Români, atunci per a fortiori, el, în toate cazurile, reprezintă un reconfortant prilej de meditație și chiar de imitație pentru alții ²⁶⁴).

§ 2. CONVERSIUNEA

97. Revoluția maghiară din Octomvrie 1918 — raportează un fost înalt demnitar ungar ²⁶⁵) — a fost o urmare

²⁶⁴) I. V. Comentariul *Conversiunii* din 7 Aprilie 1934, datorit d-lor Prof. A. Herovanu și Richard Hutschneker, « Biblioteca Legislativă », Nr. 2, Editura Cartea Românească, București, 1934, p. 35, unde, în raportul către Cameră al d-lui Aurelian Benteoiu, raportorul legii, se menționează următoarea statistică, privind repartitia proprietății pământului, din care rezultă că: *suntem o țară de mici plugari*.

Intr'adevăr:

a) 74,95% din totalul exploatărilor agricole reprezintă proprietatea până la 5 ha. însumând o suprafață de 5.535.000 ha. și 2.460.000 proprietari;

b) 17,10% din totalul exploatărilor agricole reprezintă proprietatea între 5—10 ha. însumând 3.955.000 ha. și 560.000 proprietari;

c) 5,50% din totalul exploatărilor agricole reprezintă proprietatea între 10—20 ha. însumând o suprafață de 2.360.000 ha. și 180.000 proprietari;

d) 1,70% din totalul exploatărilor agricole reprezintă proprietatea între 20—50 ha. însumând 1.535.000 ha. și 56.000 proprietari;

e) 1,57% din totalul exploatărilor agricole reprezintă proprietatea între 50—100 ha. în suprafață totală de 895.000 ha. aflate în mâna a 12.800 proprietari;

f) 0,17% din totalul exploatărilor agricole reprezintă proprietatea între 100—200 ha., însumând un număr de 5.500 gospodării și o suprafață de 780.000 hectare;

g) 0,13% din totalul exploatărilor agricole reprezintă proprietatea între 200—500 ha., însumând un număr de 4.000 exploatări și o suprafață totală de 1.315.000 hectare;

h) 0,08% din totalul exploatărilor agricole reprezintă proprietatea de peste 500 ha., însumând un număr de 2.700 exploatări și o suprafață de 3.375.000 hectare.

2. V. Cu titlul de *Comparație* statisticele menționate în cuprinsul lucrării de față, la nota 203, 204, 205, 206, 207 și 208, privitoare la situația din Ungaria.

3. V. în același sens: a) *Poporul Pustei*, de Julius Illyés; b) *Situațiunea comunei din Tard*, de Szabó Zoltán și c) *Colțul furtunei*, de Géza Féja, lucrări apărute în editura Budapestană « G. Sarkósy » și recenzate de Dr. V. Nistor, în articolul intitulat: *Un triptic ungar asupra condițiunii țăranului maghiar*, în « Révue de Transylvanie », tom. III, Nr. 3/937, pp. 383—397.

²⁶⁵) V. Dr. Ludovic Vajassy, fost comisar guvernial al Ardealului și subsecretar de Stat al Guvernului contrarevoluționar din Seghedin, în cartea sa:

eruptivă « a mizeriei seculare provocată prin exploatarea nemiloasă a populațiunii de către clasele dominante ». Suverană până în 1848, cât a tronat fără concurență, neînfricatul feudalism maghiar, exploatarea continuă și după această dată, când cu concursul Casei de Habsburg, când cu recentul concurs al plutocrației bancare.

Intr'adevăr, dela această dată, dar în deosebi după 1867, capitalismul se instalează și în Ungaria, având drept obiectiv, și urmare a pactului încheiat cu straturile dominante: « *suprimarea oricărei libertăți economice a burheziei mici, a țăranimei și a muncitorimei* » ²⁶⁶⁾ ; concomitent, organizațiile agrare din Ungaria se cartelează cu industria mare din Austria, pentru exploatarea consumatorilor interni. Iar populația maghiară — cruțată numai în aparență, — întocmai ca și celelalte naționalități, dar în special românii, cad repede pradă crudei lor exploatare. Furia hrăpăreață a capitalului maghiar și evreo-maghiar ²⁶⁷⁾ își prelungește opera și după Unire, când după datele serioaselor statistici întocmite, se constată că țăranii maghiari se găsesc grevați, la instituțiile financiare respective, cu circa 4 miliarde lei, reprezentând exclusiv creanțele chirografare, cele ipotecare însumând în plus lei 1.808.678.650 ²⁶⁸⁾.

98. Incontestabil agricultorii români erau deopotrivă de grevați, atât în Regatul Vechiu cât și în provinciile unite. Lucrul ne este mărturisit de anchetele făcute de Secțiunea de Economie Rurală a Institutului de Cercetări Agronomice,

Károlyi, Kun, Horthy, Budapesta, 1932, recenzată în « Revista Inst. Social Banat-Crișana », Nr. 2—5/933, p. 91.

²⁶⁶⁾ V. recenzia lucrării supracitată de Dr. Cornel Groșorean, *eodem. loc.*

²⁶⁷⁾ V. nota d-lui Cornel Groșorean, în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 22—23/938, p. 104.

²⁶⁸⁾ V. G. Parecz, în « Magyar Szemle », din Martie 1938, reprodus în revista supracitată, p. 104.

în anii 1930²⁶⁹⁾ și 1931²⁷⁰⁾, precum și de oficiala centralizare a datelor comunicate Direcției Generale a Statisticei Judiciare din Ministerul Justiției de către instanțele judecătorești, în aplicarea legii conversiunii din 19 Aprilie 1932²⁷¹⁾.

Din cuprinsul acestora, precum și din datele posterior culese, rezultă că în timp ce proprietatea pământului — a cărei populațiune cifrează 82 % țărani, — era grevată de datorii într-o proporție de 64 % calculată la numărul total al proprietarilor, datoria medie pe hectar, calculată cu aproape trei ani în urmă, după regiuni și suprafețe, variază, dacă adăugăm dobinzile acumulate între timp, dela circa 4.000 lei (minimum constatat la Lăpușna) la 30.000 lei (maximum constatat la Cernăuți)²⁷²⁾. *Ceea ce însemnează că « oricare din aceste cifre s'ar lua ca punct de plecare, concluzia finală la care se ajunge este că la liberul joc al Instituțiunilor de Drept comun, rezultatul va fi desposedarea tuturor debitorilor plugari de pământul pe care-l stăpânesc, — în mare parte prin efectul legilor agrare — fără ca măcar creditorul să-și poată completa acoperi creanța »*²⁷³⁾.

Intr'adevăr « din punct de vedere economic, este incontestabil că marea majoritate a creditorilor a ajuns, fără altă

²⁶⁹⁾ V. *Comentariul legii conversiuni* supra citat, anume datele cuprinse în raportul d-lui Aurelian Bentoiu, p. 35, pct. 1 din care rezultă că: la 7.766 exploatari agricole, însumând o suprafață de 59.950 hectare, datoria medie la hectar era de 5.194 lei.

²⁷⁰⁾ V. *Ibidem*, p. 36, pct. 2 unde se constată că prin extinderea anchetei la 67 județe, s'a stabilit că datoria medie pe hectar este de 5.123 lei în Oltenia, 3.338 în Muntenia, 3.032 în Moldova, 3.661 în Dobrogea, 4.998 în Transilvania și 11.203 în Bucovina.

²⁷¹⁾ V. *Ibidem*, p. 37, pct. 4, în ce privește proprietatea sub 10 ha. din cei 3.020.000 proprietari, care stăpânesc o suprafață totală de 9.491.000 ha. au introdus cereri de conversiune 2.474.781 adică 81,9%, având un patrimoniu de 5.696.568 ha., adică 60% din suprafața acestei categorii. *Și numărul extrem de mare al acestor cereri de conversiune făcute în baza legii din 19 Aprilie 1932, învederează latura pur socială a problemei lichidării datoriilor agricole și urbane.*

²⁷²⁾ V. Raportul d-lui Aurelian Bentoiu, supra citat, p. 37.

²⁷³⁾ V. Aurelian Bentoiu, *op. și loc. supra cit.*

vină decât aceea de a nu fi prevăzut o criză de importanța celei de azi, în situațiunea de a nu-și putea onora angajamentele. Această insolvență aproape generală, a pus problema realizării creanțelor « înghețate », realizare care după regulile dreptului comun nu se putea face decât pe calea — imposibilei — executări silită » ²⁷⁴).

Iată de ce legea pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane din 7 Aprilie 1934, a reușit — prin actul de chibzuință și solidaritate ce-l reglementează ²⁷⁵) — să pună capăt « unei situațiuni a cărei prelungire ar fi putut duce la consecințe catastrofale, nu numai pentru economia țării, dar și chiar pentru ființa Statului Român ²⁷⁶) ».

99. Și că aceasta — deopotrivă cardinală reformă — a folosit populației minoritare, deci și maghiarilor din România, nu poate încăpea nici o îndoială. O constată însuși autorul maghiar G. Parecz, în Revista budapestană « Magyar Szemle », studiind « *Societatea Maghiară din Ardeal* » ²⁷⁷).

Iar termenii utilizați de d-sa, sunt clari și convingători, ca de pildă: « *numai legea conversiunii a scăpat pe moșierii maghiari de datoriile enorme ce-i grevau* » sau « *datoriile*

²⁷⁴) V. Raportul către Senat al d-lui Mihail Romniceanu, raportorul legii, în lucrarea supracitată, p. 42.

²⁷⁵) V. Discursul d-lui Gheorghe Tătărescu, *eodem loc.*, p. 9, cu ocazia sancționării legii conversiunii, din care desprindem următoarele pasagii: « această lege, prin jertfele impuse și cu ușurările aduse, va descătușa toate forțele de producție ale țării; în același timp va deschide drumul refacerii noastre economice. Suntem încredințați că această lege, înlesnind puțința de plată a debitorilor, va contribui hotărâtor la reînvierea creditului, și, prin aceasta, va spori mijloacele prin care Statul nostru va putea stăpâni greutățile financiare ce stau în drumul consolidării sale ». Și « prin sancționarea legii de față, se consacră o operă care va fi înregistrată ca *un mare act de chibzuință și de solidaritate*, pe care poporul român a știut să și-l impună în această sbuciumată perioadă a dezvoltării sale și apoi, firește, un instrument mai bun în slujba acelei pacificări sociale care constituie cea mai importantă preocupare a guvernului ».

²⁷⁶) V. Lucrarea supra citată, p. 42.

²⁷⁷) V. « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 22—23/1938, p. 104; vezi și nota 268.

acestea — însumând după datele sale circa 6 miliarde lei, din care 2 miliarde creanțe ipotecare, iar 4 miliarde creanțe chirografare — *au fost reduse prin legea conversiunii cu 50 %, după ce mai înainte plata lor beneficiase de un moratoriu de un an și jumătate, măsură radicală, prin care, numai, s'a salvat micul agricultor maghiar »*²⁷⁸⁾. Deci, egalitar, atât marele cât și micul agricultor maghiar, au cunoscut, mai mult, s'au salvat prin beneficiile acestei mari reforme cu caracter de ierare, de ștergere a datoriilor.

Iar Statul Român nu s'a limitat să oblige pe alții la fireștile sacrificii implicate de o atare reformă, ci, mărinimos ca întotdeauna, a preluat asupra-și o cotă de 450.000.000 lei, plătită Băncii Naționale cu titlu de acoperire parțială a reducerilor suferite de portofoliul său — în care se găseau prin reescompt, o foarte mare cantitate de creanțe cu caracter asanabil, — pe tot timpul cât va dura aplicațiunea legii conversiunii.

100. *Iată cum, după ce restabilise ideea de proprietate individuală amenințată la un moment dat de grave sguduiri, printr'o nouă repartiție a ei, în cadrul mult bărfitei reforme agrare și inspirându-se din aceleași mari principii sociale pe cari nici o națiune nu le poate ignora fără a se prăbuși, a procedat cu aceeași înțeleaptă bărbăție la restabilirea noțiunii de obligativitate a creanței, prin prescrierea unui nou mijloc — dictat de împrejurări similare celor ce au justificat reforma agrară — de lichidare, apt să refacă în viitor creditul.*²⁷⁹⁾

§ 3. COMERȚUL, INDUSTRIILE ȘI BĂNCILE

101. Sub raportul comerțului, al industriilor, al reescomptului și în genere al băncilor, într'un cuvânt din punctul

²⁷⁸⁾ V. Revista supra citată, p. 104, unde se citează fragmente din articolul scriitorului G. Parecz.

²⁷⁹⁾ V. *Expunerea de motive a legii de conversiune din 1934*, în lucrarea supra citată, p. 15.

de vedere al politicei economice românești în Transilvania, *criticile dacă sunt posibile, ele nu pot privi decât greșelile guvernelor noastre de a nu fi încurajat pe românii cari lucrau în aceste ramuri, precum de a nu fi sprijinit nici instituttele comerciale și industriale în care ei activau cu credință în destinele nației românești.*

Cuvintele marelui dispărut *Octavian Goga*, rostite în memorabila ședință a Camerei dela 3 Martie 1934, sunt astăzi de o egală, impresionantă și convingătoare actualitate ²⁸⁰⁾.

²⁸⁰⁾ Iată-le: « In loc să se facă o politică de reescompt cu băncile din Ardeal, s'au instalat pe tot teritoriul Ardealului sucursalele băncilor din București, trecând în conștiința publică de acolo adagiul: *Nu vine un frate, ci vine un concurent.* Și atunci, care este consecința în raport cu băncile minoritare? Băncile românești din Ardeal au slăbit, acum se îngroapă, cadavrul lor este însă mai vechiu. *Vă voi citi câteva cifre în raport cu băncile minoritare. Ele au avut o dublă moștenire adică un dublu ajutor, pe de o parte au fost ajutate de reescomptul din București, pe de altă parte au fost ajutate de reescomptul din Budapesta.* Și așa de mult s'au întărit încât afirm că după zece cinsprezece ani de stăpânire politică a României, Ardealul a rămas și pe mai departe în sfera de influență economico-financiară a Budapestei. Acest lucru de altfel se va dovedi prin cifrele pe care îmi voi permite să vi le citez. A apărut un studiu datorit d-lui Leon Bancu, directorul Băncii Aurora din Năsăud, în care se arată că în Ardeal sunt 290 bănci minoritare, cu un capital social în valoare de lei 3.395.000.000 aceasta în 1930, față de 156 bănci românești cu un capital social de lei 1.163.000.000. Prin urmare, *băncile românești la o populație de trei ori mai mare de cât cea minoritară, au un capital social cu 2.000.000.000 în minus, față de băncile minoritare.* Vedeți d-voastră dar, care este raportul economico-financiar între elementul românesc din Ardeal și elementul minoritar.

Aceste date statistice arată cum băncile românești au beneficiat în acest timp de un reescompt de 1.205.000.000 lei iar băncile maghiare de un reescompt de 1.308.000.000 lei. Băgați dar bine de seamă, că *reescomptul băncilor maghiare din Ardeal, era mai mare cu lei 100.000.000 decât reescomptul băncilor românești.* Dar acest reescompt al băncilor maghiare era maximat și de reescomptul pe care îl aveau la Budapesta. Vă voi arăta acum și beneficiile. Beneficiul net al băncilor românești, în anul 1930 era de 7.641.000 lei, pe când beneficiul net al băncilor maghiare era de 73.000.000 lei; *deci beneficiul net al băncilor maghiare era de 12 ori mai mare decât beneficiul net al băncilor românești din Ardeal.* Raportați, vă rog, numărul românilor din Ardeal la numărul maghiarilor din Ardeal și veți vedea unde este Sărăcia.

Din vibrantul lor adevăr se desprinde starea de depreziune ce stăpânea institutele financiare și economice românești din Transilvania, în raport cu buna, cu înfloritoarea situațiune a institutelor maghiare. Și precum o demonstrează statisticele, datele și cifrele strânse de cărturarii români și unguri din Ardeal, starea acestor din urmă institute, nu era rezultatul unei fericite moșteniri a regimului apus, ci dimpotrivă, ea era fructul libertăților și sprijinului garantat de Statul Român.

102. Intr'adevăr, imediat după Unire, izolarea, desorientarea și lipsa de directive a instituțiunilor financiare maghiare, atinsese maximul. Fără legături cu celelalte instituțiuni, germane și române, ale provinciei — de care se deosebiau profund prin caracterul și prin scopurile ultra-naționaliste și șovine pentru cari fuseseră create, — fără a fi avut anterior o activitate independentă, proprie, de natură să le asigure o existență depășitoare a funcțiilor ce li se rezervase de către marile bănci ale capitalei Ungariei, — fără în fine, a putea să opună o suficientă rezistență tendințelor acestora de influență, și chiar de acaparare a întregii vieți economice și financiare a Transilvaniei, — soarta lor era pecetluită; — înglobarea lor în cercul strâns al intereselor marilor bănci budapestane, apăsarea nu numai ca o fatalitate dar ca rezultat al unei concertate politici, patronată de Statul Ungar și

Dar veți zice: s'au moștenit aceste bănci puternice din trecut. Nu este așa. Fiindcă îmi voi permite să vă citez numai câteva date dintr'o curbă reprezentând dezvoltarea băncilor ungurești din Ardeal. Ele aveau: în 1922 capital lei 178.000.000, în 1929 aveau 625.000.000 lei, iar rezerve în 1922 de 54.000.000 și în 1929, de 300.000.000 lei, debitori în 1922, aveau pentru lei 1.283.000.000, iar în 1929, pentru 6.000.000.000, *ceea ce înseamnă că dezvoltarea cea mare a băncilor maghiare s'a făcut sub regimul românesc și că aceste bănci n'au moștenit osatura economico-financiară puternică din partea regimului maghiar, ci că această osatură s'a creiat sub stăpânirea românească* » (V. Desbaterile parlamentare, Camera din 3 Martie 1934, precum și « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 24/938, p. 79).

având drept scop, împiedecarea consolidării economice a Statului Român ^{280 bis}).

Aceasta era situația reală a ziselor institute în anii 1918—1922.

Abia după ratificarea Tratatului dela Trianon de către Parlamentul maghiar, conducătorii minorității ungare din România se decid să privească — și sub acest raport ²⁸¹) — lucrurile în față și cu concursul plin de inițiativă al bancherilor evrei maghiarizați, dar și în deosebi cu sprijinul masiv al Băncii Naționale a României și al celorlalte mari bănci

^{280 bis}) Intr'adevăr, între anii 1918—1922, precum și după această perioadă de orientare, magnații de dincolo de frontiere, întocmai ca și cei din lăuntrul României, n'au pierdut o clipă din vedere « Decalogul Iridentei Maghiare ». Răspândit în toate colțurile unde se găsea un ungur, cuprinsul său. — (V. Cornelius Codarcea, *op. cit.*, p. 95, capitolul « Pensé à la vengeance... », unde este reprodus în totalitate) — nu conținea numai reamintirea « patriei mutilate » și ținerea trează a conștiinței publice ungare, dar mai mult, lansa formule de agitație, de luptă clandestină, de sabotaj.

İată câteva din aceste 10 porunci:

VI. « ...Suntem încă destul de tari în teritoriile ocupate pentru a putea, noi înșine, sfârși cu inamicii noștri... ».

VII. « Fă toate eforturile pentru a provoca demoralizarea internă a inamicilor noștri. Orice mijloc este permis, dacă-l întrebuințezi pentru binele patriei ».

X. « Atât timp cât patria nu-i salvată, nu fi: nici creștin, nici liber cugetător, nici liberal, nici reacționar, nici mic proprietar, nici mare proprietar, nici guvernamental, nici dezident; fii doar un ungur cutezător, încrezător în forțele tale; fii plin de disperată furie, gândește la răzbunare și așteaptă cu nerăbdare ziua revanșei! ... Nu cunoaște mila, fii un maghiar sălbatic și păgân, etc. ».

Prin raport la aceste înflăcărare ațățări, se va înțelege ușor nu numai atitudinea maghiarimii din Ungaria și din Transilvania, faptele săvârșite în ultimii 22 ani, afacerea *Windischgrätz*, afacerea *Stavisky*, afacerea *Iančka-Pusztá*, faimosul *reviziós pengő*, etc. (V. Dr. Aurel Gociman, *op. cit.*, pp. 212—221) — dar și mai ales, realitatea sufletească din care au născut sectele religioase turanice, atât de răspândite în Ungaria (V. infra nota 291 bis).

²⁸¹) V. supra nota 113, pct. 2, și textul la care această notă se referă și din care rezultă că într'adevăr, rezistența pasivă a unghurimii din Transilvania n'a încetat, cel puțin în aparență, decât după ratificarea Tratatului de pace dela Trianon de către Parlamentul maghiar (26 Iulie 1921), dată dela care a început să se organizeze pe toate tărâmurile: politic, economic, etc.

bucureștene, ele își reiau activitatea și reușesc să traverseze astfel, prima lor mare criză.

Iar la finele anului 1922, aceeași clarvăzătoare conducere maghiară fundează *Sindicatul băncilor maghiare din Transilvania*. Destinat să ocrotească și să apere, ca organ central de inițiativă și control, interesele comune ale acestor bănci, reușește, cu concursul guvernelor românești, să sindicalizeze, în interval de numai un an, 94 din băncile mari existente în Transilvania, asupra cărora exercită nu numai o firească cenzură, dar și deopotrivă dreptul de a impune unele limite operațiunilor lor ²⁸²⁾.

103. Grație acestei organizări, grație climatului economic liberal creat de Statul Român, precum și sprijinului material — în care reescomptul masiv n'a fost cea mai importantă ajutorare — acordat de băncile românești, în frunte cu Institutul român de emisiune ²⁸³⁾, Băncile și Industriile,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

²⁸²⁾ V. Transylvanus, *op. cit.*, p. 47, unde este publicat tabloul oficial al Sindicatului, înregistrând bilanțul anilor 1922—1929 și din care se constată continuul progres al băncilor sindicalizate, în ce privește: capitalul, rezervele, depunerile, creditorii, debitorii și beneficiile.

²⁸³⁾ Dar, și grație aceuiași neprecupețit sprijin, *viața economică și financiară a minorității germane din România*, reușește nu numai să se reorganizeze, dar mai mult, să realizeze o prosperitate cu totul remarcabilă.

Astfel, *Sașii*, a căror viață, sub acest raport, este concentrată în mâna a trei mari bănci — din cele 36 câte au — și anume: *Cassa generală de Economii din Brașov*, (Kronstädter Allgemeine Sparkasse) fondată în 1834, *Cassa Generală de Economii din Sibiu* (Hermannstädter Allgemeine Sparkasse) fondată în 1841 și *Creditul Funciar din Sibiu* (Boden-Kreditanstalt) fundat în 1872, au înregistrat considerabile progrese. Atât în privința măririi capitalului, a rezervelor, a depunerilor, a operațiunilor de credit — în special pe trate, în cont curent și lombard, cele ipotecare, ca o consecință a reformei agrare și a pierderilor de bușeele de plasare a acestor obligațiuni ipotecare, micșorându-se din an în an și antrenând chiar schimbarea caracterului instituțiilor respective, din institute de credit agricol, în institute de credit industrial și comercial — cât și în ce privește beneficiile nete.

Și această stare invederează nu numai forța financiară a minorității germane, nu numai încrederea nelimitată a publicului, nu numai politica de încurajare și stimulare a economiilor, în fine, nu numai prudenta politică a

Într'un cuvânt Comerțul maghiar de toate felurile din Tran-

plasamentelor și a dobânzilor, dar și în deosebi ea învederează condițiunile favorabile realizate de Statul Român prin truda muncii sale prevăzătoare și egalitare, în al cărei climat înflorirea și prosperitatea minorității germane, nu este, în bună măsură, decât o consecință.

Iată un scurt tablou ce demonstrează, cu elocvență, aceste adevăruri:

Banca	Anul	Capital	Rezerve	Depuneri
Casa de Economie Brașov	1920	5.007.000	1.510.402	43.764.757
	1925	30.007.000	15.362.284	165.395.956
	1930	100.000.000	40.796.339	648.449.841
Casa de Economie Sibiu	1920	10.000.000	6.113.539	33.029.280
	1925	50.000.000	17.923.626	254.776.874
	1930	154.000.000	80.338.062	1.069.812.827
Creditul Funciar Sibiu	1920	14.000.000	4.704.875	36.459.941
	1925	57.000.000	20.946.066	200.841.947
	1930	62.500.000	55.497.602	395.255.612

Banca	Anul	Operațiuni de credit		Beneficii
		Ipotecare	Trate, etc.	
Casa de Economie Brașov	1920	11.137.518	22.667.812	453.006
	1925	4.233.948	197.659.036	6.784.859
	1930	—	783.612.271	15.652.327
Casa de Economie Sibiu	1920	43.387.333	30.294.144	684.938
	1925	17.150.511	339.913.410	10.500.372
	1930	—	1.622.025.924	20.578.362
Creditul Funciar Sibiu	1920	37.404.902	36.402.000	1.125.923
	1925	14.326.728	284.694.538	10.679.094
	1930	—	441.520.542	8.716.895

Dar și în afară de aceste bănci *Sașii* mai au un mare număr de cooperative de credit, sistem Raiffeisen, grupate în jurul *Federației Cooperativelor Raiffeisen*,

silvania, înregistrează progrese remarcabile, necunoscute nici

— având drept organ de publicitate ziarul « Raiffeisenbote » — care numără 20.806 membrii, adică $\frac{2}{3}$ din totalul numărului de familii al țăranilor sași, care nu depășește cifra de 32.000. *Depunerile* membrilor acestor cooperative cu crescut dela 21.105.995 lei în anul 1919, la 231.693.689 lei în 1929; de asemenea *creditele* de ele acordate au sporit dela 2.659.906 lei pe obligațiuni în 1919, la 273.524.981 lei în 1929; în fine *rezervele* lor s'au mărit deopotrivă dela 1.119.200 lei în 1919, la 10.699.454 lei în 1929, fără a îngloba însă și contul creanțelor dubioase cari în același an însumează 3.179.000 lei.

În sfârșit în domeniul economiei agricole, vechii și puternicii *Uniuni a agricultorilor sași* (Der Siebenbürgisch-Sächsische Landwirtschaftsverein) fundată în 1845, cuprinzând 233 organizațiuni locale grupate în 11 organizațiuni județene, numărând la 1929, finele anului, 14.331 membri, în timp ce în 1918, numărul lor nu atingea 10.000 și având un organ de publicitate propriu (hebdomadarul Landwirtschaftliche Blätter für Siebenbürgen), i s'a adăugat următoarele noi instituțiuni:

Asociația industrială din Transilvania (Bund der Siebenbürgischen Industriellen) fundată în 1919 și având în 1929, 325 membri și o revistă săptămânală; *Uniunea Cooperafiilor comerciale germane* (Verband deutscher Handelsgremien) fundată în 1923, la Brașov, având o Școală proprie pentru educarea tinerelor generații de comerciați germani (*Gremialhandelsschule*) — frecventată în 1929 de peste 700 elevi — și al cărei organ de publicitate apare săptămânal sub numele *Siebenbürgische Handelszeitung*.

Uniunea industrială germană din România (Deutscher Gewerbebund in Rumänien), fundată în 1928 și care fiind organul central al numeroaselor societăți comerciale germane locale, organizează în diferite centre săsești, cursuri de specializare, frecventate de diverșii reprezentanți ai categoriilor de industrii, etc.

Și în același mod este organizată viața economică și financiară a *Svabilor*.

În afara *Uniunii agricultorilor svabi din Banat* (Banater Schwäbischer Landwirtschaftsverein) înființată în 1892 și având 86 organizațiuni locale și un organ hebdomadar de publicitate și a *Uniunii comercianților și industriașilor svabi din Banat* (Deutschschwäbischer Handels- und Gewerbebund) înființată la 1928, interesele economice și financiare ale acestei minorități sunt ferm asigurate, atât în ce privește creditele agricole, larg puse ei la dispoziție de *Uniunea Băncilor Bănățene* (Banater Bankverein), realizată în 1928, prin fuziunea băncilor svabe din Timișoara și Arad, cât și în ce privește creditele comerciale și industriale, prin neprecupețitul sprijin al *Băncii svăbești pentru industrie și comerț* (Schwäbische Handels- und Gewerbebank), înființată în anul 1919. Și rolul acestor două mari bănci nu se limitează aci, unde încă 100 bănci mai mici împlinesc aceiași misiune de garantare a prosperității materiale a germanilor din Banat, ci, trece mai departe, a cordând pentru împlinirea misiunii culturale a aceleiași minorități, o bună parte din beneficiile lor nete (V. Transylvanus, *op. cit.*, pp. 39—45; pentru alte amănunte V. și Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, capitolul «Aspecte din viața economică a minorităților din Transilvania», pp. 217—237).

chiar sub regimul dominațiunii — exclusiv lor favorabile — ungară ²⁸⁴).

104. Intr'adevăr sub regimul maghiar, la 1911, ungurii ardeleni aveau, una bancă pentru 10.000 locuitori, 30 coroane (1.200 lei) capital și rezerve, și 75 coroane (3.000 lei) depuneri, pentru fiecare locuitor, în timp ce românii transilvăneni aveau: una bancă la 30.000 locuitori, 7 coroane (280 lei) capital, și 22 coroane (880 lei) depuneri, pentru fiecare locuitor.

Și dacă se raportează aceste date la situațiunea din 1927, adică sub regim românesc, se va vedea ușor progresul realizat, numărul băncilor ungare sporind dela 147 la 207, capitalurile în numai cinci ani (1922—1927) dublându-se, iar depunerile crescând cu 250 % ²⁸⁵).

Incontestabil și românii transilvăneni au progresat, cum ne-o învederează, dealtfel, elementul sigur al sporirii numărului băncilor lor, anume dela 97 câte erau în 1911, la 156 în 1930; — dar nu în măsura celor ungurești, cari însumând la 1927 numărul impresionant de 207, înregistrează astfel un spor de 45 % ²⁸⁶).

²⁸⁴) V. Transylvanus, *op. cit.*, pp. 45—48 de unde am împrumutat datele sus expuse și cari aparțin anilor 1918—1935, inclusiv; în același sens Prof. S. Dragomir, *op. și loc. supra citat*, nota 283.

²⁸⁵) V. Dr. Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 372 și urm.; « Revista Institut Social Banat-Crișana », Nr. 24/938, p. 79.

În același sens V. Dr. Elemér Gyárfás, *Situațiunea economică a ungurilor în Transilvania*, « Almanahul Pásztörtüz », pp. 174—177, ale cărui date sunt reproduse de d-l Alexandru Olteanu, în studiul precitat și publicat în « Rêvue de Transylvanie », tom. IV, Nr. 1—2/938, p. 68, anume: în 1910, — deci date cu un an mai vechi decât cele indicate supra de d-l Gociman — cele 142 bănci maghiare din Transilvania aveau un capital de 34.000.000 coroane, pe când în 1922, numărul lor crește la 196, capitalul lor propriu sporește la 764.255.174 lei, capitalul străin, dar de ele manipulat însumează 1.804.371.079 lei din care 1.305.506.377 lei depuneri, având separat imobile evaluate la lei 36.927.964 lei, atingând la împrumuturi suma de lei 1.854.275.138 și înregistrând un beneficiu net de 43.156.449 lei, adică 12 %.

²⁸⁶) V. Supra nota 285 autorii și lucrările citate.

Dar la aceeași concluziune se oprește însăși conducerea Partidului maghiar din România, prin unul din cei mai reprezentativi membri ai ei, dr. *Elemér Gyárfas*, președintele secțiunii economice a zisului partid.

Ocupându-se de situațiunea băncilor maghiare din Ardeal într'un foarte documentat studiu publicat în Revista buda-pestană « Magyar Szemle »²⁸⁷⁾, d-sa constată după rezulta-tele unei anchete făcute personal la un număr de 64 bănci maghiare din Ardeal și Banat că:

— acestea dispuneau la 31 Decembrie 1930, de un capital inițial de 438.473.868 lei, plus rezervele de lei 205.633.023, adică de un capital propriu de lei 644.806.891, și de 2.834.279.976 lei depuneri;

— de la această dată au restituit deponenților, în nu-merar, 1.265.616.549 lei, iar prin compensațiuni de da-torii 357.274.627 lei, dispunând astfel în prezent (1935) de 1.183.035.666 lei depuneri intacte;

Cu titlul de exemplu al înfloritoare stări economice a minorității maghiare, reproducem după « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 21/938, p. 51, (V. și revista « Observatorul » din 22 Mai 1938) lista câtorva din băncile mari ale Ardealului, capitalul de care dispun și beneficiile realizate la 31 De-cembrie 1935:

Nr.	Numele Băncii și Sediul	Capitalul	Depunerile	Venituri
1	Casa de Păstrare Arad	42.000.000	45.553.305	2.041.731
2	Banca Ardeleană S. A.	120.000.000	806.069.031	7.188.352
3	Banca de Credit S. A. Cluj . .	41.250.000	63.705.682	2.234.038
4	Casa de Păstrare Cărașană . . .	15.000.000	57.614.562	2.048.491
5	Casa de Păstrare Satu Mare . .	12.000.000	41.674.003	1.516.631
6	Casa de Economie Turda	2.000.000	5.987.321	6.236
7	Banca Transilvaniei S. A. . . .	40.000.000	33.048.798	969.669
8	Banca de Scont Timișoara . . .	24.000.000	66.292.680	3.425.732
9	Casa de Păstrare Bihor	30.000.000	16.205.152	512.516
10	Banca Timișoara S. A.	62.500.000	236.828.288	4.480.608

²⁸⁷⁾ V. « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 13/935, p. 205 în care se reproduce pe scurt citatul studiu.

— față de plasamentele din 1929, care însumau lei 6.000.000.000, azi mai sunt dislocate numai 2.170.067.904 lei, din care sunt supuse conversiunii rurale creanțe în valoare de 1.382.444.615 lei, iar conversiunii urbane creanțe în valoare de 311.866.736 lei, restul creanțelor însumând adică 475.756.553 lei neintrând în beneficiile legii de lichidare;

— după calculele Sindicatului Băncilor Maghiare din Ardeal, cifra totală a pierderilor, luând ca bază beneficiul conversiunii de 50%, se va urca la circa 948.751.197 lei, sumă care raportată la plasamentul integral de 2.170.067.904 lei, plus imobilele, efectele și acțiunile, adică la un activ total de lei 2.431.022.208 reprezintă doar o cotă de 40%;

— dacă se socotește însă, că beneficiul conversiunii în cei doi ani imediat următori apariției legii, se poate majora, legalmente, la 70% pentru datoriile agricole și la 35% pentru datoriile urbane, în acest caz — nu numai cu totul improbabil la data întocmirii studiului din care reproducem cele de mai sus, dar și complet nejustificat azi, când se cunosc exact rezultatele aplicațiunii legii — pierderile totale vor însuma 60—70% din întregul activ, lucru care însă « nu va periclita echilibrul financiar al celor 64 institute de credit maghiar ».

Și trebuie reținut, nu numai că aceste Institute de Credit Maghiar, nu au acordat, cu nici o excepție cunoscută, creditul lor, decât exclusiv populației maghiare din Transilvania — ceea ce revine la o pierdere în familie, destul de ușor suportabilă — dar că deopotrivă, pierderile lor nu exclud pe cele care au fost încercate de institutele de credit românesc, în frunte cu Banca Națională a României, care nu numai că nu au refuzat, dar dimpotrivă, au acordat și ele, din plin, creditul solicitat de membrii aceleiași populațiuni, fie direct, fie prin mijlocirea băncilor lor, cum ne-o dove-

dește cu elocvența precisă a cifrelor, statistica anului 1930. Anume, în timp ce reescontul acordat băncilor românești era de 1.205.000.000, cel acordat băncilor maghiare era cu 100.000.000 mai mare, însumând 1.308.000.000 lei²⁸⁸).

105. Dar trebuie reținută deasemenea și obiectivitatea d-lui *Elemér Gyárfds*, care fiind nu un dușman, ci numai un *adversar* al românilor, nu poate fi acuzat fatal, de vreo ocrotire sau de vreo lăudare a bunului tratament ce l-au administrat conaționalilor săi. Dacă d-sa recunoaște că «echilibrul financiar al băncilor maghiare, nu va fi periclitat de legea conversiunii» — care ierta egal datoriile ungarilor, fie că erau debitorii propriilor lor institute, fie că erau ai institutelor de credit românești, — apoi să fim siguri, că pe bună dreptate, așa este.

Intr'adevăr cu ocaziunea Congresului Partidului Maghiar din România, care a avut loc la 3 Septembrie 1937, d-l *Elemér Gyárfds*, în dubla sa calitate de senator român și președinte al secțiunii economice a partidului maghiar, a declarat textual: «*Orice bun, orice venit maghiar, constituie un tezaur național ; — se dă o luptă contra noastră în domeniul economic ; — trebuie să profităm deci de greșelile adversarilor noștri, și să le opunem solidaritatea tuturor claselor sociale ungare. Da. Să muncim pentru a creia în toate domeniile o autarhie minoritară. Noi vrem ca singuri compatrioții noștri să se bucure de fructul muncii ungurești*»²⁸⁹).

Se tindea deci, în disprețul comandamentelor vieții practice (fiindcă a vorbi de tratate — cari evident nu autoriză atari concepțiuni, — de executarea lor, de către unguri, fie

²⁸⁸) V. Studiul d-lui Leon Bancu, folosit de decedatul Octavian Goga, în discursul supra reprodus — (V. «*Revista Institutului Social Banat-Crișana*», Nr. 24/938, p. 79) — în nota 280.

²⁸⁹) V. «*Révue de Transylvanie*», tom. IV, Nr. 1—2/938, p. 41 ; «*Curentul*» din 25 Septembrie 1937, Articolul d-lui Al. Olteanu, *După congresul partidului maghiar*.

cetățeni români, fie cetățeni maghiari, este, istoricește vorbind, o naivitate), la o organizare economică autonomă a unei populațiuni de 1.353.675 unguri, risipiți pe 102.200 km² și trăind printre alți 4.189.575 locuitori aparținând altor grupuri etnice — la transformarea unei minorități politice într'o *minoritate economică* ²⁹⁰).

Ceea ce este o *utopie*.

105. Dar oricât de utopică ar fi fost propunerea cărturarului maghiar, ea mărturisește totuși o stare de spirit pe care am întâlnit-o de altfel și în celelalte domenii examinate, o înverșunare, o adversitate, o critică de dragul criticii, dar mai ales de « urâtul românilor » ²⁹¹).

Și această adversitate este cu atât mai mare, cu cât izvorul ei se află nu în realitățile pipăibile, în viața pe care minoritatea maghiară o duce în țara românească. Nu. Ci dimpotrivă, în sugestiile, în dorințele, în agitațiile larg subvenționate de excepționala propagandă a feudalului stat

BCU Cluj / Central University Library Cluj

²⁹⁰) V. Remarcabilul studiu *Mișcarea economică ungară din Transilvania*, publicat de Al. Olteanu, în « *Révue de Transylvanie* », *loc. supra cit.*, pp. 40—73.

În ce privește difuza, insulară și sporadică repartiție geografică a Ungurilor în Transilvania — provincie, intim și natural unită României, prin așezarea sa geografică, prin perfectă sa unitate etnică, prin fireasca sa existență economică, prin apele sale, prin căile sale de comunicație, etc., — a se vedea lucrarea d-lui Prof. Dr. Sabin Opreanu, *La Transilvania nell'unità naturale della Romania*, București, 1940, (Colecția « Studii e Documenti Romeni »).

²⁹¹) Această atitudine provocatoare, dar la care niciodată n'am ripostat, nu din tembelism, ci din toleranță, ne amintește un pasagiu, *eri încât uitat* — în mod criminal desigur — dar astăzi reactualizat de răsbunătoarele întoarceri ale vremurilor, care nu iartă *uitările culpabile*. E scris cu sângele lui, de marele cântăreț și profet al neamului. Iată-l: « Ungaria constituie o problemă de *salubritate internațională*, care interesează deoparte toate Statele din Europa Centrală și mai ales pe moștenitorii târzii ai unui patrimoniu național. Nu se va mira nimeni deci, dacă o asemenea vecinătate trezește și la noi ca și în țările mărginașe o legitimă încordare și o *pipăire periodică a sacului de cartușe*, indiferent de atitudinea mai mult sau mai puțin vitejască a jandarmilor unguri dela frontiere » (V. Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, articolul « Problema Minoritară », p. 319, scris sub impresiunea unor atacuri ale jandarmilor maghiari la frontiera românească).

maghiar. *Forța lor de convingere este atât de orbitoare, încât realitățile vieții practice, sociale, dar mai ales economice, din statul vecin, sunt pe deaîntregul ignorate, sunt trecute sub o mormântală tăcere* (V. supra notele 185, 227, 242, 261—262).

Iar expresiva justificare a acestei calculate tăceri — cu caracter pentru noi conspirativ, — o găsim în însăși rațiunea de existență a Ungariei milenare, în necesitatea propășirii exclusive a magnaților conducători, fie ei de pură rasă turanică ^{291 bis}), sau de mai puțin pură, dar nu mai puțin fericit încuscrită, origină evree (V. infra nota 299 pct. 2, 3 și 4).

Această clasă conducătoare printr'o nedesmințită atitudine seculară, mărturisește nu numai o indiferență totală față

^{291 bis}) În privința « turanismului » maghiar, a se vedea capitolul purtând acest titlu, în lucrarea d-lui Cornelius Codarcea (*op. cit.*, p. 163—169) în care se arată practicile și credințele sectei religioase a « Monoteiștilor turanieni », contrarii blândității creștine, îmbrăcate în forme stranii, în care salutul inițiațiilor răsună irident « *Trăiască Dumnezeu Ungurilor* », în așteptarea răspunsului sacramental « *Spirite sacre ale străbunilor noștri Attila, Csaba, Árpád, Kopany și ceilalți, ajutați-ne să salvăm poporul din pericolul care-l amenință. Înainte* ». Iar crezul lor, prin care se mărturisește, simptomatic și lămuritor, necesitatea « revizuirii a tot ce au învățat într'o mie de ani », precum și a « nerespectării tradiției religioase », este condensat în următorul precept fundamental: « marea eroare a religiilor moderne constă în a promite fericirea în lumea de apoi; în ce ne privește, noi nu o voim decât în lumea aceasta, fiindcă pe cealaltă nu o cunoaștem ».

Și cercetătorul român ne arată, — urmând pe scriitorul ungar *Szász Zoltán* (« *Ujság* », 8 Mai 1936) — credințele unei alte secte, compusă din intelectuali maghiari și cari propădăduesc că *poporul ungar* este înrudit nu numai cu popoarele fino-ungare, dar și cu chinezii și japonezii, el nefiind decât o *exportațiune în Europa a rasei galbene*. Iar noutatea, senzaționalul, adepților « turanismului maghiar » constă în *preconizarea unei emigrări în masă în Asia*, țara lor de origină, unde vor reuși să creeze o Ungarie mare, mult mai mare decât aceia care a fost desmembrată prin Tratatul dela Trianon. Regiunea ar fi cuprinsă — după cercetările *Prof. Koloman Koris* — între munții Altaï, Tarbagataï, Ciungar, Ala Tau, Tian-Chan și deșertul Gobi, regiune cunoscută sub numele atât de evocativ, de răscolitor și într'o măsură de justificativ al speranțelor ungare, de *Ciungaria* (!). În fruntea acestei mișcări de întoarcere în Asia se află profesorul *Ladislau Szabó Toppy*. Dar lupta lui și a discipolilor lui isoლატი cum sunt, nu va fi încununată de succes, majoritatea ungarilor combătând, prin toate mijloacele și reușind să convingă oficialitatea maghiară, despre neoportunitatea unui astfel de plan.

de clasa de mijloc și de jos a poporului ungar, dar chiar mai mult, o *organizată exploatare a acestor clase, prin privilegiile consacrate în trecut și dela cari, spiritul imuabil al feudalismului maghiar*, adică a celor 84 de familii cari constituiesc *Ungaria politică și stăpână — iar nu poporul maghiar — nu înțelege nici cea mai neînsemnată concesiune.*

107. Astfel, într'un remarcabil studiu, sociologul maghiar *Miklós Kerek* ²⁹²) arată, pe deoparte, întemeindu-se pe date statistice oficiale, că sistemul fiscal maghiar, având drept bază de calcul proprietatea, reușește să aplice principiul proporționalității și progresivității impozitelor, dar... în sens invers. Adică — și lucru nu constituie decât una din multiplele aparente bizarerii ale legiuitorului maghiar, recrutat printr'o lege electorală medievală, exclusiv din pătura marilor proprietari — *cu cât bogăția este mai mare, cu atât impozitele sunt mai mici.*

Și zisul autor procedează la sesizante exemplificări, ca de exemplu: impozitul agricol este cu 56% mai mare la proprietatea mică decât la proprietatea mare, latifundiară, — impozitul comunal cu 99,5%, — impozitul pentru cult cu 182%, — impozitul pe clădiri cu 614,9%, etc. Iar pe de altă parte, d-l *Miklós Kerek* constată că *politica prețurilor trusturilor și cartelurilor* — în care nu se poate bănuși că figurează vreun proletar agricol sau vreun burghez maghiar — *este astfel dirijată încât deviza lor: cruțarea celor mari, extorcarea celor mici, să nu poată fi cu nimic atinsă.* Așa se explică de ce costul uneltelor agricole necesare micului agricultor s'a urcat începând din 1935 cu 9%, iar din 1937, cu 13%, în timp ce uneltele agricole indispensabile marilor proprietari și gro-

²⁹²) V. Revista budapestană « Magyar Szemle », Aprilie 1938, după care d-l Corneliu Groșorean, reproduce și comentează studiul intitulat *Inconvenientele agriculturii în Ungaria*, în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 24/938, pp. 82—84.

filor latifundiarilor, s'au urcat cu numai 1% începând din 1935 și cu numai 7% începând din 1937²⁹³⁾.

108. Pentru a învedera caracterul de diversiune al criticii de care mai sus ne-am ocupat²⁹⁴⁾ — și în care nu nedrep-

²⁹³⁾ V. Studiul citat în nota 292.

Și consecințele acestei medievale repartizări a foloaselor și a sarcinilor publice, nu au întârziat să se facă vizibile; chiar pentru acei cercetători cari nu cultivă, cu orice preț, specula contrastelor. « Din aceste cifre — scrie d-l *Millotay István*, fost deputat maghiar, în articolul publicat în ziarul « *Uj Magyarország* » din 27 Octombrie 1935, în cuprinsul căruia, pe bază de statistici oficiale, examinează starea biologică a poporului său (v. supra notele 185—187) — se desprind contrastele. Deoparte, părți din țară prăbușite în besnă, fără drumuri și în mizerie, cu sute de sate de cerșetori. Dealtăparte, întreaga noastră cultură, ce vrea să pară ca aceea a Occidentului. Cu grădinile sale suspendate. Cu Budapesta ce înghite totul; acest nou Bizanț și Corn de aur, cu toată putreziciunea și streinismul său; orașul cel mai vesel din Europa, cum îl prezintă propaganda noastră turistică. Cu toată literatura sa, cu teatrele și barurile sale, puse în serviciul acestei veselii și a nemăsuratei sale poftă de viață... ».

²⁹⁴⁾ 1. *Unica și adevărata cauză*, a acestor înverșunate critici, este *Revizionismul*. Dovezi: Árpád Török, « *Europäische Revue* », Octomvrie 1934, în « *Revista Instit. Social Banat-Crișana* », Nr. 10—12/1934, p. 103; Szász Zsombor, « *Magyar Szemle* », Octomvrie 1934, *ibidem*, p. 102; maghiarizatul scriitor german Gustav Gratz, « *Budapesti Hirlap* », 8 Noemvrie 1934, *ibidem*, p. 103; etc.

2. În aceeași ordine de idei cităm și studiul publicat de d-l Zatureczky György, în revista « *Magyar Szemle* » din Ianuarie 1938, reprodus *ibidem*, Nr. 21/1938, pp. 51—52, prin care se atrage atențiunea asupra unui fenomen foarte interesant ce se întâmplă în sânul minorității maghiare din România, unde masele muncitorești de origine etnică maghiară, care până acum militau în cadrele partidului socialist internaționalist, ori în diferite partide politice chiar și românești, și-au schimbat fundamental politica de până acum, îndreptându-se către partidul maghiar. Așa s'a întâmplat la Cluj, Oradea, Timișoara, Satu Mare, etc., « documentând fătîș primatul național față de cel economic ».

3. Vom reproduce acum și comentariul acestei constatări, în redacțiunea reputatului sociolog Corneliu Grofșorean: « de altminteri noi de mult afirmăm că *muncitorimea ungară încearcă numai o diversiune prin politica sa socialistă și comunistă, voind să canalizeze energiile muncitorimei române și germane în spre interesele abil ascunse ale partidului maghiar*. În fond, ea este și a rămas naționalistă și șovină și nu poate uita că în fosta Ungarie având rol conducător, obținea la toate întreprinderile locurile cele mai bine retribuite și cele mai ușoare ca efort fizic, pe când muncitorul valah a rămas și în România tot valah, dar nu în sensul gloriicator, ci în cel pejorativ. Până acum românul lucra la cele mai grele resorturi, obținând simbria cea mai proastă. Făcea în schimb

tățile suferite de minoritatea maghiară constituiesc rațiunea pretinselor stări de nemulțumire ce se etalează monstruos de nedrept, în toate vasala ei presă transilvăneană, ca și în aceea, suzerană, din Ungaria, ci, și exclusiv, realizarea visului magnaților latifundiar maghiari: « *Statul Național Ungar și Națiunea Maghiară Unitară și Indivizibilă în vechile sale granițe antebelice și chiar sporite* »²⁹⁵), pentru a dovedi diver-

pe socialistul marxisto-internaționalist și eventual chiar pe comunistul anti-național, fără să-și dea seama că este sistematic tras pe sfoară ».

²⁹⁵) V. în această privință textul la care se referă supra nota 237.

Și că acest vis constituie esențiala, suverana mărturie a « prieteniei » maghiare, iată dovada:

« Pesti Hirlap » din 23 Oct. 1932, mărturisind relațiunile ce înțelege să întrețină cu statele vecine, își încheie editorialul cu următoarele semnificative cuvinte: « Să se știe că nu poate fi vorba despre o apropiere româno-maghiară atât timp cât în gara *Kolozsvár*-ului maghiar, va figura numele blestemat de *Chuj*. Nu vom putea fi prieteni câtă vreme copiii noștri vor fi obligați să învețe limba română, atât timp cât pământul maghiar milenar, va aparține dușmanilor. Nu se va putea vorbi de amicitie, până când Brașov-ul nu va revedea, reinălțându-se, statuia lui Arpad » (V. Corneliu Codarcea, *op. cit.*, p. 91).

Dar lucrul nu s'a oprit aci. Același ziar, pentru a contribui și mai mult la succesul propagandei revizioniste, a instituit, în același an, un concurs de poezie iredentistă, obligând pe concurenți să adapteze fiecărei strofe, refrenul *Dreptate pentru Ungaria*. Astfel a apărut volumul *100 de flăcări* în care s'au publicat toate poeziile premiate. Iar printre tinerii poeți patrioți, întâlnim numele *Arhiducei Iosif de Habsburg*, al *Contesei Margareta Bethlen*, soția celebrului om de Stat Ștefan Bethlen, al Prof. *Iosif Farago*, al Dr. *Farago*, etc., pentru a nu mai aminti numele d-lor *Tamás Falu*, *Erdődy Elek*, etc. Inspirația acestora, plină de lamentații, se exercită asupra tezei *Urâți pe români*, folosind drept rimă sufletească, injuria ignobilă, în care expresiuni de calibrul: bandiți, lași, hiene, mizerabili, etc., revin, mereu, ca leit-motive.

Și totul se desfășoară sub egida îndrăzneței — dacă nu chiar ridicolei — *obsesii a misiunii maghiare*, pentru împlinirea căreia « *însuși Dumnezeu, iar nu mâini nevolnice de oameni, au trasat hotarele Ungariei* » (Tamás Falu).

Intr'adevăr ungurii trăesc sub povara unei mari obsesii. Ne-o mărturisește un reputat scriitor maghiar d-l Zoltán Nyisztor, însiruindu-se astfel în coloana pacifiștilor unguri, categorie de oameni politici care nu lipsește vecinei noastre și care are drept conducători personalități de talia lui Ștefan Friederich, (V. *Reconstrucția Europei Centrale*, în « Pesti Napló », din 19 Februarie 1936) și Endre Zsilinsky Bajcsi (V. Corneliu Codarcea, *op. cit.*, p. 145, unde reproduce interviul acordat unei agenții de presă din Budapesta, în vara anului 1936).

sionistul rost al menționatelor critici, vom spicui câteva din elementele puse la îndemâna tuturor, prin truda și migala unui cărturar român din Banat ²⁹⁶).

Intr'adevăr, în Timiș-Torontal, cel mai mare, mai bogat și mai populat județ al Transilvaniei, din totalitatea celor 330 întreprinderi industriale numai 7 sunt românești; — din cele 313 societăți anonime numai 14; — din cele 71 bănci numai 19; — din cele 32 imprimerii, numai 5. Dar tabloul acesta, prin el însuși îndestul de elocvent — unul doar din nesfârșitul și identicul șir al tablourilor cari, în cifre necontestate, reprezintă exacta icoană a vieții economice din Transilvania — nu este complet; — trebuie să i se adauge că cele 42 întreprinderi principale au un număr de 9.140 angajați, din care 7.491, adică 82% sunt minoritari, restul numai de 1.649, deci 18% fiind români. Și aceștia plasați exclusiv în posturile de muncitori și de auxiliari, în perso-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

« Cel mai mare binefăcător al poporului maghiar va fi acela — scrie zisul autor într'un articol publicat în ziarul «Nemzeti Ujság», oficiosul Bisericii catolice din Ungaria — care îl va libera de obsesia sa și îl va face să fie seama de realități. Ungurii, fiind întotdeauna, în cursul istoriei lor, în urmărirea iluziilor, viața maghiară în mod fatal a fost populată cu himere, cu visuri irealizabile. Dar răul a atins punctul său culminant atunci când, în toate manifestările publice și private, se reclamă cu vehemență reconstruirea Ungariei istorice și, mai ales, când se afirmă că, în mod neîndoios, ea va fi realizată în fapt. *Cercurile oficiale au abandonat de mult, în sufletul și în conștiința lor, orice speranță. Cu toate acestea ele fac să creadă poporul, mereu, în realitatea acestor iluzii. Este o nebunie și în același timp un mare pericol, a crede că un pumn de unguri vor putea modifica cursul evenimentelor mondiale* » (V. Cornel Codarcea, *op. cit.*, pp. 175—176).

Vox clamantis in deserto? Nu... Dovezi peremptorii, dimpotrivă, că Dreptatea, imanenta justiție, este de partea Românilor.

²⁹⁶) V. Prof. C. Stoicănescu, studiul *Un aspect al vieții naționale și economice la frontiera de Vest*, în «Revista Institutului Social Banat-Crișana», Nr. 15/936, pp. 22—120, reprodus în parte și în «Révue de Transylvanie», tom. IV, Nr. 1—2/938, p. 61.

Pentru amănunte a se vedea și Transylvanus, *op. cit.*, pp. 45—48, precum și Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 236—237.

nalul tehnic superior nefiind decât un singur român ²⁹⁷). Iar pentru desăvârșita edificare a situației vom menționa că

²⁹⁷) 1. *In ce privește funcțiunile publice*, după statistica d-lui István Becsky, publicată în « Magyar Kisebbség », Iulie 1937 și reprodusă în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 17—18/937, p. 67 — funcționarii și angajații comunali ai *Municipiului Timișoara*, în număr total de 1.644 sunt repartizați astfel: 893 deci 57,2% români, iar restul de 751 deci 42,8% minoritari și anume 368 unguri (23,6%), 267 germani (17,2%), 12 sârbi (0,75%) și 4 evrei (0, 25%), ceea ce învederează deopotrivă ca și la Arad, Oradea, Cluj, Brașov, Sibiu, etc. *egala îndreptățire la funcțiunile publice a elementului maghiar*, culminată în prezența, necontestată ca valoare intrinsecă, a unui emerit jurist ungar, până mai anii trecuți, în fruntea Consiliului Legislativ Român (pentru amănunte vezi Dr. Aurel Gociman, *op. cit.*, capitolul, « Funcționarii publici maghiari în România », p. 341 și urm.).

2. *In domeniul profesiunilor libere*, datele publicate în « Anuarul României » pentru comerț, industrie, meserii, și agricultură pe 1934, editat de Rudolf Mosse și parțial reprodus în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 13/935, p. 190, învederează numărul imens al minorităților, în acest domeniu.

Iată tabloul lor, pentru două din cele mai mari și mai românești județe ale Transilvaniei:

Profesiuni	Jud. Timiș			Jud. Arad		
	Rom.	Minor.	Evrei	Rom.	Minor.	Evrei
Avocați	125	54	146	84	63	42
Medici	110	126	169	59	62	65
Farmacisti	10	21	47	6	20	27
Moașe	67	172	25	126	87	8
Cârciumari	199	352	185	208	190	127
Comercianți	424	1.374	1.969	368	789	693
Proprietari	560	1.436	874	494	579	314
Meseriași	711	3.527	949	730	1.796	348
Total	2.206	7.062 plus 4.364 = 11.426		2.075	2.586 plus 1.624 = 4.210	

3. In fine, *în ce privește numărul profesioniștilor liberi de acum 72 de ani*, pentru a ne documenta asupra elementului maghiar burghez, din acele timpuri — abia la doi ani după ce Banatul trecuse de sub administrația austriacă în sfera administrației maghiare — trimitem la statistica cuprinsă în « Calendarul Societății Lloyd » din Timișoara, din anul 1868, și care se găsește reprodus, din acest punct de vedere, în totalitate, în « Revista Institutului Social Banat-

Timiș Torontalul este județul capitală a Banatului, în care Românii reprezintă 54,4% (510.825) din totalitatea populației (939.437), în timp ce ungurii nu ating decât cota de 10,4% (97.903), germanii de 23,7% (223.130), iar evreii de 1,2% (11.256). Numai prin raport la aceste cifre ale statisticei oficiale din 1930²⁹⁸), se va vedea realitatea, înspăimântătoare pentru nația românească, înfloritoare și plină de huzur, în schimb, pentru minorități, în special pentru unguri și evreii-unguri, patronii necontestati a peste 80% din totalitatea întreprinderilor economice și financiare ale ținutului respectiv.

Prin urmare critica maghiară se situează și de astă dată pe același plan de dușmănoasă și diversionistă răstălmăcire a adevăratelor stări de lucruri din România.

109. În sfârșit... dușmănia ungarilor este atât de veche, încât, toleranți ca întotdeauna, Românii pot să închidă ochii. Nu se poate doar pretinde dovezi de amicitie, unor vrăjmași permanenți, chiar atunci când sunt înconjurați nu

Crișana », Nr. 22—23/938, pp. 78—79 și din care rezultă că Ungurii aveau următorii reprezentanți în aceste libere profesii: 14 avocați, 3 medici, 1 agent, 1 farmacist, 2 brutari, 2 băiași, 2 arhitecți, 1 frizer, 1 pictor, 1 cofetar, 2 cismari, 8 vizitii, 1 pietrar, 4 măcelari, 2 sticlari, 4 băcani, 2 expeditori, 1 manufacturist, 1 comerciant, 1 negustor de textile, 1 librar, 10 cerealiști, 1 negustor de coloniale, 1 negustor de vinuri, 1 pieptănar, 5 fierari, 12 negustori de făină, 1 gravor, 1 negustor de mobile, 1 morar, 2 curelari, 1 lăcătuș, 2 fierari, 9 croitori, 19 pantofari, 3 strungari, 11 mijlocitori, 1 argintar, 3 tâmplari, 1 fabricant de stofă și 1 vopsitor.

« Iată — exclamă d-l Dr. Cornel Groșorean, comentând aceste statistici — toată pleiada burghezimei maghiare din capitala Banatului, revendicată cu atâta frenezie de către revizionistii budapeșteni ».

²⁹⁸) V. Tranylvanus, *op. cit.*, p. VI.

În ce privește întreprinderile industriale și comerciale din întreaga Transilvanie, după vechimea înființării și după numărul lor, în mod comparativ, în anii 1914, 1914—1918, și 1919—1930, sunt a se vedea impresionantele tablouri întocmite de d-l Dr. Sabin Manuilă (*op. cit.*, pp. 842—843) și din al căror cuprins se desprinde ca un adevăr absolut, extraordinarul progres al întreprinderilor maghiare, de acest gen.

numai de o nedesmințită curtoazie politică, dar și de o apreciazabilă participare la consumul bugetului țării și la libera exploatare a avuțiilor naționale.

Lucrul acesta se înțelege și se explică destul de ușor.

Rămâne însă, pentru toată lumea, *inexplicabilă* prezența evreilor printre corifeii fixei idei maghiare: *Revizionismul*, printre luptătorii ei cei mai înverșunați, printre apostolii ei cei mai elocvenți.

Și totuși o explicație există.

« *Nu în interesul elementului maghiar* — declară eruditul sociolog dr. *Cornel Groșorean* ²⁹⁹⁾, în perfect acord, în ce

²⁹⁹⁾ 1. V. « *Revista Institutului Banat-Crișana*, Nr. 15/936, p. 128.

2. Și acest lucru își are o explicațiune veche. Ne-o mărturisește scriitorul german Dr. Alexander von Pecz (V. Aurel C. Popovici, *Stat și Națiune*, traducerea d-lui P. Pandrea, Edit. « *Fundațiilor Regale* », 1939, pp. 7—8) în cel de al 10-lea studiu al d-sale *Despre sarcinile germanilor în Austria* publicat în numărul din 2 Noemvrie 1905 al lui « *Münchener Allgemeine Zeitung* »: « *Maghiarii au reușit, printr'un sistem rafinat, de intimidare și de prefăcută lealitate, să-și impună voința lor Coroanei într'un așa grad, încât ei sunt cei dintâi care se miră. O însemnată parte a succesului lor se datorește și presei zilnice. Seminția evreiască, care conduce cele mai răspândite ziare ale monarhiei, își vede, în Ungaria, idealurile sale realizate. În realitate Sionul se află nu pe Iordan, ci pe Dunărea de mijloc* » (V. și F. Trocase, *L'Autriche Juive*, Paris, Depont, p. 127).

3. Mărturisirea completă a Canaanului maghiar, ne-o furnizează însă profetul maghiarizărilor, cunoscutul om politic și deputat Gustav Beksics. În cartea sa *Magyarosodás és magyarosítás* (Budapesta, 1883), după ce omagiază marea misiune în Estul Europei a poporului ungar, care prin maghiarizare « *va face inofensiv daco-romanismul* » (p. 9), și după ce reliefează pe bază de date istorice că « *massele cele mai impenetrabile cedează dacă sunt supuse unei influențe permanente* » (p. 10), autorul citat constată: « *maghiarizarea industriei și comerțului nostru e datorit, în primul rând, maghiarizării populațiunii israelite. Dacă comerțul nostru este 54% maghiar, acest frumos rezultat este opera incontestabilă a evreilor, dat fiind că negustorii unguri sunt în realitate evrei. Acest proces de maghiarizare este însă împiedecat de antisemiți. Antisemitismul maghiar gonește din patrie 625.000 de evrei, fără de care populația noastră abia va atinge 6 milioane. Sperăm totuși că evreei noștri vor rămâne buni patrioți. Maghiarizarea elementului israelit, având drept directă consecință maghiarizarea comerțului și industriilor noastre și nu peste multă vreme, a orașelor noastre, dela *Adriatica* și până în Carpați, va da țării un aspect, un colorit maghiar. Industria și comerțul fiind maghiare vom avea o garanție puternică, sigură și a maghiarizării teritoriului* » (p. 58).

privește expunerea faptelor ce urmează, cu bine cunoscutul scriitor maghiar Dr. S. Fényes ³⁰⁰⁾ — *se face această propagandă, ci în amintirea situațiunii splendide, pe care o avusese evreimea maghiară în fosta Ungarie* ³⁰¹⁾: *mâna liberă de a*

4. Și opera întreprinsă a avut așa de mari rezultate, încât cei 244.035 evrei, cari figurau în recensământul maghiar din 1840, dispar complet, fără urmă, recensământul unguresc din 1910 neînregistrând nici măcar un evreu, de sămânță (V. Cornelius Codarcea, *op. cit.*, p. 54).

Această «topire» a elementului evreu în masa ungară, constituie desigur — cum mărturisea patriotul și marele publicist Eugen Rákosi în 1915 (V. nota 173), forța rasei ungare. Ea justifică prezența evreilor maghiarizați în fruntea tuturor mișcărilor patriotice patronate de magnafi. Ea explică tovrășia permanentă a acestora, întru exploatarea burgheziei și a păturei de jos maghiare, silită să emigreze și să se ascundă, cum mărturisea patriotul și deputatul *Nándor Urmánczy* (V. nota 173) «în insule și în pădurile seculare ale Africei».

5. O Doamne — s'ar putea exprima cineva, cultivând stilul poetului celor *100 de Flăcări* (Tamás Falu) — fă ca binefăcătorul poporului maghiar, acela care potrivit dorinței catolicului Zoltán Nyisztor (v. nota 295), îl va elibera de jugul obsedantei sale misiuni istorice, să nu apară, să întârzie cât mai mult în câmpiile elizee ale Ciungariei turanice (v. nota 291 bis). Căci altfel, ceea ce a constituit «forța rasei maghiare» se va prăbuși, și atunci, prăbușită în veci va fi feudalitatea magnaților, a acestor suflete în care ungurul este tot atât de absent, ca și în acelea al evreilor care-i nutresc seva asupritoarei sale fapte. Amin.

³⁰⁰⁾ V. Articolul său *De ce nu se poate face o apropiere între România și Ungaria*, în revista «Uj Magyarok», din Februarie 1936, reproducă în revista supra citată la p. 128.

³⁰¹⁾ Și pentru a dovedi reciprocitatea sentimentelor și deci a unității jocului, fundat în mod concertat, pe unitatea de interese și de simțiri, vom reproduce din articolul d-lui G. Zsatureczky, publicat în «Magyar Szemle», din Martie 1938 (și republicat fragmentar în «Revista Institutului Social Banat-Crișana» Nr. 22—23/938, p. 103), sub titlul *Minoritatea maghiară în România*, un pasagiu care conține o dărză apărare a intereselor evreești, pretins lezate prin unele dispozițiuni legale românești și care mărturisește, în mod elocvent, complicele cartel al evreilor și maghiarilor de pretutindenii.

Iată-i cuprinsul: «după schimbarea imperiului o mare parte a evreimii din Transilvania care nu era cu totul asimilată, s'a răznit de corpul politic al națiunii maghiare, organizându-se pe bază națională în partid sionist. *Această evreime sionistă însă a rămas prin graiul său și prin cultura sa maghiară și astfel ea este cea mai însemnată consumatoare a spiritualității maghiare, înlocuind pe cei 200.000 intelectuali maghiari cari au emigrat.* Totdeodată, această evreime este cea mai sigură patroană a muncitorimii maghiare». Și mai departe, continuă autorul: «In consecință este superfluu a repeta că măsurile îndreptate împotriva evreimii din România ating și interesele elementului maghiar, deoarece

exploata economică este 51% din populație, plus țărănimea maghiară la fel de exploataată, asigurând feudărilor o preponderență, de multe ori numai aparentă, pe teren politic și menajându-le orgoliul național cu fantoma Statului Național. Și nimic nu probează mai surprinzător această politică de stăpânire și de dominație a nobilimei maghiare alături de exploatarea nemiloasă pe teren economic a evreimei hiper-patriotice, decât faptul că, în timp ce această opresiune — sistematizată — pretindea maghiarizarea celorlalte naționalități, peste 500.000 țărani maghiari veritabili, emigrau în America »³⁰²).

colaboratorii maghiari ai ziarelor evreiești, muncitorii maghiari ai întreprinderilor evreiești și numeroasele servitoare maghiare, rămân fără pâine ».

³⁰²) 1. În această privință este extrem de interesantă lucrarea sociologului Kovács Imre, intitulată *Revoluția mută* (A néma foradalom) Budapesta 1937 — recenzată de d-l Cornel Groșorean, în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 25/939, pp. 120—123 și în care emeritul scriitor își notează stările sociale personal verificate în cadrul unei călătorii de studii făcute în Februarie 1937, în părțile transdanubiene ale Ungariei, unde se găsesc țărani de pură rasă maghiară.

Vom reproduce — după recenzia menționată — numai câteva din pregănteale sale constatări.

— Națiunea maghiară este formată numai din aristocrație și din clerici;

— Căile de fapt erau frecvent folosite pentru aranjarea litigiilor ce le aveau grozii cu muncitorii lor agricoli, de exemplu: dărâmarea coloniilor înfloritoare aflate pe latifundiul magnatului Pallavicini, lăsând mii de familii pe drumuri, fără nicio despăgubire;

— Nemulțumirile adânci rezultând dintr-o grea robie se canalizează în *revolte cu caracter sectar*, ca de exemplu cele declanșate de țărănimea din Nagy-Szombat sub conducerea primarului Balász, din Nyírség sub primarul Márton, iar în Ardeal, răsmerița secuilor, continuată apoi de români, uniți toți sub conducerea lui *Budai Nagy Antal*, precum și revoluția țărănească de sub conducerea lui *Doja*, urmată de celelalte șapte revoluții iobage de după 1526, cari explică necesitatea pentru nobili de a iniția monstruoasa reformă a lui *Werbőczy*, prin care s'a împiedicat dreptul de liberă circulație al iobagilor, deveniți adscripti glebae;

— Aceleași mari suferințe provoacă șirul revoluțiunilor din 1831, conduse de *Császár Petre*, continuate mai târziu prin răsmerița din Tockay (1696), din Maramures (1703), din județul Bekeș de sub conducerea lui *Pero* (1735), din Körös (1755), din Siklós (1766), revoluția lui *Horia* (1784) și, în fine, revoluția din 1848, organizată de seniorii unguri feudali împotriva Casei de Habsburg, dar sprijinită de dinamismul țăranilor, cari nu înțelegeau că luptă, chiar pentru opresorii lor de totdeauna.

110. În acest timp, la adăpostul unei campanii revizioniste, care meșteșugit și patriotic prezentată, concentrează

— Așa se explică mișcarea *socialismului agrar* ilustrată prin plastica declarație a lui *Bors Pál*, făcută la 1897 la Csegléd: «Ce înseamnă pentru noi Ungaria? Patria? Ce cuvânt frumos, însă de această concepție numai acolo se poate vorbi unde sunt și drepturi? *Noi n'avem patrie, căci n'avem drepturi*», sau, prin dureroasa constatare a lui *Dobos István* la congresul din Budapesta: «nu poate să-și iubească Patria acela pe care aceasta îl lasă să flămânzească».

— Această tristă dar profundă realitate justifică nesfârșitul șir de *emigrări în America*, în special în anii 1886—1890, când au emigrat 25.000 de țărani anual, număr crescut mai târziu, în 1900 la 54.000, în 1904 la 100.000, iar în 1907 la 210.000; astfel în intervalul dela 1899—1913, au emigrat 1.390.525 țărani maghiari în deosebi bărbați, în timp ce femeile umpleau rândurile prostituatelor, încât *Vengherca* era vestită în lumea întreagă.

— Astfel se explică și *sectarismul religios fanatic*, ce scapă masele îndobitocite de neajunsurile lumești; țăranul maghiar nu mai trăește pe pământ; ochii lui, inima sa, sufletul său, este ațintit către o *Dumnezeire, fără biserică și fără popi*; refugiuul său este: Biblia, în care își află toată mângâierea.

— *Poporul se sinucide, astfel, conștient, ca să scape de infernul latifundiilor, când nu poate, cu buzele încleștate de amărăciune să plece, să emigreze, cu lacrimi în ochi că nu se va mai reîntoarce niciodată în patria lui vitregă.*

Aceasta este revoluția mută a poporului maghiar.

2. Și autorul citat, își încheie astfel lucrarea: «Suntem din nou în luna Martie; oficialitatea se pregătește iarăși de discursuri. Nobilimea maghiară se va sărbători, pe sine însăși, însă despre revoluție nu va vorbi; fiindcă în ochii ei ea este numai o sperietoare; deși, de multe ori, revoluțiile sunt semnalele unei vitalități. *Da, așteptăm un nou Doja, cu armată nouă. Însă unde este epoca lui Doja? unde este poporul gata să moară?*»

3. Iată acum și concluziunile celui ce a recenzat această impresionantă carte, *pentru ale cărei adevăruri Justiția maghiară a dăruit autorului ei, 3 luni de temniță:*

«*Cititorul este copleșit de o adâncă compătimire pentru acest popor brav, care de secole suportă cele mai grozave torturi din partea unei protipendade feudale și complet înstrăinate. Pentru toate cele ce s'au petrecut în trecut și cele ce se petrec și azi încă, nu poporul maghiar este de vină, ci stratul suprapus al unor feudali de obârșie streină, ce a exploatat și exploatează continuu țăranul maghiar, iobag eri, iobag și astăzi. Iar tactica a fost și a rămas aceeași: mușamalizarea exploatării nemiloase sub firma patriotismului și a naționalismului. Buimăcesc capul maselor cu taina coroanei Sf. Ștefan, cu ideea nebună a Statului național maghiar, cu fantezia Ungariei mari, cu ceardașuri și tricoloruri, în timp ce poporul adevărat, maghiar, se prăbușește în neant, emigrează ori se sinucide prin sistemul un copil sau niciun copil.*»

4. În privința *Emigrării la Unguri* v. și Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 383 unde — combătându-se acuzațiunile presei maghiare după care regimul românesc ar fi alungat minoritățile — se folosește drept contra argumente irefutabile, atât

toate atențiile suflării maghiare, grofii procedează la reforma de maximă importanță pentru conservarea integrală a patrimoniului lor imobiliar, la mult lăudata *industrializare a Ungariei*.

« Această operă—afirmă economistul *Kecsö István* ³⁰³⁾ — nu are nimic comun cu autarhia; ea constituie doar unul dintre cele trei remedii demografice descoperite recent de oficialitatea maghiară (emigrarea, cultura intensivă și industrializarea), pentru a rezolva problema supra populației agricole ».

În acelaș sens se pronunță și cronicarul Revistei « *Nation und Staat* » ³⁰⁴⁾, combătând însă ca nefericită ideea industrializării « *întrucât nu numai că nu se va putea substitui reformei agrare — sabotată de latifundiarii maghiari, în frunte cu guvernul Contelui Bethlen — dar mai mult, deschizând larg porțile capitalismului internațional, într'o țară lipsită de materii prime, va condamna dela început, această industrializare, la un desăvârșit parazitism* ».

În realitate însă, cum constată d-l *Cornel Groșorean*, nu este vorba de o greșeală politică, ci dimpotrivă, tactica guvernelor latifundiarelor maghiari, răspunde unei înalte prevederi politice și anume unui dublu obiectiv. *Pe de o parte, se canalizează surplusul proletariatului agricol — devenit neutilizabil în funcția de servitor al latifundiilor grofilor, prin însăși efectul intensificării mecanice a agriculturii,*

lucrările Prof. Béla Kenéz (*Statistica Etnografică a Ungariei*) și Iosif Grünwald (*Emigrarea în Ungaria*), conform cărora ungurii atingeau încă din 1903 cota de 26,3% din totalul emigranților, cât și textele legii IV: 1903, creată tocmai pentru a stăvili această alarmantă și depopulantă stare de migrațiune.

³⁰³⁾ V. « *Magyar Szemle* », Martie 1940, vol. XXXVIII, Articolul *Industrializarea*, rezumat în « *Revista Institutului Social Banat-Crișana* », Nr. 33—36/1940, p. 549.

³⁰⁴⁾ V. Numărul din Februarie-Martie 1940, de unde este reprodus articolul respectiv de « *Revista Institutului Social Banat-Crișana* », Nr. 28—29/1940, pp. 221—222.

— spre fabrici, pentru a se scăpa astfel mai ușor de îndeplinirea și realizarea tot mai presantei reforme agrare. Iar pe de altă parte, angajând într'o largă măsură capitalul internațional apusean, în aceste întreprinderi industriale, se urmărește interesarea directă, materială, a acestor cercuri deținătoare de capital și deci se țintește la subscrierea din partea lor a temei revizioniste, pentru a se putea astfel obține mult mai lesne, teritoriile din Slovacia, Ardeal și Banat, unde se găsesc din plin, materiile prime, necesare alimentării industriilor create ³⁰⁵).

În alți termeni, realizarea industrializării Ungariei dă propagandei iridente un nou, serios și bine calculat mijloc de a susține, în fața opiniei publice mondiale, faimosul sistem economic preconizat de reputatul economist budapestan Elemér Hantos, *Unitatea economică indistructibilă a Basi-nului Dunărean cu centrul în Budapesta* ³⁰⁶).

³⁰⁵) V. « Revista Instit. Social Banat-Crișana », Nr. 28—29/940, p. 222.

³⁰⁶) V. Lucrarea autorului citat *Integralitatea economică a Ungariei, Drumul Renașterii Naționale*, recenzată în « Revista Instit. Social Banat-Crișana », Nr. 13/1935, p. 221.

Și când spun « bazinul Dunărean », autorii unguri, desimulând destul de rău adevăratele lor gânduri revizioniste, înțeleg în realitate Transilvania. Or, în această privință, toate recentele lor eforturi sunt nimicite, sunt dovedite ca simple susțineri « pro cauza ». Oameni de mare autoritate și prestigiu, socotiți drept « unguri prin excelență », cum este cazul contelui Ștefan Széchenyi, fondatorul Academiei maghiare, au constatat, cu durere, nu numai « inexistența unei unități geografice și economice a fostei Ungarii », dar mai mult, având clare defectele geografice și economice ale acestei țări, nu s'au împiedicat de nicio considerație alta decât adevărul, atunci când își mărturiseau regretul că: « sistemul apelor au o direcție contrară celeia a exportățiunilor ungare, — că gurile Dunării — isvorând dintr'o altă țară și traversând-o numai pe a sa, se găsesc în alte mâini, — că Ungaria n'are căile fluviale care să-i permită transportul în masă, către singurul său port la mare, accesibil de altfel dinspre Ocean numai cu prețul unui imens ocol... etc. ». « Doamne — exclama plin de amărăciune, marele patriot ungur — tu vezi că situația noastră geografică, și fatal economică, nu ne este favorabilă » (V. Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 36—37; Corneliu Codarcea, *op. cit.*, pp. 102—103 reproducând după « Világ », Acad. kiadás, p. 28).

Și alte mărturii maghiare s'au produs, în același sens. Publicistul ungur Iosif Csédenyi (V. « Pesti Hirlap », 8 Aprilie 1928), recunoaște deopotrivă: « Vechii

III. Iată dar, cum în timp ce românii procedează la înfăptuirea unor reforme cardinale, în cari îndrăzneala conducătorilor lor nu-și găsește rival și măsură, decât în gravitatea problemelor sociale și economice ce li s'au pus după război — ca o consecință fatală a crizei mondiale, — în timp ce aceștia încearcă și reușesc prin realizarea lor, nu numai o pacificare a intereselor românilor, dar și o considerantă ocrotire a propășirii minoritarilor, tratați constant într'un spirit de vădită egalitate și justiție, *în acest timp și ca răspuns la aceste reforme*, conducerea magnaților maghiari, preocupată exclusiv de interesele strâmpete ale clasei dominante și ignorând nevoile cele mai urgente și cele mai vitale ale

Ungarii îi lipsea o bază economică. Tratatul dela Trianon — prin consecință, — n'a creat pe terenul economic o stare nouă de lucruri, ci doar a consacrat realitățile existente ». (V. Cornelius Codarcea, *op. cit.*, p. 104). Și tot astfel, economistul *Farkas Mózes* recunoaște că « Transilvania n'a avut decât slabe legături cu Ungaria și că sub dominațiunea română ea a realizat, în domeniul economic cele mai mari progrese, fără precedent în întreaga Europă » (V. Cornelius Codarcea, *op. cit.*, p. 104).

Adăugând acestor mărturii maghiare, opera cercetătorilor români (V. regretatul Prof. G. Vâlsan, membru al Academiei Române, « *Transilvania în cadrul unitar al pământului și Statului Român* », în lucrarea jubiliară *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, supra citată, pp. 144—156; Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 35—40; Cornelius Codarcea, *op. cit.*, pp. 102—105; Prof. George Brătianu, *Romania ed Ungheria, Considerazioni demografiche ed economiche*, București, 1940, p. 5, etc.), tratatele specialiștilor germani (V. Dr. Anton Reithingher, *Infățışarea economică a Europei*, Payot, Paris, 1937; Prof. Wagemann, *Der Neue Balkan*, Hamburg, 1939, etc.) și lucrările savanților francezi (Prof. Emmanuel de Martonne, *La Nouvelle Roumanie dans la nouvelle Europe*, București, 1922, p. 19, etc.), se va putea avea nu numai o desmințire formală, categorică și autorizată a pretențiunilor conducerii politice a Statului Maghiar, dar mai mult, se va putea vedea, câtă pătrundere profetică străbătea cuvintele lui *Hippolyte Desprez*, care, în urma călătoriei făcute în 1848 în Transilvania scria, cu atâta, posterior verificată, justetă: « *Oameni cari-și spun și cari sunt, în realitate, frați ai Moldovenilor și ai Valahilor, sunt răspândiți în Ungaria orientală și populează, aproape în întregime, Transilvania, Bucovina, Basarabia. — Nistrul, Carpații, Tisa, Dunărea și Marea Neagră formează o frontieră naturală în jurul acestor provincii împărțite între trei mari imperii, iar vastul lor teritoriu pare a fi, astfel, predestinat, să cuprindă o singură națiune* » (V. Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 40).

adevăratului și exploatatului popor ungar, urmărește: *pe plan economic*, în tovărășia nobleței de argint a evreimei maghiare, încătușarea și pauperizarea maselor populației naționale, iar *pe plan politic*, cultivă experimentata formulă de amețire și uitare a mizeriei interne, în care se sbate clasa muncitoare de toate categoriile: revizionismul.

« *Dacă latifundiarii — anunță profetic d-l dr. S. Fényes — nu-și vor recăpăta toate moșiile pe cari le dețineau înainte de războiu, orice satisfacere parțială a pretențiunilor lor revizioniste nu va asigura nici pacea, nici buna înțelegere* » ³⁰⁷).

³⁰⁷) 1. V. Articolul său *De ce nu se poate face o apropiere între România și Ungaria* în revista « Uj Magyarok », Februarie 1936, reproduș fragmentar în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 15/936, p. 128 (V. și nota 295 supra).

2. Tragismul acestei constatări din care se desprinde lăcomia de totdeauna a magnaților unguri, nesatisfăcuți de imensele lor latifundii din Ungaria și dornici să și le mărească prin reluarea proprietăților ce le-a fost expropriate de România — capătă un colorit special, dacă se raportează la starea economică a românilor din Ungaria. Exclși din viața instituțiilor cu caracter economic și financiar propriu zis — sub grava bănuială că ar putea lucra în contra intereselor maghiare (V. Dr. Petre Petrinca, *I Romeni di Ungheria, op. cit.*, p. 29) — nu le sunt îngăduite decât meseriile manuale, exercitate în satele lor, sau cultura pământului, atunci când îl au. Și dobândirea lui este extrem de anevoioasă, în urma recenteii legiuiri maghiare (11 Aprilie 1939), care, supunând cumpărărilor românilor aprobării forurilor militare, nu face decât să legalizeze o practică administrativă veche, fundată pe disp. legi XXXVI: 1920 și XLI: 1928. Aplicată însă cu exclusivitate românilor și germanilor — acestor două naționalități despre care scriitorul maghiar Géza Féja (*Viharsárok*, Budapesta) spunea: « ambele sunt îndârjite șoviniste și nu le interesează nimic altceva decât interesele lor de rasă » — cei dintâi sunt astfel siliți să emigreze în România (V. ziarul « Magyarság », 11 Aprilie 1937, care înregistrează fuga a 600 de țărani români din Cenadul Mare, ale căror bunuri au trecut în mâini maghiare). Cât despre îndreptățirea lor la colonizările efectuate — cu titlu de reformă agrară (!) — în 1937, nu se poate vorbi, cum ne-o mărturisesc debaterile parlamentare maghiare, reproduse, în legătură cu proiectul Darányi, în « Nemzeti Ujság » din 18 Noemvrie 1937. Și este de notat că românii, a căror scoatere dela beneficiul colonizării a fost cerută de parlamentarii unguri, nu erau dintre acei 80.000 cari se « încăpățânează » să rămână « Valahi », ci de o infimă parte a celor 121.002 români maghiarizați, în existența cărora, singura urmă de românism o constituie religia lor greco-catolică (V. amănunte în Dr. Petre Petrinca, *I Romeni di Ungheria, op. cit.*, pp. 24—30).

STAREA LEGISLATIVĂ

112. Sub raportul legislativ nu se poate aduce Statului Român decât laude, întrucât minoritatea maghiară n'a avut și nici n'a putut avea prilejul să constate, din acest punct de vedere, că s'a schimbat ceva prin redarea granițelor firești, mutilatei României.

S'a păstrat, într'adevăr, cu sfințenie, toată geniala compilație legislativă maghiară, « în care claritatea izvoarelor utilizate, a fost încâlcită de spiritul greoi al juriștilor maghiari, în așa măsură, încât înțelegerea textelor legislațiunii lor prezintă serioase și multiple dificultăți » ³⁰⁸).

Astfel sunt încă în vigoare în Transilvania:

— faimosul cod civil al marelui jurist al feudalismului maghiar *Ștefan Werböczy* — acela a cărui concepție morală, socială și juridică se oglindește în legiuirea de privilegii nobilitare prin care, după dezastrul dela Mohaci (1526), a proclamat *prohibirea dreptului iobagilor de a circula liberi și obligarea lor, pe veci, de a locui într'un singur loc*, reînființând astfel *robia* pentru a împiedica înțelenirea depopulațiilor latifundii ale grofilor ³⁰⁹);

— cazuistica lege de procedură civilă din 1912;

— feudalul cod falimentar și neinteligibila legea a execuțiunii silite;

— complicata procedură lăsământară, etc. etc.

Iar pretensele legi și coduri « de unificare » — când n'au meritat reputația de *Lege a Școlilor maghiare sau minoritare*, ori de *Cod al cultelor minoritare* — fie că se află în stare

³⁰⁸) V. V. M. Theodorescu, Prim-Președintele Tribunalului Timiș-Torontal, *Unificarea Legislațiunii Procedurale Penale*, Tipografia Românească, Timișoara, 1935.

³⁰⁹) V. Kovács Imre, *Revoluția mută*, supra citată.

de proiect, de legi încă nepuse în aplicare, sau, de legiuri cu aplicație recentă, au fost totuși atât de adânc inspirate din legislațiunea maghiară, încât a justificat reactualizarea ad-hoc a unei vechi și părăsite teorii, după care «*țările învingătoare împrumută legislația țărilor învinse*».

113. Pentru a nu se parafraza simțirea exprimată — cu nestrămutată credință în geniul creator românesc — în lungul anilor ce s'au scurs dela 1933³¹⁰⁾, când a apărut primul proiect serios de Unificare a Procedurii Civile, vom reproduce câteva pasagii, de generală aplicațiune și de perfectă actualitate, din reflecțiunile ce ni le-a prilejuit mai în urmă, proiectul procedurii penale din 1935³¹¹⁾.

«Deosebirea profundă, ce ne separă — din punct de vedere al concepțiunii care a prezidat la întocmirea proiectelor unificatoare — de făuritorii acestor proiecte, își are obârșia în împrejurarea că profesăm în Ținuturile Unite, — că trăim aci viața codurilor maghiare cu toate scăderile lor, — că vedem, înțelegem și plângem zilnic chinul justițiabilului transilvănean osândit să-și ceară dreptatea lui românească în tipare maghiare, — că auzim cu inimile cris-

³¹⁰⁾ V. Vasile M. Theodorescu, Prim-Președintele Trib. Timiș-Torontal, *Observațiuni critice asupra proiectului de procedură civilă*, în Biblioteca Cercului Juridic Bănățean, 1933, din care reproducem o parte a concluziunilor finale: «Prin acest examen... socotim nu numai că am învederat că proiectul este în cea mai mare parte a lui inspirat după procedura civilă maghiară, ceea ce constituie o înfrângere a expunerii de motive și o înlăturare nejustificată a procedurii civile române, singura bază legală de discuțiune în materie de revizuire unificatoare, — dar mai mult că dacă s'ar urma modestele noastre contribuțiuni, s'ar putea realiza o operă mai utilă și în special mai românească...»

Altminteri, generațiile viitoare vor avea să spună despre legislația procedurală unificată, aceea ce unii necunoscători spun astăzi despre legislația Regatului Vechiu, însă cu o singură diferență și anume, că ceea ce fusese pe nedrept socotit franțuzesc, va fi de astă dată, cu drept cuvânt, numit unguresc, lucru ce nu poate fi socotit fără interes pentru geniul românesc, de pură și mândră esență latină».

³¹¹⁾ V. V. M. Theodorescu, Prim-Președintele Trib. Timiș-Torontal, *Noul Proiect de Procedură penală*, Tipografia Românească, Timișoara, 1935.

pate, savantele incursiuni ale avocaților localnici, în istoria dreptului maghiar, — că aprofundăm cu o pasiune demnă de o cauză mai bună, principiile improvizațiilor lor autori, — că urmărim sinuoasa linie a jurisprudenței Curiei buda-pestane, în care soluțiile (două sau mai multe, în același timp date, asupra aceleiași probleme), prin raport la gradul de nobilitate și la calitatea de *magyar ember* a părților litigante, învederează elastica aplicațiune a principiilor, — că ne străduim, în fine, să înțelegem, avocații și judecătorii, ce a intenționat să gândească cutare ilustru comentator maghiar, compulsând texte scrise într-o limbă pe care imensa majoritate a justițiabililor români prezenți în instanță, nu o înțeleg, fiindcă spre cinstea lor, n'au învățat-o nici atunci când ea era oficială »³¹²).

³¹²) Și continuam: « De 17 ani activitatea românilor din Ținuturile-Unite este cărmuită în toate ramurile și sub toate raporturile de legile maghiare — creatoarele castelor și privilegiilor — ca și cum nimic nu s'ar fi întâmplat în aceste colțuri de străveche Țară Românească dela 1918, și până azi.

De 17 ani feudalul cod falimentar maghiar continuă să fabrice noi avocați milionari, aleși parcă de ursită tot dintre minoritari, ca o urmare a sistemului curatoriei de masă falimentară, spre disperarea creditorilor și spre ruina creditului românesc.

De 17 ani nu reușim să judecăm decât fleacuri, contravențiuni, în care gloaba o plătește neformalistul țăran transilvănean, în timp ce procesele mari în care sunt inculpați stăpânitori de ieri, rămași păsări de pradă prin puterea obișnuinței și ocrotirea legislației maghiare, nu pot fi soluționate, fiindcă aceasta pretinde nu numai prezența acuzatului la debateri, etc., dar și ca toți martorii să fie audiați de același complet de judecată care va da și hotărîrea de fond, etc.

De 17 ani o legislațiune favorabilă presei minoritare încurajează campania de insulte, de destrămare și de murdărire a sfintelor noastre sentimente, la adăpostul oricăror sancțiuni, etc.

Este oare de mirare, în această situațiune, că românii continuă să se simtă asupriți, izolați, vorbind pe șoptite limba lor strămoșească, adresându-se la nevoi mari tot « jurisconsultului ungur », neclădind și nedurând nimic de natură să afirme geniul și continuitatea românească în aceste meleaguri, trăind în frica nemărturisită a unui biet provizorat și nereacționând de nicio manieră la tot mai intensă organizare a minoritarilor, în timp ce aceștia, conștienți că în privința lor nimic nu s'a schimbat, continuă să-și manifeste insolența față de exploatații

114. Iar ca încheiere și cum tendința legiuitorului din 1935 nesocotea fireștile corespondențe dintre sufletul popoarelor și textele legiuirilor lor, atunci când lua ca model al operei sale de unificare, o legislație cu care spiritualitatea românească nu avea nici măcar o urmă de atingere, am socotit indispensabilă, cu titlu de dovadă și memento, reproducerea dispozitivului sentinței Tribunalului maghiar de Alba-Iulia din 1785, privind cruda condamnare a eroilor revolu-

țărani sau orășeni transilvăneni, precum și față de autoritatea românească, ale cărei dispozițiuni și ordine sunt sistematic și fără excepție, sabotate.

Evident nu.

Tragedia sufletului românesc din Transilvania, continuă încă și sub oblăduirea stăpânirii politice românești.

De 17 ani de când persistă eroarea profundă a celor ce în 1918 și 1923 au reglementat viața legislativă a provinciilor unite, tânjim în speranța că viitoarele coduri se vor inspira din obiceiul pământului românesc, din materialul imens pe care-l reprezintă tânăra dar glorioasă jurisprudență românească sau, în fine, dacă trebuie să renunțăm la justificata mândrie a blazonului intelectualității românești, din codurile națiunilor mari și amice, etc.

Ce ne oferă însă proiectul de procedură penală, decât extinderea amarnelei tragedii transilvănene pe întregul cuprins al României întregite?

Crudă realitate ale cărei consecințe nu vom întârzia să le resimțim adânc.

Țara noastră va deveni, sub raportul legislațiunii ce se încearcă a i se da, o nouă, încăpătoare și comodă patrie maghiară. Poporul Românesc din Regatul Vechiu și alături de el judecătorii și avocații lui, vor trebui să-și uite învățătura și să-și schimbe mentalitatea ghidată de subtitlul spirit latin, să-și ardă cărțile, să facă tabula rasa, cu tot ce a constituit legitima mândrie și originalitate a dreptului românesc, să-și populeze bibliotecile cu marfa editorilor maghiari și să intre cu inima liniștită că și-a modernizat codurile, în calvarul studiului celui mai șovin și celui mai confuz spirit din câte adăpostește Europa.

Pericolul ce-l conține pentru neamul românesc concepțiunea proiectelor prezentate este așa de mare și de evident, încât credem că-l marcăm îndestul afirmând, fără teamă de a fi desmințiți, că dacă ar sta în putința cârmuitorilor dela Budapesta să ne confecționeze legislațiunea, aceștia n'ar face altceva decât ceea ce intenționează să realizeze cârmuitorii noștri, pe care însă nu-i putem bănuî că poartă poporului român aceleași sentimente îndelung probate, de vecinii unguri.

Iată de ce, doctrinei care-și propune să utilizeze realizările socotite bune, ale nu importă cărei națiuni, ne îngăduim să-i aducem corectivul ce ni-l indică experiența a 1.000 de ani de cumplită apăsare a fraților noștri: *cu excepția Ungariei* » (*ibidem*, pp. 9—12).

ției românilor transilvăneni din 1784³¹³), întovărășindu-l de următoarele considerațiuni, azi ca și eri, deopotrivă de actuale:

« Raportat la obiectul studiului nostru, dispozitivul ce l-am reprodus vrea să însemneze — conștienți de adevărul că sufletul unei nații se oglindește fidel în legislațiunea sa — un indignat protest al blândeței românești, care nu se vrea confundată și care, ca atare, refuză să împrumute legislațiunea unei națiuni, în care la un moment dat — și destul de repetat apoi³¹⁴), până în zilele ce azi le trăim³¹⁵) — s'a

³¹³) « *Au să fie duși la locul îndătinat pentru supliciu și acolo să li se frângă cu roata toate membrele corpului, începând de jos în sus, anume mai întâiu lui Cloșca și apoi lui Horia, și în modul acesta să fie trecuți din viață la moarte, iar corpurile lor să se despice și să se taie în patru, capul și părțile corpului să se pună pe roate pe lângă diferite drumuri, iar inimile și intestinele lor să se îngroape la locul supliciului* » (V. studiul supra citat în nota 311, p. 27; Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 254; Al. I. Odobescu, *Moșii*, conferință ținută la 11/23 Februarie 1878 la Ate-neul Român, care poate fi socotită cea dintâi expunere românească documentată despre revoluția Românilor ardeleni din 1784—1785 și a martirajului căpeteniilor mișcării. V. Broșura cu acest nume apărută în Edit. Tipograf. Române-Unită, București, 1936 cu un *Studiu introductiv* de Al. Iordan, bibliotecar al Academiei Române).

³¹⁴) V. Dr. Ludovic Vajassy, *Károlyi, Kun, Horty*, Budapesta, 1932, recenzată în « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 2—5/933, p. 92, de d-l Dr. Cornel Groșorean, după care reproducem următorul elocvent pasagiu: « Guvernul maghiar — orientându-se spre stânga, spre Soviete, pentru a salva ideea național-maghiară, cu ajutorul internaționalismului, — a ordonat ocuparea liniei demarcaționale fixată de către Comandantul francez, operându-se totdeodată și disolvarea forțată a gărzilor naționale românești. Și în văzul neutralei armate franceze, detașamentele maghiare s'au aruncat asupra populației române *cu o cruzime fanatică*, schingiind, terorizând și suprimând populația pașnică ». V. în același sens: Dr. Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 257 și urm.

³¹⁵) Spre deosebire de ținuta desrobitoare a armatelor române în 1919 — cum mărturisește de exemplu ziarul « A társaság », Nr. 5 din 5 Octomvrie 1919 (vezi articolul d-lui Romulus Șeișeanu, intitulat « 1919—1940 » în « Universul », Nr. 289 din 20 Octomvrie 1940) — armatele de ocupație ungară, în colaborare cu poliția administrativă, cu membrii numeroaselor societăți patriotice maghiare și cu populația maghiară locală, în intervalul numai dela 6 Sept. — 6 Oct. au prădat (1334 cazuri) averile românilor, precum au arestat (2272), maltratată (435), torturat (111), expulzat (868) și asasinat (512) pe românii rămași în teri-

putut consacra *printr'o hotărîre, a unei instanțe de judecată normală*, pedepse a căror cruzime nu cunoaște rivalitate în istoria lumii.

toriul ce ni s'a luat prin efectul Hotărîrii Arbitrale dela Viena. Aceste fapte, comentate pe larg în ziarele românești și străine (Vezi comentariile ziarului german *Süd-Est Echo*, din 11 Octombrie 1940, precum și broșura, *Le atrocită commesse dai Magiari nel teritorio ceduto all'Ungheria*, București, 1940, Colecția « Studii și Documente Românești ». Seria A, nr. 1), și-au găsit dealtfel o completă confirmare în însăși încercarea premierului ungar, d-l *Pál Teleki*, de a le justifica, în ședința Parlamentului budapestan dela 10 Octombrie 1940.

În ceea ce privește socotirea acestor « atrocități » — de către super oficialitatea pe care o reprezintă șeful guvernului ungar —, drept o *replică* la « suferințele maghiarilor îndurate 23 de ani sub dominațiunea românească », conducerea maghiară ar avea, socotim, cuvinte destule, să-și impună o cât mai controlată moderațiune; cel puțin din prudență. *Cum?* Ii este necunoscută activitatea Societăților patriotice maghiare — începând cu *Asociația ungarilor cari se des-teaptă* și sfârșind cu *Stegarii Patriei* —, prin concursul cărora, în 1919 și 1940, românii, iar în 1939, cehii, au fost crunt măcelăriți? Ii este streină « misiunea » Gărzii Zdrentăroșilor (v. ziarul budapestan « *Sarakovo* » din 16 și 23 Iunie 1939) și relațiunile ei cu autoritățile constituite ale Statului (v. Egyedy Balázs Dénes, *Rongyosok*, Budapesta, 1939)? Nu are nicio informațiune privitor la cauzele care au justificat înființarea « Levenților »? N'a auzit, măcar, despre catechismul lor, despre savantul tratat al « exterminării românilor », scris de Dűcsö Csaba (Budapesta, 1939), sub sugestivul și creștinescul titlu « *Nincs Kegyelem* » (Nicio îndurare)? (v. pasagiile acestei cărți, în copii fotografice, în lucrarea d-lui Romulus Seiseanu, *Transilvania Românească*, pp. 71—73). Și, în cazul unui răspuns negativ, atât de probabil, de firesc, conducerii ungare: De ce imensa majoritate a celor cari au participat la marea adunare națională ce a avut loc, la 15 Decembrie 1940, în piața Sf. Gheorghe din Budapesta, sub oblăduirea Inaltului Regent *Horthy* și a premierului *Teleki*, a fost recrutată din membrii acestor numeroase și « patriotice » asociațiuni maghiare?

Quis tulerit Graechos de seditione querentes? Mai ales când, la 22 Decembrie 1940, în Camera Magnaților, Conte *N. Bánffy* a recunoscut generozitatea, aproape naivă, a politicei minoritare românești, prin efectul căreia « comunitatea maghiară era considerată ca o autoritate publică » și a cărei ființă, independentă, supra statală « n'a tolerat guvernului român, niciun fel de amestec, îndrumare sau control » (v. supra nota 168 pct. 2). Și prin consecință, unde sunt atunci « suferințele maghiarimii sub dominația românească »? Cine falsifică adevărul istoric? D-l prim ministru *P. Teleki*, încercând să justifice crimele patriotarilor maghiari, ațâțați sau tolerați de propriile sale organe, sau de d-l Conte *N. Bánffy*, care a condus grupul etnic maghiar din România, până la 30 August 1940?

Nu este niciun mister.

În vremea când prin tăria și asprimea legii maghiare, *Horia* și *Cloșca*, tescuiți pe roate, cu trupurile despicate în bucăți, purtate pe drumuri publice, își ispășeau greaua crimă de a se fi situat, ei, umili țărani români, prin inspirata lor atitudine, în ritmul marilor mișcări apusene, în acest timp în Franța, gânditori de autentică rasă puneau bazele legislațiunii care a cucerit pământul și pe care mai târziu, minți luminate de un nobil patriotism, a ajustat-o nevoilor liberei națiuni românești.

Urmașii făuritorilor României Mari, beneficiarii marei și definitivei Uniri, după ce s'au complăcut printr'o necalificabilă neînțelegere a poruncilor vremii noi, într'o tolerare mult prea mult prelungită a legislațiunii maghiare în ținuturile desrobite, încearcă acum să părăsească glorioasa tradiție a legislațiunii latine, împământenită pentru totdeauna pe pământul românesc.

După 17 ani dela Unire să ne fie îngăduit, strigându-ne durerea în atâtea rânduri sugrumată, să adresăm conducătorilor noștri un profetic *destul*. Românii vor o lege românească » ³¹⁶).

³¹⁶) V. Studiul supra citat nota 311, pp. 27—28.

CAPITOLUL IV

INCHEIERE

115. Examenul acesta relativ sumar în raport cu complexitatea terenurilor asupra cărora s'a exercitat binefăcător *Justiția românească*³¹⁷⁾ — în accepțiunea largă ce i-am dat dela început — se soldează, în favoarea guvernământului român

³¹⁷⁾ Spre deosebire de care *Justiția Maghiară* nu este nici independentă, nici imparțială, cum ne-o afirmă d-l Dr. S. Fényes în « Uj Magyarok », Februarie 1935, ocupându-se de reforma judiciară proiectată de Guvernul generalului Gömbös și cu care ocazie reproduce, cu titlu de document, discursul fostului ministru de Justiție *Dezső Silágyi*, ținut după un copios banchet la inaugurarea *Tablei regești din Casovia*. Iată-i cuprinsul: « Intăile instanțe de judecată sunt niște corporații unde Statul numește, cu salar moderat, *tineri nu tocmai căptușiți de știință, însă cu bună educație de acasă, ca să aibe grija ca în discuțiunile juridice ce se iscă, să aibe dreptate Domnii*. Dar fiindcă amintiiții tineri cu bună educație de acasă, nu pot totdeauna să asigure acest lucru, Statul socotește că e bine să înființeze și instanțe de apel. Grija principală a acestor instanțe e apoi, să repare ceea ce vor îi greșit tinerii acestia, cu bună educație de acasă. În scopul acesta, instanțele de apel pot să fixeze, în sfera lor, interpretarea generală a legilor, astfel ca să se afirme *spiritul acestora, care reclamă ca totdeauna să aibe dreptate Domnii*. Și fiindcă cu toată această îndoită grijă se poate întâmpla totuși să nu se fi dat dreptate *Domnilor, există un for suprem de recurs, a cărui singură misiune este, deci, să aibe grijă ca în niciun cas să nu aibe altcineva dreptate decât Domnii* ». V. în același sens numeroasele exemple ce ni-le furnizează: Aurel Popovici, *op. cit.*, pp. 135—149, etc.; Prof. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 241, etc.

Măsurile administrative luate — cu tact, cu punctualitate și cu o curtoazie care desfide orice concurență (deși câmpul acesta de activitate n'a cunoscut nici când ideea de supralicitate) — în aplicarea normelor legislative existente sau a aceloră nou întocmite cu colaborarea reprezentanților partidului maghiar liber aleși pe baza unei legi liberale ³¹⁸⁾, n'au fost trâmbițate, n'au făcut obiectul nici unei propagande și cu atât mai puțin a aceleia, scumpă inimilor conducătorilor unguri, organizată pe baza principiului de auto-reclamă ³¹⁹⁾. Ele au rămas astfel necunoscute aproape, marei și numeroasei clase de cititori care constituie opinia publică mondială. În orice caz, au fost cunoscute incomplet, tendențios sau deformat, prin penele criticilor angajați de propaganda maghiară în străinătate și cari — lipsiți de cea mai elementară obiectivitate, — n'au îngăduit să stăruie asupra Românilor vreo

³¹⁸⁾ Ciudata lege electorală maghiară din 1938, deși introduce votul secret, totuși nu numai că nu-l face, cum era firesc și universal, ci dimpotrivă, reducând numărul votanților cu două cincimi față de cel din trecut, ajunge la rezultatul neașteptat pentru o legiuire modernă, ca cei aproape 700.000 germani cari locuiesc azi în Ungaria, să nu aibe în Parlamentul maghiar nici măcar un reprezentant (V. revista « Nation und Staat », Mai 1940 și Nota din « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 28—29/940, p. 217).

³¹⁹⁾ Propaganda maghiară în străinătate cuprinde în schimb (V. Studiul d-lui Paikert Géza, *Institute maghiare în străinătate*, în « Magyar Szemle », Martie 1940) ca organe întreținute de Stat: trei colegii, două biblioteci de documentare, șase catedre universitare de limba maghiară, nouă institute maghiare și 31 lectorate, plasate în Statele-Unite, Anglia, Bulgaria, Estonia, Finlanda, Franța, Olanda, Polonia, Germania, Italia (nouă), Suedia și Turcia.

« Toate acestea — cum ne asigură sociologul Szabó Zoltán, într'un articol publicat în aceeași revistă budapestană — sunt realizările noi concepțiuni a *Apărării spirituale a Patriei* și corespunde întocmai cu noua tactică a războiului modern, care își începe operațiunile, nu prin arme, ci prin propagandă, având ca obiectiv, preliminar ofensivei armatei, slăbirea inimilor, distrugerea noțiunilor și principalelor valori spirituale, ca patriotism, încredere, etc. Această ofensivă se face prin radio, presă și difuzare de știri tendențioase. Față de această tactică națiunea trebuie să-și organizeze pe lângă forța armată și apărarea spirituală prin propagandă națională » (V. « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 33—36/940, p. 550).

umbră de merit, în vreun domeniu, fie el cât de neînsemnat.

Lucrul era dealtfel firesc câtă vreme delicata floare a recunoștinței n'a crescut niciodată în fertilele ogoare ale latifundiilor maghiare.

116. Acordându-le drepturi nu numai egale cu ale românilor etnici ³²⁰⁾, dar chiar mai mari, mai numeroase,

³²⁰⁾ a) În parlamentul ungar, când deputații *Hubay* și *Vágo*, membrii ai partidului *Crucile cu săgeți*, au încercat să propună un proiect de lege privind crearea unui Statut special pentru garantarea drepturilor grupurilor etnice nemaghiare, *Camera, indignată* și apostrofând violent pe îndrăsnitei reformatori, le-a respins proiectul cu 200 voturi contra 21 (V. « Curentul » din 14 Iulie 1940 și « Revista Instit. Societății Banat-Crișana », Nr. 31—32/940, p. 397);

b) Iată acum textul telegramei Agenției Telegrafice Ungare: « *Contele Teleki*, președintele Consiliului de Miniștri, a subliniat în cuvântarea sa că majoritatea deputaților a aprobat constatarea președintelui Camerei, că acest proiect ar sdruncina bazele constituției Ungare. De asemeni și opinia publică, fără diferență de naționalitate, este indignată de acest proiect de lege. El ar put. a mina buna înțelegere mai ales cu Germania; este dăunător atât din punct de vedere intern, cât și extern și autorii lor aduc prin acest proiect o lezare loialității obligatorii ce trebuie s'o aibe către națiune și patrie, etc. După părerea Guvernului asimilarea membrilor grupurilor etnice trebuie să se producă din liberul lor consimțământ și nu prin vreo presiune de Stat, etc. Greșelile trecutului nu pot fi acum imputate adevăraților maghiari, pentrucă dintre cei 30 președinți de Consiliu, zece au fost minoritari și printre miniștrii, principii, primații, episcopii și alți înalți conducători ai administrației, se găseau numeroși reprezentanți ai minorităților, care sunt și ei, în aceeași măsură, răspunzători de greșelile trecutului. Guvernul vrea progresul pe drumul croit, având privirile ațintite asupra soartei naționalităților » (V. « Revista Instit. Soc. Banat-Crișana », Nr. 31—32/940 p. 397 și urm.);

c) Iată în fine și comentariul publicat în aceeași revistă de d-l Dr. Cornel Groșorean: « ce atitudine anodină; parcă d-l Teleki nici nu și-ar da seama de contradicțiile atât de grave, din punct de vedere ideologic. Doară chiar oficialitatea maghiară luase atitudine împotriva asimilării elementului maghiar din Statele successorale, la toate conferințele internaționale. Pentru a milita însă, pro domo cu totul contrariu, în interesul asimilării nesăbuite, forțând chiar și maghiarizarea numelor. Adică Ungaria milenară nu și-a schimbat tactica, nici chiar în momente atât de decisive, în preajma unor transformări radicale ce se proiectează pe ecranul viitorului european. Ea a rămas ceea ce a fost: latifundiară, reacționară și imperialistă, urmărind fantoma Ungariei mari prin asimilarea minorităților, etc.. Care este deci titlul etic, în temeiul căruia oficialitatea maghiară și ideologii unguri pretind astfel de reglementări la vecinii lor, pentru minoritatea maghiară » ?

rezultând din dubla lor calitate de cetățeni români și de naționali unguri, era cel mai firesc lucru din lume ca uzul libertăților să-i facă să alunece, pe neobservate, la abuzul de drepturi. Și astfel, în timp ce națiunea română — întregită după un mileniu de așteptare și cu atât de numeroase jertfe morale și materiale, — trăgea, din sfintele morminte ale soldaților ei ce populează singuraticile cimitire de războiu ale Europei, precum și din cenușa încă fumegândă a martirilor ei naționali, *motive și inspirații de adâncă reculegere și de dreaptă prețuire a bunurilor spirituale ce le reprezintă, pentru toată lumea, Libertatea și Onoarea*, pentru a putea astfel, uitânduși propriile suferințe, să pășească la satisfacerea celor mai vitale probleme sociale: *Reforma agrară și Iertarea datoriilor*, deodată cu întocmirea celui mai larg, mai cuprinzător și mai civilizat *Statut al minorităților*, în acest timp și întărită desigur cu avuțiile strânse prin exploatarea naivităților noastre democratice, *minoritatea maghiară* începe campania ei de denigrare a tot ce este românesc.

d) Ne găsim astfel, în prezența unei probleme de o însemnătate capitală. Îndeosebi, dacă luăm aminte la propunerile semi-oficiale ale d-lui Dr. Asztalos Miklós (V. recenzia lucrării sale: *Istoria naționalităților din Ungaria*, Budapesta, 1934, la pp. 389—397 din același număr al revistei citate), unde, profetic, susține: « *Harta Statelor succesorale supra dimensionate este pecetluită și Ungaria dacă nu-și va recăpăta tot teritoriul istoric, va redobândi totuși părțile locuite de maghiari, împreună cu acele teritorii locuite de minorități, cari pot să asigure unguirilor din Statele vecine, o soartă corespunzătoare* » (pp. 115—116).

e) Și continuă recenzentul acestei lucrări: « *Câtă contradicție! Din moment ce atât autorul cât și oficialitatea maghiară, în frunte cu d-l prim-ministru Teleki, militează pe față și pe ascuns, pentru principiul asimilării, cum vor atunci să asigure elementului maghiar din Statele vecine o soartă mai bună? Toată strădania Ungariei se va concentra din nou, în a asimila și pe cei noi veniți, fapt care va provoca cea mai formidabilă retorziune, în Statele vecine și astfel pacea va fi din nou turburată. Or, Europa e sătulă de războaie și nu va tolera ca de dragul politicii turbulente a Budapestei, echilibrul, care se plămădește în prezent, să fie din nou periclitat prin fantoma imperialismului maghiar* » (v. supra nota 295, final, unde scriitorul maghiar Zoltán Nyistor, ajunge, printr'un raționament diferit, dar propriu problemei pe care o examina, la aceleași firești concluziuni).

Folosind toate avantajile creațiunilor noastre sociale și economice, în țară, criticând însă cu înverșunare, cu cruzime, cu nedreptate evidentă, izvoarele propriilor lor surse de beneficii în străinătate, iată jocul permanentizat 22 de ani, prin duplicitatea fără de scrupule a Oligarhiei maghiare din Transilvania și din Ungaria.

În tot acest timp nici un singur atentat politic în contra vreunui ungar, — nici o condamnățiune politică contra vreunui maghiar, — nici o specială măsură pentru anihilarea prosperității lor culturale, școlare, religioase, economice, etc.

O libertate, a presei lor, degenerată în libertinaj, — o obiectivă și liniștită, calmă, ascultare a tuturor păsurilor lor din partea autorităților române, — o egală îndreptățire la ocuparea funcțiunilor publice, începând cu magistratura și sfârșind cu administrația locală.

Ani dearândul, învățătorii, notarii, pretorii, perceptorii, jandarmii, etc. de origine etnică ungară, au condus în sfera lor de autoritate, comunele Statului Român, nestânjenți, neturburați și nesanționați.

Fără temei legal, izvorând dintr'o conștiință morală superioară, Statul Român le-a acordat pensii, chiar acelora dintre ei cari au refuzat îndeplinirea primei datorii a oricărui cetățean: prestarea jurământului de fidelitate.

Cartea maghiară a circulat liberă pe piața internă ³²¹⁾, atât cea importată din Ungaria, cât și cea tipărită, din larg, în țară.

³²¹⁾ V. Bistray Gyula, Secretar general al Ministerului Cultelor și Instrucției Publice, în lucrarea sa *Grijile editurii maghiare*, din « Magyar Szemle », Martie 1940, unde observă, nu fără scepticism că: « În Ungaria cărțile nu se cumpără, ci se vând »; aceasta ca o critică a abuzurilor numeroase ce se fac de către agenții plasatori la domiciliu, care prin listele de subscripție lansate sub patronajul unor eminente ale vieții publice maghiare, reușesc să vândă cărți de « foarte contestabilă valoare » (V. « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr 33—36/1940, p. 550).

Cotidianele lor au atins atât ca număr, cât și ca tiraj, o cifră superioară nu numai ziarelor românești, dar chiar ziarelor zilnice ce apar în Ungaria, iar sancțiunile aplicate presei lor, în cazuri de excepțională gravitate, sunt nu numai rare, dar și neînsemnate, însumând în 22 de ani abia 4 luni de închisoare, în timp ce sub regimul ungar, gazetarul român « pentru un articol în doi peri, făcea doi ani de închisoare »³²²).

117. *Regimul Românesc a fost — într'un cuvânt, — o adevărată și generală operă de justiție.*

Răsplata acestei atitudini de credință fermă și nici când părăsită, România n'a cules-o.

Dimpotrivă.

Răstălmăcitorul revizionism maghiar, această inventată diversiune acoperind meschine interese latifundiare, a reușit să dobândească, încă odată, *credit*. Afirmațiunile sale, prezentate în cernita haină de împrumut, a unei mutilări abil și îndelung lamentată, au prins, au fost luate drept realități. Și lucrul este într'o bună măsură explicabil, câtă vreme funcția de promptă și documentată contradovedire, desmințitoare, era aproape necunoscută propagandei românești, tare cași guvernele pe care le servea, pe drepturile ce-i fuseseră consacrate prin libera recunoaștere, și independent de orice alte moarte hrisoave, de însăși viile Adunări naționale ale populațiunii Transilvaniei, ținute toate pe baza principiului de universală valoare și aplicațiune, al autodeterminării. Reprezentanții marilor puteri cari au constituit Tribunalul arbitral dela Viena, au fost și de această dată, induși în eroare. Ca de atâtea ori, dealtfel, în trecut și — cum nu vor întârzia să vadă³²³) — în viitor...

³²²) V. Octavian Goga, *op. cit.*, p. 273 « Un precursor al Unității: Iosif Vulcan ».

³²³) V. Dr. Aurel Gociman, *op. cit.*, pp. 17—125, unde sunt înregistrate toate tribulațiile conducerii maghiare, întru descoperirea unui patron pentru ilegitiul său revizionism (vezi supra textul la care se referă și conținutul notei 236 bis).

Dar, . . . dacă în adevăr hotărârile arbitrale — chiar atunci când se fundează pe o eroare profundă, — nu sunt susceptibile de apel și prin consecință sunt primitoare de o imediată și fără murmur executare, nu mai puțin adevărat este însă că ele rămân supuse retractării, contra lor subzistând, cum mărturisesc și proclamă regulile de drept și de jurisprudență ale tuturor popoarelor, calea de atac a *revizuirii* ³²⁴).

Bătând pe rând la ușile oamenilor de Stat englezi, italieni, americani, germani și francezi, *Ea* s'a reîntors, nu de mult și după succesive părăsiri de curtezană, la sânul ocrotitor al sorei noastre, *Italia*. Memoria ei politică este scurtă. A uitat că în slujba imperialismului austriac, mai exact, uzurpând conducerea politică, în moleșita Viena habsburgică, a luptat secole de-a-rândul împotriva redeșterii naționale italiene. A uitat cuvintele lui *Menotti Garibaldi*, fiul ilustrului *Giuseppe Garibaldi* (« Congresul Păcii », Roma, 1891). A uitat publica detestare a vieții, a operii, a spiritualității italiene, ura ce i-a mărturisit în războiul mondial, rugăciunile și liturgiile săvârșite pentru înfrângerea armatelor italiene și al căror ecou umpleau gazetele, fanatizând literatura maghiară italo-fobă (*V. Zoltán Ambrus, Andor Kozma, Michail Babits, Ladislau Lakatos, Hugo Veigelsberg*, etc.). Intrată, prin efectul acestei amicitii de dată recentă în *Axa*, încadrată sistemului politic realizat, prin Pactul Tripartit, Ungaria continuă pe plan național prigonirea minorității germane, trecând treptat dela persecuția deputatului *Jacob Bleyer* (*V. supra nota 154*) la condamnarea deputatului *Wilhelm Wirth* (*V. supra nota 208*) și apoi la uciderea pură și simplă a tânărului svab *Ștefan Mannhertz*, din comuna Pietri, Satu Mare (a se vedea supra « Cuvânt de justificare », textul și notele e și f). Pe plan politic intern, prin abile dar nu mai puțin diabolice mijloace, asmute partidul muncitoresc maghiar asupra partidului național-socialist ungar, pentru a justifica punerea sub inculpare a acestora din urmă (vezi supra Nr. 80 și nota 208). În același timp însă, pe plan internațional, cultivă duplicitatea, menajând nu numai raporturile de « familie » ale grofilor cu înalta aristocrație britanică, dar mai mult, creind — ca o mărturie de credință ungară, în succesul idealelor axei — relații noi prudente, cu laburistii englezi și cu democratele partide americane, prin nesfârșitul șir al delegațiilor și al misiunilor de muncitori și de intelectuali, cari, când oficial, când oficios, dar niciodată pe propriul lor cont, cutreeră Anglia și America.

Permanent pe două sau mai multe tablouri — urmă de vechi obicei, simbolică mărturie a promovării Clubului la rangul de Înaltă Școală de Politică și Diplomatie — credința și devoțiunea politică a conducerii maghiare are consistența fumului, dela care probabil și-a împrumutat acum, ca întotdeauna, busola directoare. Deviza ei, cunoscuta ei deviză, s'ar putea, astfel întregi: « *Nu, Nu, Niciodată altfel decât cum bate vântul* ».

³²⁴) *V. pentru preciziuni asupra Revizuirii*, cale de atac jurisdicțională, folosibilă nu numai contra hotărârilor arbitrale dar chiar, în unele cazuri, și în

Iată ce aşteaptă întreaga Țară Românească, cu calm, cu resemnată încredere, cu hotărâre, cu nestrămutată convingere.

contra deciziunilor Curții de Casație, lucrarea noastră: «Căi de atac contra deciziunilor instanțelor de casare» (Edit. Tipografia Românească, Timișoara, 1937), pp. 61—63.

Spunem «revizuire» și nu «revizionism». Această precizie este utilă nu pentru a ne apăra contra nedreptei acuzațiuni, recent inventată de presa maghiară. Nu. Fiindcă, după cum n'a fost în 1920 (v. supra nota 236 bis), tot astfel nici acum România nu este «revizionistă». Și nici pentru a condamna sau repudia «revizionismul», care, când este sincer, fundat pe reale nedreptăți și tinzând la înlăturarea unei certe mutilări a corpului și spiritului unei națiuni, este nu numai admisibil și legal, dar și moral... Ci pentru ca restabilind principiile care le diferențiază, să împiedecăm echivocurile.

Revizuirea este un mijloc de luptă judiciară, normal, de drept comun, folosibil atât în cadrul național, cât și în cel internațional. Ea nu atacă fondul «pac-tului de legare al instanțelor» din practica judiciară legală, adică, în domeniul jurisdicțiilor voluntare, arbitrale: «convențiunea prin care s'a stipulat deferirea litigiului unui tribunal arbitral». Dimpotrivă. Respectând această convenție, ținta ei este însăși lucrarea săvârșită, elaborată de forul arbitral, pe baza dovezilor părților litigante. Și nu pentru motive care ar putea atinge știința sau conștiința judecătorilor, ci, pentru motive de fond, de fapt, de cele mai multe ori trase din atitudinea și dovezile necorecte ale adversarului.

Revizionismul, în schimb, este un mijloc de luptă politică. Exclusiv rezervat domeniului internațional. El atacă însăși fondul, substanța Tratatelor sau a Convențiunilor prin care s'a consacrat, prin dreptul forței, nedreptatea. Fundându-se deci pe ideea de abuz, comună, în genere învingătorilor — și care implică nu numai un războiu, dar și pierderea lui (elemente cu totul streine noțiunii de «revizuire») — mijlocul acesta tinde la anihilarea, pe calea unei înțelegeri diplomatice, de obicei însă pe calea armelor, a mutilării suferite și a consecințelor sale.

Or, nu în acest ultim cadru se situează, nădejdiile românești, resemnate dar dârze, fiindcă România a pierdut, vremelnic, Transilvania, nu prin înfrângerea ei militară, de către Statul maghiar, și cu atât mai puțin, nu prin lipsa de știință sau de conștiință a judecătorilor cari au arbitrat la Viena. Ci — cum s'a învederat în cursul expunerii noastre —, prin opera îndelung pregătită și concertată a conducerii feudale maghiare, prin inducerea în eroare a tuturor factorilor și forurilor internaționale, prin răstălmăcirea documentelor istorice și etnice, precum și prin mistificarea și bagatelizarea tuturor realizărilor noastre, culturale, sociale, economice, etc., din al căror cuprins — odată cunoscut, în adevărată, nefalsificată lumină — s'ar fi putut vedea nu numai forța de construcție, materială și spirituală, a poporului român, dar și dreptul său, în folosul deopotrivă al Omenirii și al Umanității, de a aspira la o eternă și neînăbușită existență.

Precum de atâtea ori s'a dovedit, prin drepte și nenumărate pilde crestate grăitor pe răbojul vremurilor, *nedreptățile istoriei se răzbună*³²⁵), cinstita reparațiune nu zăbovește, *Justiția immanentă* își recâștigă întotdeauna stăpânirea și puterea vremelnice pierdută. *Unitatea Germaniei, unitatea Italiei* — cum spunea odinioară, în Parlamentul maghiar, veneratul luptător, *Alex. Roman* — sunt doar consecințele istorice ale acestei divine *Justiții*, în al cărei veșmânt s'a îmbrăcat, dobândind astfel strălucirea unei dogme invincibile, *principiul naționalităților*³²⁶). Cei nedreptățiți au însă datoria să premeargă, să clădească prin jertfa lor mărturisitoare, climatul, condițiunile necesare *împlinirilor Istoriei*. Prin ce? Prin fapte bărbătești, pline de curaj, de chibzuință și de demnitate. *Inmormântarea lacrimilor*. Prin muncă fără de odihnă, organizată, disciplinată și mută. *Deștelenirea avânturilor*. Prin credință vie, curată, adâncă și nesdruncinată. *Incremenirea rățăcirilor*.

Generației de astăzi — tinerei și chinuitei generații care și-a încălzit copilăria, și-a călit adolescența la focul războiului mondial, — îi revine sarcina zdrobitoare dar eroică a înfăptuirii lor. Ei îi aparține, deopotrivă, *onoarea* de a șterge astfel urmele unei înfrângeri fără bătălie.

Pentru aceasta este însă indispensabilă o reînviere a străbunelor virtuți românești, o curată viețuire în ele și prin ele, o măcinare a sgurei ce desparte generațiile, sortite de Dumnezeu nu să se înfrunte distrugător, ci să se unească înfăptuitor, la această mare răscruce a Istoriei Românilor.

Să dovedească dar, generațiile înfrățite, contopite în același unic ideal, viribus unitis, că vorba românească — de

³²⁵) V. supra Nr. 91 unde se exemplifică acest adevăr prin reparațiunea cu caracter de *Justiție Immanentă* ce o reprezintă realizările Reformei agrare, pentru românul sclav al latifundiilor maghiari.

³²⁶) V. supra nota 65, unde sunt reproduse cuvintele marelui român.

bine sau de rău făgăduitoare — este sfânt legământ, că trăirea lor este faptă creatoare, că suprema țință a vieții lor pământești este jertfirea ei pentru Patrie.

Și atunci — ca de atâtea ori în trecutul încercatului norod românesc, — dobândind asupra-le această sublimă și inegalabilă victorie, vor putea fi siguri că li se va face, ceea ce în cuprinsul acestei lucrări a fost mereu obiect de respectuos omagiu, *Justiție*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BIBLIOGRAFIE ¹⁾

I. LUCRĂRI, STUDII, ARTICOLE

- ACSÁDY (Ignac), *Közgazdasági Lexicon*.
- ADY (Endre), *Scrisoare amicului Deutsch*, « Revista Nyugat », Budapesta, 1915.
- ALBRECHT (Dionisie), *Crezul noii generații maghiare*, « Revista Hitel » (al cărei conducător este). Budapesta.
- AMBRUS (Zoltán), *Despre Italieni*, Revista « Nyugat », an. VIII. Budapesta.
- ANONYMI DESCRIPTIO EUROPAE ORIENTALIS (1308), Cracovia, 1916.
- ANONYMUS, *Gesta Hungarorum*.
- ARADY (Victor), *Studiu*, Revista « Huszadik Század », Nr. 9—10/913. Budapesta.
- ASZTALOS (Miklós), *Istoria Naționalităților din Ungaria*. Budapesta, 1934.
- AULAIRE (Conte de Saint), *La scandaleuse affaire des optants hongrois*, « Le Figaro », 14 Aprilie 1928.
- *Paroles Franco-Roumaines*, Edit. « Socec ». București, 1930.
- *Un grand latin : Jean Bratiano*, « La Revue Hebdomadaire », 4 August 1928.
- BABITS (Michail), *Despre Italieni*, Revista « Nyugat », an. VIII. Budapesta.
- BALOGH (Pál), *Hărți etnografice*, 1904.
- BARABAS (Endre), *Proporțiile proprietății grupelor etnice din Transilvania*, Revista « Közgazdasági Szemle », Nr. 34/1905.
- BARKHAUSEN (Ioachim), *Genghis Kan*. Paris, 1935.
- * BERTHA (A. de), *Magyars et Roumains devant l'histoire*. Paris, 1899.
- BASCH (Franz), *Memoriul minorității germane din Ungaria, 1939*, (lucrarea Prof. Dr. Pteancu).
- *Discurs la înmormântarea lui Ștefan Mannherz*, Ziarul « Timpul », 13 Decembrie 1940.

¹⁾ S'au indicat — fără pretențiunea de a fi epuizat materialul documentar al problemei — toate lucrările, studiile, articolele, etc. cari se întâlnesc în încercarea de față, ca cercetate și citate fie de noi, fie de autorii pe cari i-am consultat.

- BAJCSI (Zsilinsky Endre), *Interview dat agenției de Presă Budapesta*, 1936 (cit. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 145).
- BĂLCESCU (Nicolae), *Mișcări Revoluționare*, Edit. Tipografiilor Române-Unite (publicate de V. V. Haneș). București, 1936.
- ✓ BECSKY (István), *Studiu statistic*, « Magyar Kisebbség », Iulie 1937.
- BEKSICS (Gustav), *Magyarosodás és magyarosítás*. Budapesta, 1883.
- BELL (Mathias), *Compendium Hungariae Geograficum*. Casovia, 1779.
- BENTOIU (Aurelian), *Raport către Cameră la legea conversiunii din 1934*.
- BETHLEN (Gróf István), *A mezőség és az erdély magyarság*. Tg. Mureș, 1907.
- *A magyar birtok politika feladatai erdélyben*. Budapesta, 1913.
- BJÖRNSTERNE (Björnson), *Cu capul ridicat*, ziarul « Neue Freie Presse », (C. Codarcea, p. 136).
- BISZTRAY (Gyula), *Grijile Editurii Maghiare*, « Magyar Szemle », Martie 1940.
- BIREESCU (Traian), *Cultura apuseană și Maghiarii*, « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 33—34/1940.
- BLEYER (Jacob), *Interview dat ziarului « Banater Deutsche Zeitung »*, 9 Ianuarie 1931.
- BÖHM (H. M. și O. Iunghann), *Ethnopolitischer Almanach*.
- BORNEMISZA, *Dela Trianon la Marea Ungarie*, ziarul « Budapesti Hirlap », 10 Febr. 1936.
- BOGDAN (C.), *Bilanțul reformei agrare în urma aplicării legii pentru libera circulație în jud. T. Torontal*, « Revista Instit. Social Banat-Crișana », Nr. 10—12/1934.
- BORBÉLY (Ándor și Fall Endre), *A román uralom Erdélyben*, Edit. Liga Re-vizionistă Ungară. Budapesta, 1936.
- BOROVSCHY, *Comitatele și orașele ungare*. Budapesta, 1913.
- ✧ BOTIȘ (Teodor Dr.), *Monografia familiei Mocioni*, Edit. « Fundațiilor Regale ». ~~București, 1939.~~
- BRAUN (Robert), « *Huszadik Század* », 1917.
- BRĂȚIANU (Gh. Prof.), *La Questionne Romena nel 1940*. București, 1940.
- *O enigmă și un miracol istoric: Poporul Român*, Edit. Fundațiilor Regale. București, 1940.
- *Romania ed Ungheria*. București, 1940.
- BRĂȚIANU (I. I. C.), *Dare de seamă asupra activității Corpurilor Legiuitoare și a Guvernului*, 1922—1926, Edit. Cartea Românească, 1926.
- ✓ BREDICEANU (Coriolan), *Scrisoare lui Al. Mocioni*, în lucrarea lui Theodor Botiș.
- ✧ BUNEA (A.), *Discurs de recepție la Academia Română*.
- CALLIANI (A.), *Școlile minoritare în anul 1929/1930*, « Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii Publice », Nr. 2/1932.
- CONTE (H-le, Conte), *Comitetul franco-maghiar*; ziarul « Nemzeti Ujság ». Buda-
pesta, 11 Iunie 1936.
- CSABA (Dücsö), *Nincs kegyelem*. Budapesta, 1939.
- CSÉTENYI (Iosif), *Articol*, ziarul « Pesti Hirlap », 8 Aprilie 1928.
- CHELARD (Raoul), *Studiu*, revista « L'Europe Centrale ». Praga, 5 Septembrie
1935.
- CHOLNOKY (Eugen Prof.), *Articol*, ziarul « Ujság », 5 Sept. 1916.

- CIOMAC (Ion Luca Dr.), *Despre stările agrare din Transilvania sub regimul maghiar*.
- CIORAN (Emil), *Schimbarea la față a României*, Edit. Vremea. București.
- CLEMENCEAU (George), *La lutte de races*, revista « La Justice », 10 Mai 1894.
- CODARCEA (Cornelius), *Le litige roumano-hongrois*, Edit. ziarului « Universul ». București, 1937..
- CSAPLOVICS, *Gemälde von Ungarn*. Budapesta, 1829.
- DAMI (Aldo), *Les nouveaux martyrs, Destin des Minorités*. Paris, 1939.
- DANCU (Leon), *Studiu asupra Băncilor din Transilvania*.
Das Deutschtum im Ausland, Monografia « Das Deutschtum im rumänischen Banat ». Dresda, 1926.
- DASCOVICI (N. Prof.), *Principiul Naționalităților și Societatea Națiunilor*. București, 1932.
- DÉNES (Eggedy Balázs), *Rongyosok*. Budapesta, 1939.
- DÉNES (Károly și Pacseri Károly), *Magyarország története*, 1911.
- DÉNEȘ (István), *Baj van tisztántul*. Budapesta, 1937.
- DISESCU (C. Prof.), *Dreptul Constituțional*, ed. III, 1915.
- DOVENY (Nagy Lajos), *Studiu de sociologie*, ziarul « Uj Magyarország », (citat C. Codarcea, *op. cit.*, p. 127).
- ✕ DRAGOMIR (Silviu Prof.), *La Transylvanie Roumaine et ses minorités ethniques*, Edit. Imprim. Statului, 1934.
- *Românii din Transilvania în ajunul mișcării de reînviere națională*, studiu publicat în lucrarea Academiei Române « La Transylvanie » sub îngrijirea Institutului de Istorie Națională din Cluj; București, 1938 (Colecția « Connaissance de la Terre et de la Pensée Roumaine »), pp. 337—378.
- ECKHART (Fr.), *Abrégé de l'Histoire de Hongrie*, în lucrarea « Hongrie et la Civilisation », îngrijită de G. Lukacs. Paris, 1929.
- *Magyarország története*. Budapesta, 1933.
- ELEK (Iacob), *Istoria Clujului*, vol. III, 1888.
- ERDÉLY (I.), *A magyarország az utodalamokban és Magyarországom*. Bratislava, 1918—1921.
- FABIAN (Gábor), *Monografia Comitatului Arad*, Budapesta 1835.
- FARKAS (M.), *Studii*, (cit. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 104).
- FÉJA (Géza), *Colonia Ungară*, revista « Válasz ». Budapesta, an. II, Nr. 5—6/1935.
- *Colțul Furtunei*, Editura G. Sarkóczy. Budapesta.
- FELL (Endre Dr. și Borbély Ándor), *A román uralom Erdélyben*, Edit. Liga Revizionistă Ungară. Budapesta, 1936.
- FÉNYES (S., Dr.), *Ungaria revizionistă*, în românește de Dr. I. Dăianu și L. Iliescu (ed. 5). București.
- *De ce nu se poate face o apropiere între România și Ungaria*, revista « Uj Magyarok », Februarie 1936.
- *Articol*, revista « Uj Magyarok », Aprilie 1934.
- FERENCZKY (G.), *Articol*, revista « Kimondom », 10 Noemvrie 1935.
- *Articol*, revista « Kimondom », 10 Ianuarie 1936.

- FILTSCH (Iosif W.), *Zur Sprachenfrage in Ungarn*. Braşov, 1885.
- FRIEDRICH (Ştefan), *Reconstrucţia Europei Centrale*, ziarul «Pesti Napló». Budapesta, 19 Februarie, 1936.
- FODOR (F.), *Hărţi*, 1938.
- FRANYÓ (Zoltán), *Articol*, revista «Kimondom» 16 Martie 1936.
- GARBAI, *Declaraţiuni*, ziarului «America» (Cleveland, U.S.A.), Mai 1916 (cit. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 127).
- GAL (Coloman), *Biserica Unitariană*, «Almanachul Revistei Pásztortűz». Cluj, 1925.
- GEORGESCU (I.), *Românii din Ungaria*. Bucureşti, Edit. Cartea Românească.
- GERESY (Kálmán), *Situaţia etnografică din Satu-Mare*, Revista «Die österreichische Monarchie in Wort und Bild», 1912.
- GHIBU (Onisifor, Prof.), *Catolicismul Unguresc în Transilvania şi Politica religioasă a Statului Român*. Cluj, 1924.
- *Status-ul romano-catolic ardelean*. Cluj, 1931.
- GOCIMAN (Aurel Dr.), *România şi revizionismul maghiar*, Edit. ziarului «Universul», ed. II, Bucureşti, 1934.
- ✓ **GOGA** (Octavian), *Discurs în şedinţa Camerei dela 3 Martie 1934*.
- *Un precursor al Unităţii: Iosif Vulcan (Mustul care fierbe)*. Bucureşti, Imprimeria Statului.
- *Problema minoritară* (în acelaşi volum).
- GRATZ (Gustav), *Articol revizionist*, ziarul «Budapesti Hirlep», 8 Noembrie 1934.
- GRENTAP (Theodor), *Das Deutschthum an der mittleren Donau in Rumänien und Jugoslawien*. Münster, 1930.
- GROFŞOREAN (Cornel Dr.), *Reglementarea problemei minoritare*, «Revista Institutului Social Banat-Crişana», Nr. 24/1938.
- Numeroase articole, note şi recenzii în aceeaşi revistă, pe care o conduce dela înfiinţare (1922).
- GRÜNWALD (Iosif), *Emigraţia din Ungaria*. Budapesta.
- GUMPLOVICZ (L. Dr. Prof.), *Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn*. Innsbruck, Edit. Wagner, 1879.
- GYARFAS (Elemér Dr.), *Studiu*, ziarul budapestan «Alkotmány», 21 Ian. 1903.
- *Situaţia Băncilor maghiare din Ardeal*, revista «Magyar Szemle», 1935.
- *Situaţia economică a Ungurilor din Transilvania*, «Almanachul Revistei Pásztortűz», 1937.
- HAAN (L.), *Trecutul Comitatului Bechés*. Budapesta, 1870.
- HABSBURG (Iosif Arhiduce de, Contesa Margareta Ştefan Bethlen, Prof. Iosif Farago, Dr. Farago, Tamás Falu, Erdödy Elek, etc.), *O sută de flăcări*, colecţie de versuri revizioniste, Edit. ziarului «Pesti Hirlep».
- HALÁSZ (Francisc), *Allami Népoktatás*. Budapesta, 1912.
- HANTOS (Elemér), *Integralitatea economică a Ungariei. Drumul renaşterii naţionale*. Budapesta.

- HEGEDŰS (Loránt), *Viitorul ungarilor după război*. Budapesta, 1916.
- *Politica de reforme și Fidei-comisurile*, ziarul revizionist « Pesti Hirlap », 28 Noemvrie 1936.
- *A Székelyek kivándorlása Romániába*. Budapesta, 1902.
- HEGEDŰS (Nándor), *Articol*, revista « Magyar Kisebbség », Sept. 1936.
- HERCZEG (Ferencz), *Tinerimea maghiară preocupată să-și asigure existența*, ziarul « Pesti Hirlap », 8 Mai 1932.
- *Görögkeleti magyarok*, ziarul « Pesti Hirlap », 6 Sept. 1934.
- HEROVANU (A. Prof. și R. Hutschneker), *Comentariul Ligii Conversiunii din 7 Aprilie 1934*, « Biblioteca Legislativă », Nr. 2, Edit. Cartea Românească. București, 1934.
- HOMAN-SZEKFŰ, *Magyar történet*.
- HOMMENAU (Victor Orendi), *Gestern und Heute*. Timișoara, 1929.
- HUBER (I, Preot), *Studiu asupra situației școlare a germanilor din Ungaria*, revista « Auslandsdeutsche ». Stuttgart, Iulie 1939.
- HUGELMANN (Karl Dr.), *Das Recht der Nationalitäten in Österreich und das Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger*. Graz, 1880.
- JAKABFFY (Elemér Dr.), *Erdély statisztikája*. Lugoj, 1929.
- JANCSÓ (Elemér), *Cartea maghiară în Transilvania*, revista « Pásztortűz », Nr. 10/1933. Cluj.
- JÁSZI (Oskar), *Studiu*, revista « Foreign Affaires ». New-York.
- ILLYÉS (Iuliu), *Poporul Pustei*, Edit. G. Sarkóczy. Budapesta.
- IKELFLUSSY (Iosif și Lang Lajos), *Statistica etnografică a Ungariei*. Budapesta, 1884.
- IONESCU (Sergiu și D. Lascarov-Moldovanu), *Constituția României*. București, 1925.
- JUNGHANN (O. și M. H. Böhm), *Ethnopolitischer Almanach*.
- KALMÁR (Antal), *Articol*, ziarul « Ujság ». Cluj, 9 Ianuarie 1917.
- *Articol*, ziarul « Ujság ». Cluj, 13 Martie 1918.
- KATONA KORODI (János), *Pentru catolicii de rit grec*, ziarul « Nemzeti Ujság », Budapesta, 25 Dec. 1936.
- KECSŐ (István), *Industrializarea Ungariei*, revista « Magyar Szemle », Martie 1940.
- KEMÉNY (Gábor baron de), *Nagy-Enyed és vidékének veszedelme*, 1848.
- KENEZ (Béla, Prof.), *Statistica Etnografică a Ungariei*. 1906.
- *Profesorimea ungară și revizionismul*, ziarul « Pesti Hirlap », 29 Februarie 1932.
- KEREK (Miklós), *Inconvenientele agriculturii în Ungaria*, revista « Magyar Szemle ». Aprilie 1938.
- KOGĂLNICEANU (Mihail), *Improprietățile țăranilor* (publicat de Prof. Petre V. Haneș), Edit. Tipograf. Române-Unite. București, 1936.
- KOZMA (Andor), *Despre Italieni*, « Az Ujság », 1915.
- KOSSUTH (Lajos), *Schriften aus der Emigration*.
- KOVÁCS (Imre), *A kivándorlás (Emigrația)*. Budapesta, 1938.
- *A néma forradalom (Revoluția mută)*. Budapesta, 1937.

KNABLER (Victor), *Discurs în Parlamentul maghiar*, 13 Noemvrie 1925.
KRISTOF (Gh.), Studiu, *Lucrarea jubiliară: Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928*. București, 1929.
LADISLAU (Vladimir, Dr.), Discurs, *Congresul Episcopiei din Hajdudorog*, ziarul « Pesti Hirlap », 24 Noemvrie 1935.
LAJOS (György), *A Románai magyar időszaki sajtó öt esztendője, 1919—1923*.
— *Az Erdély magyarság szellemi élete*. București, 1927.
LAKATOS (Ladislaus), *Despre Italieni*, « Az Ujság », 23 Mai 1915.
LANG (Lajos și Ikelfalussy Iosif), *Statistica etnografică a Ungariei*. Budapesta, 1884.

LANGE (Francisc, Dr.), *Sprachenkarte von Mittel-Europa*.
LEHMANN (Johann von Pressburg), *Nach Hermannstadt*, 1785.

LEHOCZKY (Teodor), *Monografia Comitatului Sălaj*, 1890.

LENGYEL (Zoltán), Articol, ziarul « Magyarság », 2 Iulie 1934.

— *Expunerea proiectului de activitate al Soc. de maghiarizarea numelor*, ziarul « Pesti Napló », 4 Noemvrie 1933.

LIPTOK (László), *Magyar agrárpolitika az új elők tükében*.

† LISSEANU (G. Popa, Prof.), *Secuții și secuizarea românilor*, Edit. ziarului « Universul ». București, 1932.

— *Date privitoare la maghiarizarea Românilor*, Edit. ziarului « Universul ». București, 1937.

LOT (Ferdinand, Prof.), *Les invasions barbares*, Payot. Paris, 1937.

LUKÁCS (George, fost ministru), *La Hongrie et la Civilisation*. Paris, 1929.

LUPAȘ (Ion, Prof.), *Istoria Unirii Românilor*, Edit. « Fundațiilor Regale ». București, 1937.

— *Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna*, Sibiu, 1909.

† LUPAȘ (Sempronius), *Un procès de nationalité dans la Hongrie d'avant guerre*, revista « L'Europe Centrale ». Praga, Iulie 1934.

LUPU (Dimitrie G.), *Discurs la deschiderea anului judecătoresc 1940/1941*, Revista « Curierul Judiciar », 22 Septemvrie 1940.

LUTZ (Korodi), *Auf deutscher Fährte in Südosteuropa*. Berlin, 1935.

— *Ungarische Rapsodien*. München, 1905.

— *Problema Ungară*: revizionismul și chestia minorităților, Revista « Preussische Jahrbücher ». Berlin, Nr. 2. Mai 1934.

MAKKAY (Sándor, Episcop), *Magunk reviziója*. Cluj, 1931.

— *Interviiv*, ziarului « Uj Magyarság », Iulie 1936.

† MÂNDRESCU (Simion, Prof.), *Congresul Românilor de peste hotare aflători în țară*. București, 1915.

MANOLIU (C.), *Industria în cadrul Statului agrar*, « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 13/1935.

MĂNUILĂ (Sabin, Dr.), *Aspects démographiques de la Transylvanie*, lucrarea Academiei Române « La Transylvanie », publicată sub îngrijirea Institutului de Istorie Națională din Cluj. București, 1938.

MARKI (Sándor), *Monografia Comitatului Arad*, 1892. Arad.

MARKUS (László), Articol revizionist, « Pesti Hirlap ». Budapesta, 3 Septemvrie 1935.

- MARTONNE (Emmanuel de, Prof.), *La nouvelle Roumanie dans la nouvelle Europe*. București, 1922.
- MATEIU (I.), *Un campion al Maghiarizării : Albert de Berzevichy*, « Rêvue de Transylvanie », tom. II, Nr. 4/936.
- MATLEKOVICS (A.), *Ungaria cu prilejul Mileniului*. Budapesta, 1896.
- MEHEDINȚI (Simion, Prof.), *Românii și Ungurii*, revista « Parlamentul Românesc », 25 August 1940, p. 17.
- MEISEL (Iosif, Preot), Articol, ziarul « Ujság », 29 Ianuarie 1918.
- MILLERAND, *Réclamations des optants hongrois de Transylvanie contre la reforme agraire en Roumanie*, Edit. Cartea Românească. București, 1937.
- MILLOTAY (István), Articol, ziarul « Magyarság », 27 Oct. 1935.
- MOCSARY (Lajos), *A közművelődési egyletek és a nemzeti ségi kérdése*. Budapesta, 1886.
- MERUȚIU (V., Prof.), *Județele din Ardeal (Evoluție teritorială)*. Cluj, Edit. « Ardealul », 1929.
- MIKES (Imre), Studiu, « in *Metamorphosis Transilvaniae 1918—1936* ». Edit. Fraternitas. Cluj, 1937, pp. 30—39.
- MINISTERUL DE EXTERNE UNGAR, *Les Négociations de la Paix hongroise, Compte-rendu sur les travaux de la délégation de paix de Hongrie a Neuilly s/S, de Janvier à Mars*. Budapesta, 1920 (3 volume).
- + MOGA (Ion, Prof.), *La Question della Transilvania (Breve prospetto storico)*. București, 1940 (Colecția « Studi e Documenti Romeni »).
- Luptele Românilor din Transilvania pentru emanciparea națională, în lucrarea Academiei Române « La Transylvanie », publicată sub îngrijirea Institutului de Istorie Națională din Cluj. București, 1938.
- MATOLCSY (Matiás), *Proiectul noiei reforme agrare*. Budapesta, 1936.
- Discurs în Camera maghiară, ziarul « Pesti Napló ». Budapesta, 24 Ianuarie 1936.
 - Discurs în Camera maghiară, ziarul « Nemzeti Ujság ». Budapesta, 18 Noembrie 1937.
- + MOCIONI (Alexandru de Foen), *Curentul Nou*, ziarul « Tribuna », 1902.
- Studii, articole și discursuri, în lucrarea Dr. Theodor Botiș.
- MOLDOVEANU (D. Lascarov și Sergiu Ionescu), *Constituția României*, 1925.
- MONFASCO (Enrico), *Le minoranze nazionali contemplate dalli atti internazionali*, vol. I.
- MONOGRAFIA UNGARIEI, 1901.
- MONOKI (István), Studiu, revista « Muzeum », an. VII, Nr. 10—12. Cluj, p. 315.
- + MOROIANU (G.), Les luites de Roumains Transylvains pour la liberté et l'Opinion Européenne, Edit. Gambert. Paris.
- MÜLLER (Hans), Conferință ținută la Hamburg (ziarul « Hamburger Anzeiger », 19 Martie 1931).
- NAGY (István), *Românii din Ungaria*, revista « Glasul Minorităților ». Lugoj, Nr. 10/1937.
- NESTOR (Cronicarul), *Povest vremennich Let.*, 1080.
- NEGOESCU (Coman), *Discurs la deschiderea anului judecătoresc*, Revista « Curierul Judiciar », 22 Sept. 1940.

- NISTOR (V., Dr.), *Un triptic ungar asupra condițiunii țăranului maghiar*, «Révue de Transylvanie», t. III, Nr. 3/1937.
- NYISTOR (Zoltán), *Binefăcătorul Ungariei*, ziarul catolic «Nemzeti Ujság» (în C. Codarcea, *op. cit.*, p. 175).
- ODOBESCU (Al. I.), *Moșii* (cu un studiu de Al. Iordan), Edit. Tipografiile Române-Unite. București, 1936.
- OLTEANU (Alex.), *Mișcarea Economică ungară în Transylvania*, «Révue de Transylvanie», tom. IV, Nr. 1—2/1938.
- *După Congresul partidului maghiar*, ziarul «Curentul», 25 Septembrie, 1937.
- OLAY (Ferencz), *Învățământul elementar minoritar*.
- OPREANU (Sabin, Dr. Prof.), *La Transilvania nell'Unità naturale della Romania*. București, 1940.
- + PĂCĂTEANU (T. V.), *Cartea de aur sau luptele politice ale Românilor sub Coroana Ungariei*. Sibiu, 1906.
- PACSERI (Károly și Dénes Károly), *Magyarország története*, 1911.
- PAIKERT (Géza), *Institute maghiare în străinătate*, revista «Magyar Szemle», Martie 1940.
- PANDREA (Petre, Dr.), *Filozofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu*, Edit. «Fundatiilor Regale», București, 1935.
- + PAPP (Ion, Dr.), *Procesul Memorandului*. Cluj, 1935.
- PECZ (Alex., Dr.), *Sarcinile germanilor din Austria*, «Münchener Allgemeine Zeitung», 2 Noembrie, 1905.
- PARECZ (G.), *Articol*, «Magyar Szemle», Martie 1938.
- PETRAȘCO (N.), *La reforme agraire roumaine et les réclamations hongroises*, 1931.
- PETRINCA (Petre, Dr.), *La Stampa delle minoranze in Romania (1918—1940)*. București, 1940 (Studi e Documenti Romeni).
- *Studiu*, «Révue de Transylvanie», tom. III, Nr. 3/1937.
- X — *1 Romeni di Ungheria (1918—1940)*. București, 1940 (Studi e Documenti Romeni).
- *Situația școlilor confesionale române în Ungaria, după pacea dela Trianon*, «Révue de Transylvanie», Martie-Aprilie 1936.
- *Școala românilor din Ungaria*, ziarul «Ofensiva Română» 26 Iulie 1937. Cluj.
- *Frații noștri de sub Unguri*, revista «Cuvântul Liber». București, 30 Martie 1930.
- *Biserica ortodoxă a românilor din Ungaria*, ziarul «Ofensiva Română». Cluj, 20 Septembrie 1937.
- *Situația Bisericilor minoritare române din Ungaria, după pacea dela Trianon*, «Révue de Transylvanie», August-Septembrie, 1935.
- PETRINI (Emil), *Reforma agrară în Transilvania*, *Lucrarea jubiliară «Transilvania Banatul, Crișana, Maramureșul»*, 1929. București.
- PINTEA (Gh. Dr., N. P. Smochină și Dr. P. Petrinca), *La Stampa delle minoranze in Romania 1918—1940*. București, 1940.
- POPP (N. M., Dr.), *L'Evoluzione della Frontiera Occidentale, 1900—1930*. București, 1940 (Studi e Documenti Romeni).

POP (Valer, Dr.), *Acordul dela Roma*. Cluj, 1934.

POPOVICI (Aurel C.), *Stat și Națiune. Statele-Unite ale Austriei Mari*. București, 1939, traducere de P. Pandrea. Edit. « Fundațiile Regale », apărută în nemțește la Leipzig în 1906.

— *La Question Roumaine en Transylvanie et en Hongrie*. Edit. Payot. Paris, 1918 (apărută în 1892 și cunoscută sub numele « Replica »).

PTEANCU (Alex. Dr. Prof.), *Il problema dell' insegnamento minoritario in Transilvania sotto gli ungheresi e sotto gli romeni*. București, 1940. (Studi e Documenti Romeni).

RĂDULESCU (Andrei, Prof.), *La nouvelle Constitution*, « Révue de Transylvanie », tom. IV, Nr. 1—2/1938.

RÁKOSI (Eugen), *Misiunea poporului maghiar*, ziarul « Budapesti Hirlap », Nr. 76/1915.

ROMNICEANU (Mihail), *Raport către Senat la Legea conversiunii din 1934*.

REITHINGER (Anton, Dr.), *Infățișarea economică a Europei*, Paris, Payot, 1937.

ROTH (Ștefan Ludwig), *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche Dako-rumänische Monarchie unter österreichischer Krone*. Sibiu, 1848.

RUDIGER, *Conferință ținută la München* (citată Prof. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 211).

RUSSU (J.), *Un anacronism în Europa : Proletariatul agricol maghiar*, « Révue de Transylvanie », tom. IV, Nr. 1—2/1938.

ȘASSU (C. Dr.), *Românii și Ungurii*. Edit. Cugetarea. București, 1930.

SCHIRACH (Baldur von), *Nein, Nein, Niemals*, revista « Wille und Macht », 1937.

SCHLOSSER, *Russische Annales*, 1802 (Comentariul Cronicei lui Nestor din 1080).

SEIȘANU (Romulus), *Principiul Naționalităților*. București, 1935.

— *Transilvania Românească*. București, 1941.

— *Articole și studii*, ziarul « Universul ».

SERDARU (Virgil Stef.), *Le Triangle de la Mort*, Edit. A. Lahure. Paris, 1919.

SIPOS (Orban), *Monografia Comitatului Bihor*, 1903. Oradia Mare.

SPRINGER (Rudolf), Serie de articole privind Germanii din Ungaria, revista « Hilfe », Nr. 31—36/1905. Viena.

SMOCHINĂ (N. P., Dr. G. Pintea și Dr. P. Petrinca), *La Stampa delle minoranze in Romania (1918—1940)*. București, 1940.

STĂNESCU (Const., Dr.), *Le leggi agrarie in Romania e gli optanti ungheresi*. Edit. ziarului « Universul ». București, 1937.

STOICA (Vasile), *Suferințele din Ardeal*. București, 1916.

— *Românii din Ungaria*, revista « Graiul Românesc ». București, Nr. 10/1928.

SOMEȘAN (Laurian, Dr. Prof.), *Il problema etnico e geopolitico della frontiera occidentale*. București, 1940.

STOICĂNESCU (Const. Prof.), *Un aspect al vieții naționale și economice la frontiera de Vest*, « Revista Institutului Social Banat-Crișana », Nr. 15/1936.

STEINWENDER (Otto, Dr.), *Parlamentsdämmerung*. Viena, 1900.

STUDI E DOCUMENTI ROMENI, *Le Atrocità commesse dai Magiari nel territorio ceduto all'Ungheria*. București, 1940.

STRAUBIGER (I. Dr.), *Die Schwaben in Sathmar*.

— *Articol asupra situației Șvabilor*, în Revista « Der Auslands-Deutsche », 1937.

SZABÓ (Zoltán), *Situația Comunei din Tard.*, Edit. G. Sarkoczy. Budapesta.

— *Apărarea spirituală a Patriei*, revista « Magyar Szemle », Martie 1940.

SZÉCHÉNYI (Ștefan Conte), *Studii*, « Világ », Acad. kiadás, p. 28.

SZÁSZ (Zoltán), *Monoteismul turanien*, ziarul « Ujság », 8 Mai 1936. Budapesta.

SZÁSZ (Zsombor), *Articol*, revista « Magyar Szemle », Octomvrie 1935.

SZÖKE (Mihály), *Pusztuló véreink*. Budapesta, 1912.

SZEKFÜ (Gyula), *Három Nemzedék*. Budapesta, 1922.

— *Prefață la proiectul noiei reforme agrare*, de M. Matolcsy. Budapesta, 1936.

— *La Hongrie medievale et ses minorités*, « Nouvelle Revue de Hongrie ». Budapesta, Iunie, 1936.

SZEKFÜ-HOMAN, « Magyar történet ».

SZELL (Koloman), *Articol*, ziarul « Ujság », 1 Martie 1914. Cluj.

SZILÁGY (Ferencz Prof.), *Istoria Transilvaniei*, Revista « Magyar Gyermetbarát », Nr. 2 din 10 Ianuarie 1843, Cluj.

SZILÁGY (U. Petri Dr.), *Monografia Comitatului Sălaj*. Budapesta, 1901.

SZILÁSSY (I. de, ministru plenipotențiar), *Le procès de la Hongrie*. Paris, 1932.

TAMÁS (Endre), *Minoritatea română în Cehoslovacia*, revista « Voix des peuples minoritaires ». Geneva, Nr. 5/1938.

TAMARO (Attilio), *La lotte delle razze nell'Europa Danubiana*. Roma.

TAPPY (Ladislau Szabó, Prof.), *Reîntoarcerea în Asia, a ungurilor*, ziarul « Pesti Napló », (cit. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 168).

TĂTĂRESCU (Gh.), *Discurs la sancționarea legii conversiunii din 1934*.

TELEKI (Alexandra, Contesă), *Studiu* în « La Hongrie et la Civilisation », îngrijită de G. Lukacs.

TEUTSCH (Fr., Episcop), *Die kirchlichen Verhältnisse Siebenbürgens*. Halle, 1906.

THEIL (Karl Hermann), *Studiu*, Revista « Volk und Reich ». Berlin, Nr. 5, Mai 1934.

THEODORESCU (Vasile M.), *Observațiuni critice asupra proiectului de procedură civilă*, « Biblioteca Cercului Juridic Bănățean Nr. 1 ». Timișoara, 1933.

— *Noul proiect de procedură penală*, Constatări și reflexiuni. Timișoara, 1935.

— *Unificarea legislațiunii procedurale penale*. Timișoara, 1935.

— *Căi de atac contra deciziunilor instanțelor de casare*. Edit. Tipografia Românească. Timișoara, 1937.

TOLAN (Isaia, Prof.), *Ungurii din regiunea Aradului*, revista « Piatră de Hotar », Nr. 5—6/1936, p. 37.

— *Diverse studii, articole, etc.* în revista citată pe care o conduce la Arad, dela apariție (1934).

- TÖRÖK (Árpád), *Articol revizionist*, «Europäische Revue». Octombrie, 1934.
- *Teoria colectivităților naționale supraetnice*, revista «Magyar Szemle» August 1936.
- TROCASE (F.), *L'Autriche Juive*. Paris, Edit. Depont.
- TRANSYLVANUS, *Les minorités ethniques de la Transylvanie*, Paris, 1935.
Edit. Les Presses Universitaires de France.
- TRÖSTER (Johann), *Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen*. Nürnberg, 1666.
- TURI (Ștefan), *Peisagiul Danubian*, ziarul «Népszava». Budapesta (cit. C. Codarcea, *op. cit.*, p. 127).
- TULESCU (V.), *Românii din Ungaria*, revista «Graiul Românesc», București, Nr. 5/1930.
- ȚUȚUIANU (I. N.), *Mijloace folosite de Ungaria pentru desnaționalizarea Românilor*, Edit. ziarului «Universul». București, 1937.
- VAJASSY (Ludovic, Dr.), *Károlyi, Kun, Horthy*. Budapesta, 1932.
- VAIDA (Al. Voevod, Dr.), *Discurs în Camera ungară*, (T. V. Păcățeanu, vol. VIII p. 235).
- VASADY (Gh. Balogh, Dr.), *Studiu*, revista maghiară «Urania», 1 Ian. 1914.
- VÂLSAN (George, Prof.), *Transilvania în cadrul unitar al pământului și Statului Român*, *Lucrarea jubiliară*, «Transilvania, Banatul etc., 1929.
- VEIGELSBURG (Hugo, directorul revistei «Nyugat»), *Moarte Italienilor*, «Világ», 23 Mai 1915.
- VLAD (Aurel Dr.), *Discurs în Camera Ungariei* (T. V. Păcățeanu, VIII, p. 277).
- WACHE (Walter, Dr.), *Studiu asupra minorității slovace din Ungaria*, revista «Nation und Staat», Iunie 1935.
- WAGEMANN, (I. Prof.), *Der neue Balkan*, Hamburg, 1939.
- WATSON (Seton), *Histoire des roumains de l'époque romaine à l'achèvement de l'Unité*. Paris, 1937.
- WEISER (Carol Prof.), *Discurs la desvelirea statuii lui Vasile Lucaci la Satu Mare* (cit. R. Seișanu, «Transilvania Românească», p. 54).
- WENDELL (Rudolph von, Maior), *Historisch-geographischer Hand-Atlas*. Berlin, 1824.
- WINDISCH (Karl Gottlieb von), *Geographie des Königreichs Ungarn*, Pressburg. 1770.
- ZATURECKZY (G.), *Minoritatea maghiară în România*, revista «Magyar Szemle», Martie, 1938.
- *Studiu*, aceeași revistă, Ianuarie 1938.
- URMÁNCZY (Nándor), *Articol revizionist*, ziarul «Pesti Hirlap», 15 Aprilie 1932.
- *Articol*, ziarul «Pesti Hirlap», 23 Noembrie 1932.
- *Görög keleti magyar egyház*, ziarul «Pesti Hirlap», 6 Sept. 1934.

2. ZIARE, REVISTE, CALENDARE, ANUARE.

Anuarul României, editat de Rudolf Mosse, 1934.

Anuarul Societății Emke, 1892—1893, 1910 (volum jubiliar, 25 ani de activitate).

Auslandsdeutsche, Stuttgart, Iulie 1939.
Berliner Börsenzeitung, 14 Octomvrie și 14 Noemvrie 1940.
Budapesti Hírlap, 8 Septemvrie 1924 și 8 Noemvrie 1934.
Calendarul Societății Lloyd, Timișoara, 1864.
Curentul, București, 25 Septemvrie 1937, 26 Iulie 1939 și 14 Iulie 1940.
Dacia, Timișoara, 22 Iulie 1939.
Ellenzék, Cluj, 25 Iunie 1884 și 18 Decemvrie 1922.
Függetlenség, Bupapesta, 20 Decemvrie 1936.
Journal Official, de la S.D.N., Geneva, 1926.
Journal des Nations, Geneva, 3 Decemvrie 1935.
Kronstädter Zeitung, 6 Iulie 1891.
Kulturwehr, Berlin, an. VII, Iunie 1931.
Magyarság, Budapesta, 28 Martie și 1 Octomvrie 1936, 11 Aprilie 1937.
Nemzeti Újság, Budapesta, 20 Decemvrie 1936.
Nouvelle Danubienne, Budapesta, Octomvrie 1936.
Narodny Noviny, Nr. 133/1890.
Népszava, Budapesta, 17 Ianuarie 1932.
Observatorul, București, Iunie, Iulie, August, Septemvrie 1936 și Mai 1938.
Pester Lloyd, 8 Mai 1908 și 17 Decemvrie 1940.
Pesti Hírlap, Budapesta, 23 Octomvrie 1932 și 3 Septemvrie 1935.
Piatra de Hotar, Arad, 15 Ianuarie 1936 și colecțiile an. I, II, III, etc.
România, București, 1 August 1939.
Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt, Nr. 5460/1891.
Semnalul, București, 22 Iulie 1939.
Süd-Est Echo, Viena, 16 Octomvrie 1940.
Temeswarer Zeitung, 14 Decemvrie 1935.
The racial minorities in Hungary and Czechoslovakia, Praga, 1922.
Timpul, București, 13 Decemvrie 1940.
Universul, București, colecția Iulie-Noemvrie 1933, 22, 24 și 28 Iulie 1939, 30 Septemvrie, 20 Octomvrie, 20 Decembrie și 23 Decemvrie 1940, 12 Ianuarie 1941.
Újság, Cluj, 11 Octomvrie 1913, 5 Septemvrie 1916, 29 Ianuarie 1918, 2 Martie 1918 și 13 Martie 1918.
Uj Magyarág, Budapesta, 25 Decemvrie 1935.

DE ACELAȘ AUTOR :

— Adopțiunea și efectele ei în codul civil român, în vechile coduri românești și în legislațiunea ținuturilor unite.

Pandectele Române, I. 167. 1929.

— Executarea actelor dotale (Studiu de Drept Comparat).

Pandectele Române, I. 143. 1931.

— Extrădarea (Studiu de Drept Comparat).

Pandectele Române, I. 12. 1930.

— Gradele de Jurisdicție (suprimarea unuia din ele).

Pandectele Române, I. 129. 1930.

— Mandatele de Arestare (Căi de atac).

Pandectele Române, I. 164. 1930.

— Natura jurisdicției de suspendare a hotărârilor recurate.

Pandectele Române, I. 77. 1931.

Pandectele Române, I. 170. 1931.

— Recursul în interesul legii.

Pandectele Române, I. 193. 1931.

— Organizarea Inaltei Curți de Casație.

Pandectele Române, IV. 116. 1931.

— Opoziția și legea accelerării din 1929.

Pandectele Române, IV, 297. 1932.

— Codul Lichidării Judiciare și legea falimentelor din Transilvania. ✓

Edit. Moravetz, Timișoara, 1932.

— Perimarea în Legislațiunea Transilvăneană.

Revista Cercului Juridic Bănățean, 1933, p. 131.

— Unificarea Procedurii Civile.

Edit. Bibliotecii Cerc. Juridic Bănățean, Timișoara, 1935. ✗

- Proiectul de Procedură Penală.
Edit. Tipografia Românească, Timișoara, 1935. ✍
 - Unificarea Legislațiunii Procedurale Penale.
Edit. Tipografia Românească, Timișoara, 1935. ✍
 - Indreptarea Legii Penale (I, Partea Generală).
 - Indreptarea Legii Penale (II, Partea Specială).
Edit. Tipografia Românească, Timișoara, 1937. ✍
 - Căi de atac contra deciziunilor instanțelor de casare.
Edit. Tipografia Românească, 1937. ✍
-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI, 1941